МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
ПЕНІТЕНЦІАРНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ

СПІВОРГАНІЗАТОРИ:
РАДА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ ПРИ ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОДА

ПЕНІТЕНЦІАРНА СИСТЕМА УКРАЇНИ ТА ЇЇ РОЛЬ У РОЗБУДОВІ ПРАВОВОЇ І СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Матеріали
І Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції

(м. Чернігів, 17 листопада 2025 року)

Чернігів 2025

УДК 343.8(477)(06)(082)
П25

Рекомендовано до друку вченою радою Пенітенціарної академії України (протокол № 16 від 28 листопада 2025 р.).

Головний редактор:
Пузирний В. Ф., доктор юридичних наук, професор.
Редакційна колегія:
Томков Н. О., доктор філософії в галузі права;
Пузиревський М. В., доктор філософії в галузі права;
Карапиш Б. В., доктор філософії в галузі права;
Міден Е. Л., кандидат історичних наук.

Пенітенціарна система України та її роль у розбудові правової і
П25 соціальної держави : матеріали I Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 17 листопада 2025 р.) / голов. ред. В. Ф. Пузирний ; Пенітенціарна академія України. Чернігів : ПАУ, 2025. 359 с.

До збірника матеріалів I Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції «Пенітенціарна система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави» увійшли тези доповідей студентів, курсантів, молодих учених, науково-педагогічних працівників, представників різних громадських та державних інституцій, які присвячені проблемам реформування кримінально-виконавчої системи України, актуальним питанням конституційного, цивільного, трудового, адміністративного, кримінального, кримінального процесуального, кримінально-виконавчого та інших галузей права, кримінології, криміналістики, а також психолого-педагогічним аспектам підготовки фахівців.

Для наукових, науково-педагогічних працівників, докторантів, здобувачів вищої освіти.

УДК 343.8(477)(06)(082)

За зміст публікацій і достовірність результатів досліджень відповідальність несуть автори.

© Пенітенціарна академія
України, 2025

ЗМІСТ

Авраменко Ю.
ВПЛИВ РІВНЯ ЖИТТЄВОГО ЗАДОВОЛЕННЯ НА ЕМОЦІЙНЕ РЕАГУВАННЯ ОСІБ СТАРШОГО ПОКОЛІННЯ 10
Анікієнко О.
ПОСТТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕСОВИЙ РОЗЛАД У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБІГУ ТА ПІДХОДИ ДО РЕАБІЛІТАЦІЇ 13
Аніщенко В., Ткаченко О.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ ПЕРСОНАЛУ ДКВС УКРАЇНИ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ПРОЯВАМ КОРУПЦІЇ..... 16
Барахта В., Кухар Т.
ПСИХОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ МОТИВАЦІЇ ДО ЗМІН У ПРОЦЕСІ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ 19
Басанець І.
НАПРЯМИ Й МЕТОДИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ ТРИВОЖНИХ СТАНІВ СПІВРОБІТНИКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ 23
Бєлова Л.
ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ТА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕРСОНАЛУ..... 25
Бобровник К.
ПРИНЦИПИ ЗАКОННОСТІ, ГУМАНІЗМУ ТА ДЕМОКРАТИЗМУ: СУТНІСТЬ, ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ І ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ВИПРАВЛЕННЯ І РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ, ЯКІ ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ У ВИПРАВНИХ КОЛОНІЯХ МІНІМАЛЬНОГО РІВНЯ БЕЗПЕКИ 28
Бондарук В.
ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ 32
Борисов О., Васильєва О.
ФРЕЙМОВА ОРГАНІЗАЦІЯ ЗНАННЯ ПРО ПЕНІТЕНЦІАРНІ СИСТЕМИ КРАЇН СВІТУ (НА МАТЕРІАЛІ ЕЛЕКТРОННОЇ БАЗИ ДАНИХ WORLD PRISON BRIEF) 36
Братенко М.
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ 40
Василяченко А.
ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ ЕФЕКТИВНОГО ПРИПИНЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ 43
Васюк В.
ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ГЕРІАТРИЧНОГО ПАНСІОНАТУ 46

Верещако В.
ОСОБИСТІСНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСІБ
ІЗ ЗАЛЕЖНІСТЮ ВІД ПСИХОАКТИВНИХ РЕЧОВИН 50
Висоцький Б.
ОСОБЛИВОСТІ ОБМІНУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ, ПРИТЯГНУТИХ
ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ 53
Волеваха С.
ЗАРУБІЖНІ ПІДХОДИ ДО РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ-ВІЙСЬКОВИХ,
ЩО ПЕРЕБУВАЮТЬ ПІД ПРОБАЦІЙНИМ НАГЛЯДОМ.....57
Гавриш А.
ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ.....61
Гірченко О.
ПСИХОЛОГІЯ ПСИХОСОМАТИЧНИХ РЕАКЦІЙ ЮНАКІВ
У СТРЕСОВИХ УМОВАХ.....65
Гуцало Р.
ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ
УКРАЇНИ ДО 1917 РОКУ 69
Данильченко Т., Лаврентьєва І.
РЕСУРСНІ СТОРОНИ ОСОБИСТОСТІ ЯК УМОВА РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ.....73
Данильченко Т.
ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ
(ЗА ДАНИМИ НЕЗАКІНЧЕНИХ РЕЧЕНЬ).....75
Денисенко К., Кисельов О.
МЕДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ЯК ЕЛЕМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ
ПРАВА НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я.....80
Дженджеро О.
ПЕРЕВАГИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА
КУРСАХ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ ПРОБАЦІЇ 84
Дорошенко К.
СУСПІЛЬНО КОРИСНА ПРАЦЯ ЯК ЧИННИК РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ
ЗАСУДЖЕНИХ ІЗ ДЕВІАНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ 87
Єзута Х.
МОВА, ЯКОЮ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ.....92
Жданова Ю.
ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ЛІДЕРСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ:
ГЕНДЕРНИЙ ВИМІР 95
Жигунова О.
ТРАНСГЕНЕРАЦІЙНА ТРАВМА ЯК АДАПТАЦІЙНИЙ ФАКТОР.....99
Жулковський В., Барахта В., Штикун О.
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИПРАВЛЕННЯ ТА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ
ЗАСУДЖЕНИХ З ІГРОВОЮ ЗАЛЕЖНІСТЮ 104
Заєць О.
ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ПСИХІЧНИХ СТАНІВ ПРАЦІВНИКІВ ДКВС...108

Зеркаль Д.
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТИЛІВ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ .. 112
Зінчук Ю.
ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ПІДБОРУ ПЕРСОНАЛУ ОРГАНІВ
ТА УСТАНОВ ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ 114
Зозулінська-Грандель Л.
ОСНОВНІ ПРИЙОМИ ЗАХИСТУ ВІД МАНІПУЛЯЦІЙ
У СІМЕЙНИХ СТОСУНКАХ 117
Івашко С., Колесник Б.
КОРУПЦІЯ ЯК ЕКОНОМІЧНЕ ЯВИЩЕ: СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД
В УМОВАХ ВІЙНИ 121
Іващенко В.
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ
У ВИДІ ШТРАФУ 126
Кисельов Д.
ПРАВОВІ ТА ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО
ІНТЕЛЕКТУ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ПЕРСОНАЛУ 131
Кожан М.
ПСИХОЛОГІЧНЕ ВИГОРАННЯ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ
В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ 133
Кожемякіна В.
НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ПОНЯТТЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ..... 137
Кравченко Я.
ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ТА ПРОЯВІВ
ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ У ПІДЛІТКІВ СТАРШОГО ВІКУ 141
Красногор О.
ГРОМАДСЬКІ ПРАВОЗАХИСНІ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ: РОЛЬ
І ЗНАЧЕННЯ В ПРАВОРОЗ'ЯСНЮВАЛЬНІЙ РОБОТІ
ТА СТАНОВЛЕННІ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ 144
Кугук-Головач С.
ВРАЗЛИВІСТЬ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ ДО ЗРАДИ
ЯК СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ЯВИЩА ПІД ЧАС ВІЙНИ 151
Кузнєцов О.
ЗМІНА ПАРАДИГМИ ФІКСАЦІЇ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ
В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ 155
Кузнєцова Л.
ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ МОЛОДІ ЯК ЧИННИК ОСОБИСТІСНОГО
САМОВИЗНАЧЕННЯ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ 158
Кухта Ю.
ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У ФАХІВЦІВ
ПОЖЕЖНОЇ СЛУЖБИ США 161
Левицька Т.
РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК АДАПТИВНИЙ РЕСУРС
У КРИЗОВИХ СОЦІАЛЬНИХ ОБСТАВИНАХ 165

Лепехо Ю.
ЩОДО ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРІВ З НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ 169
Лілікович П., Олефір Л., Дудка Н.
ПРАВОВА КОЛІЗІЯ ПРИ ВИКОНАННІ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБІЙМАТИ ПЕВНІ ПОСАДИ АБО ЗАЙМАТИСЯ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ 172
Лупашко В.
СОЦІАЛЬНА ДЕПРИВАЦІЯ З ПОЗИЦІЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ НАУКИ І ПРАКТИКИ 176
Марченко Л.
ОСОБИСТІСНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ПСИХОСОМАТИЧНИХ РЕАКЦІЙ ІНДИВІДА 179
Матвієнко В.
ДОЦІЛЬНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ НА ЗАГАЛЬНИХ УМОВАХ 183
Меньшикова Ю.
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА НОРМА, ЇЇ ЗМІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ . 186
Мицька О., Яриз О.
ОКРЕМІ ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ ЖІНОК ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ 189
Міден-Дивинська Т.
ЖІНОЧЕ ЛІДЕРСТВО ТА ПСИХОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ КЕРІВНИЦЬ: ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ 193
Мірошниченко К., Данильченко Т.
АДАПТАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У СИСТЕМІ ДКВС УКРАЇНИ У ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ... 196
Муравський К.
ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІСТЬ СТИЛЮ КЕРІВНИЦТВА І ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ В КОЛЕКТИВАХ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ. 199
Павлюк Н.
РІВНІСТЬ УСІХ УЧАСНИКІВ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ ПЕРЕД ЗАКОНОМ І СУДОМ 202
Паламарчук І.
ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ЗА РАХУНОК ІНШИХ ДЖЕРЕЛ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ ЗАКОНОМ 207
Пекарчук В.
МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ОБМЕЖЕННЯ ДИСКРЕЦІЇ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ПОВОДЖЕННЯ ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ 211

Петрик Д.
ІНТЕРАКТИВНІ МОДУЛЬНІ ТРЕНІНГИ З РУКОПАШНОГО БОЮ
ЯК ІННОВАЦІЙНА ФОРМА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
ПЕРСОНАЛУ ДКВС УКРАЇНИ 214
Петровська Ю.
ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ПРОБАЦІЇ: ЗМІСТ, МЕХАНІЗМИ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ОРІЄНТИРИ ДЛЯ УКРАЇНИ 216
Петросян М.
ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА
НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ 220
Піднебесна О.
РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ ЗАСУДЖЕНИХ-КОЛАБОРАНТІВ У ПЕРІОД
ВОЄННОГО СТАНУ 224
Попружна А.
ГУМАНІЗАЦІЯ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ КРІЗЬ ПРИЗМУ
МІЖНАРОДНИХ НОРМ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ І ПРОБЛЕМИ
ВПРОВАДЖЕННЯ..... 227
Потоцька В., Кухар Т.
ПРЕДМЕТ ВИВЧЕННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ
ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ФЕНОМЕНА 231
Примак Ю.
ПОТЕНЦІАЛ СІМЕЙНИХ СТОСУНКІВ У ПРОЦЕСІ
РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ..... 235
Приходько О., Борець Ю.
ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ..... 237
Пузирна А., Терехов В.
ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ СЛУЖБОВОГО ТВОРУ 240
Пузирна Н.
СТАНДАРТИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ОМБУДСМАНА В УКРАЇНІ 244
Рибачок Є.
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВІВ АГРЕСИВНОСТІ
У СПІВРОБІТНИКІВ ДКВС 247
Романько Т.
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ
СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ..... 250
Ромащенко К., Іваньков І.
ОСОБЛИВОСТІ СУБ’ЄКТА ТА СУБ’ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО
СТАТТЕЮ 111 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ..... 254
Савєльєва Д., Карапиш Б.
ЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ МЕЖІ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО
ІНТЕЛЕКТУ У СУДОЧИНСТВІ В УКРАЇНІ 258

Свириденко Н., Волков Д.
ВПЛИВ ПРАВА ЄС НА РЕФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ 261
Семенова Н.
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ОСІБ, ЩО ПЕРЕЖИВАЮТЬ СИТУАЦІЮ ВИМУШЕНОГО ПЕРЕСЕЛЕННЯ 265
Семко У.
ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ ПРОБАЦІЙНИХ ПРОГРАМ 269
Сіренко К.
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПОВНОВАЖЕНИМИ ОРГАНАМИ З ПИТАНЬ ПРОБАЦІЇ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ, НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ 274
Сосєдка С.
ВИМОГИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДОКУМЕНТІВ, ЯКІ ПОДАЮТЬСЯ ДЛЯ ВЧИНЕННЯ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ 278
Степаненко О.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНА ТРИВОЖНОСТІ У МІЖДИСЦИПЛІНАРНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ 283
Степура Д.
ФАКТОРИ ТА УМОВИ ВИНИКНЕННЯ СИНДРОМУ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ У СПІВРОБІТНИКІВ ДКВС В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 286
Сулейманов А.
РУШІЙНІ СИЛИ АДИКЦІЇ ПІД ЧАС СКОЄННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ І СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ: КОМПЛЕКС ЕЛЕКТРИ ТА ЕДИПІВ КОМПЛЕКС 289
Сушко В.
ПСИХОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ ОСОБИСТОСТІ ЯК ФАКТОР ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ЗДОРОВ'Я ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ 292
Ткаченко Т.
СТРАТЕГІЇ БОРОТЬБИ ЗІ СТРЕСОМ У ПРАЦІВНИКІВ ДКВС УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ 295
Томчук К.
ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПРИВ'ЯЗАНОСТІ В УМОВАХ ТРИВАЛОГО СТРЕСУ 299
Трубенков В.
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ВЗАЄМИН У СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ 303
Ухабова В.
ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО ТА ПРИВАТНОГО НОТАРІУСА 306

Федорова Ю.
ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ЧИННИК РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗАСУДЖЕНИХ 311
Чалий Н.
СУЧАСНИЙ СТАН ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ПОВОДЖЕННЯ ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ 315
Чередниченко Т.
СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ОСОБИСТОСТІ... 319
Чорномаз Д.
РІШЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК КЛЮЧОВИЙ ІНСТРУМЕНТ ПРОТИДІЇ КАТУВАННЯМ ТА НЕЛЮДСЬКОМУ ПОВОДЖЕННЮ В ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ 324
Чуб Д.
ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА ДКВС – ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВЧИХ ГАРАНТІЙ..... 327
Шарак Т.
ЦІННІСНА ПЕРЕБУДОВА ОСОБИСТОСТІ В ПЕРІОД ПІДЛІТКОВОЇ КРИЗИ 329
Шестак Л., Котляр В.
ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ СТЯГНЕННЯ У ВИГЛЯДІ СУСПІЛЬНО КОРИСНИХ РОБІТ 334
Шестак Л., Міщенко К.
НЕДОЛІКИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО АДМІНІСТРАТИВНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БАТЬКІВ АБО ОСІБ, ЩО ЇХ ЗАМІНЮЮТЬ, ЗА НЕВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ ЩОДО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ (ст. 184 КУпАП) 337
Шитий І.
ПРЕДМЕТ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ТА ЙОГО ОБУМОВЛЕНІСТЬ ЗМІНАМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ 340
Щербина Н.
ДУХОВНІ ЦІННОСТІ ЯК ЧИННИК РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ 344
Юрченко Л.
ЗАСАДА ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ ТА ОБОВ'ЯЗКОВІСТЬ СУДОВИХ РІШЕНЬ 346
Юрченко Л.
ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ СТЯГНЕНЬ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ 350
Ющенко С.
ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТСЬКОМУ ВІЦІ 355

Юлія Авраменко,
здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: *Юлія Шарапова,*
кандидат педагогічних наук,
начальник кафедри педагогіки та професійної етики
Пенітенціарної академії України

ВПЛИВ РІВНЯ ЖИТТЄВОГО ЗАДОВОЛЕННЯ НА ЕМОЦІЙНЕ РЕАГУВАННЯ ОСІБ СТАРШОГО ПОКОЛІННЯ

Проблема емоційного реагування осіб похилого віку набуває особливої актуальності в умовах сучасного суспільства, де процеси старіння населення поєднуються зі зростанням психологічних навантажень, соціальної ізоляції та зниженням життєвої активності. У період пізньої дорослості відбувається переоцінка життєвого досвіду, осмислення власного минулого, змінюються соціальні ролі, що безпосередньо впливає на емоційну сферу особистості [3].

Життєве задоволення є важливим показником суб'єктивного благополуччя людини. Воно відображає ступінь узгодженості між очікуваннями, потребами та реальними життєвими обставинами [1]. У старшому віці рівень життєвого задоволення залежить від фізичного здоров'я, якості соціальних контактів, рівня автономності, матеріального забезпечення, а також від наявності життєвих сенсів [2]. Емоційна сфера в цьому віці характеризується певними віковими змінами: знижується емоційна лабільність, але водночас підвищується чутливість до соціальних взаємодій, втрат і життєвих криз [4]. Вивчення впливу рівня життєвого задоволення на емоційне реагування осіб старшого покоління є важливим завданням сучасної психології, адже саме від цього залежить якість життя, психічне здоров'я та здатність до самореалізації в пізні періоди життя.

З метою дослідження впливу рівня життєвого задоволення на емоційне реагування осіб старшого покоління було проведено емпіричне дослідження. Вибірку склали 90 осіб віком від 60 до 80 років, серед яких 46 жінок та 44 чоловіки. Усі респонденти проживають у смт Козелець Чернігівської області, ведуть активний або частково активний спосіб життя. Для реалізації мети та за-

вдань дослідження використовувалися такі методики: «Індекс життєвої задоволеності» (LSIA), «Шкала диференціальних емоцій» К. Ізарда, опитувальник психологічного благополуччя К. Ріфф.

За результатами LSIA було визначено три рівні життєвої задоволеності: високий – 11,1 % опитаних (10 осіб), середній – 46,7 % (42 особи) та низький – 42,2 % (38 осіб). Отримані дані свідчать, що переважна більшість людей похилого віку мають середній або знижений рівень життєвого задоволення, що може бути наслідком соціальної ізоляції, зниження фізичної активності та відчуття нестабільності у сучасних умовах. Найвищі показники спостерігалися за шкалами «інтерес до життя» (14,4 %) та «загальний настрій» (13,3 %), що свідчить про наявність у частини респондентів позитивного емоційного потенціалу та прагнення зберігати життєву активність навіть у старості.

Аналіз результатів за шкалою диференціальних емоцій К. Ізарда показав, що особи з високим рівнем життєвої задоволеності демонстрували збалансоване емоційне реагування з переважанням позитивних емоцій: радості, інтересу, подиву. Негативні емоції у цій групі виявлялися епізодично, що свідчить про високий рівень емоційної саморегуляції. Особи із середнім рівнем життєвого задоволення характеризувалися поєднанням позитивних і негативних емоцій, однак серед них переважали тривожність, смуток і роздратування. Для респондентів з низьким рівнем життєвої задоволеності були типовими переважно негативні емоційні стани: страх, гнів, провина, самотність, що вказує на емоційне виснаження та низьку адаптаційну здатність.

Результати, отримані за методикою К. Ріфф, показали, що у групі з високим рівнем життєвого задоволення спостерігалися високі показники за шкалами «самоприйняття», «позитивні взаємини з іншими», «особистісне зростання» і «мета в житті». Особи цієї групи демонстрували високий рівень внутрішньої гармонії, відчуття сенсу життя та готовність приймати себе такими, якими вони є. У групі з низьким рівнем життєвої задоволеності, навпаки, спостерігалися низькі показники за більшістю шкал, особливо за «самоприйняттям» та «цільовою спрямованістю», що свідчить про наявність внутрішніх конфліктів, зниження самооцінки та песимістичне бачення майбутнього.

Кореляційний аналіз виявив прямий зв'язок між показниками життєвого задоволення та позитивними емоціями і обернений зв'язок із частотою негативних емоцій. Отже, чим вищий рівень життєвого задоволення, тим більше люди похилого віку схильні виявляти позитивні емоції, що вказує на високу емоційну адаптацію та стійкість до стресових факторів. Натомість низька життєва задоволеність асоціюється з домінуванням негативних емоцій, підвищеною тривожністю, схильністю до самозвинувачення й депресивних реакцій.

Отже, результати дослідження свідчать, що рівень життєвого задоволення є визначальним чинником емоційного реагування осіб старшого покоління. Висока життєва задоволеність сприяє формуванню позитивного емоційного тла, забезпечує стійкість до психоемоційних навантажень, знижує ймовірність виникнення негативних емоційних станів. Низький рівень життєвого задоволення, навпаки, супроводжується домінуванням тривожності, суму, роздратування, що може призводити до психологічного виснаження.

Проведене емпіричне дослідження дозволило виявити особливості емоційного реагування осіб похилого віку залежно від рівня їх життєвого задоволення. Отримані результати свідчать, що низький рівень задоволеності життям супроводжується підвищеним рівнем негативних емоцій, зниженням інтересу до життя та меншою узгодженістю життєвих смислів.

Отримані результати мають практичне значення для розроблення психопрофілактичних програм, спрямованих на підвищення рівня життєвої задоволеності, розвиток емоційної компетентності та формування позитивного ставлення до життя в людей похилого віку. Такі програми можуть охоплювати елементи арт-терапії, групової психотерапії, когнітивно-поведінкових технік, спрямованих на переосмислення життєвого досвіду та підвищення відчуття власної цінності.

Список використаних джерел

1. Даценко О. А. Задоволеність життям як критерій позитивного функціонування особистості. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти.* 2020. № 10. С. 31–42.

2. Кацавець Р. С. Вікова психологія : навч. посіб. 2-ге вид., доп. Київ : Алерта, 2024. 142 с.

3. Коваленко О., Лук'янова Л., Помиткін Е., Московець Л. Психологія людей літнього віку : навч. посіб / Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Київ : Геопринт, 2021. 288 с.

4. Новікова Ж. М. Психологічні особливості емоційної сфери та копінг-стратегій осіб похилого віку. *Психологічний часопис* : збірник наукових праць. 2019. № 8 (28). Вип. 5. С. 161–173.

Олексій Анікієнко,
слухач 467 навчальної групи
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: *Ірина Волеваха,*
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Пенітенціарної академії України

ПОСТТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕСОВИЙ РОЗЛАД У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБІГУ ТА ПІДХОДИ ДО РЕАБІЛІТАЦІЇ

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) є одним із ключових психічних наслідків участі військовослужбовців у бойових діях. Він виникає у відповідь на надзвичайно травматичні події, пов'язані із загрозою життю, пораненнями, загибеллю побратимів, руйнуванням інфраструктури та іншими критичними ситуаціями. ПТСР негативно впливає на психоемоційний стан, поведінку та соціальну адаптацію військових, що робить дослідження його перебігу та розроблення ефективних методів реабілітації надзвичайно актуальними для сучасної психології та військової медицини [1; 2].

Згідно з DSM-5 ПТСР характеризується нав'язливими спогадами та флешбеками, униканням стимулів, що нагадують про травму, емоційним онімінням, гіперзбудженням та порушенням функцій сну і концентрації [3]. Для військовослужбовців специфічним є повторюваний характер травм, вимога підтримувати бойову готовність та обмеження емоційного вираження. Ці фактори сприяють формуванню хронічних форм ПТСР та ускладнюють соціальну реадаптацію після повернення до мирного життя [4].

Сучасні підходи інтегрують біопсихосоціальну модель, де ПТСР розглядається як результат взаємодії біологічних факторів (генетична схильність, рівень нейромедіаторів), психологічних

(особистісні риси, когнітивна гнучкість) та соціальних (наявність підтримки, рівень довіри в колективі) чинників.

У контексті військової служби особливої уваги набуває вивчення ПТСР як реакції на бойову травму, коли психіка людини стикається з надмірними емоційними навантаженнями, втратою побратимів, фізичними пораненнями та відчуттям постійної небезпеки. Теоретичні підходи до цього феномену дають змогу зрозуміти механізми виникнення стресових реакцій і формувати ефективні стратегії профілактики та реабілітації військовослужбовців після бойових дій.

Особливості перебігу ПТСР у військовослужбовців мають специфічні риси:

– колективний характер травм, що підсилює почуття провини й відповідальності за втрати побратимів;

– відкладене проявлення симптомів, коли емоційна реакція з'являється після повернення із зони бойових дій;

– порушення адаптації до цивільного життя, втрати сенсу, соціальна ізоляція, труднощі у взаємодії з родиною та колегами;

– коморбідність: поєднання ПТСР з депресією, тривожними розладами та залежностями, що ускладнює діагностику й лікування.

Фактори ризику формування ПТСР охоплюють індивідуальну психологічну стійкість, наявність попередніх психотравм, рівень соціальної підтримки та умови служби. Захисні механізми: розвиток емоційної стійкості, когнітивних стратегій копінгу, стабільна соціальна підтримка, навчання управлінню стресом та саморегуляції [5; 6].

Реабілітація військовослужбовців з ПТСР комплексна і містить:

– психологічні методи: когнітивно-поведінкова терапія, EMDR, групова терапія, арт-терапія, психоедукація;

– медикаментозне лікування: антидепресанти та анксіолітики під контролем психіатра;

– соціальна та професійна реадаптація: участь в освітніх, професійних та волонтерських програмах, відновлення сімейних і суспільних зв'язків;

– фізична та духовна реабілітація: регулярні фізичні вправи, активний відпочинок, участь у спортивних і творчих заходах [7; 8].

Процес психологічної реабілітації військовослужбовців із симптомами ПТСР має бути комплексним, поетапним і міждисциплінарним.

Першочерговим завданням є створення безпечного середовища, у якому військовослужбовець зможе відновити базове відчуття контролю та довіри. Ефективність реабілітаційних заходів значно підвищується за умови поєднання медичних, психотерапевтичних і соціально-психологічних методів підтримки.

Психологам військових частин рекомендується: проводити регулярні психологічні обстеження особового складу, впроваджувати тренінги з емоційної стійкості, забезпечувати доступ до психотерапевтичних ресурсів, залучати родини до процесу реабілітації, застосовувати комплексний підхід.

Окрім безпосередньої психотерапевтичної допомоги, рекомендовано створювати реабілітаційні центри та програми психологічного супроводу при військових частинах, військових госпіталях і санаторіях. До таких програм варто приєднати освітні тренінги з розвитку стресостійкості, а також навчання техніки самодопомоги.

Отже, посттравматичний стресовий розлад є однією з найсерйозніших психологічних проблем, з якою стикаються військовослужбовці, що брали участь у бойових діях. Його виникнення зумовлене як індивідуальними психологічними особливостями, так і екстремальними умовами військової служби. Аналіз теоретичних підходів засвідчує, що ПТСР має складну багатофакторну природу, у якій поєднуються біологічні, когнітивні, емоційні та соціальні компоненти.

Застосування сучасних методів, таких як когнітивно-поведінкова терапія, EMDR, групова підтримка та тілесно-орієнтовані практики, дозволяє досягнути позитивних результатів у відновленні психоемоційного стану.

Таким чином, подальші дослідження у цій сфері мають бути спрямовані на розроблення національних стандартів психологічної допомоги, підготовку фахівців військової психології та створення ефективної системи посттравматичної підтримки, здатної забезпечити повноцінну інтеграцію ветеранів у цивільне життя.

Список використаних джерел

1. American Psychiatric Association. DSM-5. Washington, DC, 2013.

2. Білоус О. Психологічна реабілітація учасників бойових дій. Київ : НУОУ, 2023.

3. Лавренюк І. Особливості проявів ПТСР у військовослужбовців ЗСУ. *Вісник психології*. 2024. № 2.

4. Shalev A., et al. Post-Traumatic Stress Disorder. NEJM, 2017. Vol. 376. No. 25. P. 2459–2469.

5. WHO. Guidelines for the Management of Conditions Specifically Related to Stress. Geneva, 2019.

6. Bryant R. Early Intervention for PTSD. Current Opinion in Psychiatry. 2019. Vol. 32. No. 1. P. 41–46.

7. Foa E., et al. Effective Treatments for PTSD, 2020.

8. Yehuda R., et al. Post-Traumatic Stress Disorder. NEJM, 2021.

Вікторія Аніщенко,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри формування та
розвитку професійної компетентності
персоналу ДКВС України
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України;
Олександр Ткаченко,
кандидат юридичних наук, доцент,
головний науковий співробітник відділу прикладних
досліджень в'язничного менеджменту науково-дослідного центру
пенітенціарії та кримінальної юстиції
Навчально-наукового інституту права,
правоохоронної діяльності та психології
Пенітенціарної академії України

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ ПЕРСОНАЛУ ДКВС УКРАЇНИ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ПРОЯВАМ КОРУПЦІЇ

Корупція є однією з найсерйозніших загроз демократичному розвитку України, особливо в контексті функціонування державних інституцій. Державна кримінально-виконавча служба України (далі – ДКВС України) відіграє ключову роль у забезпеченні правопорядку, тому рівень її доброчесності має вирішальне значення.

Попри те, що сучасна система виконання кримінальних покарань хоч і перейняла певні позитивні міжнародні практики, проте в уявленні суспільства й донині асоціюється з корупційними проявами, порушеннями прав людини, зневажливим ставленням до засуджених і ув'язнених та ін. [2, с. 952].

Саме тому Міністерством юстиції України, а також керівництвом органів і установ виконання покарань постійно вживаються

заходи щодо запобігання та протидії корупційним проявам у ДКВС України відповідно до вимог Закону України «Про запобігання корупції» [1]. Так, маємо відзначити систематичне вивчення й аналіз причин корупційних правопорушень; розроблення ефективних алгоритмів запобігання їм; здійснення моніторингу розслідування кримінальних проваджень щодо виявлення фактів корупційних правопорушень, результатів їх розгляду в судах, проведення навчання та підвищення кваліфікації персоналу у сфері антикорупційного законодавства тощо.

Метою дослідження стало вивчення обізнаності персоналу щодо корупційних ризиків, їхнього особистого досвіду і ставлення до механізмів запобігання корупції.

Методологія дослідження. Дослідження було проведено методом анкетування працівників ДКВС України. Опитувальник містив як закриті, так і відкриті запитання, що дозволило здійснити комплексний кількісний і якісний аналіз отриманих даних.

За результатами кількісного аналізу можна зауважити таке:

– рівень сприйняття корупції в Україні, на думку понад 80 % респондентів, оцінений як високий або дуже високий; найбільш корумпованими сферами названо державні закупівлі, судову систему, медицину та освіту;

– головною причиною корупції в ДКВС України респонденти визначили низький рівень заробітної плати (95,5 %), серед інших причин було названо відсутність належного контролю (9,1 %), толерантність до порушень антикорупційного законодавства (9,1 %), а також недостатню правову обізнаність (13,6 %). Це підкреслює необхідність удосконалення системи навчання персоналу ДКВС України у сфері антикорупційного законодавства;

– щодо особистого досвіду взаємодії з корупційними проявами близько 60 % учасників повідомили про такі випадки, серед яких найпоширенішими були «подарунки» за послуги, неофіційні платежі та використання особистих «зв’язків»;

– про готовність повідомляти про корупційні прояви, схеми, пропозиції заявило лише 15–20 % респондентів; основними причинами відмови стали страх негативних наслідків, недовіра до системи повідомлень та переконання в неефективності таких дій.

Якісний аналіз відкритих відповідей респондентів дозволив виявити низку емоційно-психологічних та моральних аспектів, серед яких необхідно відзначити такі:

– почуття безсилля та розчарування: респонденти висловлювали зневіру, апатію й відсутність віри в позитивні зміни;

– моральні дилеми: окремі учасники зізнавалися, що були змушені давати хабарі через відсутність альтернативних шляхів розв'язання проблем;

– запит на зміни: у відповідях простежувалися заклики до підвищення прозорості, правової обізнаності та посилення громадського контролю;

– у текстах відповідей найчастіше траплялися психоемоційні маркери – «ганьба», «сором», «страх», «злість», що свідчить про глибоку внутрішню напругу серед персоналу ДКВС України та потребу у психологічній підтримці.

На нашу думку, суттєвому вдосконаленню алгоритмів запобігання корупційним проявам може сприяти глибинне навчання персоналу ДКВС України, яке доцільно проводити на системній основі у форматі тренінгів, дискусійних платформ та круглих столів. Інтерактивні форми навчання надають персоналу ДКВС України можливість глибше усвідомити практичні аспекти заповнення електронних декларацій, ідентифікувати потенційні корупційні ризики, що виникають унаслідок певних організаційно-управлінських, правових, процедурних або соціально-психологічних обставин, а також засвоїти ефективні формати внутрішнього контролю та превенції.

Висновки та рекомендації. Отримані результати підтверджують, що питання підготовки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України у сфері запобігання проявам корупції є надзвичайно актуальними в контексті реформування системи виконання покарань і реалізації принципу нульової толерантності до корупції. Корупція залишається системним викликом, який негативно впливає на ефективність управління, морально-етичний клімат у колективах та суспільну довіру до органів правопорядку.

Підготовка персоналу ДКВС України з антикорупційної тематики має бути не епізодичною, а системною та практико-орієнтованою.

З метою підвищення ефективності антикорупційної політики в ДКВС України доцільно, на наш погляд, провести такі заходи: 1) продовжити впровадження надійних анонімних та захищених каналів повідомлення про факти корупції; 2) організувати систематичне

проведення тренінгів з питань антикорупційної етики, правової обізнаності та запобігання конфлікту інтересів серед персоналу ДКВС України; 3) забезпечити психологічну підтримку працівникам, які стикаються з моральними дилемами; 4) посилити прозорість процедур та громадський контроль за діяльністю установ ДКВС України.

Окремо варто підкреслити важливу роль Пенітенціарної академії України у сфері підготовки персоналу ДКВС України. Саме Академія забезпечує науково-методичну підтримку, розробляє навчальні програми, проводить дослідження та практичні заходи, спрямовані на виховання доброчесності, розвиток професійної етики й запобігання корупційним ризикам у системі виконання покарань.

Таким чином, актуальні питання підготовки персоналу ДКВС України у сфері запобігання проявам корупції потребують подальшого поглибленого наукового вивчення та практичної реалізації через сучасні освітні технології, міжвідомчу взаємодію й розвиток антикорупційної культури в кожному підрозділі служби.

Список використаних джерел

1. Кисельов Д. В. Адміністративно-правове регулювання етичної поведінки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України. *Наукові перспективи.* 2024. № 4 (46). URL: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-4(46)-950-960 (дата звернення: 20.10.2025).

2. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України.* 2014. № 49. Ст. 2056. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text (дата звернення: 20.10.2025).

Володимир Барахта,
старший викладач кафедри формування та
розвитку професійної компетентності персоналу
ДКВС України Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України;
Тетяна Кухар,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Пенітенціарної академії України

ПСИХОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ МОТИВАЦІЇ ДО ЗМІН У ПРОЦЕСІ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ

Процес ресоціалізації засуджених є складним і багатовимірним явищем, що охоплює не лише правову та соціальну адаптацію, але й

глибоку особистісну трансформацію. Успішна ресоціалізація неможлива без внутрішньої готовності особи до змін, переосмислення власного досвіду, цінностей і життєвих орієнтирів [3]. Саме тому питання формування та підтримання мотивації до змін набуває ключового значення в контексті сучасних підходів до психологічної роботи із засудженими [1].

Мотивація до змін виступає центральним механізмом, що визначає ступінь активності та залученості особи у процес самовдосконалення. Вона є тим внутрішнім рушієм, який дозволяє людині подолати стереотипи кримінального мислення, сформувати позитивне ставлення до суспільно прийнятних норм і набути конструктивних моделей поведінки [2]. Без належного рівня мотивації будь-які ресоціалізаційні заходи залишаються поверхневими та малоефективними.

Вивчення психологічних ресурсів мотивації до змін відкриває перспективи для оптимізації програм ресоціалізації, спрямованих на формування внутрішньої готовності до позитивних особистісних перетворень. У контексті сучасної пенітенціарної психології це дає змогу перейти від формального перевиховання до глибокого розуміння особистості засудженого як суб'єкта власного розвитку.

З метою дослідження мотиваційних чинників ресоціалізації засуджених було проведено емпіричне дослідження. У дослідженні взяли участь засуджені, які відбувають покарання у Райківській виправній колонії № 73 Житомирської області. Загальна чисельність вибірки становила 90 осіб. Для реалізації мети та завдань дослідження використали такі методики: анкета для дослідження мотивації самозмін; тест-опитувальник для визначення самоставлення особистості В. Століна, С. Пантєлєєва; методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича.

Строк відбування покарання було визначено як один із ключових чинників, що впливає на особливості мотивації до змін та процес ресоціалізації засуджених. Відповідно до цього критерію сформували дві групи респондентів: особи зі строком покарання до 5 років (47 осіб) та особи, які відбувають покарання понад 5 років (43 особи).

Анкета була спрямована на виявлення рівня готовності до особистісних змін, розуміння їх важливості та усвідомлення відповідальності за власне майбутнє. Загалом результати свідчать

про доволі високий рівень усвідомлення обома групами важливості особистісних трансформацій. Найвищі показники обидві групи продемонстрували за твердженням «Я розумію, що самозміни вимагають зусиль» (4,7 у групі до 5 років та 4,5 у групі понад 5 років), що свідчить про усвідомлення складності цього процесу.

Провідними спонукальними чинниками до змін для представників обох груп виступають орієнтація на родину та прагнення побудувати нове життя після звільнення. Водночас у засуджених з коротшим терміном покарання більш вираженими є внутрішньо-особистісні мотиви – потреба у самоповазі (63,8 %) та бажання розпочати все з початку (68,1 %). Це свідчить про переважання в них орієнтації на самовдосконалення, розвиток і досягнення особистих цілей.

Серед осіб, які відбувають покарання понад 5 років, спостерігається інша мотиваційна структура: провідними є прагнення уникнути повторного правопорушення (69,7 %) та посилення ролі релігійних переконань (46,5 %). Така переорієнтація мотивів може бути наслідком тривалої соціальної ізоляції, що сприяє глибшому внутрішньому аналізу, переосмисленню життєвих цінностей і зміцненню духовних орієнтирів.

Основні бар'єри на шляху до змін у засуджених різняться залежно від тривалості покарання: у першій групі вони мають переважно зовнішній, ситуативний характер (вплив оточення, невпевненість у собі), тоді як у другій – виявляються у формі глибших внутрішніх переживань, таких як відчуття безнадії, емоційна виснаженість та відчуженість від соціуму.

Отже, результати анкетування показали, що більшість засуджених мають потенціал до позитивних змін, проте реалізацію цього потенціалу стримують внутрішні сумніви та вплив соціального оточення, що потребує додаткової психологічної підтримки.

Аналіз результатів методики самоставлення показав, що у засуджених зі строком покарання до 5 років переважають середні показники за більшістю шкал. Так, середній рівень самоповаги продемонстрували 55,3 % респондентів цієї групи, тоді як серед осіб із тривалим строком таких було 48,8 %. Подібна тенденція спостерігається і за шкалою самоприйняття – 51,1 % проти 42,0 %, а також за показником самоінтересу – 51,1 % проти 46,5 %. Водночас низький рівень аутосимпатії частіше виявлявся

у засуджених, які відбувають покарання понад 5 років (44,2 % проти 38,3 %). У другій групі також помітно зменшується кількість осіб із позитивним очікуванням ставлення від інших (14,0 % проти 19,2 %), що свідчить про зниження довіри до соціального оточення та відчуття підтримки.

Отже, зі зростанням тривалості відбування покарання простежується тенденція до зниження рівня самоповаги, самоприйняття та загального позитивного самоставлення, що ускладнює процес внутрішньої мотивації до змін і ресоціалізації.

Аналіз провідних цінностей засуджених показав, що в обох групах найважливішими термінальними цінностями залишаються сім'я та родинне щастя (63,8 % у групі до 5 років та 55,8 % у групі понад 5 років) і здоров'я (57,4 % та 51,2 % відповідно). Свобода і матеріальна забезпеченість також мають пріоритет, проте у групі з тривалим строком покарання більшу роль відіграє матеріальний добробут (48,8 % проти 42,6 %), тоді як у групі з коротким строком – прагнення до саморозвитку та свободи.

Щодо інструментальних цінностей, то в обох групах переважають відповідальність (52 % загалом), освіченість (45 %) та вихованість (45 %). Водночас у групі з тривалим строком дещо знижені показники волі та наполегливості (20,9 % проти 25,5 %) і терпимості (23,3 % проти 27,7 %), що може свідчити про вплив тривалої ізоляції на психологічні ресурси особистості.

Отже, респонденти обох груп орієнтуються на базові соціальні та моральні цінності, проте у засуджених з довгими строками більший акцент робиться на матеріальне забезпечення і релігійні переконання, а у короткострокових – на саморозвиток і свободу.

Емпіричне дослідження показало, що мотиваційна сфера засуджених характеризується складною багаторівневою структурою, де взаємодіють внутрішні та зовнішні чинники. Було встановлено, що рівні самоприйняття, відповідальності та самоконтролю прямо впливають на готовність особистості до позитивних змін і ресоціалізації. У засуджених із тривалими строками покарання помітна більш виражена внутрішня мотивація, що свідчить про можливість глибоких особистісних трансформацій. Отримані дані підкреслюють потребу у створенні спеціальної програми стимулювання мотивації до змін, спрямованої на розвиток самосвідомості, відповідальності та орієнтації на позитивне майбутнє.

Список використаних джерел

1. Денисов С. Ф., Заїка Д. Є. Виправлення та ресоціалізація засуджених і суміжні поняття. *Проблеми законності*. 2021. № 155. С. 182–207.

2. Кісіль З. Р., Швець Д. В. Мотивація діяльності людини: навчальний посібник у схемах, таблицях, коментарях. Одеса : Видавництво ОДУВС, 2023. 154 с.

3. Недибалюк О. С. Теоретико-методологічні підходи до вивчення процесу ресоціалізації в умовах виховних колоній. *Актуальні проблеми психології* / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Т. VII. Вип. 31. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. С. 163–170.

Ірина Басанець,
студентка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: ***Ірина Волеваха***,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Пенітенціарної академії України

НАПРЯМИ Й МЕТОДИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ ТРИВОЖНИХ СТАНІВ СПІВРОБІТНИКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна створює хронічно травматичні умови для населення, зокрема для працівників, які намагаються функціонувати в умовах постійного стресу. Робота в Державній кримінально-виконавчій службі України (далі – ДКВС України) відзначається високим рівнем напруженості, відповідальності та постійного впливу стресогенних факторів. Станом на сьогодні воєнні дії в Україні створюють високий рівень стресу в суспільстві та безпосередньо на роботі. Тема «Психологічна корекція тривожних станів співробітників в умовах війни» є надзвичайно актуальною нині через низку ключових чинників, пов’язаних з поточними реаліями воєнного часу, а саме:

– Воєнні дії створюють високий рівень стресу в суспільстві, особливо серед працівників силових структур, включно зі співробітниками ДКВС України, які продовжують виконувати службові обов’язки у складних і небезпечних умовах.

– Співробітники ДКВС України мають справу з подвійним психологічним навантаженням: з одного боку – ризики, пов’язані з війною (небезпека для життя, тривога за близьких), з іншого –

професійна діяльність у закритих установах з високим рівнем конфліктності.

– Тривожні стани знижують професійну ефективність, концентрацію уваги, стійкість до стресу, що може призводити до професійного вигорання, помилок у роботі, а також порушень службової дисципліни.

– Системна психологічна підтримка та корекція тривожних станів є необхідною умовою збереження психічного здоров'я персоналу, профілактики ПТСР, депресивних розладів та адаптаційних порушень.

– В умовах війни особливо актуальним є створення ефективної системи кризової психологічної допомоги в системі ДКВС України, яка дозволила б своєчасно виявляти та коригувати тривожні стани співробітників.

– Недостатнє висвітлення проблеми в науково-практичній літературі свідчить про потребу у ґрунтовному дослідженні механізмів подолання тривожних станів у працівників ДКВС України в умовах війни.

Вказані чинники зумовлюють необхідність визначення напрямів та методів психологічної корекції тривожних станів для персоналу ДКВС з урахуванням специфіки їхньої професійної діяльності, розроблення практичних рекомендацій для впровадження системи психологічної підтримки персоналу ДКВС України під час війни та у поствоєнний період, щоб підвищити ефективність професійного функціонування співробітників шляхом зниження рівня тривожності та покращення психоемоційного стану.

На нашу думку, головними напрямами і методами психологічної корекції тривожних станів співробітників в умовах війни є:

Застосування технік тілесної саморегуляції:

– дихальні вправи;

– прогресивна м'язова релаксація (метод Джекобсона);

– техніка «Заземлення».

Робота з думками, які викликають тривогу:

– ідентифікація негативних автоматичних думок;

– переформатування деструктивного мислення (КПТ);

– техніка «Зупинка думки».

Актуалізація внутрішніх ресурсів:

– вправа «Мій внутрішній ресурс»;

– арттерапевтична техніка «Безпечне місце»;
– візуалізація стабільності.

Стрес-менеджмент у кризових ситуаціях:
– реакції на надзвичайні події;
– алгоритм поведінки під час бойових тривог, обстрілів;
– рольова гра «Поводження в екстремальних умовах».

Емоційне розвантаження та відновлення:
– практика усвідомлення (майндфулнес);
– робота з тілом через рух (елементи тілесно-орієнтованої терапії);
– техніка «Щоденник тривоги».

Формування навичок підтримки один одного:
– вправи на розвиток емпатії;
– формування взаємопідтримки в колективі;
– роль психологічного клімату.

Таким чином, психологічна корекція тривожних станів співробітників ДКВС України є одним із пріоритетних напрямів у системі забезпечення психічного здоров'я персоналу в умовах війни. Вона має ґрунтуватися на інтегрованому підході, що поєднує тілесні, когнітивно-поведінкові, ресурсні, арттерапевтичні та комунікативні техніки. Комплексне застосування цих методів дозволить мінімізувати прояви тривожності, підвищити професійну ефективність і забезпечити стабільне функціонування системи у кризових умовах.

Лілія Бєлова,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: ***Оксана Мірошниченко,***
кандидат психологічних наук, доцент,
полковник внутрішньої служби,
начальник кафедри психології
Пенітенціарної академії України

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ТА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕРСОНАЛУ

У сучасних умовах реформування системи освіти, економіки та соціальної сфери питання професійної підготовки персоналу набуває особливої актуальності. Від рівня професійної компетен-

тності працівників залежить не лише ефективність діяльності організацій, а й стабільність соціальних інститутів та якість послуг, що надаються громадянам. У цьому контексті формування висококваліфікованого, компетентного фахівця є одним із головних завдань сучасної системи освіти.

Професійна компетентність розглядається вченими як інтегративна характеристика особистості, що поєднує когнітивні, діяльнісні, мотиваційно-ціннісні та емоційно-вольові компоненти. Вона відображає готовність спеціаліста ефективно діяти в різних ситуаціях, приймати оптимальні рішення, нести відповідальність за результати своєї діяльності. На думку О. Бондаревської, компетентність охоплює не лише знання й уміння, а й морально-етичні орієнтири, професійні цінності та здатність до рефлексії.

Метою дослідження є аналіз процесу формування професійної компетентності персоналу та виявлення ефективних шляхів підвищення рівня професійної підготовки працівників у сучасних умовах.

З метою вивчення особливостей професійної компетентності персоналу було проведено емпіричне дослідження серед працівників Петрівської виправної колонії № 49 Кіровоградської області. Загальна чисельність вибірки становила 80 осіб. Для реалізації мети та завдань дослідження використано такі методики: «Опитувальник професійної мотивації» К. Замфір (у модифікації А. Реана), методика «Самооцінка рівня професійної компетентності» (авторська анкета), тест-опитувальник «Професійне самоставлення» (за В. Століним, С. Пантєлєєвим)[2].

Отримані результати свідчать, що більшість респондентів мають середній рівень професійної мотивації (63 %), високий рівень спостерігається у 21 %, тоді як 16 % демонструють низький рівень. Аналіз показників самооцінки компетентності засвідчив, що 58 % працівників оцінюють свої професійні навички як «достатні», 27 % — як «високі», а 15 % — як «недостатні». Виявлено, що високий рівень самоставлення корелює з показниками професійної впевненості та задоволеності роботою. Це дозволяє зробити висновок про взаємозв’язок між мотиваційними й особистісними компонентами професійної компетентності.

За результатами анкетування 68 % респондентів оцінили рівень своєї професійної підготовки як «достатній», 22 % — як «високий», а 10 % — як «недостатній». Найчастіше працівники

відзначали такі проблеми: відсутність систематичного підвищення кваліфікації (47 %), обмеженість доступу до сучасних освітніх ресурсів (39 %) та нестачу практичних тренінгів (41 %).

Серед основних компетентностей, що визначають ефективність професійної діяльності, респонденти назвали: професійні знання (82 %), комунікативні навички (67 %), етичну культуру (59 %), здатність до командної взаємодії (55 %) та емоційну стійкість (48 %). Отримані дані свідчать, що професійна компетентність формується не лише через навчання, а й через міжособистісну взаємодію, наставництво, самоосвіту та участь у тренінгах.

Додатково було виявлено, що 74 % опитаних вважають поєднання теоретичних знань із практичною діяльністю ключовим чинником розвитку компетентності. 62 % наголошують на важливості психологічної готовності до професійної діяльності, а 57 % — на необхідності розвитку навичок саморегуляції та управління емоціями. Це свідчить про важливість комплексного підходу до підготовки персоналу, який охоплює як професійні, так і особистісні аспекти.

Отримані результати підтверджують позицію дослідників, які наголошують, що освіта має орієнтуватися не лише на знання, а й на розвиток умінь і компетентностей. Такий підхід передбачає формування у фахівця здатності самостійно здобувати знання, адаптуватися до нових умов, творчо виконувати професійні завдання. У цьому контексті значну роль відіграє система післядипломної освіти, корпоративне навчання, участь у тренінгах і програмах підвищення кваліфікації.

Розвиток професійної компетентності можливий за умов підтримки з боку керівництва, створення мотиваційного середовища, формування культури професійного спілкування. Ефективними засобами виявилися наставництво, професійне консультування, обмін досвідом між колегами.

Отже, професійна підготовка є фундаментом розвитку компетентного персоналу, здатного ефективно діяти в умовах змін. Формування професійної компетентності передбачає інтеграцію теоретичних знань, практичних умінь, ціннісних орієнтацій та етичних норм. Для підвищення ефективності професійної підготовки доцільно впроваджувати інноваційні освітні технології, тренінгові програми, супервізію та наставництво. Безперервний

професійний розвиток має стати невід'ємною частиною професійної культури кожного фахівця.

Таким чином, професійна підготовка та компетентність персоналу — це взаємопов'язані процеси, що визначають не лише ефективність діяльності організацій, а й рівень їхнього розвитку загалом. В умовах сучасного суспільства саме компетентний працівник є запорукою стабільності, якості послуг і довіри громадян.

Список використаних джерел

1. Зеєр Е. Ф. Психологія професійного розвитку. Київ : Академвидав, 2015. 312 с.

2. Бондаревська О. І. Компетентнісний підхід у підготовці майбутніх фахівців. *Психологія і суспільство.* 2020. № 1. С. 45–52.

3. Максименко С. Д. Основи генетичної психології. Київ : Либідь, 2019. 384 с.

4. Дьяченко М. І., Кандибович Л. А. Психологічні основи формування професійної компетентності. Харків : Основа, 2018. 276 с.

5. Національний кодекс етики психолога. Київ : УСП, 2017.

6. Єршова Р. І. Формування професійної компетентності в умовах неперервної освіти. Львів : Світ, 2021. 198 с.

Катерина Бобровник,
аспірантка Пенітенціарної академії України

ПРИНЦИПИ ЗАКОННОСТІ, ГУМАНІЗМУ ТА ДЕМОКРАТИЗМУ: СУТНІСТЬ, ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ І ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ВИПРАВЛЕННЯ І РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ, ЯКІ ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ У ВИПРАВНИХ КОЛОНІЯХ МІНІМАЛЬНОГО РІВНЯ БЕЗПЕКИ

Нині Україна послідовно рухається в напрямі європейської інтеграції, що передбачає не лише економічні чи політичні зміни, а й глибоку трансформацію всіх без винятку сфер суспільного життя, зокрема системи Державної кримінально-виконавчої служби, адже саме ставлення до прав і свобод громадян, включно з тими, хто відбуває покарання в кримінально-виконавчих установах різних видів, є одним із найважливіших показників рівня цивілізованості держави. Основна мета реформ – наближення умов утримання осіб, позбавлених волі, до європейських стандартів, до-

тримання прав людини, гуманізація покарань, запровадження ефективних механізмів виправлення і ресоціалізації засуджених.

Тому принципи кримінально-виконавчого права мають фундаментальне значення, адже не тільки формують розуміння про суть процесу виконання покарання, узагальнюючи його, але й виступають як непохитний орієнтир для всіх, хто бере участь у цих правовідносинах. Вони відображають ідеальні уявлення про те, якою має бути справжня мета покарання та яким має бути його кінцевий результат, ґрунтуються на накопиченому досвіді та наукових досягненнях у галузі кримінально-виконавчого права. Своєю чергою державна кримінально-виконавча політика та механізми її реалізації мають неухильно базуватися на принципах, закріплених у статті 5 Кримінально-виконавчого кодексу України, якою визначено, що кримінально-виконавче законодавство, виконання і відбування покарань ґрунтуються на принципах законності, гуманізму та демократизму [1].

На думку О. Шкути, принципи кримінально-виконавчого права, відображаючи суть процесу виконання покарань, слугують дороговказом для учасників відповідних правовідносин. Завдяки цьому забезпечується процес виправлення та ресоціалізації осіб, які відбувають покарання. Водночас ці принципи охоплюють ідеальні уявлення щодо реальної мети покарання, а також про результати цілеспрямованих зусиль органів і установ, відповідальних за виконання покарань [2, с. 84].

Принцип законності, безсумнівно, є одним із ключових, адже він закріплений як конституційне положення в багатьох статтях Основного Закону України (ст.ст. 6, 8, 24 та ін.). Як зазначає А. Степанюк, суб'єкти виконання і відбування покарання, учасники екзекутивної діяльності зобов'язані підкорятися вимогам кримінально-виконавчого законодавства. Разом з цим дотримання законності як основоположного принципу діяльності органів та установ виконання покарань передбачає обов'язкове й неухильне виконання Конституції України, законів, ухвалених на її основі, а також відомчих нормативних актів, що регламентують порядок та умови відбування покарання, всіма суб'єктами та учасниками цієї діяльності [3, с. 333].

Загалом основна мета закону полягає у впорядкуванні дій учасників суспільних відносин. Коли будь-хто з цих учасників

здійснює певні дії або проявляє бездіяльність, закон як конституційний соціально-правовий інститут спрямований на забезпечення захисту інтересів суспільства. Водночас режим законності в діяльності органів та установ виконання покарань визначає ступінь відповідності цих органів і установ вимогам законодавства й нормативно-правових актів, ухвалених на їх основі.

Дотримання законності в місцях позбавлення волі є ключем до формування довіри засуджених до системи правосуддя. Коли правила зрозумілі та застосовуються однаково до всіх, створюється відчуття передбачуваності і стабільності, що знижує тривожність та сприяє адаптації. Водночас вибірковість у застосуванні законів руйнує цю довіру, викликає протест та демотивує до виправлення.

Оскільки принцип гуманізму є одним із центральних та основоположних, то відіграє значну роль у ресоціалізації і виправленні засуджених, адже базується на антропоцентричному підході, де людина визнається найвищою соціальною цінністю, а головною метою розвитку суспільства є можливість реалізувати свій потенціал і досягти найвищого рівня духовного розвитку.

Однак гуманізм – це не лише про співчуття, толерантність і високі моральні принципи, а й про першочерговий захист прав та законних інтересів громадян і суспільства від будь-яких протиправних посягань. Важливим аспектом гуманізму є застосування гуманних методів виправлення в пенітенціарній системі, а також забезпечення ефективної ресоціалізації осіб, які відбули покарання, з метою їх повноцінного повернення до суспільного життя [3, с. 305].

Тому гуманізм виявляється насамперед у ставленні до засудженого як до особистості, що здатна змінитися. З психологічної точки зору, це позитивно впливає на збереження внутрішньої гідності, знижує рівень агресії та ворожості до оточення, а також зменшує ризик соціальної ізоляції та депресивних станів. У гуманному середовищі засуджені частіше вдаються до саморефлексії, переглядають свої життєві орієнтири та знаходять мотивацію для конструктивної поведінки.

Разом з тим принцип демократизму, безсумнівно, також є обов’язковою складовою сучасної правової системи, що відображається в усіх її галузях, правових інститутах та нормах. Забезпечення подальшого розвитку демократії в усіх її проявах є одним із провідних завдань будь-якої цивілізованої держави та визначає

стратегічну лінію розвитку суспільства на сучасному етапі, де вдосконалення демократичних інститутів та принципів є не просто бажаним, а необхідним елементом розвитку. Це стратегічний вектор, що визначає прогрес соціально-політичної системи суспільства. Демократія є основою політико-правової системи, що, впливаючи на створення та застосування законів, регулює діяльність правоохоронних органів, державних та громадських організацій, а також визначає права, свободи та обов'язки громадян у їхніх відносинах з державою та суспільством [2, с. 62]. Залучення громадськості та правозахисних організацій є ключовим показником демократичного підходу до виконання покарань, що, безперечно, сприяє ресоціалізації і виправленню засуджених. Одним із пріоритетних напрямів демократизації кримінально-виконавчої системи є забезпечення максимальної відкритості її діяльності, що передбачає, зокрема, активне висвітлення діяльності органів і установ виконання покарань засобами масової інформації, адже їхня робота не повинна бути прихованою від суспільства. Принцип демократизму також реалізується через прозорий порядок розгляду звернень і скарг засуджених.

Концепція демократизму в контексті пенітенціарних установ передбачає активну участь засуджених у процесі прийняття рішень, що стосуються їхнього безпосереднього перебування в межах колонії. Це може реалізовуватися також через залучення до механізмів самоврядування, участі в освітніх ініціативах. Також важлива роль належить і соціально-виховній роботі, яка організовується зокрема з метою формування і закріплення у засуджених поваги до закону та соціальних норм, спонукаючи їх до правомірної поведінки [4].

З психологічної перспективи такий підхід має позитивний вплив на формування відповідальності, розвиток комунікативних компетенцій, стимулювання критичного мислення та нівелювання відчуття безсилля, що є типовими для стану відбування покарання.

Тому, з психологічної точки зору, вказані принципи забезпечують формування у засуджених почуття власної значущості, відповідальності та мотивації до змін. Ось чому саме у виправних колоніях мінімального рівня безпеки особливо важливо створити таке середовище, яке підтримує позитивні зрушення в особистості, зменшує ризик рецидиву та сприяє успішній інтеграції у сус-

пільство після звільнення. Принципи законності, гуманізму та демократизму не лише визначають формальні рамки виконання покарання, але й істотно впливають на психоемоційний стан особи, її ставлення до покарання, до себе й до суспільства загалом.

Таким чином, принципи кримінально-виконавчого права узагальнюють розуміння суті виконання покарань, а також подальшого виправлення і ресоціалізації осіб, засуджених до позбавлення волі, та мають бути реалізовані з неухильним дотриманням вимог, викладених у статті 5 Кримінально-виконавчого кодексу України.

Список використаних джерел

1. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2004. № 3. Ст. 21.

2. Шкута О. О. Виправлення та ресоціалізація засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях середнього рівня безпеки : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08 / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2011. 400 с.

3. Степанюк А. Х. Актуальні проблеми виконання покарань (сутність та принципи кримінально-виконавчої діяльності: теоретико-правове дослідження) : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Харків, 2002. 393 с.

4. Богатирьов І. Г., Колодчина А. Л. Ресоціалізація засуджених в місцях несвободи Державної кримінально-виконавчої служби України. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2024. № 2. С. 193–200. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2024_2_27 (дата звернення: 02.11.2025).

Владислав Бондарук,
слухач 1 курсу магістратури
Пенітенціарної академії України

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Система адміністративного законодавства України становить складну динамічну структуру, що охоплює сукупність нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання суспільних відносин у сфері державного управління, публічної адміністрації, забезпечення законності та захисту прав громадян у взаємодії з органами влади. У сучасних умовах демократичних трансформацій держави виникає потреба в глибокому перегляді концептуальних засад адміністративно-правового регулювання, оскільки

наявна система характеризується фрагментарністю, неузгодженістю окремих положень та відсутністю єдиної логіко-структурної моделі [1, с. 265–266]. Еволюційний розвиток адміністративного законодавства в Україні супроводжується зміною правових пріоритетів, зростанням ролі прав людини та підвищенням рівня відкритості державних інститутів, що потребує узгодження правових механізмів регулювання діяльності публічної адміністрації з європейськими стандартами.

Побудова ефективної системи адміністративного законодавства передбачає формування цілісного правового простору, у якому всі норми узгоджені між собою та відповідають конституційним принципам правової держави. В Україні досі спостерігається розпорошеність нормативної бази, коли численні акти різних рівнів містять дублювання або суперечливі положення щодо повноважень органів виконавчої влади, процедур надання адміністративних послуг, відповідальності посадових осіб. Така ситуація ускладнює правозастосування, створює передумови для корупційних ризиків і знижує довіру громадян до державних інститутів. Удосконалення системи має бути спрямоване на подолання нормативної роз'єднаності, кодифікацію та гармонізацію правових актів, що регулюють діяльність публічної адміністрації.

Розвиток адміністративного законодавства повинен базуватися на доктрині публічного адміністрування, яка передбачає перехід від командно-адміністративної моделі управління до сервісної, орієнтованої на потреби громадян. Відповідно, норми адміністративного права мають забезпечувати не лише регламентацію компетенції органів виконавчої влади, а й створювати ефективні правові механізми реалізації прав осіб у сфері публічного управління. Важливим напрямом виступає формування сучасного інституту адміністративних процедур, що визначає стандартизований порядок прийняття управлінських рішень, гарантує прозорість дій посадових осіб і забезпечує контроль за законністю рішень. Запровадження Закону України «Про адміністративну процедуру» [2] стало значним кроком у цьому напрямі, однак його практична імплементація потребує подальшого вдосконалення підзаконної нормативної бази та підготовки кадрів публічної служби.

Становлення системи адміністративного законодавства тісно пов'язане з реформуванням судового контролю у сфері публічного

управління. Функціонування адміністративних судів створює умови для ефективного захисту прав громадян від неправомірних дій органів влади. Проте судова практика демонструє значну кількість прогалин у законодавстві, що ускладнює правильне тлумачення норм та їх застосування. Розв'язання цієї проблеми вимагає систематизації процесуальних норм, які регулюють розгляд публічно-правових спорів, а також чіткого розмежування юрисдикцій між адміністративними, цивільними та господарськими судами [3, с. 38–39]. Удосконалення адміністративного судочинства має ґрунтуватися на принципах змагальності, пропорційності, верховенства права та рівності сторін перед законом.

Однією із суттєвих проблем є відсутність єдиного кодифікованого акта, який комплексно врегульовував би відносини у сфері державного управління. Ухвалення кодексу могло б стати фундаментом для систематизації нормативної бази, упорядкування статусу органів публічної адміністрації, визначення загальних процедурних правил, правового статусу посадових осіб та механізмів контролю за виконанням адміністративних актів. Процес кодифікації потребує врахування положень міжнародного та європейського права, зокрема acquis communautaire, що визначає стандарти належного врядування, публічної прозорості та адміністративної відповідальності.

Підвищення ефективності адміністративного законодавства неможливе без оновлення концептуальних засад адміністративної відповідальності. Сучасна модель адміністративних стягнень не завжди відповідає принципу справедливості, часто не відображає ступеня суспільної небезпеки правопорушень та не забезпечує превентивного ефекту. Реформування цієї сфери передбачає запровадження системи пропорційності між тяжкістю правопорушення і видом покарання, розширення можливостей альтернативних заходів впливу, таких як запобігання, суспільні роботи або фінансові санкції, спрямовані на відновлення порушених прав [4, с. 51–52]. Не менш суттєвим є підвищення процесуальних гарантій осіб, притягуваних до адміністративної відповідальності, шляхом запровадження ефективних механізмів оскарження рішень посадових осіб.

Удосконалення системи адміністративного законодавства також пов'язане з розвитком електронного урядування. Диджиталізація управлінських процесів змінює структуру правових відно-

син у публічному секторі, створюючи нові форми взаємодії між державою та громадянином. Нормативне закріплення процедур надання електронних адміністративних послуг, електронного документообігу, цифрового підпису та реєстрів є необхідною умовою підвищення ефективності управління та зменшення корупційних ризиків. Паралельно виникає потреба у вдосконаленні правових норм щодо захисту персональних даних, кібербезпеки, відповідальності за неправомірне використання електронних ресурсів.

Таким чином, загальна стратегія вдосконалення системи адміністративного законодавства України має бути спрямована на створення гармонійної, прозорої та функціональної правової системи, здатної забезпечити належний баланс між інтересами держави та громадян. Розвиток нормативної бази має супроводжуватися формуванням нової адміністративної культури, заснованої на принципах правомірності, відкритості, ефективності та соціальної відповідальності. Системний підхід до реформування адміністративного законодавства стане запорукою зміцнення правової державності, стабільності публічного управління та підвищення рівня довіри суспільства до державної влади.

Список використаних джерел

1. Галунько В. В., Іванищук А. А., Фелик О. В., Лазарев А. А., Глобенко І. О., Галунько В. В. Система адміністративного права України: формування структури за дедуктивними та індуктивними чинниками. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 3. С. 264–268. URL: http://lsej.org.ua/3_2025/63.pdf.

2. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. Редакція від 15.11.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text (дата звернення: 20.10.2025).

3. Масалітін В. В. Шляхи вдосконалення правового регулювання адміністративно-правового статусу громадян України. *Право та державне управління*. 2024. № 3. С. 36-42. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2024/7.pdf.

4. Головко К. До питання визначення поняття «адміністративне законодавство України». *Юридичний вісник.* 2021. № 3. С. 49–54. URL: https://dspace.onua.edu.ua/items/e111b431-02ce-4367-8181-63e94aafbc36.

***Олексій Борисов*,**
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри іноземних мов
Пенітенціарної академії України;
***Олена Васильєва*,**
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Пенітенціарної академії України

ФРЕЙМОВА ОРГАНІЗАЦІЯ ЗНАННЯ ПРО ПЕНІТЕНЦІАРНІ СИСТЕМИ КРАЇН СВІТУ (НА МАТЕРІАЛІ ЕЛЕКТРОННОЇ БАЗИ ДАНИХ WORLD PRISON BRIEF)

Фреймова семантика й досі залишається одним із найбільш ефективних та потужних інструментів пояснення способів організації структур знання в нашій свідомості, а також механізмів та одиниць їхньої подальшої вербалізації та інтерпретації під час взаємодії індивіда з усними чи письмовими текстами. У галузі когнітивної лінгвістики під *фреймом* розуміється ієрархічно побудована структура знання, що представляє деякий концепт та активується певною лексичною одиницею [1; 2].

Якщо у традиційній семантиці *prison* описується значеннями 1. *a building where people are kept as a punishment for a crime they have committed, or while they are waiting for trial*, яке складається з елементів різного рівня підпорядкування (архісема ‘building’ та другорядні семи ‘people’, ‘kept’, ‘punishment’, ‘crime’, ‘waiting for a trial’ [3] та 2. the system of keeping people in prisons (архісема ‘system’ та семантичні елементи ‘keeping’, ‘people’, ‘prisons’) [3], то у фреймовій семантиці реалізується розуміння того, що це лише обмежений фрагмент знання, який, з одного боку, якнайкраще відбиває й концентрує наше уявлення про PRISON як окрему одиницю мислення, а з іншого боку, неминуче активує низку інших моделей знання через локативно-темпоральні координати описуваної сутності, її об’єкти та суб’єкти разом з їхніми атрибутивними та діяльнісними ознаками, сценарії взаємодії, причинно-наслідкові зв’язки тощо [1].

База даних **World Prison Brief** (WPF) [4] так само побудована за фреймовим принципом: структура становить низку *слотів*

(інформаційних комірок пам'яті, які представляють загальну / типову інформацію про об'єкт інтеріоризації) та *терміналів* (що наповнюють слоти конкретною, правильною / актуальною для тієї чи іншої ситуації інформацією про об'єкт) [2]. Іншими словами, під час оброблення текстового повідомлення відбувається заповнення порожніх слотів наявною інформацією з терміналів, завдяки чому здійснюється розуміння фрейму.

Візьмемо як приклад *пенітенціарну систему* Естонії, знання про яку важливі у світлі започаткованої трирічної програми співпраці між Естонією та Україною. Пошук розпочинається з точки входу ГЕОГРАФІЧНИЙ РЕГІОН / КОНТИНЕНТ (Africa, Asia, Caribbean, Central America, Europe тощо) [4]. У нашому випадку це ЕСТОНІЯ в категорії EUROPE. Це два мегаконцепти, на тлі яких профілюється досліджуваний нами концепт PRISON SYSTEM OF ESTONIA (ПЕНІТЕНЦІАРНА СИСТЕМА ЕСТОНІЇ).

Зазначений концепт структурується такими слотами і терміналами фрейму:

1. COUNTRY: Estonia;
2. MINISTRY RESPONSIBLE: Ministry of Justice (Justiitsministeerium);
3. PRISON ADMINISTRATION: Department of Prisons (Vanglateenistus);
4. CONTACT ADDRESS: Jaama 7, EE-41533 JOHVI, Estonia;
5. TELEPHONE: +372 6 20 82 29 or 20 82 00;
6. FAX: +372 6 20 82 72;
7. WEBSITE: http://www.vangla.ee;
8. HEAD (and TITLE) OF PRISON ADMINISTRATION: Priit Kama / Deputy Secretary General;
9. PRISON POPULATION TOTAL (including pre-trial detainees / remand prisoners):1 572 (September 2025 (national prison administration));
10. PRISON POPULATION RATE (per 100,000 of national population):115, based on an estimated national population of 1.37 million (September 2025 (from Statistics Estonia figures));
11. PRE-TRIAL DETAINEES / REMAND PRISONERS (percentage of prison population): 20.5% (September 2025);
12. FEMALE PRISONERS (percentage of prison population): 4.8 % (September 2025);

13. JUVENILES / MINORS / YOUNG PRISONERS (percentage of prison population): 0.3 % (September 2025 – under 18);

14. FOREIGN PRISONERS (percentage of prison population): 10.5%, (31.1.2024);

15. NUMBER OF ESTABLISHMENTS / INSTITUTIONS: 3 (2022);

16. OFFICIAL CAPACITY OF PRISON SYSTEM: 2 805 (31.1.2024);

17. OCCUPANCY LEVEL (based on official capacity): 64.9 % (31.1.2024);

18. PRISON POPULATION TREND (year, prison population total, prison population rate) **2000 :: 2025**:

18.1. NUMBER IN PRE-TRIAL/REMAND IMPRISONMENT: **1,639 :: 323**;

18.2. PERCENTAGE OF TOTAL PRISON POPULATION: **35.5% :: 20.5%**;

18.3. PRE-TRIAL/REMAND POPULATION RATE (per 100,000 of population): **119 :: 24**.

Як видно, фрейм PRISON SYSTEM OF ESTONIA вибудовується навколо низки концептів, поєднаних вертикальними та горизонтальними зв'язками. Ієрархія концептів реалізується в такій послідовності:

ВИПРАВНА УСТАНОВА – ТЮРЕМНА АДМІНІСТРАЦІЯ – МІНІСТЕРСТВО – КРАЇНА – РЕГІОН.

Заповнення цих слотів інформацією відбувається переважно в горизонтальній площині. За даними сайту, кількість пенітенціарних установ становить *три*. Управління установами здійснюється державним органом під назвою *Департамент тюрем*. Відповідно реалізується асоціативний (метонімічний) зв'язок за функцією між концептами ТЮРЕМНА АДМІНІСТРАЦІЯ та ДЕПАРТАМЕНТ ТЮРЕМ. Атрибутивні слоти АДРЕСА, ТЕЛЕФОН, ФАКС, ВЕБСАЙТ, а також КЕРІВНИК (та ПОСАДА) ТЮРЕМНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ (Заступник генерального секретаря) є своєрідними інформаційними сателитами, які групуються навколо слоту ТЮРЕМНА АДМІНІСТРАЦІЯ та уточнюють його етнокультурний зміст, реалізуючи при цьому відповідні горизонтальні зв'язки. Зазначений концепт підпорядковується концепту МІНІСТЕРСТВО, що постає в іпостасі *Міністерства юстиції Естонії*, країни Європейського континен-

ту. Вертикальний (інклюзивний) зв'язок прослідковується між концептами ВИПРАВНА УСТАНОВА та ТЮРЕМНЕ НАСЕЛЕННЯ. Вони наповнюються знанням про офіційну місткість тюремної системи та рівнем її заповненості, а також про правовий статус, стать, вік та громадянство засуджених, кількісні показники динаміки тюремного населення (роки, загальна кількість ув'язнених, кількість засуджених).

Таким чином, концепт PRISON SYSTEM OF ESTONIA, вербалізований словосполученням, є етнокультурною розлогою фреймовою структурою з вертикальними, горизонтальними, асоціативними та інклюзивними зв'язками між щонайменше вісімнадцятьма слотами, активація яких (через пошук на відповідній вебсторінці) сприяє осягненню основних особливостей пенітенціарної системи Естонії.

Інші сторінки сайту є вербалізаціями концептів, що містять інформацію про інші національні пенітенціарні системи. Вони структуровані тим самим чином – за шаблоном. Цей шаблон є, власне, фреймом, що структурує гіперонімічний концепт ПЕНІТЕНЦІАРНА СИСТЕМА.

Список використаних джерел

1. Fillmore Ch. Frame Semantics. *Cognitive Linguistics: Basic Readings.* In Geeraerts D. (Ed.). Berlin : Mouton de Gruyter, 2006. Vol. 34. P. 373–401.

2. Minsky M. Frame-system Theory. *Thinking: Readings in Cognitive Science*. In Johnson-Laird Ph. and Wason P. (Eds.). Cambridge : Cambridge University Press, 1983. P. 355–376.

3. Oxford Learner's Dictionaries (OLD). Prison. Retrieved 18 October 2025 from https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/prison?q=prison.

4. World Prison Brief. Retrieved 16 October 2025 from https://www.prisonstudies.org/country/estonia.

Марина Братенко,
здобувачка вищої освіти 2-го курсу магістратури
заочної форми навчання
спеціальності 053 Психологія
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: *Ірина Волеваха*,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Пенітенціарної академії України

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Професійна діяльність працівників правоохоронних органів належить до категорії високоризикованих і емоційно напружених видів роботи. Вона передбачає постійний контакт із конфліктними ситуаціями, небезпекою, агресивною поведінкою людей, а також потребу швидко приймати відповідальні рішення в умовах невизначеності [1]. Такі обставини вимагають від працівників високого рівня самоконтролю, врівноваженості, здатності ефективно діяти у стресових умовах – тобто сформованої стресостійкості як важливої професійної якості.

Стресостійкість розглядається як здатність особистості зберігати оптимальний рівень працездатності, емоційної стабільності та адекватності поведінки під впливом стресових факторів [2]. Для представників правоохоронної сфери ця якість є не лише запорукою ефективності діяльності, а й важливою умовою збереження психічного здоров'я, запобігання професійному вигоранню та розвитку деструктивних форм реагування [3].

Дослідження психологічних особливостей стресостійкості працівників правоохоронних органів має як теоретичне, так і практичне значення. Воно сприяє глибшому розумінню індивідуальних механізмів подолання стресу, визначенню чинників, що впливають на рівень стресостійкості, та розробленню ефективних програм психологічної підготовки і підтримки персоналу.

З метою вивчення особливостей стресостійкості працівників правоохоронних органів було проведено емпіричне дослідження. У дослідженні взяли участь 90 працівників правоохоронних органів, зокрема співробітники батальйону конвойної служби (БКС) ГУНП в Одеській області та ізолятора тимчасового тримання

(ІТТ) ГУНП в Одеській області. У дослідженні використали комплекс психодіагностичних методик, зокрема методика визначення стресостійкості Холмс-Раге, шкала сприйняття стресу (PSS-10), опитувальник професійного вигорання (MBI).

Для подальшого аналізу респондентів поділено на дві групи залежно від стажу роботи: першу групу становили працівники зі стажем до 5 років (n = 48), другу – співробітники зі стажем понад 5 років (n = 42). Такий розподіл дозволив виявити можливі відмінності у рівні стресостійкості між працівниками правоохоронних органів на етапі професійної адаптації та тими, хто має триваліший досвід служби.

Результати, отримані за методикою Холмс-Раге, свідчать про наявність суттєвих відмінностей у рівні стресостійкості між працівниками з різним стажем роботи. У групі співробітників зі стажем до 5 років 37,5 % респондентів мають високий рівень стресостійкості (низький ризик стресу), 41,7 % – середній рівень, тоді як лише 16,6 % демонструють низький рівень і 4,2 % – дуже низький рівень стресостійкості. У групі зі стажем понад 5 років ситуація є протилежною: лише 11,9 % працівників мають високий рівень стресостійкості, 23,8 % – середній, тоді як значна частка (42,9 %) характеризується низьким рівнем, а ще 21,4 % – дуже низьким рівнем стресостійкості. Це свідчить про те, що тривалий професійний досвід у правоохоронних структурах, пов’язаний з постійним впливом психоемоційного навантаження, знижує здатність до ефективного подолання стресу та призводить до накопичення хронічної втоми.

Показники за шкалою сприйнятого стресу (PSS-10) підтверджують дані попередньої методики. У працівників зі стажем до 5 років середнє значення становить 16,8 (±4,5), що відповідає середньому рівню стресу. У групі зі стажем понад 5 років виявлено середній показник – 24,3 (±5,2), що свідчить про середній рівень з тенденцією до високого. Це означає, що досвідчені співробітники частіше відчувають психоемоційне перенапруження, мають вищий рівень суб’єктивного відчуття стресу, що може бути наслідком кумулятивного впливу професійних стресорів і рутинного характеру роботи.

За результатами методики MBI можна простежити певну залежність між стажем служби та рівнем професійного вигорання. У групі молодших працівників (до 5 років) показники емоційного

виснаження становлять 18,7 бала, що відповідає середньому рівню, тоді як у досвідчених працівників (понад 5 років) – 32,4 бала, тобто високий рівень. Аналогічна тенденція спостерігається за шкалою деперсоналізації: 6,5 бала (низький рівень) проти 15,3 бала (високий рівень). Це свідчить про те, що тривалий стаж роботи супроводжується зростанням емоційного виснаження, байдужості та формалізації ставлення до службових обов'язків і колег.

Натомість показник професійних досягнень має зворотну тенденцію: у молодших співробітників він становить 39,2 бала (високий рівень), тоді як у досвідчених – 28,6 бала (низький рівень). Це свідчить про зниження мотивації та відчуття професійної реалізації внаслідок тривалого впливу стресових факторів.

Отримані результати свідчать, що стресостійкість працівників правоохоронних органів істотно залежить від тривалості професійного стажу. Молодші співробітники демонструють вищі показники стресостійкості, нижчий рівень суб'єктивного стресу та менші прояви емоційного вигорання. Це пов'язано з більшою мотивацією, адаптивністю та відносно меншим професійним навантаженням.

У досвідчених працівників, навпаки, спостерігається зниження стресостійкості, підвищення рівня сприйнятого стресу та виражені прояви професійного вигорання. Це може бути наслідком тривалого впливу психологічно напружених умов служби, частого контакту з конфліктними ситуаціями, емоційної втоми та дефіциту ресурсів відновлення.

Дослідження показало, що тривалий стаж роботи у правоохоронних органах супроводжується зростанням емоційного навантаження та більшою вразливістю до стресових ситуацій. Досвідчені співробітники частіше відчувають емоційне виснаження, підвищену деперсоналізацію та зниження відчуття професійної ефективності порівняно з молодшими колегами. Отримані результати підкреслюють необхідність упровадження психологічних програм підтримки персоналу, спрямованих на розвиток навичок стрес-менеджменту, профілактику вигорання та збереження психічного здоров'я правоохоронців.

Список використаних джерел

1. Богуславська В. Психологічні особливості правоохоронної діяльності під час російської воєнної інтервенції. *Юридична психологія.* 2024. № 1 (34). С. 93–100.

2. Голованова Т. П., Чеберко Л. В. Сутність феномена стресостійкості особистості в сучасних психологічних дослідженнях. *Габітус*. 2024. Вип. 67. С. 125–129.

3. Стрес та стресостійкість в діяльності працівників правоохоронних органів : навчально-методичний посібник / Н. Бардин, Ю. Жидецький, Я. Когут, Н. Пряхіна, В. Ясінський. Львів, 2020. 119 с.

Алла Василяченко,
ад'юнкт кафедри адміністративного
та конституційного права ННІ ППДП
Пенітенціарної академії України

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ ЕФЕКТИВНОГО ПРИПИНЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Актуальність теми зумовлена зростанням ролі Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС) в забезпеченні правопорядку та реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. Ефективність припинення адміністративних правопорушень в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах значною мірою також залежить від рівня професійної компетентності персоналу, його правової підготовки, професійних навичок, морально-психологічних якостей та здатності оперативно реагувати на правопорушення і запобігати їхній ескалації.

Професійна компетентність персоналу ДКВС охоплює знання норм адміністративного законодавства, навички застосування заходів адміністративного впливу, здатність діяти в конфліктних ситуаціях, а також уміння забезпечувати дотримання режимних вимог у місцях несвободи. Практична реалізація цих компетентностей спрямована на виявлення та оперативне припинення адміністративних правопорушень, як-от злісна непокора законним вимогам адміністрації, дрібне хуліганство, порушення встановлених правил режиму та інші діяння, передбачені Кодексом України про адміністративні правопорушення [1].

Ефективність припинення адміністративних правопорушень у системі ДКВС України значною мірою залежить від професій-

ної компетентності персоналу. На практиці саме рівень підготовленості, правової свідомості та навичок комунікації працівників визначає здатність оперативно реагувати на порушення режиму, конфліктні ситуації та прояви агресії з боку засуджених. Наприклад, у процесі щоденного нагляду та перевірки камер працівники установи повинні вміти виявляти ознаки протиправної поведінки, наявність заборонених предметів, своєчасно фіксувати спроби порушення встановленого порядку та запобігати їм. У разі конфліктних ситуацій або групових порушень важливими є навички кризової комунікації, застосування технік стабілізації ситуації, а також здатність діяти в команді під час локалізації загроз [2].

У практиці ДКВС поширеною є профілактична робота з особами, схильними до агресії та порушень дисципліни: проведення індивідуальних бесід, соціально-виховної роботи, психологічної підтримки, залучення засуджених до трудової та навчальної діяльності. Такі заходи сприяють зниженню рівня конфліктності в колективах засуджених і формуванню правомірної поведінки. Додатковим аспектом є професійна готовність персоналу до взаємодії з правоохоронними органами, лікарями, психологами, а також використання спеціальних засобів і технічних систем контролю, що дозволяє підвищити рівень безпеки й оперативності реагування на порушення.

Таким чином, висококваліфікований та належно підготовлений персонал ДКВС України забезпечує не тільки припинення адміністративних правопорушень, а й їх запобігання, створюючи умови для стабільного функціонування кримінально-виконавчої системи, дотримання прав людини і безпеки в установах виконання покарань. Варто підкреслити, що науковиця В. Аніщенко, яка досліджувала особливості професіоналізму персоналу ДКВС України, зазначає, що професійна компетентність – це динамічна комбінація набутих у закладі освіти професійних знань, умінь і навичок, ціннісних орієнтацій, професійно-важливих властивостей, мотивів, професійної спрямованості особистості та досвіду, що визначає здатність виконувати завдання щодо здійснення державної політики у сфері виконання кримінальних покарань у межах визначених за посадою повноважень, встановлених завдань та обов’язків, навчання, професійного та особистісного розвитку [3, с. 264]. Як наслідок, професійна компетентність персоналу є не

лише передумовою якісного виконання службових обов'язків, а й стратегічним ресурсом держави в забезпеченні правопорядку, гуманізації кримінально-виконавчої системи та реалізації принципів верховенства права. З огляду на це можна сміливо зауважити, що результативністю та єфективністю протидії адміністративним правопорушенням у ДКВС України є забезпечення правопорядку, що залежить від професіоналізму її персоналу. Тому одним із ключових елементів підвищення якості роботи служби є постійний розвиток кадрової політики, яка охоплює всі етапи навчання – від первинної підготовки до підвищення кваліфікації. Це обумовлено особливими вимогами, що висуваються до виконання службових завдань у кримінально-виконавчій системі [4, с. 189].

Таким чином, професійна компетентність персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України є базовим інституційним ресурсом для забезпечення ефективного припинення адміністративних правопорушень у місцях несвободи. Комплексна система професійної підготовки, яка охоплює правову, психологічну і комунікативну складові, безпосередньо впливає на здатність персоналу своєчасно реагувати на правопорушення, запобігати конфліктним ситуаціям та підтримувати належний рівень правопорядку. Впровадження сучасних освітніх і тренінгових технологій, удосконалення нормативно-правового забезпечення підготовки кадрів та підвищення рівня службової культури мають стати пріоритетними напрямами розвитку системи. Тому формування високопрофесійного персоналу є ключовим фактором ефективності діяльності ДКВС України й важливою умовою реалізації державної політики у сфері виконання покарань.

Список використаних джерел

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.Ua/laws /show/80731-10#Text/ (дата звернення: 02.11.2025).

2. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ відбування покарань : наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text/ (дата звернення: 02.11.2025).

3. Аніщенко В. О. Теоретичні і методичні засади ступеневої професійної підготовки офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2020. 515 с.

4. Мицька О. І. Акмеологічна компетентність персоналу ДКВС України як запорука його безпечної діяльності. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки.* 2024. № 1. С. 187–197.

Віктор Васюк,
здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: *Юлія Шарапова,*
кандидат педагогічних наук,
начальник кафедри педагогіки та професійної етики
Пенітенціарної академії України

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ГЕРІАТРИЧНОГО ПАНСІОНАТУ

Проблема психологічної адаптації людей похилого віку набуває особливої актуальності в сучасному суспільстві, де спостерігається тенденція до старіння населення. Похилий вік є складним етапом життєвого шляху, що супроводжується змінами у фізичному, соціальному та емоційному стані людини. Зниження працездатності, втрата близьких, звуження соціальних контактів та зменшення рівня самостійності часто призводять до емоційної нестабільності, відчуття самотності та втрати життєвих орієнтирів [2]. У цьому контексті психологічна адаптація стає ключовою умовою збереження психічного здоров’я та життєвої активності людей похилого віку.

Особливої уваги потребує процес адаптації осіб, які перебувають у геріатричних пансіонатах. Перехід до умов інституційного догляду часто супроводжується стресом, зміною соціального статусу, новими правилами життя та необхідністю встановлення стосунків у новому колективі [3]. Ефективна адаптація в таких закладах залежить від рівня емоційної стабільності, соціальної підтримки, внутрішніх ресурсів особистості й адекватного ставлення до процесу старіння [1].

Для емпіричного дослідження процесу психологічної адаптації осіб похилого віку, які постійно мешкають у геріатричному пансіонаті, було застосовано комплекс психодіагностичних мето-

дик і якісних підходів до вивчення проблеми, зокрема: шкала задоволеності життям SWLS Е. Дінера, методика діагностики соціально-психологічної адаптації (К. Роджерс, Р. Даймонд), шкала самотності UCLA та напівструктуроване інтерв'ю «Життя в пансіонаті очима мешканця». Дослідження проводилося серед мешканців Чернігівського геріатричного пансіонату. Загальна кількість респондентів склала 90 осіб, які на момент дослідження проживали в пансіонаті й надали згоду на участь у дослідженні.

За віковими характеристиками вибірка виявилася збалансованою: до групи осіб у віці 65–74 років (період ранньої старості) увійшло 48 осіб, а до групи 75–85 років (період пізньої старості) – 42 особи. Середній вік усіх опитаних склав 74,4 року. Такий розподіл дав змогу виокремити дві вікові групи для подальшого порівняльного аналізу особливостей психологічної адаптації.

Отримані результати свідчать, що більшість мешканців геріатричного пансіонату загалом адаптувалися до умов проживання: 40 % респондентів зазначили, що почуваються добре, 35 % – задовільно, тоді як 25 % відчувають труднощі або незадоволення. Позитивно оцінюють такі аспекти, як якість догляду, харчування та спокійна атмосфера 55 % респондентів, водночас 45 % опитаних вказали на негативні сторони, серед яких найчастіше згадують обмеження свободи та одноманітність життя. Для більшості учасників (70 %) процес звикання до нового середовища був складним, що зумовлено емоційною прив'язаністю до домівки та відчуттям самотності, тоді як 30 % не відчували значних труднощів адаптації.

Результати опитування показали, що 60 % мешканців геріатричного пансіонату відчувають самотність, особливо у вечірній час, тоді як 40 % зазначили, що не почуваються самотніми завдяки наявності друзів чи активному спілкуванню. Основними джерелами соціальних контактів є інші мешканці закладу (50 %), персонал (30 %) та родичі (20 %), з якими підтримується зв'язок переважно телефоном. При цьому більшість опитаних (75 %) відзначили, що відчувають підтримку з боку персоналу або інших мешканців, що позитивно впливає на їхній емоційний стан і процес адаптації.

Більшість опитаних (45 %) підтримують регулярний зв'язок з родичами, хоча у 35 % він відбувається рідко, а 20 % респондентів узагалі не мають контактів. Родичі найчастіше відвідують раз на місяць (30 %) або кілька разів на рік (20 %), тоді як поло-

вину (50 %) не відвідують зовсім. Отже, результати свідчать, що, хоча більшість респондентів зберігає певний рівень контактів з родичами, значна частина все-таки відчуває брак спілкування та уваги з боку сім'ї. Це може впливати на їхній емоційний стан, підкреслюючи важливість підтримки та регулярних контактів з близькими.

Результати за шкалою задоволеності життям (SWLS Е. Дінера) показали, що респонденти віком 65–74 роки загалом характеризуються вищим рівнем життєвої задоволеності: понад дві третини учасників мають середні або високі показники. У групі 75–85 років рівень задоволеності помітно знижується: лише близько 40 % опитаних оцінюють своє життя позитивно, тоді як майже половина висловлює різний ступінь незадоволення. Отримані дані свідчать, що з віком знижується суб'єктивне відчуття добробуту, що може бути пов'язано з погіршенням здоров'я, зменшенням соціальної активності та труднощами психологічної адаптації в пізній старості.

Результати дослідження соціально-психологічної адаптації показали, що респонденти віком 65–74 роки загалом мають вищий рівень адаптивності: 25 % з них продемонстрували високі показники, 64,6 % перебувають у межах норми, і лише 10,4 % мають низький рівень. У цій групі також переважають емоційний комфорт (25 % – високий, 60,4 % – норма), прийняття себе (20,8 % – високий) та прийняття інших (18,8 % – високий). Більшість учасників характеризуються внутрішнім контролем (29,2 % – високий) і помірним рівнем домінування (70,8 % – норма), що свідчить про збереження адаптаційних ресурсів і позитивного соціального функціонування.

У групі 75–85 років ситуація менш сприятлива. Лише 14,3 % мають високий рівень адаптивності, тоді як 42,8 % демонструють низький. Зростає дезадаптивність (54,8 % – високий), емоційний дискомфорт (52,4 % – високий) та зовнішній контроль (47,6 % – високий). Крім того, помітна тенденція до неприйняття себе (50 %) й інших (59,5 %), а також підвищення схильності до ескапізму (47,6 %) і підлеглості (47,6 %).

Отже, зі збільшенням віку відзначається зниження адаптивності та емоційної стабільності, посилення залежності від зовнішніх факторів і негативного самосприйняття, що ускладнює процес психологічної адаптації мешканців геріатричного пансіонату.

Аналіз даних за шкалою самотності UCLA показав вікові відмінності у переживанні самотності серед людей похилого віку. У групі 65–74 років переважає середній рівень самотності (45,8 %), тоді як високий рівень виявлено у 25 % респондентів. У старшій віковій групі (75–85 років) спостерігається підвищення показників високого рівня самотності (47,6 %) та зменшення частки осіб з низьким рівнем (14,3 %). Отже, з віком посилюється суб'єктивне відчуття самотності, що може бути зумовлено звуженням соціальних контактів, погіршенням здоров'я та підвищеною потребою в емоційній підтримці. Це свідчить про необхідність створення в геріатричних установах умов для соціальної активності, міжособистісної взаємодії та психологічної підтримки літніх людей.

Для глибшого розуміння взаємозв'язку між соціальними, емоційними та особистісними чинниками психологічної адаптації осіб похилого віку було проведено кореляційний аналіз, за результатами якого встановлено, що регулярний контакт в осіб ранньої старості з родичами позитивно пов'язаний із задоволеністю життям ($r = 0,614$, при $p < 0,01$) та адаптивністю ($r = 0,582$, при $p < 0,01$), а також зменшує відчуття самотності ($r = -0,498$, при $p < 0,05$). Водночас відсутність відвідувань родичами сприяє дезадаптації ($r = 0,546$, при $p < 0,01$). Отже, соціальні зв'язки, емоційна підтримка родини та позитивний емоційний стан є ключовими чинниками психологічної адаптації в ранній старості.

В осіб пізньої старості спостерігаються зв'язки, що свідчать про підвищену емоційну вразливість: відсутність контактів з родичами пов'язана з неприйняттям інших ($r = 0,568$, при $p < 0,01$) та емоційним дискомфортом ($r = 0,592$, при $p < 0,01$). Підлеглість корелює із самотністю ($r = 0,522$, при $p < 0,01$), а неприйняття себе – з нижчим рівнем задоволеності життям ($r = -0,506$, при $p < 0,05$). Отже, у пізній старості вирішальне значення мають внутрішньо-особистісні фактори: самоприйняття, емоційна стабільність і потреба в міжособистісних контактах. Втрата соціальних зв'язків посилює емоційне неблагополуччя і дезадаптацію.

Дослідження виявило виражені вікові особливості психологічної адаптації людей похилого віку в умовах геріатричного пансіонату. Особи ранньої старості загалом характеризуються вищим рівнем адаптивності, емоційного комфорту та задоволеності жит-

тям, що зумовлено активнішими соціальними контактами й підтримкою з боку родини. Натомість у пізній старості зростає емоційна вразливість, відчуття самотності, дезадаптація та знижується рівень самоприйняття. Втрата соціальних зв'язків, обмеження життєвої активності та посилення залежності від зовнішніх обставин ускладнюють процес адаптації та знижують психологічний добробут.

Отже, ефективна психологічна підтримка мешканців геріатричних закладів має бути спрямована на зміцнення міжособистісних стосунків, розвиток позитивного ставлення до себе та створення умов для збереження соціальної активності в пізньому віці.

Список використаних джерел

1. Каретна О. О. Проблеми соціально-психологічної адаптації літніх людей у сучасному суспільстві. *Особистість та суспільство в цифрову еру: психологічний вимір* (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24 черв. 2022 р.). Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2022. С. 94–97.

2. Коваленко О. Психологія людей літнього віку : навч. посіб. Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Київ : Геопринт, 2021. 288 с.

3. Коленіченко Т. І. Методологія дослідження адаптації особистості в нових умовах життєдіяльності. *Соціальна безпека і гуманітарний захист в Україні на початку XXI століття: проблеми теорії і* практики : тези доповідей міжнар. наук.-практ. конф. Чернігів, 2009. С. 55–57.

Вікторія Верещако,
здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: *Юлія Шарапова,*
кандидат педагогічних наук,
начальник кафедри педагогіки та професійної етики
Пенітенціарної академії України

ОСОБИСТІСНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСІБ ІЗ ЗАЛЕЖНІСТЮ ВІД ПСИХОАКТИВНИХ РЕЧОВИН

Залежність від психоактивних речовин (ПАР) є складним біопсихосоціальним підходом, що поєднує біологічні, психологічні та соціальні чинники. Психологічний аспект цієї проблеми поля-

гає в тому, що формуються специфічні особистісні риси, емоційно-вольові та когнітивні особливості. Ці фактори не лише сприяють розвитку залежності, але й допомагають їй залишатися актуальною [4, с. 18–19].

У психології частіше використовується термін «адикція» (від англ. addiction – залежність) як стан свідомості людини, який характеризується у прагненні особистості до втечі від реальності шляхом штучної зміни свого психофізичного стану за допомогою певного об'єкта. Втеча від реальності здійснюється шляхом штучної зміни свого психічного стану через прийом психоактивних речовин. Людина «уникає» реальності, яка її не влаштовує. Незадовільна реальність сприймається як виникнення дискомфортного внутрішнього психічного стану, якого виникає бажання позбутися [2, с. 6].

Науковці виділяють певні психологічні особливості осіб із залежністю від психоактивних речовин. Насамперед виникає заперечення проблеми, раціоналізація деструктивної поведінки, зниження критичності. Ціннісно-смислова структура особистості змінюється: провідною стає мотивація, пов'язана з уживанням речовини або переживанням стану сп'яніння.

Процес мислення характеризують суб'єктивізмом, надмірною емоційністю та зменшенням здібностей до абстрактного мислення, аналізу і синтезу. Високий рівень паралогіки та когнітивних помилок мислення призводить до магічного мислення і схильності до негативізму в мисленні.

Порушення уваги та пам'яті провокують зниження здібностей до запам'ятовування. Різні частини тривалої ситуації сприймаються як розрізнені, окремі, не пов'язані між собою. У людей з проблемою залежності часто періоди життя або все життя згадуються як клаптева мозаїка подій, які важко побудувати в одну послідовність і зв'язати між собою. Під час виконання будь-якого завдання адикти легко відволікаються, втрачають нитку, мають складнощі з перемиканням та змістом уваги. Проблеми пам'яті та уваги стосуються переважно до психоорганічного комплексу і частково чи повністю зникають. Проте виконання текстових завдань (наприклад, написання конспектів, виконання письмових завдань, ведення щоденників тощо) значно допомагають процесу відновлення.

В емоційній сфері відбувається емоційне сплощення, а саме ослаблення чи відсутність емоційного відгуку на зовнішні чи

внутрішні події, коли людина реагує байдуже навіть на ситуації, які зазвичай викликають сильні відчуття, такі як радість, смуток, страх тощо. Виникають труднощі в розпізнаванні, розумінні та вербалізації власних емоцій і почуттів, людина відчуває емоції, але не може чітко визначити, що саме вона переживає, або пояснити це словами. Прояви емоційної лабільності, що характеризується схильністю людини до частих і різких коливань емоційного фону, коли настрій легко переходить від радості до смутку, від спокою до роздратування. Емоційний негативізм призводить до негативного ставлення до подій, людей або ситуацій, а обмеження здатності розуміти, відчувати та співпереживати емоціям і станам інших людей є зниженням рівня емпатії.

У поведінковій сфері людині притаманна ейфорійна поведінка, яка може бути спричинена порушенням психічних процесів через вживання психоактивних речовин, відчуття безпричинної радості, легковажності та переоцінки власних можливостей. Також особі з адиктивною поведінкою притаманна хаотична діяльність, а саме дезорганізованість психічних процесів і волі, що часто поєднується з низьким рівнем самоконтролю, емоційною нестабільністю та відсутністю усвідомленої мотивації. Шаблонність та низька здатність до навчання викликана зниженням когнітивної гнучкості, а також нерішучість, дисбаланс задоволення або необхідності [3, с. 6–7].

Мотиваційна сфера характеризується прагненням до негайного задоволення потреб, уникненням труднощів і відповідальності. Психологічними механізмами підтримання залежності виступають втеча від реальності, компенсація внутрішніх конфліктів, а також дефіцит навичок саморегуляції [1, с. 47].

Отже, особистісно-психологічні характеристики осіб із залежністю від психоактивних речовин мають певний набір рис, які формуються завдяки поєднанню емоційної нестабільності, когнітивних спотворень і мотиваційних деформацій.

Список використаних джерел

1. Волошин О. М. Психологічні механізми підтримання адиктивної поведінки у молоді. *Науковий вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія «Психологія».* 2021. № 64. С. 45–52.

2. Мостова Т. Д. Психологія адиктивної поведінки : методичний посібник. Одеса : Астропринт, 2022. 67 с.

3. Мостова Т. Д. Психологія залежної поведінки : методичний посібник з курсу для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія». Одеса, 2024. 67 с.

4. Мудрик А. Б. Психологія залежної поведінки : навчальний посібник. Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2022. 236 с.

Богдан Висоцький,
аспірант Пенітенціарної академії України

ОСОБЛИВОСТІ ОБМІНУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ, ПРИТЯГНУТИХ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Обмін військовополоненими є одним з найскладніших і водночас найгуманніших механізмів у міжнародному гуманітарному праві (МГП), особливо коли йдеться про осіб, які одночасно мають статус полоненого і підозрюваного чи обвинуваченого у кримінальному провадженні. У контексті російсько-української війни, що триває з 2014 року і набула повномасштабного характеру з 24 лютого 2022 року, Україна стикнулася з унікальними правовими, політичними й етичними викликами, пов’язаними з обміном осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності. Ці виклики випливають із колізії між імперативними нормами МГП, національним кримінальним законодавством, воєнним станом та реаліями гібридної війни, де лінія між комбатантом і злочинцем часто розмита.

Третя Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 1949 року, ратифікована як Україною, так і Росією, встановлює чіткий принцип: військовополонений не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності за сам факт участі у воєнних діях, якщо ці дії не порушують закони та звичаї війни. Стаття 82 Конвенції дозволяє державі-утримувачу судити полоненого лише за воєнні злочини, злочини проти людяності чи звичайні злочини, вчинені до або під час полону. Проте стаття 118 (3) прямо вказує, що військовополонені, засуджені за будь-який злочин, підлягають обміну після відбуття покарання, якщо не домовлено інакше. Це створює правову основу для обміну

навіть засуджених, але не розв'язує проблему осіб, кримінальні провадження проти яких не завершені на момент переговорів [1].

В українській практиці більшість обмінюваних російських військовополонених, притягнутих до відповідальності, підозрюються або обвинувачуються у воєнних злочинах: артилерійських обстрілах цивільної інфраструктури, тортурах полонених, мародерстві, зґвалтуваннях. Станом на жовтень 2025 року Національна поліція та СБУ відкрили понад 140 тисяч кримінальних проваджень за статтею 438 (порушення законів та звичаїв війни) і статтею 437 (планування, підготовка, розв'язання та ведення агресивної війни) Кримінального кодексу України [2]. Частина цих проваджень стосується саме полонених. Водночас Росія утримує тисячі українських військових, багато з яких також звинувачуються в «тероризмі», «диверсіях» чи «найманстві» за сфальсифікованими справами в окупованому Криму чи «судових органах» так званих «Л/ДНР».

Воєнний стан, запроваджений Указом Президента від 24 лютого 2022 року № 64/2022, суттєво змінює процесуальні реалії. Згідно зі статтею 615 КПК України в редакції Закону № 2201-IX на період воєнного стану можливе призупинення строків досудового розслідування, якщо підозрюваний перебуває за межами України або в полоні [3]. Це створює правову колізію: кримінальне провадження формально триває, але фактичне розслідування зупинене. Такий механізм дозволяє Україні зберігати юридичну позицію щодо притягнення винних до відповідальності, водночас не блокуючи обмін за принципом «всіх на всіх», закріплений у Мінських домовленостях та підтверджений на рівні лідерів «Нормандського формату».

Ключова особливість українського підходу – використання інституту спеціального досудового розслідування (in absentia) відповідно до статті 297-1 КПК. Якщо полонений обмінюється до завершення слідства, провадження не закривається, а переводиться в режим заочного розгляду. Це дозволяє Україні після війни продовжити судовий процес, видати міжнародний ордер через Інтерпол або ініціювати процедуру екстрадиції. Прикладом є обмін 215 українських захисників у вересні 2022 року, серед яких були командири «Азову»: за російською пропагандою вони «засуджені до страти», але з українського боку проти них не було відкрито прова-

джень, натомість десятки російських офіцерів, обмінюваних одночасно, мали статус обвинувачуваних за воєнні злочини [4].

Ще одна особливість – правовий статус «вагнерівців», іноземних найманців та колаборантів. Згідно з Додатковим протоколом I до Женевських конвенцій найманці не мають права на статус військовополоненого, якщо воюють за грошову винагороду без громадянства сторони конфлікту [5]. Україна послідовно класифікує бійців ПВК «Вагнер», сирійських чи північнокорейських найманців як незаконних комбатантів, що дозволяє притягувати їх до відповідальності за статтею 447 КК (найманство). Проте на практиці Росія вносить їх до списків на обмін, посилаючись на те, що вони діяли за контрактом з Міноборони РФ. Це створює прецедент: Україна змушена обмінювати осіб без статусу полоненого, щоб повернути своїх громадян.

Питання колаборантів, які воювали проти України у складі російських формувань, є особливо делікатним. Такі особи часто мають українське громадянство, але підпадають під статтю 111 КК (державна зрада). Обмін їх на українських військових викликає суспільний резонанс, адже де-факто це звільнення від відповідальності. Проте МГП не забороняє обмін осіб, які втратили захист конвенцій через перфідію (стаття 37 Додаткового протоколу I). Українська практика відбувається шляхом обміну «всіх на всіх» без дискримінації за громадянством, але з фіксацією у протоколах обміну, що особа залишається під слідством.

Російська сторона, навпаки, використовує кримінальні провадження як інструмент тиску. Багато українських полонених засуджені «судами» в ОРДЛО чи Ростові-на-Дону до 20–30 років за «тероризм» (стаття 205 КК РФ). Такі вироки не визнаються Україною, але створюють ілюзію юридичної підстави для утримання. У відповідь Україна застосовує принцип взаємності: обмінює засуджених росіян лише після підтвердження умов утримання та доступу МКЧХ до українських полонених, як того вимагає стаття 126 Третьої Женевської конвенції [1].

Технічні аспекти обміну також мають правові нюанси. Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими при Президенті України діє на підставі Положення, затвердженого Указом № 184/2022 [6]. Обмін оформлюється протоколом, який не є міжнародним договором, але має силу домовленості ad hoc.

У протоколі фіксуються ПІБ, дата народження, військове звання, статті обвинувачення (якщо є), а також умова, що сторони не переслідуватимуть обміняних за дії до моменту обміну. Це частково суперечить принципу non-refoulement, але виправдовується вищою метою – порятунком життів.

Міжнародний комітет Червоного Хреста відіграє роль посередника, але не має повноважень перевіряти законність кримінальних проваджень. Його мандат обмежується гуманітарним доступом і реєстрацією полонених [7]. Це залишає простір для маніпуляцій: Росія неодноразово вносила до списків цивільних заручників під виглядом «полонених», тоді як Україна наполягає на чіткому розмежуванні.

Перспектива післявоєнного правосуддя додає ще один вимір. Україна готується до створення спеціального трибуналу за злочин агресії та активно співпрацює з МКС, який видав ордери на арешт Путіна, Львової-Бєлової та інших. Обмінені російські військовослужбовці, проти яких зібрано докази воєнних злочинів, можуть бути оголошені в міжнародний розшук. Це створює правову невизначеність: чи буде обмін вважатися перешкодою для правосуддя? Відповідь криється у практиці Нюрнберзького і Токійського трибуналів: амністія за політичними домовленостями не поширюється на міжнародні злочини.

Таким чином, обмін військовополонених, притягнутих до кримінальної відповідальності під час воєнного стану, є унікальним правовим феноменом, що балансує між імперативами МГП, національним суверенітетом, воєнною необхідністю та суспільними очікуваннями. Україна демонструє гнучкість, зберігаючи кримінальні провадження у «підвішеному» стані, що дозволяє одночасно рятувати своїх громадян і не відмовлятися від принципу невідворотності покарання. Цей досвід вже вивчається іншими державами як прецедент вирішення колізій між гуманітарним і кримінальним правом в умовах тривалого збройного конфлікту.

Список використаних джерел

1. Конвенція про поводження з військовополоненими (Третя Женевська конвенція) : від 12.08.1949 р. № 995_153. *Офіційний вісник України*. 2006. № 48. Ст. 3182.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України.* 2001. № 25–26. Ст. 131.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI (в ред. Закону України від 14.04.2022 № 2201-IX). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–13. Ст. 88.

4. Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими. Обмін полоненими 21 вересня 2022 року. URL: https://pvp.gov.ua/exchanges/obmin-21-veresnya-2022.

5. Протокол додатковий до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) : від 08.06.1977 № 995_200. *Офіційний вісник України*. 2006. № 48. Ст. 3190.

6. Про затвердження Положення про Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими : Указ Президента України від 11.03.2022 № 184/2022. *Офіційний вісник України*. 2022. № 28. Ст. 1492.

7. Міжнародний комітет Червоного Хреста. Діяльність МКЧХ в Україні: звіт за 2024 рік. Женева : ICRC, 2025. 124 с.

Сергій Волеваха,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри підвищення кваліфікації працівників пробації
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України

ЗАРУБІЖНІ ПІДХОДИ ДО РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ-ВІЙСЬКОВИХ, ЩО ПЕРЕБУВАЮТЬ ПІД ПРОБАЦІЙНИМ НАГЛЯДОМ

Актуальність дослідження. У сучасних умовах масового повернення українських військових до мирного життя дедалі виразніше постає проблема їхньої соціальної адаптації та ресоціалізації. Цей процес для багатьох з них ускладнюється сукупністю чинників: втратою довоєнної професійної діяльності, невідповідністю військових навичок цивільним вимогам, погіршенням сімейних стосунків, посттравматичним стресовим розладом (ПТСР), коморбідними психічними та соматичними розладами, вживанням психоактивних речовин, безробіттям і соціальною ізоляцією. У поєднанні ці ризики підвищують імовірність конфлікту із законом та входження ветеранів до системи пробації.

За даними досліджень ветерани, які потрапляють у сферу кримінальної юстиції, значно частіше мають ПТСР, депресію, розлади вживання речовин, наслідки черепно-мозкових травм (TBI). Їхній загальний стан здоров’я та рівень соціальної підтри-

мки нижчі, ніж у цивільних осіб під пробаційним наглядом, що безпосередньо впливає на дотримання умов пробації й ризик рецидиву. Це своєю чергою потребує адаптованих програм втручання, побудованих з урахуванням принципу «реагування» («responsivity») в межах RNR-моделі (Risk–Need–Responsivity) [5].

Країни з розвиненою системою ветеранської політики – США, Велика Британія, Канада, Австралія – активно впроваджують спеціалізовані моделі підтримки ветеранів на рівнях «суд – пробація – громада». Такі підходи поєднують міжвідомчу співпрацю, психосоціальну реабілітацію та медичний супровід, що доводить їхню ефективність у зниженні рецидивів і покращенні соціальної інтеграції ветеранів. Вивчення цих моделей є важливим кроком для розроблення українських програм ресоціалізації, адаптованих до національного контексту та реалій воєнного досвіду.

Мета дослідження – узагальнити зарубіжний досвід ресоціалізації ветеранів та визначити ефективні підходи, які можна адаптувати в Україні.

Виклад основного матеріалу. З 2009 року у США діє програма VJO (Veterans Justice Outreach) під егідою VA (Department of Veterans Affairs), яка спрямована на допомогу ветеранам, залученим до системи кримінальної юстиції. Фахівці в судах і місцевих громадах виявляють ветеранів на ранніх етапах, оцінюють потреби, з'єднують їх з VA-послугами (психічне здоров'я, залежності, житло, зайнятість) і супроводжують комунікацію із судом/пробацією. Дослідження та огляди підкреслюють, що саме зв'язок між судом, пробацією і системою охорони здоров'я є критичним для дотримання умов нагляду та зниження рецидиву [9].

Іншою успішною практикою є VTC – суди у справах ветеранів, які замість карного покарання пропонують судово-наглядові програми лікування (часто з наставництвом ветеранів) [3; 7]. Узагальнення емпіричних даних показує значуще зниження рецидиву серед учасників порівняно з контрольними групами (середні оцінки ~18,5 % або нижче; в окремих юрисдикціях фіксували 0 % повторних злочинів протягом періоду спостереження), підвищення залученості в лікування та покращення дотримання умов нагляду. Ключовими складовими тут є: суворий судовий моніторинг, індивідуалізовані плани, інтегроване лікування ПТСР, peer-

менторство, міжвідомчі команди (суд, пробація, Department of Veterans Affairs, НУО) [7].

Для ветеранів, які потрапили в систему правосуддя («justice-involved veterans») ефективними вважають моделі, що поєднують: 1) травмоорієнтований підхід, 2) одночасне лікування ПТСР і ЗПР (co-occurring), 3) кейс-менеджмент із чітким маршрутом у громадські послуги. Огляд Blonigen та ін. виділяє мультикомпонентні програми, які коригують криміногенні потреби (антисоціальні установки, імпульсивність, асоціальні зв'язки) одночасно з лікуванням ПТСР; у такому поєднанні відзначають менші показники порушень умов нагляду. Систематичні огляди ризиків рецидиву у ветеранів підкреслюють важливість адаптації інтервенцій під військову ідентичність, досвід бойових травм і стигму звернення по допомогу [2].

Однією з найпослідовніших особливостей ветеранських програм є інститут наставників – ветеранів, які пройшли схожий шлях. Результати досліджень (у складі VTC і ширших ініціатив) свідчать, що менторство підсилює мотивацію перебування в програмі, покращує дотримання режиму пробації та пов'язане зі зниженням рецидиву. Механізм дії ґрунтується на довірі, нормалізації досвіду, знятті бар'єрів стигми і «навігації» системою послуг [7].

Джерела сходяться у висновках, що стабільне житло і працевлаштування є якірними змінними для успішної ресоціалізації ветеранів під наглядом. Перспективні стратегії охоплюють: правові клініки у VA-закладах, інтеграція професійної реабілітації, «one-stop» кейс-менеджмент, спрощення доступу до пільг та ідентифікаційних документів. Для пробації це стає можливим завдяки партнерствам з VA та НУО, формалізованим протоколам обміну даними і «теплим перенаправленням» [6].

У Великій Британії наголос роблять на ранньому виявленні статусу ветерана, навчанні поліції, тюремного персоналу та працівників пробації роботі з колишніми військовими, створенні партнерств (Op NOVA; Veterans in Custody Support, ветеранські відділення у в'язницях). Останні аналітичні матеріали фіксують формування мережі послуг у громаді, але дослідники також зазначають нерівномірність впровадження та дефіцит стандартизованої оцінки результатів [8].

В Австралії триває дискусія щодо доцільності окремих ветеранських списків/судів з апеляцією до результатів США та локальних особливостей системи охорони здоров'я; публікації підкреслюють потенційну користь травмоорієнтованих і судово-наглядових програм з менторством [4].

У Канаді останні дослідження сфокусовані на співавторському підході з урахуванням досвіду ветеранів («lived experience») і міжсекторальній взаємодії, що релевантно для пробації при індивідуалізації планів ресоціалізації [1].

Висновки. Таким чином, зарубіжний досвід демонструє, що найкращих результатів ресоціалізації ветеранів, що перебувають під пробаційним наглядом, досягають інтегровані травмоорієнтовані мультидисциплінарні моделі, що починаються ще в суді і тривають у громаді під процесуальним контролем суду і пробації. Ключовими елементами ефективності, які, на нашу думку, мають можливості для ефективної реалізації в українській практиці пробації, є: раннє виявлення статусу ветерана; «теплі перенаправлення»; інтегровані лікувальні траєкторії, спільне (one-stop) планування корекційних впливів разом з психіатрами/аддиктологами; поєднання лікування з корекцією криміногенних потреб; наставництво «рівний-рівному»; соціально-економічні «якорі»: житло, працевлаштування, доступ до пільг; формалізований міжсекторальний кейс-менеджмент з міжвідомчими протоколами.

Список використаних джерел

1. Agterberg S., Beauchamp T., Farrell MacDonald S. Mental health needs of veterans in the Canadian correctional system: A brief review (Research Report R-409). Ottawa, Ontario : Correctional Service of Canada, 2018. URL: https://www.canada.ca/en/correctionalservice/corporate/library/research/glance/409.html?utm_source=chatgpt.com.

2. Blonigen D.M., Shaffer P.M., Smith J.S., Cucciare M.A., Timko C., Smelson D., Blue-Howells J., Clark S., Rosenthal J. Recidivism Treatment for Justice-Involved Veterans: Evaluating Adoption and Sustainment of Moral Reconation Therapy in the US Veterans Health Administration. Adm Policy Ment Health. 2021 Nov; 48 (6):992-1005. doi: 10.1007/s10488-021-01113-x. Epub 2021 Jan 30. PMID: 33515346; PMCID: PMC7847225.

3. Byrne J.M., Kras K.R., Rapisarda S.S., Socia K.M. New Research on Veterans Treatment Courts: An Overview of the Community Participatory

Research on Veterans in Specialized Programming Project. Vict Offender. 2024; 19 (1):5-31. doi: 10.1080/15564886.2023.2295882. Epub 2024 Jan 4. PMID: 39691457; PMCID: PMC11648676.

4. Davidson C., Loughnan A., Murray S. Serving those who serve?: A critical assessment of the need for a veterans' court or veterans' list in Australia. *Current Issues in Criminal Justice.* 2022. № 34 (2). P. 119–135. URL: https://doi.org/10.1080/10345329.2022.2048443.

5. Finlay A.K., Owens M.D., Taylor E., Nash A., Capdarest-Arest N., Rosenthal J., Blue-Howells J., Clark S., Timko C. A scoping review of military veterans involved in the criminal justice system and their health and healthcare. *Health Justice.* 08 April 2019. Vol. 7. doi: 10.1186/s40352-019-0086-9. PMID: 30963311; PMCID: PMC6718001.

6. Holliday Stephanie Brooks, Lynsay Ayer, and Lauren Skrabala. Identifying Promising Prevention Strategies and Interventions to Support Justice-Involved Veterans: Veterans' Issues in Focus. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2023. URL: https://www.rand.org/pubs/perspectives /PEA1363-8.html.

7. Ramunno S. No Soldier Left Behind: A Comprehensive Analysis of Veterans' Treatment Courts Criminology Student Work. 2019. URL: https://scholarworks.merrimack.edu/crm_studentpub/3.

8. The Centre for Evidence and Implementation (UK). *Ex-Service Personnel and the Justice System* (Policy Summary). 2023. URL: https://www.centreforevidence.org/downloads/policy-summary/full/justice.pdf?utm_source=chatgpt.com.

9. U.S. Department of Veterans Affairs. Veterans Justice Outreach (VJO) Program – офіційна сторінка. 2025. URL: https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC7073452/?utm_source=chatgpt.com.

Анна Гавриш,
слухачка 467 навчальної групи
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: ***Ірина Волеваха,***
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Пенітенціарної академії України

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ

Психологічні механізми професійного вигорання у працівників правоохоронних органів, а також інших соціономічних професій є предметом численних досліджень, які дозволяють окрес-

лити їх складність і багатогранність. Згідно з А. В. Баратинською основним механізмом є хронічне емоційне виснаження, що виникає внаслідок тривалого впливу стресових факторів і недостатності ресурсів для їхнього ефективного подолання. Емоційне виснаження, як вона зазначає, формує стан психологічної розбитості, у якому зникає здатність адекватно реагувати на професійні виклики, що своєю чергою призводить до деградації мотивації [1, с. 58–62]. Важливо, що саме цей механізм є первинним у ланцюзі розвитку вигорання.

Науковиці В. І. Барко та М. Т. Бондарчук виділяють психологічні механізми, які реалізуються через порушення процесів саморегуляції та емоційного контролю. Вони підкреслюють, що в умовах недостатньої підтримки керівництва та колективу працівник втрачає можливість конструктивно справлятися з негативними емоціями, що спричиняє формування деперсоналізації – своєрідного психологічного захисту, що виявляється у відчуженні від власної професії та клієнтів [2, с. 15–18].

Механізм деперсоналізації розвивається як адаптивна реакція на емоційне перевантаження, що в довгостроковій перспективі призводить до зниження якості виконання професійних обов'язків та знецінення роботи. Вони акцентують, що цей захисний механізм спричиняє формування емоційної дистанції, яка, з одного боку, знижує стресове навантаження, а з іншого – погіршує соціальну взаємодію в робочому середовищі.

Бутиріна М. та Новолаєв А. наголошують, що важливим психологічним механізмом є також порушення балансу між професійними вимогами та ресурсами особистості. Вони описують цей процес як дисонанс, що викликає розчарування, втрату сенсу діяльності та демотивацію. Автори акцентують на тому, що цей дисонанс активізує низку когнітивних і емоційних реакцій, які закріплюють вигорання як стійкий синдром [3, с. 267–269].

Механізми, пов'язані з конкурентоспроможністю та соціальним статусом, також відіграють не останню роль у розвитку вигорання. Він зазначає, що втрати або загрози професійного статусу викликають стрес, що порушує психологічну безпеку особистості та провокує активацію захисних реакцій, які у випадку хронізації трансформуються у симптоми вигорання.

Механізми подолання, які тісно пов'язані з психологічною підтримкою, проте наголошують, що без системного психологічного супроводу у кризових ситуаціях ці механізми можуть стати джерелом внутрішнього конфлікту і поглиблення симптоматики вигорання. Вони акцентують увагу на ролі професійної саморефлексії і розвитку адаптивних стратегій як основних інструментів запобігання синдромові.

Грицук О. розглядає механізми синдрому вигорання в розрізі структурних змін психіки, зокрема зміни в емоційній сфері та мотивації. Він підкреслює, що дезадаптивні зміни у функціонуванні емоційних реакцій і мотиваційних установок створюють замкнене коло, яке підтримує стійкість вигорання, і для розірвання якого потрібне комплексне психокорекційне втручання [4, с. 54–57].

Дьоміна Г. А та Мельничук О. Б. у своїй праці наголошують на важливості інтеграції когнітивних, емоційних та поведінкових механізмів як основи формування стійкості до професійного вигорання. Вони виділяють, що порушення гармонії цих механізмів веде до втрати професійної ідентичності та формування симптомів депресивного стану [5, с. 30–33].

Поглиблюючи розуміння психологічних механізмів професійного вигорання, варто звернути увагу на взаємодію внутрішніх і зовнішніх чинників, які ускладнюють адаптацію особистості до професійних вимог. Психологічне виснаження, що є фундаментальним процесом вигорання, виникає не лише через надмірне емоційне навантаження, але й через відсутність ефективних ресурсів для їхнього відновлення. З плином часу це призводить до зниження мотивації, інтересу до роботи та формування негативного ставлення до неї. Водночас емоційне виснаження виступає своєрідним «пусковим механізмом», який ініціює подальші деструктивні процеси.

Деперсоналізація, що виникає як захисна реакція, призводить до психологічного дистанціювання від клієнтів, колег і навіть від самого змісту професійної діяльності. Такий механізм допомагає знизити інтенсивність стресу, однак позбавляє роботу смислового наповнення і порушує комунікацію, що важливо для якісного виконання завдань. Виникає парадоксальна ситуація: прагнення захиститися від перевантаження породжує ізоляцію, яка своєю чергою лише посилює негативні наслідки для особистості [5, с. 28].

Когнітивні спотворення у вигляді надмірного загального негативізму, песимістичних оцінок ситуацій та надмірної самокритики поглиблюють внутрішній конфлікт. Особистість починає інтерпретувати події через призму безвиході, що посилює стан розчарування і викликає відчуття втрати контролю над ситуацією. Такий механізм по суті є ніби пасткою, у якій людина застрягає, поступово втрачаючи здатність до конструктивної рефлексії і адаптивних змін.

Важливу роль у розвитку вигорання відіграють порушення процесів саморегуляції. Недостатня здатність керувати власними емоціями і поведінкою в умовах постійного стресу викликає виникнення імпульсивних реакцій, апатії або ж, навпаки, надмірної нервозності. При цьому знижується ефективність пошуку підтримки в колективі чи серед близьких, оскільки посилюється відчуття самотності й нерозуміння.

Ще одним значущим механізмом є дисбаланс між професійними вимогами та внутрішніми ресурсами особистості. Коли очікування і навантаження перевищують можливості адаптації, виникає хронічний стрес, що запускає каскад негативних психологічних реакцій. Цей дисонанс призводить до втрати сенсу роботи, погіршення самооцінки і, як наслідок, до зниження загального рівня професійної ефективності.

Соціальні та організаційні чинники теж мають суттєвий вплив на механізми вигорання. Недостатня підтримка керівництва, відсутність конструктивного зворотного зв'язку, конфлікти в колективі – усе це посилює внутрішні психоемоційні труднощі, з якими стикається працівник. Відсутність адекватних ресурсів психологічної допомоги сприяє закріпленню негативних моделей поведінки і ставлення [3, с. 265].

Таким чином, психологічні механізми професійного вигорання є складним комплексом взаємопов'язаних процесів, що охоплюють емоційне, когнітивне та поведінкове регулювання. Порушення в будь-якій із цих сфер здатні запускати ланцюгову реакцію, яка веде до поступового виснаження особистості. Усвідомлення цих механізмів і своєчасне втручання є ключовими для профілактики та корекції вигорання, що своєю чергою позитивно впливає на якість професійної діяльності і загальний психологічний стан працівників.

Погляди різних авторів демонструють, що психологічні механізми професійного вигорання мають багатокомпонентну структуру, що охоплює емоційне виснаження, деперсоналізацію, когнітивні спотворення, порушення саморегуляції та дезадаптивні поведінкові стратегії. Водночас вони підкреслюють необхідність цілісного підходу до виявлення й корекції цих механізмів з урахуванням особливостей професійної діяльності та індивідуальних характеристик працівників.

Список використаних джерел

1. Баратинська А. В. Дослідження професійного вигорання працівників правоохоронних органів у світлі ідей позитивної психології. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2015. Вип. 17. С. 55–66.

2. Барко В. І., Бондарчук М. Т. Психологічні умови ефективної психопрофілактичної роботи керівників підрозділів Національної поліції України. *Право і безпека.* Харків, 2016. № 1 (60). С. 13–19.

3. Бутиріна М., Новолаєв А. Шляхи попередження професійного вигорання. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2016. № 15. С. 265–270.

4. Грицук О. Основні підходи у дослідженні структури й динаміки синдрому емоційного вигорання у вітчизняній та зарубіжній психології. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2012. Вип. 42 (1). С. 51–57.

5. Дьоміна Г. А., Мельничук О. Б. Психологічні особливості професійного вигорання. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2021. Т. 32 (71). № 4. С. 28–34.

Олена Гірченко,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної,
вікової і соціальної психології
Національного університету
«Чернігівський колегіум»
ім. Т. Г. Шевченка

ПСИХОЛОГІЯ ПСИХОСОМАТИЧНИХ РЕАКЦІЙ ЮНАКІВ У СТРЕСОВИХ УМОВАХ

Період юності, без сумніву, є часом радикальних особистісних перетворень, коли формування гармонійного характеру виходить на передній план. Саме на цьому життєвому етапі особистість переосмислює себе як соціальну й моральну істоту, активно

вибудовує власну систему цінностей та життєвої ідентичності. Як зазначав І. М. Бушай, юнацький вік — це фаза інтенсивного становлення самосвідомості: молода людина починає усвідомлювати своє місце в суспільстві, свої внутрішні світи й відповідальність за власні вчинки [4].

Водночас характер – це не просто набір рис, а результат поєднання морального виховання та самодіяльного духовного самовдосконалення. До проблеми характероутворення в юнацькому віці зверталися Л. І. Божович, М. І. Буянов, І. С. Кон, Г. Крайг, І. Ю. Кулагіна, О. М. Ожогіна, Ф. Райс, А. О. Реан, Л. Стейнберг – і їхні дослідження підтверджують, що юність характеризується не лише підвищеною емоційною чутливістю й тривожністю, але й швидким зростанням емоційної диференціації, більшою здатністю до саморегуляції, стабілізацією емоційних станів.

У цей період позначається гострота особистісних суперечностей: юність – це вже не підліткова нестабільність, але ще не повна зрілість, тому проявляються нові конфлікти та виклики. Активізуються когнітивні й моральні процеси: формується здатність до абстрактного мислення, виникає щире прагнення до ідеалів, створюється власний моральний кодекс, відбувається переосмислення цінностей, зростає внутрішній егоцентризм, підсилюється потреба в автономії та самостійності.

Формування світогляду молодої людини означає створення структурованої системи життєвих орієнтацій, яка охоплює цінності, переконання, життєві плани, вимогливість до самої себе – і саме це стимулює свідоме формування характеру. М. Й. Боришевський підкреслював, що на цьому етапі моральне самовиховання набуває нового значення, адже роль внутрішньої активності особистості стрімко зростає – молода людина починає оцінювати свої риси, прагне вдосконалити себе, обговорює поняття моральності, шукає ідеали для наслідування [2]. За словами І. С. Булаха, формувати усвідомлену поведінку можливо лише за умови розвитку самосвідомості й рефлексивних здібностей [3].

Юнацький характер має свою специфіку – він часто позначений внутрішньою суперечливістю: поєднання мрійливості з прагматизмом, доброзичливості з агресією, схильності до ідеалів – із суворою дійсністю. Така емоційна нестабільність може провокувати різкі зміни настрою, конфлікти й міжособистісні труднощі.

Проте юність – це також час емоційного піднесення, ентузіазму, глибоких дружніх і любовних почуттів, які активно впливають на формування характеру: вони можуть бути і джерелом мотивації до розвитку, і причиною внутрішніх суперечностей. Особистості, у яких присутні певні характерологічні дисгармонії (егоцентризм, агресивність, слабовілля), ще можуть компенсувати їх за рахунок емоційної активності, оптимізму – але якщо ці риси лишаються без контролю й корекції, вони можуть трансформуватися у стійкі негативні риси, особливо за умови психотравмувальних обставин.

Не можна ігнорувати роль соціокультурного середовища: сучасна культура часто не надає молоді чітких моральних орієнтирів. Розмитість ідеалів, домінування гедоністичних цінностей (матеріальний добробут, розваги, престиж) над духовними – усе це сприяє формуванню споживацького ставлення до життя. Як зауважував Є. О. Помиткін, поширення індивідуалізму, знецінення моральних норм, пропаганда сексуальної розкутості – усе це становить загрозу духовному здоров'ю молоді [6]. Аналогічно Н. В. Павлик вказувала на негативний вплив мас-медіа, які через моду, розваги і насильство нав'язують молоді викривлені моделі поведінки [5].

Цікаво, що молоді люди, перебуваючи в ситуації внутрішньої порожнечі або нестачі глибоких моральних орієнтирів, часто компенсують це через надмірні розваги, комп'ютерні ігри, алкоголізм – і це підвищує ризик виникнення залежностей. С. Д. Максименко наголошував: потреба в гедонізмі часто має егоїстичне коріння й веде до інфантилізму та соціальної незрілості. Психологи А. Б. Коваленко та О. М. Кокун відзначали, що гедоністична особистість не здатна зробити відповідального морального вибору, побудувати стабільні стосунки чи визначитися професійно — що поглиблює її особистісну дезорієнтацію. За словами Г. В. Афузова, духовно-деструктивне суспільство сприяє розвитку характерологічних дисгармоній, які своєю чергою провокують порушення психоемоційної сфери [4].

В умовах сучасного життя молодь стикається з численними викликами: велика інформаційна навантага, необхідність професійного вибору, високий рівень відповідальності за навчання – усе це створює надмірне психоемоційне навантаження. У дослі-

дженні І. О. Борейчука підкреслено, що емоційна сфера сучасної молоді є особливо вразливою до цих факторів [1].

У науковій психології та медицині сформувався міждисциплінарний напрям — психосоматика, що досліджує, як психологічні (переважно психогенні) фактори впливають на виникнення й розвиток соматичних захворювань. Соматичні реакції розглядаються як функціональні порушення органів і систем, зумовлені дією емоційного напруження й травм. У межах цих підходів – алекситимічна модель, концепція ресоматизації, теорія контролю – ключову роль відіграє емоційне переживання, яке активізує низку фізіологічних змін і призводить до функціональних дисфункцій.

Переживання – це суб'єктивно значуще явище, представлене у свідомості індивіда – і саме воно лежить в основі психосоматичних реакцій, оскільки супроводжується значним емоційним напруженням, що своєю чергою сприяє соматизації. Напруга – це тимчасовий психічний стан, який супроводжується зниженням ефективності психічних функцій (уваги, мислення, пам'яті). Фізіологічно напруга виявляється дисфункціями серцево-судинної, дихальної, травної систем, а також у зміні міміки, шкірно-гальванічних показників.

Тип реакції на емоційну напругу визначається індивідуально-психологічними особливостями: тип нервової системи, риси характеру, рівень тривожності, генетична схильність, стиль активності, ступінь сформованості психологічної культури, особливості сімейного виховання – і саме вони впливають на рівень адаптації до стресу, стресостійкість і схильність до соматизації.

Отже, юнацький вік – це не лише критичний, але й ключовий етап формування характеру та особистості загалом. Від того, чи отримає молода людина належну підтримку у формуванні моральних орієнтирів – залежить, чи зможе вона подолати характерологічні дисгармонії, сформувати стійкий емоційно-вольовий потенціал й досягти внутрішньої цілісності. Юність – це не тільки час кризи, а й час великої можливості: через самопізнання та самотворення закладається фундамент для психологічного здоров'я дорослого життя.

Список використаних джерел

1. Борейчук І. О. Психологічні особливості проявів ксенофобії у студентів : дис. … канд. психол. наук : 19.00.01 / Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2018. С. 213–219.

2. Боришевський М. Й. Духовність у становленні та розвитку особистісного потенціалу людини. *Актуальні проблеми психології. Психолого-педагогічні основи розвитку особистісного потенціалу дитини в сучасному суспільстві* : зб. наук. статей. Київ, 2007. Т. IV. С. 4–15.

3. Булах І. С. Психологія особистості підлітка. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. Київ : Каравела, 2008. С. 151–198.

4. Бушай І. М. Деформації образу світу молоді в процесі. *Проблеми загальної та педагогічної психології* : зб. наук. пр. Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Т. XIII. Ч. 3. Київ, 2011. С. 72–77.

5. Павлик Н. В. Ціннісна детермінація морального становлення особистості в юнацькому віці : дис... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2006. С. 76–82.

6. Помиткін Е. О. Психологія духовного розвитку особистості : монографія. Київ : Наш час, 2007. С. 98–103.

Руслан Гуцало,
курсант 2-го курсу
Пенітенціарної академії України

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ДО 1917 РОКУ

Під пенітенціарною системою можемо розуміти всю сукупність установ, які призначені для утримання у примусовій ізоляції осіб, чия девіантна поведінка становить загрозу для суспільства [5]. На жаль, встановити першовитоки становлення вітчизняної пенітенціарної системи складно через брак джерел, які дозволяли б надати характеристику установам здійснення покарань чи утримання злочинців у найдавніші часи, коли починалися процеси державотворення на українських землях. Початок Української революції 1917–1921 рр. можна вважати переломним моментом зародження саме сучасної пенітенціарної системи, коли на основі напрацювань у кримінально-виконавчій сфері Російської імперії почало формуватися щось нове в історії держави та права України. Однак цьому передував тернистий шлях становлення і видозмін пенітенціарної системи у складі різних державних форму-

вань на території України. Тому мета цієї розвідки – відстеження особливостей існування пенітенціарної системи різних держав на українських теренах до 1917 р.

У науковому вимірі старт для формування сучасного типу тюремної системи відводиться лише з XVIII ст. [4, с. 29]. Однак це не позбавляє нас можливості відслідковувати зародження окремих елементів пенітенціарної системи у більш давні часи, у так званому «каральному періоді». Історія української пенітенціарної системи бере свій початок ще в давньоруській державі. Про особливі місця ув'язнення цього періоду відомо з літописних джерел. Їхню роль виконували «поруби», під якими слід розуміти земляні тюрми [4, с. 29]. Літописи побіжно відзначають утримання у таких «порубах», що копали при монастирях, осіб князівського роду. Натяки на ув'язнення як вид покарання за вчинення злочину були присутні і у тексті «Руської правди». На жаль, конкретної інформації про реалізацію кримінально-виконавчих норм давньоруської держави збереглося напрочуд мало, тому основний масив даних у цьому напрямі базується на логічному методі досліджень. Часи литовського, а потім і польського панування, коли українські землі опинились у складі Речі Посполитої, подальші козацькі державні утворення, такі як Військо Запорозьке, не приносять функції виправлення злочинців. У цей час не існувало постійних тюрем у сучасному розумінні – головними засобами впливу на злочинців були громадський осуд, вигнання, тілесні покарання, ув'язнення в ямах чи окремих будовах під вартою. Запорозьке право, наприклад, вирізнялося певною гуманністю порівняно із середньовічними європейськими чи московськими практиками: метою було не стільки фізичне знищення злочинця, скільки відновлення порушеного порядку громади. Саме громада або військовий суд ухвалювали рішення про покарання, яке могло бути публічним, але короткотривалим. Таким чином, у козацький період в Україні не сформувалася система тривалого позбавлення волі як окремий інститут – тюремні покарання були епізодичними й локальними [4, с. 29]. Натомість у Московському царстві вже з XVII ст. тюрми почали розвиватися як елемент державної репресивної системи. Після Соборного уложення 1649 р., яке поширювало свою юридичну силу і на терени Слобідської України, ув'язнення стало офіційною формою покарання

поряд із засланням. Московська практика базувалася на жорсткому ставленні до арештантів, відсутності розмежування між злочинними і політичними категоріями, а також використанні тюремної праці для державних потреб. Саме ця модель – централізована, каральна, негуманна – пізніше була перенесена на інші українські землі після ліквідації автономного устрою Гетьманщини.

Після остаточного приєднання Лівобережної, а згодом Правобережної України до складу Російської імперії система виконання покарань стала повністю імперською. Українські губернії було внесено до єдиної структури управління під контролем Санкт-Петербурга. В'язниці створювалися при губернських і повітових центрах, утримувалися коштом місцевих бюджетів, але діяли за російськими нормами. Адміністрація, персонал і навіть архітектура будівель були типовими для імперії. Після видання у 1753–1754 рр. імператрицею Єлизаветою Петрівною указів про «довічне заслання» і «безперервну примусову і каторжну працю» (як альтернативу смертному вироку) ці покарання посідали першість з-поміж видів суворих покарань і на українських землях [3, с. 150]. Ситуація залишалася надзвичайно важкою до самого початку XIX ст. Більшість тюрем являли собою переповнені антисанітарні кам'яні або дерев'яні приміщення, без поділу на категорії в'язнів і без належного забезпечення. Ситуацію вдалося дещо покращити лише з тюремною реформою генерал-губернатора Малоросії О. Куракіна. У межах деяких українських губерній завдяки протекції князя О. Куракіна вдалося звести низку нових тюремних замків, частина яких навіть збереглася до наших днів, як, наприклад, будівля Чернігівського слідчого ізолятора.

Умови в українських тюрмах після реформи залишалися далекими від задовільних. Після створення у 1879 р. Головного тюремного управління його очільник М. Галкін-Враской здійснив особистий візит до тюрем Києва, Харкова, Одеси, Миколаєва, Херсона та інших українських міст задля ревізії їх стану. Результатом цих ревізій була визнана необхідність реставрації більшості тюрем і розвиток тюремної праці [4, с. 29]. Наприкінці XIX–на початку XX ст. українські тюрми почали відігравати й політичну роль. Після революцій 1905–1907 рр. у них утримували сотні українських інтелігентів, студентів і діячів національних партій. Політичних в'язнів відділяли від кримінальних, проте умови за-

лишалися жорсткими. Тюрми фактично перетворилися на інструмент політичного тиску й залякування.

Позитивним здобутком другої половини XIX – початку XX ст. у становленні вітчизняної пенітенціарної системи слід визнати зародження українського тюрмознавства. Праці О. Кістяківського, М. Слабченка, Д. Дриля й донині цікавлять науковців як цінні джерела з історії пенітенціарної системи [2, с. 27–28].

Також саме на території України було здійснено реалізацію одразу двох реформ каторжних тюрем Російської імперії. Спочатку у 1869 р. щодо створення двох каторжних централів – Новоборисоглібського та Новобєлгородського, а згодом і у 1906 р., коли було засновано три каторжні тюрми: Харківську, Херсонську та Миколаївську [1, с. 102–103].

До революції 1917 р. тюремна система в Україні залишалася неефективною, фінансово занедбаною і репресивною. Вона не забезпечувала мети виправлення, а лише виконувала каральну функцію — ізоляцію, покору, примусову працю. Незважаючи на формальні реформи, структура залишалася під повним контролем імперського центру, що зумовило її відставання від європейських пенітенціарних практик.Таким чином, становлення української пенітенціарної системи у складі Російської імперії мало кілька визначальних особливостей: втрата власних правових традицій, централізація управління, карально-репресивна спрямованість та низький рівень гуманізації.

Список використаних джерел

1. Біліченко Л. Каторжні тюрми України у контексті реформування пенітенціарної системи Російської імперії (друга половина XIX – початок XX ст.). *Емінак*. 2021. Вип. 2 (34). С. 95–104. DOI: https://doi.org/10.33782/eminak2021.2(34).518.

2. Григор'єв О. М. Історіографія проблеми розвитку пенітенціарної системи та законодавства України до 1917 р. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2009. Т. 22 (61). № 1. С. 26–36.

3. Енциклопедія історії України : в 10 т. / голова редкол. В. А. Смолій. НАН України ; Інститут історії України. Т. 4. Київ : Наукова думка, 2007.

4. Казак Р., Рідкобород Ю., Мелаш А. Зародження пенітенціарної системи в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2021. № 10. С. 28–31.

5. Ягунов Д. Пенітенціарна система. До визначення поняття. URL: https://www.yagunov.in.ua/yagunov-prison-definition/ (дата звернення: 01.11.2025).

Тетяна Данильченко,
доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології
Пенітенціарної академії України;
Ірина Лаврентьєва,
слухачка 6 курсу Пенітенціарної академії України

РЕСУРСНІ СТОРОНИ ОСОБИСТОСТІ ЯК УМОВА РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ

Сучасні соціально-політичні умови в Україні зумовлюють потребу глибшого розуміння механізмів психологічної стійкості особистості в умовах тривалого стресу. Одним із ключових понять, що відображає здатність людини адаптуватися до кризових подій, є резильєнтність (resilience), яку трактують як інтегральну властивість, що поєднує когнітивні, емоційні, поведінкові та соціальні аспекти [9; 4]. Вона забезпечує відновлення внутрішньої рівноваги після дії стресогенних чинників і сприяє особистісному зростанню.

Ресурсні сторони особистості становлять основу прояву резильєнтності. Згідно з концепцією психологічного капіталу [6] ключовими компонентами внутрішньої ресурсності є надія, оптимізм, самоефективність і стійкість. У межах гуманістичного підходу ресурсність розглядається як потенціал самоактуалізації та особистісного розвитку [8]. В українському контексті дослідники підкреслюють зв’язок ресурсності з життєстійкістю, внутрішньою саморегуляцією та здатністю зберігати активну життєву позицію під час криз [2; 3].

Суттєвого значення набуває тілесно-орієнтований вимір ресурсності. Полівагальна теорія С. Порджеса [10] пояснює, як фізіологічна регуляція автономної нервової системи впливає на здатність людини підтримувати емоційну стабільність і відчуття безпеки. Подібні ідеї розвивають П. Левін [5] у методі Somatic Experiencing та Л. Марчер [7] у біодинамічному підході, які дово-

дять, що тілесна усвідомленість і робота з м'язовими патернами відновлюють доступ до внутрішніх ресурсів і знижують вплив травматичного досвіду.

Психологічна ресурсність має не лише індивідуально-психологічний, а й соціокультурний вимір. Згідно з дослідженнями [11] стійкість людини формується не лише за рахунок особистісних якостей, а й через соціальні зв'язки, підтримку спільноти та культурну ідентичність. Подібні висновки простежуються у працях українських дослідників [1; 2; 3], які наголошують на значенні взаємопідтримки, духовних і національних цінностей як чинників психологічної стійкості особистості в умовах воєнних викликів.

Ресурсність особистості постає як багаторівнева система, у якій внутрішні психологічні якості взаємодіють із соціальними й культурними чинниками. У сучасних українських реаліях, позначених воєнними викликами та підвищеним рівнем стресу, поєднання індивідуальних ресурсів – самоефективності, оптимізму, гнучкості мислення – з колективними формами взаємопідтримки, національною ідентичністю та духовними цінностями забезпечує адаптацію, самозбереження та особистісне зростання навіть у ситуаціях невизначеності [2; 9; 11].

Таким чином, ресурсні сторони особистості виступають системоутворювальним чинником резильєнтності. Вони охоплюють як внутрішні якості – самоефективність, оптимізм, гнучкість мислення, так і зовнішні – соціальну підтримку, культурну ідентичність та безпечне середовище. Розвиток цих ресурсів у межах психоедукаційних програм, тілесно-орієнтованих практик і соціально-емоційного навчання (SEE Learning) сприяє підвищенню психологічної стійкості та професійного благополуччя фахівців допоміжних професій.

Отже, формування психологічної ресурсності є необхідною умовою прояву резильєнтності – здатності особистості зберігати функціональність і гармонію в умовах криз та сприяти власному посттравматичному зростанню.

Список використаних джерел

1. Киричук О. В. Психологічна стійкість особистості у сучасних умовах соціальних викликів. *Актуальні проблеми психології*. 2021. Т. 19. Вип. 1. С. 45–52.

2. Титаренко Т. М. Психологічне благополуччя особистості у контексті посттравматичного життєтворення. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2018. № 1. С. 1–12.

3. Штепа О. В. Ресурсний потенціал особистості у подоланні кризових ситуацій. *Психологічний журнал*. 2020. № 2. С. 34–41.

4. Bonanno G. A. Loss, trauma, and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? *American Psychologist*. 2004. Vol. 59. No. 1. P. 20–28.

5. Levine P. A. In an Unspoken Voice: How the Body Releases Trauma and Restores Goodness. Berkeley : North Atlantic Books, 2010.

6. Luthans F., Avolio B. J., Avey J. B., Norman S. M. Positive psychological capital: Measurement and relationship with performance and satisfaction. *Personnel Psychology*. 2007. Vol. 60. No. 3. P. 541–572.

7. Marcher L., Fich S. Bodynamic: Resources and Self. Copenhagen : Bodynamic International, 2010.

8. Maslow A. H. Motivation and Personality. New York : Harper & Row, 1987.

9. Masten A. S. Ordinary magic: Resilience processes in development. *American Psychologist*. 2001. Vol. 56. No. 3. P. 227–238.

10. Porges S. W. *The Polyvagal Theory: Neurophysiological Foundations of Emotions, Attachment, Communication, and Self-Regulation*. New York : W. W. Norton & Company, 2011.

11. Ungar M. Resilience across cultures. *British Journal of Social Work*. 2008. Vol. 38. No. 2. P. 218–235.

Тетяна Данильченко,
доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології
Пенітенціарної академії України

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ (ЗА ДАНИМИ НЕЗАКІНЧЕНИХ РЕЧЕНЬ)

Однією з актуальних категорій, що набула значного суспільного резонансу в період воєнного стану в Україні та потребує глибинного психологічного аналізу, є феномен колабораціонізму. Відповідно об’єктом дослідження стали особи, схильні до колабораційної поведінки. Ключовим завданням постає системне з’ясування комплексу зовнішніх (ситуативних, соціально-економічних) та внутрішніх (особистісних, психологічних) чинників, що спонукають людину до колабораційної поведінки.

Значна частина досліджень засвідчили, що за психологічними характеристиками колаборанти мало відрізняються від інших громадян країни [2]. Мотивацію та спосіб сприйняття світу специфічних груп під час кризових умов доволі складно дослідити стандартними емпіричними засобами (опитувальниками і тестами). Тому тут представлено результати дослідження уявлень колаборантів за допомогою незакінчених речень (модифікація В. Шимко, 10 речень [2]).

У дослідженні, яке проводилось у червні–липні 2025 р., узяли участь 50 жінок і 50 чоловіків, засуджених за колабораційну діяльність.

Відповіді на перше питання стосовно цінностей продемонстрували типову для української культури картину – повагу до сім'ї. Важливі категорії були зазначені так: «сім'я» (19 жінок і 14 чоловіків), «родина» (4 і 5 відповідно), «діти» (7 жінок і 2 чоловіків). Також були запропоновані різноманітні варіанти для визначення категорії «життя» (4 жінки і 5 чоловіків). Важливою категорією виявилася «релігія» (2 і 3 відповідно) та свобода (1 і 3). Траплялися індивідуальні варіанти, зокрема «гроші», «бог, любов, доброта», «щасливе майбутнє», «знання та досвід», «пам'ять про кращі моменти життя», «усвідомленість», «справедливість». Порівнюючи з іншими даними, можемо стверджувати, що це доволі типова картина значущих цінностей, яка не дуже змінюється з часом [1].

Таким чином, аналіз відповідей засвідчив домінування колективістських та сімейно-орієнтованих цінностей, що є типовим для українського культурно-психологічного простору. Категорії «сім'я» (33 згадки), «родина» (9 згадок) та «діти» (9 згадок) сумарно становлять найбільш значущий блок. Це підкреслює високий рівень сімейної центрованості та вагомість родинних зв'язків як ключового елемента психологічного благополуччя та соціальної ідентичності. Важливе місце посідають екзистенційні цінності – «життя» (9 згадок), а також духовно-релігійні – «релігія» (5 згадок) та «віра в Бога» в індивідуальних варіантах. Це може свідчити про пошук сталої опори й сенсу в умовах соціальної ізоляції.

Друге питання щодо чинників здорового суспільства не отримало одностайних відповідей. Було запропоновано близько сотні варіантів, але більшість з них згадувалася по одному разу чи двічі. Найбільша група відповідей стосувалася здоров'я окремої людини в буквальному сенсі («вести здоровий спосіб життя»

– 5 згадок, «бути здоровим» – 3, а також окремі варіанти: «лікуватися», «слідкувати за здоров'ям», «не бути хворим»). Тричі згадали віру в Бога, доброту. По дві згадки отримали доброта, вимкнення інтернету (і окремо – відмова від новин), закінчення війни, зміна органів влади, соціальна пам'ять та гарне життя. Розпорошеність варіантів «рецепту» змін підтверджує гіпотезу про відсутність у респондентів чіткого, узгодженого бачення шляхів суспільних перетворень чи громадянської програми дій. Це може бути ознакою стану аномії або суспільної втоми. Ситуація, коли респонденти очікують оздоровлення суспільства від «професіоналів», але водночас не довіряють їм, вказує на парадокс залежності та недовіри – бажання делегувати відповідальність без наявності легітимізації цих агентів змін.

Отже, можемо зробити висновок, що результати стосовно чинників здорового суспільства демонструють високий ступінь дифузії та фрагментованості суспільної свідомості, а також виражений локус контролю, зміщений до зовнішніх факторів. Інтерпретація здоров'я як індивідуальної соматичної категорії свідчить про редукцію поняття «здорове суспільство» до суми здорових індивідів, ігноруючи системні соціальні, політичні чи економічні чинники.

Третє питання щодо особистих зобов'язань («Мені здається, що кожна нормальна людина повинна…») також отримало різні відповіді. Єдина позиція, яка отримала перевагу (7 згадок), – це побажання «думати (головою)». Ця відповідь свідчить про глибоке усвідомлення респондентами цінності раціональності та, ймовірно, ретроспективне критичне оцінювання власних або суспільних рішень як імпульсивних чи недостатньо продуманих.

На другому місці за поширеністю було зобов'язання «жити нормально» (4), «жити повним життям» (2), «цінувати життя» (2). Тобто увага приділяється активному та осмисленому життю, що відображає потребу в саморегуляції та відновленні екзистенційного контролю. Також важливо «поважати інших» (4), «розвиватися» (3), «працювати» (2), «вірити в Бога» (2) та «бути щасливим» (2). Отже, визнаються соціальні норми та цінності саморозвитку, що формують необхідний баланс між зовнішньою адаптацією і внутрішньою динамікою. Таким чином, аналіз індивідуальних зобов'язань виявив пріоритет раціональності та екзистенційної активності як норми для «нормальної людини».

Отже, проєктивне дослідження показало, що ціннісна структура опитаних респондентів характеризується стійким домінуванням сімейно-родинних та екзистенційно-духовних пріоритетів, що є типовим для українського психокультурного простору. Проте уявлення про механізми суспільного оздоровлення демонструють когнітивну дифузію та відсутність консолідованих громадянських програм. Редукція соціальних чинників до індивідуального здоров'я і парадоксальне поєднання делегування відповідальності професіоналам з недовірою до них свідчить про кризу суспільної суб'єктності. Водночас на рівні особистісних зобов'язань фіксується пріоритет раціональності, осмисленого життя та саморозвитку, що може бути компенсаторним механізмом у відповідь на відчуття зовнішньої непередбачуваності та неконтрольованості.

Було виявлено кілька мотивацій колабораціоністської діяльності. Перша група – «ідейні» (чоловіків – 28 %, жінок – 8 %). Респонденти визнавали протиправні дії, вказували, що вони свідомо підтримують антиукраїнські настрої і вважають це своєю життєвою позицією. За цим параметром були виявлені статеві відмінності. Так, чоловіки статистично достовірно ($p \leq 0{,}01$) вказували, що вони мають проросійські погляди і проявляли активність «за ідею». На це вказало 28 % респондентів чоловічої статі (проти 8 % жіночої). Це може відображати вищу схильність чоловіків до публічної політичної активності та ідеологічної радикалізації. Жінки набагато частіше ($p \leq 0{,}01$) стосовно свого засудження вказували, що це були випадкові дії, яким вони не надавали колабораціоністського значення (14 %).

Друга група – «випадкові» (жінок – 14 %, чоловіки такий параметр не зазначили). Жінки визнавали протиправні дії; вказували, що вони не розуміли, який правовий статус можна надати їхнім діям, часто шкодували (щодо записів у соцмережах чи спілкування в Телеграмі), говорили, що намагалися триматися від політики подалі. Ця категорія підкреслювала значення низької політичної свідомості та відсутність цілеспрямованого політичного наміру.

Третя група – «відмовці» (по 6 % чоловіків і жінок). Респонденти не визнавали скоєння злочину, вважали, що «справа сфабрикована», звинувачували українську владу в несправедливості.

До останньої групи (66 % чоловіків і 80 % жінок) увійшли респонденти, які продемонстрували екстернальний локус контролю. Вони або не вказували обставини скоєння злочину, або посилалися на життєві труднощі. Найчастіше згадували фінансові негаразди, відсутність продуктів харчування, хворобу близьких. Це свідчить про стратегію психологічного захисту та заперечення особистої відповідальності за скоєні злочини.

Структура мотивації колабораціоністської діяльності є багатовимірною й переважно характеризується адаптивно-захисними механізмами (посилання на зовнішні обставини, заперечення вини). Водночас існують чіткі гендерні відмінності: чоловіки схильні до ідеологічної легітимізації своїх дій, тоді як жінки частіше посилаються на їхню випадковість або зовнішню обумовленість. Отримані дані є критично важливими для розроблення диференційованих підходів у системі правосуддя та програм реінтеграції.

Можемо зробити висновок, що дослідження осіб, засуджених за колабораціонізм, виявило дисонанс між їхньою стійкою ціннісною структурою та кризою суспільної суб'єктності, що супроводжується гетерогенністю мотиваційних профілів з вираженою гендерною специфікою. Ціннісні орієнтації респондентів типові для українського простору, характеризуються домінуванням сімейно-родинних, екзистенційних та духовно-релігійних пріоритетів. Однак уявлення про здорове суспільство виявилося дифузним, з редукцією соціальних чинників до індивідуального.

Аналіз мотивації виявив домінування адаптивно-захисних механізмів (посилання на зовнішні труднощі, екстернальний локус контролю) у більшості, але з чіткими гендерними відмінностями: чоловіки частіше схильні до ідеологічної легітимізації, тоді як жінки частіше вказували на випадковість дій і низьку політичну свідомість. Таким чином, колабораціонізм у цій вибірці є полімотивованим феноменом, що поєднує нормативну ціннісну базу з дефіцитом соціальної суб'єктності та адаптивно-захисною мотивацією, що вимагає диференційованих підходів у системі правосуддя.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в застосуванні якісних методів (наприклад, наративного інтерв'ю) для детального аналізу генезису та структури проросійських поглядів

у чоловіків, які належать до «ідейної» групи, з метою розуміння механізмів політичної радикалізації в умовах конфлікту.

Список використаних джерел

1. Бєлякова С. М., Бочаріна Н. А., Стеценко А. І. Емпіричне дослідження особливостей ціннісних орієнтацій дорослих. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Психологія. 2022. № 1. С. 77–82. URL: http://psyvisnyk.uzhnu.uz.ua/index.php/psy/article/view/91/185 (дата звернення: 26.09.2025).

2. Шимко В. Метод незакінчених речень в міждисциплінарному дослідженні соціально-демографічних та лінгвокультурних особливостей засуджених за колабораційну діяльність. *Psycholinguistics.* 2023. № 34 (1). С. 173–203.

Катерина Денисенко,
кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри адміністративного та конституційного права
Навчально-наукового інституту права, правоохоронної
діяльності та психології Пенітенціарної академії України;
Олександр Кисельов,
студент 3 курсу 5 групи медичного факультету № 1
Полтавського державного медичного університету

МЕДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ЯК ЕЛЕМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я

Розвиток України як правової та соціальної держави неможливий без повноцінного медичного забезпечення громадян, у тому числі засуджених, що відбувають кримінальні покарання в установах Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України).

Фундаментальні вимоги як міжнародного, так і національного законодавства полягають у забезпеченні невідчужуваного права людини на охорону здоров'я.

Такі норми відповідно закріплені у статті 49 Конституції України, де зазначено, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Держава створює умови для ефективного і доступного

для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; наявна мережа таких закладів не може бути скорочена. Держава сприяє розвитку лікувальних закладів усіх форм власності. Держава дбає про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідемічний добробут [1].

Враховуючи особливий статус особи засудженого, Кримінально-виконавчий кодекс України (далі – КВК України) у статті 8 визначає право засуджених на охорону здоров'я в обсязі, встановленому Законом України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [2], за винятком обмежень, передбачених законом. Охорона здоров'я забезпечується системою медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних заходів, а також поєднанням безоплатних і платних форм медичної допомоги. Засудженому гарантується право на вільний вибір і допуск лікаря для отримання медичної допомоги, у тому числі за власні кошти. Засуджені, які мають розлади психіки та поведінки внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи інших одурманюючих засобів, можуть за їх письмовою згодою пройти курс лікування від зазначених захворювань [3].

Аналізуючи норми КВК України, водночас виникає питання розуміння поняття «медичне забезпечення засуджених», яке, на наш погляд, необхідно розуміти ширше, ніж суто лікувальний процес. Медичне забезпечення засуджених полягає у створенні належних санітарно-гігієнічних та житлово-побутових умов, які мінімізували б ризики для здоров'я, вчасному наданні медичної допомоги, госпіталізації засуджених, наданні лікувальних засобів хворим або сприянні їх отримання хворими від держави, проведенні протиепідемічних заходів.

КВК України розмежовує засуджених на осіб, які засуджені до обмеження волі, та засуджених до позбавлення волі, засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі.

Для засуджених до обмеження волі та засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, лікувально-профілактична і протиепідемічна робота організовується на загальних підставах відповідно до законодавства про охорону здоров'я закладами охорони здоров'я. Тоді як медико-санітарне забез-

печення осіб, позбавлених волі, здійснюється в ДКВС України закладами охорони здоров'я ДКВС України (ЦОЗ ДКВС та її філіями).

Зазначені вище засади щодо медичного забезпечення засуджених окремо визначено у спільному наказі Міністерства юстиції України та Міністерства охорони здоров'я України від 15.08.2014 р. № 1348/5/572 «Про затвердження Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі» [4], прийнятому на виконання статті 116 КВК України [3] та статті 6 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [2].

Незважаючи на наявність ґрунтовної нормативно-правової бази, на практиці система медичного забезпечення засуджених в Україні характеризується наявністю низки проблемних аспектів.

Однією з проблем є закритість системи медичної допомоги. Засуджені та ув'язнені, які отримують медичні послуги у відомчих медичних підрозділах, часто не мають доступу до того самого обсягу та якості послуг, що й решта населення. Через брак спеціалізованого обладнання, фахівців засуджені не можуть вчасно отримати належну допомогу або діагностувати захворювання на ранніх стадіях. В інших випадках відомча медицина не може повною мірою забезпечити підтримувальну терапію тим особам, які мають тяжкі захворювання.

Саме на такі проблеми неодноразово звертав увагу у своїх рішеннях ЄСПЛ. Наприклад, справа «Медяніков проти України» (заява № 31694/06) [5], де ЄСПЛ зазначає, шо засудженому не надавалася адекватна медична допомога під час тримання під вартою. У контексті нашого дослідження доцільно звернути увагу на справу «Бенюх проти України» (заява № 39150/20), де заявник скаржився за статтями 3 та 13 ЄКПЛ на неналежне стоматологічне лікування під час тримання під вартою, оскільки йому було відмовлено в наданні безкоштовної зубопротезної допомоги, та на відсутність ефективного засобу юридичного захисту у зв'язку з цим. Суд не знайшов підстав сумніватися в доводах заявника стосовно того, що відсутність зубних протезів спричинила йому біль, змінила його мову та зовнішній вигляд обличчя, у зв'язку з цим страждання заявника були додатково погіршені його захворюваннями, і констатував порушення статті 3 Конвенції [6].

Вищезгадана практика ЄСПЛ засвідчує, що держава несе безумовну відповідальність за фізичне та психічне здоров'я осіб, позбавлених волі. Відповідно медичне забезпечення засуджених є не просто декларативним завданням ДКВС, а зобов'язанням держави щодо захисту фундаментального права людини.

Отже, враховуючи вищевикладене, медичне забезпечення засуджених в Україні залишається вразливим елементом у реалізації права на охорону здоров'я. Тому нашій державі необхідно докласти максимальних зусиль для розбудови сфери медичного забезпечення засуджених, що тримаються в установах виконання покарань, та сформувати подальші кроки реформування у галузі надання медичної допомоги засудженим особам.

Список використаних джерел

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 20.10.2025).

2. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII : станом на 27 верес. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text (дата звернення: 20.10.2025).

3. Кримінально-виконавчий кодекс України : Кодекс України від 11.07.2003 № 1129-IV : станом на 12 верес. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text (дата звернення: 20.10.2025).

4. Про затвердження Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі : наказ Міністерства юстиції України від 15.08.2014 № 1348/5/572 : станом на 18 лют. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-14#Text (дата звернення: 20.10.2025).

5. Справа «Медяніков проти України» (заява № 31694/06). Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d45 (дата звернення: 21.10.2025).

6. Справа «Бенюх проти України» (заява № 39150/20). *Урядовий кур'єр.* 25.07.2025. № 148. С. 11. URL: https://ukurier.gov.ua/media/newspaper/adv/2025-07-22/148_23.07.2025r.pdf#page=2.11 (дата звернення: 21.10.2025).

Оксана Дженджеро,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри підвищення кваліфікації працівників пробації
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України

ПЕРЕВАГИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА КУРСАХ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ ПРОБАЦІЇ

Сучасна система пробації в Україні потребує від її працівників високого рівня сформованості комунікативних, аналітичних та професійних навичок. Діяльність органів пробації є висококомунікативною та конфліктогенною, оскільки передбачає тісний контакт із засудженими та застосування таких методик, як мотиваційне інтерв'ювання та просоціальне моделювання. Для заохочення клієнтів пробації до дотримання її умов та позитивних змін у житті необхідні сильні робочі альянси, які формуються через взаємодію.

Багаторічний практичний досвід роботи з людьми дає підстави стверджувати, що традиційні форми підвищення кваліфікації не здатні забезпечити формування вищезгаданих прикладних компетентностей на належному рівні. Саме тому інтерактивні технології повинні посідати чільне місце в сучасному освітньому просторі, зокрема і в професійній підготовці персоналу органів пробації.

Інтерактивні технології навчання – це методи, які активізують процес навчання, підвищують інтерес та ефективність засвоєння інформації. Для сфери пробації ознайомлення і володіння методиками інтерактивного навчання особливо важливо, оскільки це уможливлює застосування теоретичних знань для виконання проблемних завдань.

На курсах підвищення кваліфікації фахівців пробації науково-педагогічний склад Інституту професійного розвитку Пенітенціарної академії України застосовує у своїй діяльності такі інтерактивні методи і прийоми:

– техніка «віч-на-віч» під час знайомства для новопризначених працівників;

– поєднання кейс-методу з онлайн-форумом – слухачам пропонується реальна або змодельована ситуація з практики пробаційної діяльності; вони працюють у сесійних залах мінігрупами, готують

рішення, потім обговорюють їх у форматі онлайн-дискусії чи відеоконференції; для цього викладачі використовують спеціально створені відеоматеріали, інтерактивні вправи і завдання;

– методи, спрямовані на вдосконалення навичок професійної взаємодії, емпатії, конфліктології та комунікації в стресових ситуаціях.

Серед найбільш ефективних інтерактивних технологій навчання, які підтверджують свою доцільність у підготовці персоналу пробації, є робота в малих групах, рольові ігри (розігрування обставин службової діяльності), а також проєктна робота. Проєктна діяльність (project-based learning) – групи створюють проєкт (наприклад, «План супроводу клієнта пробації з індивідуальним ризиком рецидиву»), використовують онлайн-інструменти (спільний документ, дошка, відео) і презентують результати.

Аналіз використання таких інтерактивних технологій засвідчує наявність низки переваг, які безпосередньо корелюють із професійними вимогами до працівників пробації.

По-перше, ідеться про підвищення мотивації, активізацію мислення та пам'яті. Засвоєння матеріалу відбувається через практичні приклади, що підвищує ефективність засвоєння інформації та забезпечує більш глибоке розуміння, довготривале запам'ятовування й бажання застосувати в практичній діяльності. Крім того, працівники пробації зацікавлено ставляться до нестандартної організації освітнього процесу й активніші на заняттях під час проходження курсів підвищення кваліфікації. Наприклад, можна впроваджувати метод «світового кафе» або «діалогу в парах» як початкову активність: учасники обговорюють випадок із практики пробації, потім формують групу з експертів, які презентують свої результати. Така форма створює більше залученості, ніж традиційна лекція.

По-друге, така організація навчання сприяє розвитку навичок взаємодії та комунікації. Робота в малих групах уможливлює відпрацювання навичок співробітництва, гнучкого реагування, що є важливим для соціальної роботи працівника пробації, який часто працює в команді або взаємодіє з клієнтами та іншими фахівцями. Рольові ігри та тренінги також сприяють розвиткові мовленнєво-комунікативних умінь.

Розвиток критичного мислення та рефлексії – ще одна перевага використання інтерактивних технологій навчання на заняттях курсу

підвищення кваліфікації працівників пробації. Рольові й ситуативні ігри, які пропонують викладачі для розігрування обставин службової діяльності, дають змогу відпрацювати певні види службової діяльності, зокрема щодо аналізу та прийняття рішень.

І, зрештою, важливою перевагою інтерактивного навчання є підвищення рівня відповідальності та соціалізація працівників, які тільки починають свій професійний шлях в уповноважених органах з питань пробації. Робота в групах сприяє формуванню командного духу, дає можливість учасникам відчути спільну відповідальність за результат.

Застосування інтерактивних технологій на курсах підвищення кваліфікації працівників пробації є оптимальним та доцільним інструментом, який сприяє ефективному формуванню і вдосконаленню навичок, необхідних у подальшій роботі з клієнтами пробації. Інтерактивні методи та технології допомагають трансформувати традиційний формат підвищення кваліфікації з «передавання знань» до «спільного створення знань і навичок», що особливо важливо для пробаціонерів, які працюють у динамічному, соціально-орієнтованому середовищі. Отже, інтерактивні технології стають не просто допоміжним засобом, а ключовим елементом модернізації освітнього процесу підвищення кваліфікації працівників пробації.

Список використаних джерел

1. Сіренко К. Ю., Дженджеро О. Л., Дудка Н. О. Застосування інноваційних освітніх технологій у системі професійного навчання працівників Державної кримінально-виконавчої служби України. *Суспільство та національні інтереси.* 2025. № 5 (13). С. 245–258.

2. Sysoeva S. Interactive technologies in adult education. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2736/1/S_Sysoeva_2013_KUBG.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 30.10.2025).

3. Baltaci S. The Role of Technology in Adult Education: Trends and Innovations. URL: https://epale.ec.europa.eu/en/blog/role-technology-adult-education-trends-and-innovations?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 30.10.2025).

Каріна Дорошенко,
здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: *Юлія Шарапова,*
кандидат педагогічних наук,
начальник кафедри педагогіки та професійної етики
Пенітенціарної академії України

СУСПІЛЬНО КОРИСНА ПРАЦЯ ЯК ЧИННИК РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ ІЗ ДЕВІАНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ

Україна, ставши на шлях євроінтеграції, утверджує себе як демократична, правова та соціальна держава, що потребує глибоких реформ у всіх сферах суспільного життя. Особливе значення у цьому процесі має система виконання покарань, адже вона спрямована не лише на ізоляцію правопорушників, а й на їхнє виправлення та підготовку до повернення в суспільство. Створення належних умов для ресоціалізації засуджених є важливою складовою підвищення рівня безпеки та зниження злочинності в державі.

Виправлення та ресоціалізація засуджених здійснюються через застосування комплексу соціально-виховних засобів, які враховують вид покарання, особистісні особливості засудженого та характер учиненого злочину [3]. Одним із головних засобів такого впливу виступає суспільно корисна праця, визначена у статті 6 Кримінально-виконавчого кодексу України. Вона має не лише виховне значення, а й формує у засуджених відповідальність, дисципліну, сприяє розвитку трудових навичок і соціально прийнятних моделей поведінки.

Праця сприяє психологічній стабільності засуджених, дає можливість реалізувати власний потенціал і відчути корисність для суспільства [2]. Вона також допомагає зменшити напруженість у середовищі засуджених, покращує морально-психологічний клімат у місцях позбавлення волі та формує підґрунтя для успішної адаптації після звільнення [4].

Отже, тема «Суспільно корисна праця засуджених та їх соціально-психологічна характеристика» є актуальною, оскільки від ефективності праці як засобу виправлення залежить не лише доля окремої особи, а й загальний стан соціальної безпеки, гуманізація

кримінально-виконавчої системи та формування позитивного іміджу України як правової держави [1].

Метою дослідження було здійснити аналіз впливу суспільно корисної праці як одного з основних засобів виправлення та ресоціалізації засуджених із девіантною поведінкою.

Наше припущення полягало в тому, що суспільно корисна праця є ефективним засобом виправлення та ресоціалізації засуджених, оскільки сприяє формуванню в них позитивних соціально-психологічних якостей, зниженню рівня девіантної поведінки та підвищенню готовності до життя в суспільстві після звільнення.

У дослідженні взяло участь 80 засуджених чоловіків Чернігівського слідчого ізолятора (далі – СІЗО) віком від 18 до 45 років. На основі теоретичного аналізу було сформовано комплекс з анкетування та психодіагностичних методик, оптимальних для дослідження в умовах установи закритого типу, таких як: Шкала задоволеності життям (SWLS – Satisfaction with life Scale, E. Diener, 1985; адаптація Д. О. Леонтьєв, Є. М. Осін, 2008) та Самооцінка емоційно-особистісного благополуччя (Л. В. Карапетян, Г. А. Глотова, 2017).

Застосовані методики мали на меті всебічне дослідження особливостей ресоціалізації засуджених із девіантною поведінкою засобами суспільно корисної праці. Анкетне опитування було обрано як базовий інструмент збору соціально-демографічних даних. Його значущість полягає в можливості виявлення зв'язку між рівнем девіацій і такими чинниками, як освіта, соціальний статус, попередній кримінальний досвід, а також повторність перебування в місцях позбавлення волі. Шкала задоволеності життям (SWLS) обґрунтовується тим, що рівень життєвої задоволеності є інтегральним показником психологічного благополуччя особистості. У контексті пенітенціарної психології цей індикатор набуває особливої актуальності, оскільки відображає загальну оцінку людиною власного життя в умовах обмеження свободи. Методика самооцінки емоційно-особистісного благополуччя (Л. В. Карапетян, Г. А. Глотова) дозволила глибше дослідити емоційний та особистісний спектр внутрішнього світу засуджених. Ця методика не лише визначає загальний рівень благополуччя, а й деталізує його за окремими компонентами: позитивними, негативними та особистісними.

Результати проведеного дослідження засвідчили, що вибірка засуджених чоловіків Чернігівського слідчого ізолятора віком 20–45 років характеризується переважанням осіб молодого та середнього віку із середнім рівнем освіти та нестійким соціальним статусом до ув'язнення. Близько половини з них мають досвід попередніх судимостей, що свідчить про актуальність проблеми рецидивної злочинності. Отримані результати вказують на переважання середніх і низьких показників, що відображає тенденцію до емоційної нестабільності, внутрішньої напруги та часткової дезадаптації до умов ізоляції. Наявність окремої групи респондентів з високим рівнем життєвої задоволеності свідчить про відносну психологічну адаптованість та сформовані механізми захисної поведінки, характерні переважно для рецидивістів. Загалом отримані емпіричні дані підтверджують, що більшість засуджених потребує психокорекційної роботи, спрямованої на підвищення рівня життєвої задоволеності, розвиток емоційної стійкості та формування позитивної мотивації до ресоціалізації.

За результатами анкетного опитування виявлено, що за віковими категоріями вибірка розподілилася таким чином: 15 осіб – віком 20–24 роки, 26 осіб – віком 25–34 роки, 23 особи – віком 35–39 років та 16 осіб – у віці 40–45 років. Такий розподіл засвідчує, що більшість учасників дослідження належить до молодого та середнього віку, для яких характерна підвищена динамічність, емоційна реактивність та прагнення до соціального самоствердження.

Щодо рівня освіти переважна частина респондентів має середню або професійно-технічну освіту. Зокрема, 9 осіб мають неповну середню освіту, 41 особа – повну середню, 17 осіб закінчили професійно-технічні заклади, 8 осіб мають неповну вищу освіту, а 5 – повну вищу освіту. Така освітня структура вибірки узгоджується з типовим соціальним профілем осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі, для яких властивий середній освітній рівень і недостатня соціально-професійна інтегрованість.

Аналіз соціального статусу засуджених до ув'язнення показав, що 45 осіб були робітниками, 9 – службовцями, 17 – тимчасово безробітними, 5 осіб займалися підприємницькою або самозайнятою діяльністю, а 4 особи належали до інших категорій (студенти, сезонні працівники тощо). Це свідчить про те, що

більшість респондентів — представники робітничих професій або соціальних груп з нестабільним економічним становищем.

Кримінально-правовий статус засвідчив, що 38 осіб, тобто 47,5 % вибірки, були раніше судимими, тоді як 42 особи (52,5 %) відбувають покарання вперше. Такий розподіл свідчить про значну частку рецидивістів, що підтверджує актуальність проблеми повторної злочинності та необхідність посилення психокорекційних і ресоціалізаційних програм.

За результатами дослідження, проведеного за методикою «Шкала задоволеності життям» (SWLS, Е. Дінер), було встановлено, що високий рівень задоволеності життям мають 11 осіб (13,8 %), середній рівень — 29 осіб (36,2 %), нижчий за середній – 24 особи (30 %), а низький рівень — 16 осіб (20 %). Отримані показники демонструють, що переважна більшість засуджених характеризується зниженим або середнім рівнем задоволеності життям, що свідчить про емоційне напруження, фрустрацію потреб та часткову дезадаптацію до умов позбавлення волі.

Особи з високим рівнем задоволеності життям здебільшого мають попередній досвід відбування покарання. Вони краще адаптувалися до специфічних умов ізоляції, демонструють вищу життєстійкість, здатність до прийняття ситуації та сформовані механізми психологічного захисту. Натомість засуджені з низькими показниками життєвої задоволеності відчувають психологічний дискомфорт, емоційне виснаження, нестачу сенсу життя та труднощі в адаптації до пенітенціарного середовища.

Результати, отримані за методикою самодіагностики емоційно-особистісного благополуччя, також засвідчили наявність у значної частини респондентів емоційного неблагополуччя. Середній індекс емоційно-особистісного благополуччя було виявлено у 28 осіб (35 %), низький рівень – у 37 осіб (46,2 %), тоді як високий рівень – лише у 15 осіб (18,8 %). Це вказує на переважання станів емоційного напруження, тривожності, невпевненості та загальної незадоволеності власним становищем. Зниження емоційного тону безпосередньо корелює з низькими показниками життєвої задоволеності, що підтверджує тенденцію до формування стану внутрішнього дискомфорту, фрустрації та соціально-психологічної дезадаптації.

Таким чином, проведене дослідження дало змогу встановити, що суспільно корисна праця є важливим соціально-психологічним чинником ресоціалізації засуджених, оскільки сприяє стабілізації емоційного стану, підвищенню рівня життєвої задоволеності, розвитку самоконтролю та відповідальності. У більшості засуджених на початковому етапі дослідження спостерігалися прояви тривожності, емоційної напруженості та фрустрації, що свідчить про низький рівень адаптаційних ресурсів і соціальної дезорієнтації. Однак після залучення до суспільно корисної праці відзначено позитивну динаміку: зменшився рівень тривожності, зросла дисциплінованість, відповідальність і готовність до конструктивної взаємодії з оточенням. Праця в умовах позбавлення волі виконує не лише трудову, а й психокорекційну та виховну функції, допомагає формуванню соціально прийнятних моделей поведінки, розвитку почуття власної гідності та усвідомленню значущості особистісних змін. Отримані результати підтверджують, що систематичне залучення до суспільно корисної діяльності сприяє ефективній ресоціалізації засуджених, знижує ризик повторних девіацій і створює передумови для успішної адаптації в суспільстві після звільнення.

Список використаних джерел

1. Гетьманцева Н. Поняття та сутність праці як правової категорії. *Підприємництво, господарство і право. Серія: Трудове право.* Київ, 2016. № 7. С. 60–65.

2. Гритенко О. А. Процес виправлення під час відбування покарання у виді позбавлення волі як елемент прогресивної системи: деякі законодавчі проблеми. *Південноукраїнський правничий часопис. Серія: Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення.* Одеса, 2019. № 4. Ч. 1. С. 89–92.

3. Кернякевич-Танасійчук Б. В. Про правову природу праці засуджених до позбавлення волі. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки.* Херсон, 2014. Вип. 3. Т. 2. С. 37–40.

4. Кушнарьов С. В. Соціально-психологічні особливості ресоціалізації неповнолітніх засуджених у контексті пенітенціарного процесу. *Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби.* Київ : Обереги, 2014. № 1. С. 129–136.

Христина Єзута,
курсантка 132 навчальної групи
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: ***Сергій Івашко,***
кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри кримінально-виконавчого
та кримінального права
Пенітенціарної академії України

МОВА, ЯКОЮ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ

Мова, яка слугує основою для проведення кримінального провадження, посідає важливе місце в забезпеченні права на справедливий судовий розгляд і дотриманні принципу правової визначеності. Вона охоплює всі етапи кримінального процесу – від початку розслідування справи до оголошення судового вердикту. Зрозумілість мови для всіх учасників провадження сприяє якісному виконанню правосуддя, а також гарантує захист прав людини, закріплених у Конституції України та міжнародних угодах.

Правове регулювання мовного питання в кримінальному провадженні на території України закріплено в Конституції України, Кримінальному процесуальному кодексі та інших нормативно-правових актах [1]. Законодавство передбачає, що кримінальне провадження здійснюється державною українською мовою. Водночас допускається використання мов національних меншин чи іноземних мов із залученням перекладача, що забезпечує рівний доступ до правосуддя для всіх громадян. Ця норма узгоджується з принципами рівності учасників судового процесу та захисту їхніх процесуальних прав.

Мова кримінального провадження має одночасно виконувати дві фундаментальні ролі: комунікативну й нормативну. Вона є інструментом для складання доказів, формулювання підозр і обвинувачень, а також створення процесуальних документів. Недотримання мовних стандартів може призвести до неправильної інтерпретації норм права, що безпосередньо впливає на законність і обґрунтованість винесених судових рішень.

Важливим аспектом у кримінальному провадженні є правильне використання мови під час допитів, свідчень і показань по-

терпілих. У таких випадках особливу увагу слід приділяти точності та зрозумілості зафіксованого матеріалу для всіх учасників процесу. Надмірне використання складної юридичної термінології без належного пояснення може обмежувати право сторін на дієвий захист, призводити до процедурних помилок або викривлення фактів.

Застосування мови національних меншин у межах кримінального провадження регулюється законодавством і має забезпечувати повне розуміння всіх процесуальних дій [2]. У разі, якщо учасник не володіє державною мовою, обов'язковим є залучення кваліфікованого перекладача. Практика доводить, що участь професійного перекладача значно підвищує якість судового розгляду й мінімізує імовірність порушення прав людини.

Мова процесуальних документів у кримінальному судочинстві відіграє ключову роль. Вона має бути юридично коректною, чітко структурованою та зрозумілою для всіх сторін. Це стосується всіх видів документів: обвинувальних актів, ухвал слідчих суддів, постанов органів слідства та протоколів допитів. Нечіткість або складність у формулюваннях можуть стати вагомою підставою для оскарження рішень у вищих інстанціях.

Питання використання мови у кримінальному процесі тісно пов'язане з рівнем підготовленості кадрів правоохоронних і судових органів. Прокурори, судді та слідчі повинні не лише досконало знати професійну термінологію, але й уміти доступно доносити складні юридичні аспекти для учасників процесу. Цей важливий момент враховано в методичних рекомендаціях, які стосуються проведення допитів і оформлення процесуальної документації.

Мова, яка використовується в кримінальному провадженні, відіграє важливу роль у дотриманні прав людини. Її зрозумілість та чіткість є фундаментальними принципами для реалізації права на інформацію, захист та справедливий судовий розгляд. Нехтування цими принципами через застосування складної або заплутаної мови може призвести до невизнання доказів або скасування судових рішень. Відповідно до міжнародних стандартів, зокрема Європейської конвенції з прав людини, учасники кримінального процесу мають право на доступну і зрозумілу мову [3].

Мова кримінального провадження має бути адаптованою залежно від специфіки справи та категорії учасників. Наприклад,

у випадках з участю неповнолітніх важливо дотримуватися доступності викладу інформації, тоді як у складних справах потрібно акцентувати на точності й формалізованості юридичних формулювань. Такий збалансований підхід дозволяє поєднати правову чіткість зі зрозумілістю.

Сучасні тенденції у сфері кримінального процесу в Україні спрямовані на його цифровізацію через впровадження електронних документів та автоматизованих облікових систем. Це висуває додаткові вимоги до мови провадження – вона має бути не лише юридично точною, а й зрозумілою для всіх учасників судового процесу в цифровому середовищі.

Сучасні технології все більше змінюють мову кримінального провадження [4]. Інтеграція електронних протоколів, відеозаписів допитів та онлайн-систем для обміну документами вимагає суворого дотримання мовних стандартів та забезпечення доступності змісту для всіх учасників процесу. Цифровізація сприяє точнішій фіксації даних і знижує ризики помилок, зумовлених людським фактором.

Особливу увагу слід приділяти адаптації мови в разі роботи з неповнолітніми та вразливими учасниками. У таких випадках доречно використовувати зрозумілі формулювання та надавати пояснення складних термінів. Це допомагає їм усвідомити свої права, обов'язки й можливі наслідки, що безпосередньо впливає на справедливість судового процесу.

Важливим є врахування міжкультурних та регіональних особливостей мови кримінального провадження. У багатонаціональній Україні необхідно забезпечити доступ до процесуальної інформації мовами різних національних спільнот. Такий підхід сприяє захисту прав національних меншин і покращує довіру до судових рішень.

Не менш значною є підготовка професіоналів, які здійснюють розслідування та розгляд кримінальних проваджень. Працівники суду, прокуратури та органів досудового розслідування мають володіти як юридичною термінологією, так і ефективними комунікаційними навичками. Це дозволяє зробити складні процесуальні дії зрозумілішими для учасників судового процесу, підвищує загальну ефективність правосуддя та зменшує кількість скарг з боку сторін.

Отже, мова кримінального провадження як одна із засад кримінального провадження є визначальним чинником, що впливає на ефективність і справедливість правосуддя. Її слід будувати таким чином, щоб поєднати точність термінів з доступністю викладу для різних категорій учасників. Лише так можна забезпечити захист прав людини, сприяти справедливості судового розгляду та підвищити рівень довіри громадян до системи правосуддя.

Це – ключовий аспект реформування кримінальних процесів.

Список використаних джерел

1. Стаття 29. Мова, якою здійснюється кримінальне провадження. *Protocol.* URL: https://protocol.ua/amp/ua/kriminalniy_protsesualniy_kodeks_ukraini_stattya_29/ (дата звернення: 12.10.2025).

2. Кубарєва О. Зміст та окремі аспекти реалізації засади мови, якою здійснюється кримінальне провадження. *Юридичний науковий електронний журнал.* URL: http://lsej.org.ua/2_2022/31.pdf (дата звернення: 12.10.2025).

3. Конституційні засади кримінального провадження. *Національна академія внутрішніх справ.* URL: https://arm.navs.edu.ua/books/public_html/lections/lection3_2.html (дата звернення: 12.10.2025).

4. Сорока А. Окремі аспекти залучення перекладача до проведення слідчих дій. *Library portal of National academy of sciences of Ukraine*. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Pis_2011_6_50 (дата звернення: 12.10.2025).

Юлія Жданова,
здобувачка вищої освіти 2 курсу магістратури
заочної форми навчання спеціальності 053 Психологія
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: *Тетяна Данильченко,*
доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології
Пенітенціарної академії України

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ЛІДЕРСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ: ГЕНДЕРНИЙ ВИМІР

В умовах війни перед українським суспільством постають безпрецедентні виклики, що потребують ефективних лідерських

рішень на всіх рівнях – від державного управління до волонтерських ініціатив і локальних громад [1]. У таких умовах феномен лідерства набуває особливого значення, адже саме лідери стають носіями психологічної стійкості, джерелом підтримки, координаторами колективних дій [2]. Разом з тим воєнний контекст актуалізує гендерні аспекти лідерства, оскільки жінки та чоловіки порізному реалізують лідерський потенціал, реагують на стрес, проявляють емпатію, відповідальність та готовність до ризику.

Війна значно трансформувала традиційні уявлення про гендерні ролі та соціальні функції жінок і чоловіків. Тривалий час у суспільній свідомості лідерство асоціювалося переважно з маскулінними якостями: силою, рішучістю, логічністю, владністю. Проте сучасна реальність доводить, що ефективний лідер у кризовому контексті має не лише стратегічне мислення та дисципліну, а й емоційну зрілість, емпатію, здатність підтримувати інших і гнучко реагувати на зміни. Саме тому зростає інтерес до вивчення гендерного виміру лідерства, що розкриває, як по-різному проявляються лідерські якості у чоловіків і жінок, які психологічні механізми визначають їхню ефективність та адаптивність.

У дослідженні гендерних особливостей прояву лідерських якостей в умовах війни взяли участь 100 осіб – 50 чоловіків і 50 жінок віком від 18 до 60 років. Були використані такі методики: багатофакторний опитувальник лідерства (MLQ, Б. Басс); опитувальник «Тип лідера» (М. Белбін, адаптація Л. Кирилюк, В. Величко); тест «Я – лідер» (А. Лутошкін); методика С. Бем (гендерна ідентичність).

Результати за методикою Б. Басса показали, що жінки мають вищі показники трансформаційного лідерства (4,2 бала проти 3,8 – у чоловіків), що свідчить про їх орієнтацію на натхнення, підтримку та розвиток підлеглих. Жінки також мають вищі показники інтелектуальної стимуляції (4,0) та індивідуалізованої підтримки (4,1), тобто частіше використовують емпатійні та мотиваційні підходи.

Чоловіки частіше демонструють транзакційний стиль (3,4) і умовне винагородження (3,5), що відображає їхню орієнтацію на контроль, досягнення та структуровану взаємодію. Водночас рівень пасивно-уникаючого лідерства у чоловіків вищий (1,9 проти 1,5), що може свідчити про певну схильність до дистанціювання в

умовах перевантаження чи ризику. Загальний індекс ефективного лідерства у жінок виявився вищим (4,1), ніж у чоловіків (3,7).

За результатами вивчення типу лідера виявлено, що у чоловіків домінують типи «Природний лідер» (15,6), «Людина дії» (16,2) та «Практичний організатор» (14,8). Це вказує на орієнтацію на досягнення, практичність, рішучість та стратегічне мислення. Жінки частіше виявляють типи «Людина контактів» (12,7) та «Перфекціоніст» (9,5), що свідчить про розвинені комунікативні здібності, відповідальність і схильність до ретельного виконання завдань. Високі показники типів «Людина групи» (13,8) і «Людина ідеї» (11,5) демонструють, що жінки більш схильні до співпраці, креативності й підтримки команди.

Отже, чоловіки в більшості випадків виступають стратегами й виконавцями, тоді як жінки – координаторами, генераторами ідей та емоційними лідерами груп.

Результати за тестом «Я – лідер» показали, що у чоловіків найбільш розвиненими якостями є вплив на оточення (14,2), усвідомлення мети (13,5) і організаторські здібності (13,7). Це відображає силу волі, стратегічність та здатність до керування групою. У жінок вищі показники за шкалами творчий підхід (13,1), уміння працювати з групою (14,4) і усвідомлення мети (12,8). Отже, жінки частіше демонструють лідерство, орієнтоване на співпрацю, креативність та емоційну чутливість.

Загалом обидві групи показали високий рівень розвитку лідерських якостей, однак відмінності простежуються у характері їхнього прояву: чоловіки – раціональні, цілеспрямовані, орієнтовані на результат; жінки – комунікативні, гнучкі, мотивують.

Серед чоловіків домінує маскулінний тип (44 %), що відповідає традиційним моделям лідерства, орієнтованим на домінування, контроль і досягнення. Проте 42 % чоловіків виявили андрогінний тип, що свідчить про здатність поєднувати твердість із гнучкістю, рішучість з емпатійністю – важливу рису ефективного керівництва в кризових умовах.

Серед жінок переважає андрогінний тип (40 %), далі – фемінний (32 %) і маскулінний (28 %). Така структура засвідчує тенденцію до активізації жіночого лідерства, у межах якого поєднуються рішучість, відповідальність і співчуття.

Отже, в умовах війни спостерігається переосмислення гендерних ролей у сфері керівництва: жінки виявляють більшу активність і здатність брати на себе відповідальність, тоді як чоловіки демонструють вищий рівень емоційної відкритості та підтримки.

Отримані результати дають змогу зробити висновок, що в умовах війни лідерство в Україні набуває нових змістових характеристик, у яких чітко простежується гендерний вимір. Лідерська поведінка чоловіків і жінок має відмінності переважно не за рівнем вираженості лідерських якостей, а за стилем їх прояву. Чоловіки частіше демонструють орієнтацію на досягнення, контроль, організацію процесів, логічність і стратегічність у прийнятті рішень. Для них більш притаманний раціонально-інструментальний тип лідерства, який базується на чіткій структурі, відповідальності та орієнтації на результат.

Натомість жінки схильні до соціально-емоційного стилю керівництва, який характеризується гнучкістю, емпатією, умінням налагоджувати міжособистісні зв'язки, мотивувати команду й підтримувати позитивний психологічний клімат у колективі. У контексті воєнного часу така модель лідерства виявилася надзвичайно ефективною, оскільки поєднує емоційну стабільність, співчуття та готовність до прийняття рішень у стресових умовах.

Важливим висновком є те, що в період війни спостерігається зростання частки осіб з андрогінним типом гендерної ідентичності як серед чоловіків, так і серед жінок. Це свідчить про тенденцію до поєднання традиційно маскулінних якостей (рішучість, наполегливість, відповідальність) з фемінінними рисами (чуйність, підтримка, гнучкість). Саме така інтеграція дає можливість лідерам ефективно діяти в кризових умовах, поєднуючи стратегічність мислення з емпатійністю та здатністю до співпраці.

Отже, у сучасному українському суспільстві в умовах війни формується новий тип лідерства – адаптивно-андрогінний, що ґрунтується на гармонійному поєднанні мужності й людяності, сили й турботи, рішучості й підтримки. Саме такий формат лідерства сприяє підвищенню психологічної стійкості колективів, зміцненню взаємодовіри та розвитку морального потенціалу суспільства, яке проходить через випробування війною. Отже, гендерний підхід до вивчення лідерства виявляє не лише відмінності між чоловіками та жінками, а й показує, як саме відбувається

трансформація лідерських моделей у кризовому соціальному середовищі, сприяючи розвитку більш гнучких, гуманних та ефективних управлінських стратегій.

Список використаних джерел

1. Мосій О., Горбатюк В. Основні виклики та тренди керівництва і лідерства під час війни : колективна монографія. Тернопіль, 2024. С. 401–410.

2. Чумакова Г. В., Пасічник В. В. Лідерство в кризових умовах: публічне управління під час воєнного стану. *Успіхи і досягнення у науці. Серія «Управління та адміністрування»*. 2024. № 1 (1). С. 212–225.

Ольга Жигунова,
здобувачка 2 курсу магістратури
заочної форми навчання
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: ***Ірина Волеваха,***
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Пенітенціарної академії України

ТРАНСГЕНЕРАЦІЙНА ТРАВМА ЯК АДАПТАЦІЙНИЙ ФАКТОР

Трансгенераційна травма – це комплексний феномен, що поєднує психологічні, біологічні та соціокультурні процеси передання досвіду страждання і виживання між поколіннями [1]. Її витоки пов’язані з масовими історичними потрясіннями: війнами, геноцидами, репресіями, голодоморами, депортаціями, тривалою депривацією [4]. Пам’ять про ці події зберігається не лише у формі наративів, а й у тілесних реакціях, регуляторних системах організму та соціальних практиках, що стабілізують групу в часи невизначеності [1]. Традиційно цей феномен розглядали переважно як джерело психопатологій, однак сучасні підходи наголошують на подвійності його природи: поряд з ризиками існує адаптаційний потенціал, який може підсилювати індивідуальну і колективну стійкість [1; 2; 3].

Метою цієї роботи є аналітичне виявлення адаптаційного потенціалу трансгенераційної травми та опис механізмів, завдяки яким досвід виживання попередніх поколінь перетворюється на ресурс подолання сучасних викликів [2]. Для України, де XX–

XXI століття позначені багатьма хвилями насильства і втрат, це питання має не лише теоретичну, а й практичну значущість [4]. Розуміння подвійної природи травматичного досвіду дозволяє будувати ефективні психотерапевтичні, освітні та соціальні інтервенції, що спрямовані не на «стертя» пам'яті, а на її інтеграцію як підставу суб'єктності [3].

Епігенетичні дослідження демонструють, що сильні стресори можуть змінювати експресію генів без модифікації нуклеотидної послідовності ДНК [1]. Такі зміни реалізуються через метилювання ДНК, посттрансляційні модифікації гістонів і регуляцію некодуючими РНК [1;3]. Вони здатні стабілізуватися і підтримуватися в подальших поколіннях, формуючи відмінності у функціонуванні гіпоталамо-гіпофізарно-надниркової осі, реактивності автономної нервової системи та імунній відповіді [1]. У нащадків людей, що пережили масові катастрофи, описано знижені базові рівні кортизолу за підвищеної чутливості до стресорів, змінені патерни сну та відновлення, зсуви у прозапальних цитокінах [3]. У сукупності це створює біологічну платформу готовності до мобілізації, яка, попри витрати, може бути адаптивною у середовищі з частими загрозами [1;3].

Таку «налаштованість» організму до швидкої активації можна трактувати як еволюційно корисний компроміс: ціна – підвищена тривожність і навантаження на регуляторні системи; користь – скорочений час реакції, стійкіший гомеостатичний контроль у кризі [3]. Епігенетичний імпринтинг, пов'язаний з досвідом травми, не є детермінізмом; радше це діапазон схильностей, які взаємодіють з культурою, вихованням і особистою історією [1]. Роботи останніх років також вказують на можливість «перезапису» частини епігенетичних маркерів через системні зміни способу життя, психотерапію та середовищні фактори, що підкреслює потенціал відновлення [3].

Психологічне передання здійснюється через механізми ідентифікації, інтеріоризації та навчання на моделях [4]. У родинах з досвідом втрат часто формується специфічний набір установок: пріоритет виживання над потребами, контроль над емоційним вираженням, цінність дисципліни і праці, висока чутливість до несправедливості [4]. Поряд із цим може виникати «культура мовчання», коли травматичні епізоди не проговорюються, але пере-

даються невербально через тривогу, гіперконтроль або емоційну дистанцію [4]. У таких умовах діти інколи несвідомо приймають роль «компенсаторів», беручи на себе нереалістичну відповідальність за спокій і стабільність сім'ї [4].

Водночас існує інша, продуктивна лінія передання: родина артикулює досвід предків як історію не лише болю, а й гідності, винахідливості та взаємопідтримки [2]. Саме такий наратив – зі збереженням фактів, відкритим обговоренням емоцій і чітким розмежуванням відповідальності – посилює резилієнтність [2]. Психотерапевтичні дані свідчать, що робота із сімейними сценаріями, включно з побудовою генограми, реконструкцією ключових подій і переозначенням ролей, сприяє переходу від патогенних патернів до адаптивних, не відкидаючи при цьому історичної правди [2; 4].

Трансгенераційна травма формує структури колективної пам'яті: канонічні історії, символи, дати, обряди [4]. Їхня функція – не лише меморіалізація, а й регуляція спільнотної поведінки в умовах загрози [4]. Дослідження постконфліктних суспільств показують, що емоційна згуртованість, щільні родинні та горизонтальні зв'язки, довіра до волонтерських і місцевих ініціатив виступають буферами ретравматизації та сприяють соціальній стабільності [2; 4]. У нащадків, що пережили Голокост, описано підвищений «сенс цілісності» (sense of coherence), що відображає кращу здатність знаходити сенс у складних подіях і вибудовувати стратегії подолання [2; 3].

Колективна пам'ять може набувати як конструктивних, так і деструктивних форм. Конструктивна пам'ять підтримує солідарність і відповідальність, визнає багатоголосся досвіду і спрямована на запобігання повтору насильства [4]. Деструктивна – редукує складність до маніхейських схем, підживлює помсту і поляризацію [4]. Для адаптації критично важливо формувати публічні практики пам'яті, що інтегрують різні голоси, підтримують емпатію і водночас чітко окреслюють кордони неприпустимого [4].

В Україні подвійність трансгенераційної травми виявляється особливо наочно [4]. З одного боку, історія Голодомору, політичних репресій, депортацій і воєн закріпила у спільноті високу готовність до самоорганізації, взаємодопомоги та волонтерства [2; 4]. Ці патерни – не випадковість, а культурна кристалізація

багаторічного досвіду виживання [3]. З іншого боку, накопичена напруга може сприяти емоційному вигоранню, перфекціонізму, знеціненню особистих потреб і хронічній втомі [4]. Для фахової практики це означає необхідність балансувати між мобілізацією ресурсів і легітимацією відпочинку та турботи про себе як етичної норми, а не «слабкості» [3; 4].

Сучасні українські спільноти продукують інституції, що виконують роль соціальних «контейнерів» — ветеранські простори, ініціативи взаємодопомоги, освітні та волонтерські платформи [4]. Вони відтворюють функцію розширеної родини, знижують відчуття ізоляції, нормалізують звернення по допомогу, створюють канали безпечного вираження емоцій [4]. На макрорівні це сприяє підтриманню соціального капіталу і довіри в умовах затяжної невизначеності [2; 3; 4].

Розуміння трансгенераційної травми як ресурсу змінює рамку клінічної роботи [4]. Завданням стає не «стирання» пам'яті, а її інтеграція в узгоджений наратив, що підтримує автономію і відповідальність [2]. Когнітивно-поведінкова терапія спрямована на виявлення спадкованих переконань («виживання понад усе», «почуття небезпечні») та їхню гнучку корекцію через методи когнітивної реструктуризації, експозиції та тренування навичок [4]. Наративна терапія надає інструменти зовнішнього опису проблеми і «переписування» родового сценарію з поєднанням мікроісторій сили та підтримки [2]. Системна сімейна терапія дозволяє ідентифікувати міжгенераційні коаліції, лояльності та невидимі контракти, відновити кордони і перерозподілити ролі [4]. Елементи психоедукації — від пояснення біологічних механізмів до нормалізації реакцій — зменшують стигму і підвищують комплаєнс [1; 3]. Важливими є тілесно-орієнтовані підходи (дихальні практики, методи саморегуляції) як спосіб роботи з гіперактивацією, що часто супроводжує травматичну спадковість [1; 3]. На рівні спільнот ефективні групові формати, які відтворюють безпечну «модель громади», де обмін досвідом і підтримка знижують тягар індивідуального переживання [2; 4].

Ключовим методологічним принципом є утримання подвійної оптики: визнання болю і фіксація ресурсів [2; 4]. Це дозволяє уникнути як романтизації страждання, так і його патологізації [2]. Практики пам'яті, ритуали вшанування, відкритий діалог між по-

колінням мають поєднуватися з доступною психотерапевтичною допомогою, програмами профілактики вигорання та освітніми ініціативами щодо психічного здоров'я [3; 4].

Трансгенераційна травма – це не лише про втрати минулого, а й про механізми адаптації майбутнього [3]. Її епігенетичні, психологічні та соціальні виміри можуть працювати і як ризикові фактори, і як джерела стійкості [1; 2; 3]. Визнання подвійної природи явища дозволяє розробляти комплексні інтервенції – від індивідуальної психотерапії до політик громадського здоров'я – що спираються на інтеграцію пам'яті, розвиток навичок саморегуляції та зміцнення спільнотних зв'язків [2; 4]. Для українського суспільства, яке живе в умовах тривалої невизначеності, така перспектива відкриває шлях до формування культури пам'яті, у якій біль трансформується в суб'єктність, а спадщина виживання стає фундаментом відповідальної свободи [3; 4].

Список використаних джерел

1. Yehuda R., Lehrner A. Intergenerational transmission of trauma effects: putative role of epigenetic mechanisms. *Nature Reviews Neuroscience*. 2018. № 19 (6). P. 373–386.

2. Kazlauskas E., Želvienė P., Daniunaite I., Gailiene D., Maercker A. Intergenerational Transmission of Resilience? Sense of Coherence among Holocaust Survivors and Their Adult Offspring. *Frontiers in Psychology*, 2017. Vol. 8. Art. 1677.

3. Oren G., Fridman A., Meydan Y. From trauma to resilience: psychological and epigenetic adaptations in the third generation of Holocaust survivors. *Scientific Reports*. 2025. Vol 15. Art. 12085.

4. Singh N., Rahman F. Examining the Psychological Impact of Intergenerational Trauma on Family Dynamics in Post-Conflict Societies. *Journal of Psychology Research and Family Counseling.* 2024. № 6 (2). P. 21–39.

Вадим Жулковський,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри формування та розвитку
професійної компетентності персоналу ДКВС України
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України;
Володимир Барахта,
старший викладач кафедри формування та розвитку
професійної компетентності персоналу ДКВС України
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України;
Олександр Штикун,
інструктор центру спеціальної підготовки
Пенітенціарної академії України

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИПРАВЛЕННЯ ТА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ З ІГРОВОЮ ЗАЛЕЖНІСТЮ

Проблема ігрової залежності – одна з найгостріших сучасних соціально-психологічних загроз. Ігрова залежність, або лудоманія, дедалі частіше стає не лише причиною руйнування особистості, родинних зв'язків і соціальних стосунків, а й безпосередньою причиною вчинення злочинів. Людина, керована потягом до азартних ігор, нерідко втрачає контроль над власними діями, вдається до крадіжок, шахрайства чи інших правопорушень заради отримання коштів для продовження гри. У результаті вона потрапляє до системи виконання покарань, де постає нове завдання – не тільки забезпечити ізоляцію злочинця, а й здійснити його реальне виправлення та ресоціалізацію.

Ігрова залежність – форма адиктивної поведінки, у результаті якої порушується повноцінний особистісний розвиток [2, с. 10]. Саме тому питання особливостей виправлення засуджених, що мають ігрову залежність, набуває все більшої актуальності. Така категорія осіб потребує не лише загальних виховних і дисциплінарних заходів, а й цілеспрямованої психологічної, терапевтичної та соціальної підтримки. Без урахування специфіки лудоманії традиційні методи виправного впливу часто виявляються малоефективними.

Ігрова залежність за своєю природою близька до інших форм адиктивної поведінки, таких як алкоголізм чи наркоманія. Проте

вона має свої особливості. Якщо у випадку хімічної залежності об'єктом потягу є речовина, то в лудоманів – це процес гри, пов'язаний з постійним відчуттям ризику, очікуванням виграшу, емоційним підйомом. У таких осіб поступово формуються зміни у психіці: вони втрачають відчуття реальності, сприймають гру як спосіб втечі від проблем, компенсують нею власні внутрішні конфлікти чи почуття неповноцінності.

Вважається, що для більшості людей участь в азартних іграх не має негативних наслідків, є простою розвагою та відпочинком від напруженої, сповненої відповідальності соціально важливої діяльності [1, с. 18]. Проте у певної групи осіб ступінь занурення в азартну гру зростає і призводить до психологічної та соціальної дезадаптації.

За рівнем важкості ігрову залежність поділяють на такі види:

1. Легка ігрова залежність. Особи з цим типом залежності можуть відчувати тільки невеликий дискомфорт у разі відмови від гри. Їхнє повсякденне життя та обов'язки значно не страждають.

2. Помірна ігрова залежність. Люди, що належать до цієї категорії, можуть стикнутися з проблемами в особистому житті та професійній діяльності. Вони відчувають вищий рівень стресу, коли не можуть грати.

3. Важка ігрова залежність. Індивіди з цим типом залежності переживають сильні несвідомі відчуття тривоги та розпачу, коли не мають можливості грати. Їхнє психічне та соматичне здоров'я, соціальні відносини та професійні обов'язки можуть серйозно постраждати. Також вона може стати причиною скоєння злочинів [3, с. 147].

Для засуджених, які мають ігрову залежність, характерні імпульсивність, емоційна нестійкість, зниження критичності мислення, схильність до самообману. Вони часто не визнають наявність проблеми, вважають себе здатними «взяти себе в руки» без сторонньої допомоги. Це суттєво ускладнює процес виправлення, адже відсутність внутрішньої мотивації робить будь-який вплив поверхневим.

Система виправних установ в Україні поки не має розгалужених програм, спеціально орієнтованих на осіб з лудоманією. Робота з ними зазвичай проводиться в межах загальних виховних або психокорекційних програм, що не завжди враховують специфіку цієї залежності. Водночас психологічна допомога таким за-

судженим є надзвичайно важливою. Вона має бути спрямована на формування усвідомлення власної проблеми, розвиток відповідальності за свої дії та поступову перебудову системи цінностей.

Ефективними методами вважаються когнітивно-поведінкові підходи, які допомагають людині навчитися розпізнавати ситуації, що провокують потяг до гри, та замінювати руйнівні реакції на конструктивні. Важливе значення має групова психотерапія, де засуджені можуть відчути підтримку, навчитися відкрито говорити про свої труднощі, почути досвід інших і поступово формувати нові соціальні навички.

Крім психологічного впливу, важливим чинником є соціальна робота. Багато засуджених з ігровою залежністю не мають міцних родинних зв'язків, стабільної професії чи життєвих орієнтирів. Тому процес їхнього виправлення має передбачати створення умов для соціальної адаптації: професійне навчання, залучення до праці, формування нових інтересів і навичок конструктивного дозвілля. Участь у суспільно корисній діяльності допомагає замінити руйнівну енергію гри на позитивну активність.

Важливу роль у цьому процесі відіграє персонал установ виконання покарань. Персонал, залучений до виховної роботи, та психологи мають бути підготовленими до праці з адиктивними особистостями. Їм необхідно не лише контролювати поведінку засуджених, а й будувати з ними довірливі стосунки, підтримувати мотивацію до змін, своєчасно реагувати на ознаки рецидиву або кризових станів. Практика показує, що авторитарний стиль у роботі з лудоманами є неефективним: значно кращі результати дає поєднання вимогливості з емпатією та розумінням.

Окрему увагу варто приділити періоду після звільнення. Без належного супроводу колишні засуджені часто знову повертаються до старих моделей поведінки. Тому необхідно забезпечити наступність реабілітаційних заходів: співпрацю з центрами психологічної підтримки, громадськими організаціями, службами зайнятості. Розвиток системи пробації в Україні відкриває можливості для такої роботи — пробаційні працівники можуть контролювати не лише дотримання умов звільнення, а й сприяти ресоціалізації людини.

Значним потенціалом у роботі з ігровою залежністю володіють релігійні громади та волонтерські рухи. Для багатьох засу-

джених саме духовна підтримка стає важливим кроком до переосмислення життя. Участь у спільних заходах, бесідах, релігійних програмах допомагає формувати моральні орієнтири та відновлювати віру в себе.

Важливо розуміти, що успішне виправлення осіб з лудоманією – це не одноразовий процес, а тривала робота, що потребує міждисциплінарного підходу. Психологи, соціальні педагоги, представники громадськості повинні діяти спільно, створюючи систему підтримки, яка допоможе людині подолати залежність і повернутися до повноцінного життя.

Ігрова залежність є складним соціально-психологічним явищем, що глибоко вкорінюється в особистість людини і не зникає лише внаслідок ізоляції. Тому виправлення засуджених, схильних до азартних ігор, має базуватися на комплексному підході, який поєднує психологічну допомогу, соціальну підтримку, виховні заходи та професійну реабілітацію.

Успішне подолання ігрової залежності можливе лише за умови, що засуджений усвідомить свою проблему і отримає можливість працювати над собою у сприятливому середовищі. Завдання держави та персоналу установ виконання покарань полягає у створенні таких умов, де людина матиме шанс не лише відбути покарання, а й справді змінити своє життя.

Комплексна система виправлення і реабілітації лудоманів має стати невід'ємною частиною сучасної пенітенціарної політики, адже від рівня успішності цієї роботи залежить не лише доля окремих осіб, а й загальний рівень безпеки та гуманності суспільства.

Список використаних джерел

1. Аймедов К. В. Ігроманія — паралельний світ : монографія. Київ : НДІ соціальної і судової психіатрії та наркології МОЗ України, 2012. 244 с.

2. Звєрєва І. Д. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. Київ : Універсум, 2012. 536 с.

3. Reuter J., Raedler T. at al. Pathological gambling is linked to reduced activation of the mesolimbic reward system. *Nat. Neurosci.* 2005. Vol. 8. № 2. P. 147.

Ольга Заєць,
здобувачка вищої освіти 2 курсу магістратури
очної форми навчання спеціальності 053 Психологія
Пенітенціарної академії України

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ПСИХІЧНИХ СТАНІВ ПРАЦІВНИКІВ ДКВС

Професійна діяльність працівників Державної кримінально-виконавчої служби України супроводжується постійним стресом і високою психологічною напругою. Вони працюють у складному середовищі, взаємодіючи із засудженими, серед яких часто зустрічаються агресивні чи дезадаптовані особи. Постійний ризик, нестача ресурсів і моральні дилеми спричиняють значне емоційне виснаження.

Наслідками є емоційне вигорання, тривожність, апатія, агресивність і професійна деформація, що знижує емпатію та ефективність роботи. Ситуацію ускладнюють ненормований графік, дефіцит відпочинку й відсутність належної психологічної підтримки. Це підвищує ризик психосоматичних розладів, конфліктності та зловживання психоактивними речовинами. Попри важливість проблеми психічні стани працівників ДКВС залишаються малодослідженими.

Метою дослідження було визначити особливості проявів психічних станів працівників Державної кримінально-виконавчої служби, а також дослідити особливості емоційного стану співробітників ДКВС.

Наше припущення полягало в тому, що атестовані працівники ДКВС характеризуються вищим рівнем прояву негативних емоційних станів порівняно з неатестованими, оскільки їхня професійна діяльність пов’язана з більшою кількістю стресогенних чинників та психологічним навантаженням.

У дослідженні взяли участь 40 співробітників СІЗО чоловічої статі віком 25–40 років (дослідна група) та 40 чоловіків, які є цивільними особами віком 25–40 років (контрольна група). На основі теоретичного аналізу було сформовано комплекс психодіагностичних методик, оптимальних для дослідження в умовах установи закритого типу, таких як: «САН», клінічний опитуваль-

ник Яхіна–Менделевича, коротка шкала тривоги, депресії та ПТСР, методика кольорових виборів Люшера.

Застосовані методики мали на меті всебічне дослідження психоемоційної сфери працівників. Методика «САН» дала можливість оцінити суб'єктивне самопочуття, рівень активності та настрій, клінічний опитувальник Яхіна–Менделевича – виявити рівень тривожності, депресивності, астенії, істеричних і фобічних проявів. Коротка шкала тривоги, депресії та ПТСР дала змогу оцінити вираженість основних психоемоційних розладів, а методика кольорових виборів Люшера – виявити неусвідомлювані емоційні тенденції, рівень внутрішньої напруги та стресостійкість. Перевірка статистичної значущості відмінностей між групами здійснювалася за допомогою t-критерію Стьюдента.

Результати проведеного дослідження виявили суттєві відмінності у прояві психічних станів між атестованими та неатестованими працівниками Державної кримінально-виконавчої служби України. Отримані дані свідчать, що атестовані співробітники характеризуються більш вираженими негативними емоційними станами, що проявляється у підвищеній тривожності, дратівливості, емоційному виснаженні, апатії та нестабільності настрою. Їм притаманна тенденція до зниження рівня активності, самопочуття та загального емоційного фону, що може бути наслідком постійної роботи у стресогенних умовах, високої відповідальності та необхідності взаємодії з агресивним чи конфліктним контингентом.

Згідно з результатами методики «САН» у атестованих працівників переважають негативні функціональні стани: низьке самопочуття, знижена активність та негативний настрій. Це свідчить про наявність у них вираженого психоемоційного напруження, пов'язаного зі специфікою виконання службових обов'язків, високим рівнем відповідальності та постійним перебуванням у стресогенному середовищі. На противагу цьому результати контрольної групи – вільнонайманих працівників – демонструють тенденцію до більш позитивного емоційного та функціонального стану, де домінують високі показники за всіма трьома шкалами: самопочуття, активність та настрій. Це дозволяє припустити, що професійний статус і характер діяльності є ключовими факторами, які суттєво впливають на психоемоційний стан персоналу.

Дані клінічного опитувальника Яхіна–Менделевича вказують на підвищені рівні тривожності, астенії та ознаки невротичної депресії серед атестованих осіб. Вони частіше повідомляли про відчуття внутрішнього напруження, дратівливості, втрати інтересу до роботи та труднощі з відновленням після навантажень. Для неатестованих працівників більш характерні помірні прояви емоційної втоми без ознак стійкої депресивності.

Результати короткої шкали тривоги, депресії та ПТСР також підтвердили, що в атестованих працівників значно вищий рівень симптомів посттравматичного стресу, тривожності й депресії. Це свідчить про вплив травматичного досвіду, пов'язаного з професійною діяльністю, яка часто передбачає контакт із ситуаціями насильства, загроз і конфліктів. З огляду на це доцільним є впровадження регулярних скринінгових обстежень персоналу, розроблення програм психологічної підтримки та профілактики емоційного вигорання, а також створення умов для своєчасної психологічної допомоги працівникам, які входять до групи ризику.

За методикою кольорових виборів Люшера в атестованих працівників переважає вибір кольорів, що символізують напруження, внутрішній конфлікт і прагнення до самоконтролю. Атестовані працівники виявляють вищий рівень внутрішнього напруження та більш активне використання психологічних захисних механізмів, що можна розглядати як наслідок підвищеної відповідальності та специфіки професійних завдань. Це свідчить про приховану емоційну нестабільність, підвищений рівень тривожності та потребу у відновленні внутрішньої рівноваги. У неатестованих осіб спостерігалася більша гармонійність кольорових виборів, що вказує на емоційну врівноваженість і нижчий рівень внутрішньої напруги. Вільнонаймані співробітники, навпаки, демонструють відносно врівноважений емоційний стан і схильність до уникнення надмірних негативних переживань, що свідчить про менший ступінь емоційного виснаження та стресового навантаження.

Загалом результати підтвердили гіпотезу про те, що атестовані працівники ДКВС перебувають у стані більшого психоемоційного напруження порівняно з неатестованими. Їхня професійна діяльність супроводжується частими стресовими ситуаціями, високим рівнем відповідальності та емоційними перевантаженнями, що призводить до поступового виснаження психічних ресурсів.

Отримані дані свідчать про необхідність впровадження системних заходів психологічної підтримки, спрямованих на профілактику емоційного вигорання, розвиток стресостійкості та формування навичок саморегуляції у працівників пенітенціарної системи. Це дасть змогу не лише зменшити рівень психічного виснаження персоналу, а й підвищити ефективність їхньої професійної діяльності та забезпечити стабільність функціонування установ виконання покарань.

Таким чином, у результаті проведеного дослідження встановлено, що психічні стани працівників Державної кримінально-виконавчої служби України є важливим показником їхньої професійної адаптованості, емоційної стійкості та ефективності службової діяльності.

Формування психічних станів працівників ДКВС зумовлене комплексом професійних і соціально-психологічних чинників, серед яких провідними є тривале психоемоційне навантаження, дефіцит соціальної підтримки, високий рівень відповідальності та вплив стресогенних ситуацій.

Результати емпіричного дослідження засвідчили наявність у працівників ДКВС підвищеного рівня тривожності, емоційного виснаження, апатії та професійної деформації, що свідчить про тенденцію до розвитку станів психоемоційної дезадаптації. Порівняльний аналіз із контрольною групою підтвердив, що специфіка пенітенціарної діяльності значною мірою впливає на структуру і динаміку психічних станів персоналу.

Підтримання оптимального психоемоційного стану працівників ДКВС є необхідною умовою підвищення ефективності службової діяльності та профілактики професійного вигорання. Доцільним є впровадження системних програм психологічного супроводу, психопрофілактики та розвитку навичок емоційної саморегуляції.

Дарина Зеркаль,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
за спеціальністю 053 Психологія
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: *Юлія Борець,*
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Пенітенціарної академії України

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТИЛІВ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ

У кожній родині формується індивідуальна система виховної взаємодії, яка охоплює усвідомлені дії батьків, спрямовані на розвиток особистісних якостей, навичок та поведінкових моделей у дитини. Комплекс методів комунікації, інтенсивність контролю, емоційна залученість батьків у життя дитини, а також характер емоційного зворотного зв'язку утворюють основу того, що в науковій літературі прийнято називати стилем сімейного виховання.

Анопрієнко О. В. під стилем виховання в родинному середовищі розуміє специфічний формат взаємодії між батьками та дитиною, який відображає стійкий набір виховних стратегій, прийомів та засобів впливу, що реалізуються у характерних формах вербального й невербального спілкування [1].

Одним із важливих підходів до дослідження стилів сімейного виховання є аналіз батьківських позицій та установок, що визначають особливості виховної поведінки дорослих. У психологічній науці виділяють конструктивні (оптимальні) та деструктивні (неоптимальні) батьківські позиції. Оптимальна позиція характеризується високим рівнем адаптивності, передбачуваністю виховного впливу та відповідністю індивідуальним особливостям дитини [28].

Адекватність такої позиції полягає у здатності батьків враховувати психологічні особливості своєї дитини, бути чутливими до змін у її емоційній сфері. Гнучкість означає готовність батьків модифікувати власну поведінку й підходи до виховання у відповідь на вікові та ситуаційні зміни. Прогностичність виявляється у здатності батьків передбачати етапи психічного й особистісного розвитку дитини, надаючи їй необхідну підтримку на випере-

дження, а не реагуючи постфактум на прояви складних емоцій чи поведінкових особливостей.

Сажина С. А. вказує на те, що справжні внутрішні спонукання, які визначають поведінку дорослих у взаємодії з дітьми, не завжди усвідомлюються самими батьками [4].

Існує велика кількість класифікацій стилів сімейного виховання, одна з яких була запропонована А. Лічком, що виокремив вісім основних типів. Зокрема, до них належать:

– емоційне відторгнення, за якого батьки не виявляють тепла й підтримки, а дитина своєю чергою замикається в собі та формується з низькою самооцінкою;

– жорстоке ставлення, що містить фізичне або психологічне насильство й спричиняє агресивність та порушення особистості;

– нав'язування підвищеної моральної відповідальності – знеособлений підхід до дитини, унаслідок якого вона почувається емоційно збідненою;

– суперечливе виховання в умовах сімейної конфронтації – часто породжує тривожність і нещирість;

– гіпопротекція – дефіцит уваги та контролю, який створює ризик зовнішнього негативного впливу;

– гіперопіка – надмірне втручання в життя дитини, що сприяє формуванню інфантильності та егоцентризму;

– іпохондричне виховання – зосередженість родини на хворобливому стані дитини, що формує в неї егоцентричність;

– тип любові – оптимальний стиль, який базується на прийнятті, підтримці та повазі до індивідуальності дитини [2].

Окрім цього, у літературі виділяють типологію родин за характером взаємин: поважаючі сім'ї, у яких підтримується емоційна відкритість, взаємна довіра й моральна атмосфера, що сприяє гармонійному розвитку особистості дитини; чуйні родини – з формально добрими, проте емоційно дистанційованими стосунками, де діти слухняні, але недостатньо самостійні; матеріально орієнтовані сім'ї – у яких на перший план виведено матеріальний добробут, а потреби дітей часто ігноруються; ворожі родини – де домінують агресія, недовіра і покарання, що породжує у дітей замкненість, конфліктність і відторгнення; а також антисоціальні сім'ї – середовище емоційного та соціального занедбання, де відсутня турбота, а спосіб життя батьків має деструктивний характер [3].

Отже, тип виховання та характер родинної взаємодії істотно впливають на розвиток особистості дитини. Деструктивні стосунки в сім'ї не лише перешкоджають реалізації базових потреб дитини, але й можуть призводити до соматичних порушень, психоемоційної дезадаптації та порушення ідентичності. Для формування гармонійної особистості важливо сприймати дитину як унікального суб'єкта, який осмислює себе в системі родинних відносин. Усвідомлення дитиною сімейного простору, її бачення ситуацій, ставлення до подій і власна інтерпретація впливу дорослих є ключовими для розуміння її поведінки та емоцій. У цьому контексті вирішальну роль відіграють особистісні якості батьків і характер їхніх стосунків з дитиною.

Список використаних джерел

1. Анопрієнко О. В. Стиль батьківської поведінки як детермінанта хронічного стресу у підлітків. *«Генеза буття особистості»* : матеріали III міжнародної науково-практичної конференції. Київ : ДП «Інформаційно-аналітична агенція», 2017. С. 59– 60.

2. Боришевський М. Й. Сімейне виховання як гарант морального становлення особистості. *Початкова школа*. 2015. № 4. С. 4–9.

3. Касьян Т. В. Тривожний підліток у родинному колі: проблеми та шляхи розв'язання. *Наука і освіта*. 2011. № 11. С. 65–68.

4. Сажина Є. А. Проблема сімейного виховання. *Особистість, сім'я та суспільство: питання педагогіки та психології*. 2023. № 30. С. 81–84.

***Юлія Зінчук*,**
аспірантка Науково-дослідного інституту
публічного права (м. Київ)

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ПІДБОРУ ПЕРСОНАЛУ ОРГАНІВ ТА УСТАНОВ ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ

У контексті реформування пенітенціарної системи України та реалізації Стратегії реформування до 2026 року однією з ключових умов підвищення її ефективності є формування професійного, психологічно стійкого та доброчесного персоналу. Якість кадрового складу Державної кримінально-виконавчої служби України (далі — ДКВС України) безпосередньо впливає на виконання основних завдань держави — забезпечення безпеки, ресоціалізації та виправлення засуджених [1].

Ефективність системи виконання покарань значною мірою залежить не лише від нормативно-правової бази, а й від методики підбору персоналу. Як зазначає І. С. Яковець, значна частина сучасних працівників ДКВС України розглядає службу як спосіб «допрацювати» до пенсії, а не як професійне покликання [2, с. 164]. Ця тенденція, у поєднанні з відсутністю системної мотивації та соціального забезпечення, призводить до плинності кадрів і зниження професійної ефективності.

Водночас чинне законодавство України, зокрема Закон «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», передбачає лише загальні вимоги до кандидатів на службу (ст. 14), залишаючи поза увагою категорії персоналу, які працюють за трудовими договорами й також залучені до виконання завдань установ [3]. Відсутність єдиного підходу до підбору кадрів створює нерівність вимог і загрожує професіоналізації системи.

Європейські пенітенціарні правила (частина V «Адміністрація і персонал») визначають, що персонал має підбиратися з урахуванням чесності, гуманності, стійкості та відповідного рівня освіти, а його навчання — бути системним і безперервним [4]. У «Мінімальних стандартних правилах поводження з в'язнями» (Правила Нельсона Мандели) наголошено на ретельному відборі, спеціальній підготовці та обов'язковій перевірці компетентностей до початку служби [5].

Сучасна методика професійного добору персоналу органів і установ виконання кримінальних покарань має ґрунтуватися на комплексному та поетапному підході, який поєднує правові, психологічні та організаційні інструменти оцінювання кандидатів.

На першому етапі доцільно здійснювати профілювання посад, тобто визначення чітких кваліфікаційних вимог і компетентнісних характеристик залежно від рівня відповідальності та функціонального навантаження. При цьому важливо враховувати європейські рівні кваліфікацій (EQF), що дозволяє співвідносити українські освітні стандарти з вимогами Європейського Союзу та забезпечити відповідність підготовки персоналу сучасним міжнародним критеріям професіоналізму.

Наступним етапом має бути оцінювання професійної відповідності претендентів, що охоплює перевірку рівня освіти, спеці-

альної підготовки, психологічної стійкості, моральної доброчесності та відсутності корупційних ризиків.

Ключовою процедурою є конкурсний відбір, який повинен передбачати використання сучасних HR-інструментів: психодіагностичного тестування, ситуаційних завдань, рольових кейсів та симуляційних моделей поведінки в умовах стресу. З метою забезпечення об'єктивності пропонується впровадити методику «сліпого інтерв'ювання», за якої особисті дані кандидата не розкриваються членам комісії, що мінімізує ризик упередженості та підвищує прозорість оцінювання. Після проходження конкурсу кандидати повинні проходити базову підготовку у відомчих навчальних центрах, а в подальшому – систематичне підвищення кваліфікації відповідно до профілю посади.

Важливим завершальним етапом методики є кадровий аудит, який має здійснюватися на постійній основі та передбачати оцінку відповідності працівників займаним посадам, їхньої ефективності в командній взаємодії, рівня службової етики та професійного розвитку. Такий аудит дозволяє своєчасно виявляти потреби в ротації кадрів, підвищенні кваліфікації чи проведенні повторної атестації, що забезпечує стабільність та професіоналізацію кадрового складу ДКВС України [6, с. 315].

На особливу увагу заслуговує питання поширення єдиних стандартів добору й на осіб, що працюють за трудовими договорами (юристів, бухгалтерів, психологів, педагогів тощо), адже їхня діяльність безпосередньо пов'язана з режимними об'єктами, етичними ризиками та безпекою установ.

У межах гармонізації з європейськими стандартами пропонується:

1) доповнити Закон України «Про ДКВС України» окремим розділом «Добір персоналу ДКВС України», визначивши порядок, вимоги, прозорі конкурсні процедури й строки призначення;

2) внести зміни до наказу Міністерства юстиції України від 27.02.2020 № 701/5 щодо розширення процедури співбесіди шляхом упровадження елементів «сліпого інтерв'ювання» (blind interview);

3) встановити мінімальні освітні рівні для різних категорій посад з урахуванням європейських рівнів кваліфікацій (EQF);

4) уніфікувати компетентнісні профілі персоналу, орієнтовані на доброчесність, психологічну стійкість і комунікативність.

Впровадження таких заходів забезпечить прозорість, рівність доступу до служби, підвищить довіру до конкурсних процедур та сприятиме формуванню високопрофесійного й етично сталого кадрового складу. Методика професійного підбору персоналу, узгоджена з європейськими орієнтирами, стане дієвим механізмом інституційного зміцнення ДКВС України, посилення правової державності та гуманізації системи виконання покарань.

Список використаних джерел

1. Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1153-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022%D1%80#n10 (дата звернення: 14.10.2025).

2. Яковець І. С. Теоретичні та прикладні засади оптимізації процесу виконання кримінальних покарань : монографія. Харків : Право, 2013. 392 с.

3. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23.06.2005 № 2713-IV : станом на 31 берез. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text (дата звернення: 14.10.2025).

4. Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text (дата звернення: 14.10.2025).

5. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями: Організація Об'єднаних Націй (ООН) від 30.08.1955 № 995212. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_212 (дата звернення: 14.10.2025).

6. Гончаренко О. Г. Кадровий аудит у кримінально-виконавчій системі: поняття, принципи, методи. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2020* : матеріали міжнар. наук.- практ. конф. (м. Чернігів, 23–24 квіт. 2020 р.). Т. 2. Чернігів : Академія ДПтС, 2020. 382 с.

Людмила Зозулінська-Грандель,
студентка 2-го курсу магістратури
Пенітенціарної академії України

ОСНОВНІ ПРИЙОМИ ЗАХИСТУ ВІД МАНІПУЛЯЦІЙ У СІМЕЙНИХ СТОСУНКАХ

Сучасне суспільство, незважаючи на декларовану відкритість та рівність, залишається простором, де психологічний вплив та приховані форми контролю відіграють значну роль, особливо в найбільш інтимній сфері – сімейних стосунках. Сім'я має бути

зоною психологічного комфорту та безпеки, але нерідко саме тут виявляються найтонші та найнебезпечніші форми маніпуляції. Маніпуляція визначається як прихований психологічний вплив, спрямований на зміну напряму активності іншої особи всупереч її власним інтересам. Захист від маніпуляцій є не просто питанням збереження особистої гідності, але й критичною умовою для підтримки здоров'я, функціональності та довговічності сімейного союзу. Неусвідомлення механізмів маніпулятивного впливу призводить до емоційного вигорання, втрати самооцінки, порушення комунікації та, зрештою, до руйнування стосунків. Метою цієї роботи є аналіз теоретичних засад сімейної маніпуляції та систематизація основних прийомів психологічного захисту, які можуть бути ефективно застосовані у щоденній практиці сімейного життя.

Вивчення маніпулятивних стратегій у сім'ї має глибоке коріння у працях транзакційного аналізу (Е. Берн, концепція «Ігри, в які грають люди») та системної сімейної терапії (В. Сатир, дослідження дисфункціональних ролей).

На відміну від прямого насильства, маніпуляція завжди діє через емоційні важелі, використовуючи знання про слабкості, цінності та психологічні потреби партнера.

Основні об'єкти маніпуляції в сім'ї:

– Почуття провини: маніпулятор змушує партнера відчувати відповідальність за власні негативні емоції або проблеми, щоб домогтися бажаної дії (наприклад, «Я захворів через твою поведінку»).

– Сором і страх: використання погроз, шантажу (зокрема емоційного) або дискредитації для контролю (наприклад, «Якщо ти підеш, я розповім усім про...»).

– Співчуття і жалість: прийняття ролі «жертви» з метою перекласти відповідальність і отримати переваги.

До найбільш поширених маніпулятивних технік, що трапляються в сімейному житті, належать «газлайтинг» (заперечення реальності переживань, що змушує жертву сумніватися у власній адекватності), «холодний душ» (раптове емоційне відсторонення у відповідь на спробу зближення) та пасивно-агресивна поведінка [1]. Розуміння того, що маніпуляція часто є несвідомою реакцією на власну вразливість або нездатність до прямих комунікацій, допомагає перейти від звинувачення до конструктивного захисту.

2. Прийом перший: усвідомлення та ідентифікація.

Першим і найважливішим кроком у захисті є усвідомлення самого факту впливу. Доки маніпуляція залишається невидимою, вона зберігає свою ефективність. Усвідомлення потребує розвитку емоційного інтелекту та навичок саморефлексії.

Алгоритм ідентифікації:

1. Аналіз емоцій. Якщо після спілкування з партнером ви регулярно відчуваєте незрозумілу провину, сором, злість, але не можете знайти їхню об'єктивну причину, – це перший сигнал. Маніпулятор використовує ці емоції як інструмент.

2. Аналіз дій. Зверніть увагу, чи приймаєте ви рішення, які суперечать вашим власним інтересам і цінностям, але відповідають інтересам партнера, після його емоційного впливу.

3. Фіксація «подвійних послань». Маніпулятор часто говорить одне, але його тон, мова тіла або контекст повідомляють протилежне. Наприклад, висловлювання «Я радий за твій успіх», сказане з презирством або з байдужістю, є подвійним посланням, яке знецінює досягнення.

Особливе значення має техніка вербалізації маніпуляції. Проговорення ситуації вголос, без звинувачень, а лише з описом факту («Я відчуваю, що ти намагаєшся викликати в мене почуття провини, говорячи про свої проблеми, коли я відмовляю тобі у проханні») – миттєво знешкоджує її, оскільки прихований вплив стає явним.

3. Прийом другий. Встановлення та захист особистих кордонів.

Особисті кордони – це психологічна лінія, яка відокремлює наші почуття, думки та потреби від потреб інших. Маніпуляція майже завжди починається з тестування та порушення цих кордонів. У контексті сімейних стосунків, де кордони можуть бути природно розмиті через близькість, їхнє чітке встановлення є життєво необхідним.

Практичні кроки:

1. Створення «кодексу». Спільне (або одностороннє) визначення сфер, які є недоторканними (час на особисті хобі, фінанси, спілкування з родичами, право на відпочинок).

2. Техніка асертивної відмови. Ключова навичка – це вміння сказати «ні» без почуття провини і без необхідності виправдовуватися. Відмова має бути спокійною, твердою та конкретною.

Наприклад: «Я ціную твої почуття, але я не збираюся це робити» або «Моя відповідь – ні. Це не обговорюється».

3. Використання «Я-повідомлень». Замість звинувачення партнера («Ти завжди мене принижуєш») слід описувати власний стан («Я відчуваю образу та приниження, коли ти говориш зі мною таким тоном»). Це переводить дискусію з поля конфлікту в поле особистої відповідальності та емоційного досвіду.

Послідовність у захисті кордонів формує у партнера розуміння, що маніпулятивний вплив не дасть бажаного результату, і спонукає його перейти до більш конструктивних форм комунікації.

4. Прийом третій. Емоційна відстороненість та часова пауза.

Маніпулятори часто використовують принцип невідкладності або емоційного натиску, вимагаючи рішення «тут і зараз», щоб не дати жертві часу на раціональний аналіз. Захист полягає у введенні контрольованої паузи та відокремленні від емоційного тиску.

Методи емоційної саморегуляції:

– Техніка «стоп слова». У момент емоційної атаки (крик, сльози, звинувачення) слід внутрішньо або вголос застосувати нейтралізуюче слово: «Пауза», «Стоп», «Мені потрібен час».

– Відкладене рішення. Слід сформувати звичку ніколи не приймати важливих рішень під впливом сильних емоцій. Фрази типу: «Я повернуся до цієї розмови через 30 хвилин, коли ми обидва заспокоїмося» або «Я обдумаю це завтра і дам тобі відповідь» – є потужним інструментом контролю над ситуацією [2].

– Скептичне ставлення до лестощів. Іноді маніпуляція починається з надмірних лестощів або ідеалізації. Важливо зберігати раціональну оцінку ситуації та мотивів партнера, не дозволяючи лестощам стати причиною поступок.

Використання паузи дозволяє маніпульованій особі відновити внутрішній локус контролю та оцінити прохання чи вимогу з точки зору власних довгострокових інтересів, а не короткочасного емоційного полегшення.

5. Висновки.

Захист від маніпуляцій у сімейних стосунках – це безперервний процес, який вимагає не стільки боротьби із зовнішнім впливом, скільки зміцнення внутрішньої опори та особистісної зрілості. Дослідження підтверджують, що найбільш стійкими до маніпуляцій є ті

індивіди та пари, які практикують відкрите, чесне та пряме спілкування, де потреби озвучуються без завуальованих натяків.

Усвідомлення маніпуляції, асертивне відстоювання особистих кордонів і використання емоційної відстороненості в критичні моменти є комплексом взаємодоповнювальних прийомів, які формують міцний психологічний імунітет. У подальших дослідженнях необхідно приділити увагу розробленню превентивних програм для молодих сімей, спрямованих на навчання навичок екологічної комунікації, що дозволить мінімізувати деструктивний вплив маніпулятивних стратегій на інститут сім'ї. Здорове сімейне середовище – це те, де панує взаємна повага, а не прихований контроль.

Список використаних джерел

1. Кравчук М. В. Захист від маніпуляцій у міжособистісному спілкуванні : навч.-метод. посібник. Одеса : Гельветика, 2023. 120 с.

2. Картер Т. Токсичні люди: як розпізнати й протистояти маніпуляторам. Київ : Клуб Сімейного Дозвілля, 2020. 272 с.

Сергій Івашко,
кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри кримінально-виконавчого
та кримінального права
Пенітенціарної академії України;
Богдан Колесник,
лейтенант внутрішньої служби,
слухач 351 навчальної групи
Пенітенціарної академії України

КОРУПЦІЯ ЯК ЕКОНОМІЧНЕ ЯВИЩЕ: СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД В УМОВАХ ВІЙНИ

Корупція є складним соціально-економічним явищем, яке негативно впливає на розвиток держави, економічну стабільність, соціальну справедливість та підриває довіру громадян до органів влади. У сучасних умовах війни її прояви набувають особливої значущості, оскільки конфліктні ситуації створюють нові ризики для державного управління, посилюють нерівність у доступі до ресурсів та послуг і ставлять під загрозу ефективність економічних процесів. Економічний аналіз корупції дозволяє розглядати її не лише як моральну чи правову проблему, але і як явище, що

формує негативні трансакційні витрати, підриває інвестиційний клімат та зменшує потенціал економічного зростання.

Тому надзвичайно актуальним постає дослідження корупції як економічного явища, особливо в умовах правового режиму воєнного стану, який запроваджено в Україні 24 лютого 2022 року.

Насамперед потрібно визначити поняття корупції. На законодавчому рівні поняття корупції закріплено в Законі України «Про запобігання корупції» (далі – Закон).

Відповідно до ст. 1 вказаного Закону корупція – це використання особою, зазначеною в частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [1].

На основі цього визначення можемо констатувати, що економічна корупція – це система незаконних або неетичних дій, що здійснюються з метою отримання матеріальної або фінансової вигоди в обхід законних правил і норм. Вона проявляється у формі одержання неправомірної вигоди чи її надання, зловживання владою, нецільового використання державних ресурсів, ухилення від податків та інших неправомірних операцій, які порушують принципи прозорості та справедливості економічних відносин [2, с. 310].

Своєю чергою економічні теорії корупції надають різні підходи до її пояснення. Класичні моделі базуються на уявленні про індивідуальні стимули та раціональний вибір суб'єктів, які ухвалюють рішення про отримання неправомірних вигод на основі співвідношення очікуваної користі та можливих втрат. Такий підхід дозволяє оцінювати ризики корупційної поведінки в умовах обмежених ресурсів і високого тиску з боку зовнішніх та внутрішніх факторів. Сучасні дослідження підкреслюють роль інституційного середовища, рівня правової культури та соціальних норм у формуванні корупційних практик, а також значення прозорості та підзвітності у стримуванні цього явища [3, с. 147].

Вивчення корупції в економічному аспекті передбачає аналіз механізмів виникнення, структурних проявів та наслідків цього явища. Корупція ускладнює функціонування ринкових механізмів, оскільки спотворює ціни, знижує ефективність розподілу ресурсів та стимулює неформальні економічні практики. Під час війни ці негативні ефекти посилюються, оскільки державні органи, що здійснюють управління економікою, часто стикаються з обмеженими ресурсами, зростанням потреб населення та необхідністю швидкого реагування на кризові ситуації. В умовах конфлікту корупційні схеми стають більш гнучкими й адаптивними, що ускладнює їхнє виявлення і протидію.

Особливу увагу слід приділити впливу війни на економічні механізми виникнення та поширення корупції, оскільки в Україні під час війни, на превеликий жаль, корупція процвітає, адже щодня ми помічаємо корупційні скандали в ЗМІ. В умовах воєнного конфлікту зростає потреба у швидкому постачанні товарів і послуг, що створює можливості для зловживань, зокрема у сфері оборонних закупівель, державних підрядів та гуманітарної допомоги. Крім того, значна частина економічних ресурсів може опинитися під контролем неформальних груп або приватних структур, що стимулює розвиток схем ухилення від контролю та перерозподілу ресурсів через неформальні канали. Відсутність належного контролю і прозорості створює середовище, де корупційні практики не лише виживають, але й іноді стають необхідним інструментом економічної діяльності [4, с. 115].

Необхідно розглядати корупцію не лише як механізм особистого збагачення, але й як фактор, що змінює структуру економіки. Вона може стимулювати появу тіньових ринків, знижувати ефективність державних витрат та поглиблювати соціальну нерівність. На макроекономічному рівні корупція веде до зростання невизначеності для інвесторів, підвищення вартості капіталу та зниження конкурентоспроможності національної економіки. В умовах війни ці наслідки можуть мати катастрофічні наслідки, оскільки потреба у стабільності й відновленні економічних зв’язків є надзвичайно високою.

Разом з тим важливим аспектом економічного аналізу корупції є оцінка її впливу на соціальні процеси. Корупція зменшує довіру громадян до державних інститутів, підриває легітимність влади та формує відчуття безкарності. Це негативно впливає на

мотивацію громадян до участі в легальній економічній діяльності та стимулює розвиток неформальних мереж. У воєнний час такі соціальні наслідки стають ще більш помітними, оскільки потреба у співпраці та солідарності є критичною для виживання й відновлення громади. Тому потрібно констатувати, що корупційні практики насамперед ускладнюють доступ до гуманітарної допомоги, медичних послуг та базових потреб населення, що веде до зростання соціальної напруги [5, с. 163–164].

Необхідно зазначити, що протидія корупції у воєнний час потребує комплексного підходу, який охоплює економічні, правові та соціальні інструменти. Ефективна система контролю державних витрат, прозорість закупівель, електронні платформи для моніторингу ресурсів та активна участь громадянського суспільства є ключовими елементами зменшення ризиків корупції. Важливу роль відіграють міжнародні організації, які надають експертну підтримку, здійснюють моніторинг та стимулюють впровадження стандартів доброчесності в державних структурах.

Також потрібно зазначити, що економічні наслідки корупції у воєнний час можуть проявлятися у різних формах. По-перше, зростання витрат на продукцію та послуги через додаткові транзакційні витрати й хабарництво призводить до подорожчання ресурсів для держави та приватного сектора. По-друге, зниження ефективності державних програм призводить до втрат у соціальній сфері, включно з охороною здоров'я, освітою та інфраструктурою. По-третє, корупція підриває довгострокові інвестиційні перспективи, оскільки інвестори шукають більш стабільні й передбачувані ринки, що знижує економічну стійкість держави у відновлювальний період після війни [6, с. 73–74].

Важливо підкреслити, що економічні інструменти боротьби з корупцією стосуються стимулювання доброчесності через фінансові механізми, впровадження системи штрафів і санкцій за порушення, а також підтримку прозорих ринкових процесів. Інформаційні технології, такі як електронні закупівлі та цифровий контроль ресурсів, дозволяють зменшити можливості для неформального перерозподілу ресурсів і підвищують ефективність управління державними фінансами. Водночас важливо враховувати соціальні та психологічні аспекти корупції, оскільки зміна пове-

дінки суб'єктів можлива лише за умови формування культури доброчесності та відповідальності [7, с. 23–24].

Потрібно зазначити, що в умовах війни спостерігається потреба в більш гнучких та адаптивних методах боротьби з корупцією, що враховують особливості кризових ситуацій. Необхідно створювати системи, які здатні швидко реагувати на порушення, забезпечувати контроль за ресурсами і стимулювати громадську участь. Водночас міжнародний досвід свідчить про ефективність використання аналітичних платформ для прогнозування ризиків корупції та моніторингу великих фінансових потоків у кризових умовах.

Таким чином, корупція як економічне явище має багатовимірний характер та значно впливає на економічну і соціальну стабільність держави, особливо в період воєнних конфліктів. Вона проявляється у спотворенні ринкових механізмів, зростанні витрат, підриві довіри до інститутів влади та формуванні соціальної нерівності. Аналіз економічних аспектів корупції дозволяє краще розуміти її механізми, оцінювати наслідки для національної економіки та розробляти комплексні заходи протидії, що містять правові, економічні та соціальні інструменти. Важливим є поєднання прозорості, контролю, інформаційних технологій та громадської участі для створення ефективного середовища, яке стримує корупційні практики та сприяє відновленню економічної стабільності у воєнний час. Отже, боротьба з корупцією в умовах війни є не лише питанням правового регулювання, а й важливою економічною задачею, що визначає перспективи розвитку держави, рівень соціальної справедливості та ефективність використання ресурсів. Системне розуміння цього явища дозволяє формувати стратегії, які мінімізують негативні наслідки корупції та забезпечують стійкий розвиток економіки, підтримку громадян і відновлення державних інститутів у складних умовах сучасної війни.

Список використаних джерел

1. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 49. Ст. 2056.

2. Трепак В. М. Теоретико-прикладні проблеми запобігання та протидії корупції в Україні : дис. … д-ра юрид. наук :12.00.08. Львів, 2020. 481 с.

3. Пискун Л. М. Теоретико-методологічні основи дослідження тіньової економіки та корупції. *Економіка та держава*. 2021. № 4. С. 143–149.

4. Рахімкулов Е. Р. Антикорупційна політика України : навчальний посібник для членів громадських рад. Львів, 2011. 380 с.

5. Мандзіновська Х. О. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення. *Наукові записки*. 2016. № 2 (53). С. 159–166.

6. Шостко О. Ю. Кримінологічна характеристика корупційної злочинності в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 28. С. 69–78.

7. П'ясецька-Устич С. В. Теоретичні аспекти аналізу корупції як системного явища в сучасній українській економіці. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 28 (1). С. 19–26.

Віта Іващенко,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінології та
інформаційних технологій
Національної академії внутрішніх справ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ШТРАФУ

Штраф – це покарання, поняття якого закріплене в Законі про кримінальну відповідальність. Так, у ч. 1 ст. 53 Кримінального кодексу України (далі – КК) визначено: «Штраф – це грошове стягнення, що накладається судом у випадках і розмірі, встановлених цим Кодексом, з урахуванням положень частини другої цієї статті» [1]. У системі покарань штраф перебуває на першому місці (п. 1 ст. 51 КК), будучи гуманним заходом державного примусу. Це покарання може застосовуватися як основне і як додаткове. Причому в санкціях Особливої частини КК, що містять покарання за кримінальні правопорушення, штраф доволі часто передбачається.

У зв'язку з ухваленням законів України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15 листопада 2011 р. [2] та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 р. [3] внесені суттєві зміни в кримінальне законодавство щодо класифікації кримінальних правопорушень, штрафу

як виду покарання, переглянуті санкції багатьох заборонних норм Особливої частини КК.

Разом з тим учені та практики продовжували наголошувати на необхідності вдосконалення практики призначення покарання у виді штрафу та його виконання. Тому згодом було ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення виконання покарання у виді штрафу та громадських робіт» від 20 листопада 2024 р. [4].

Розглянемо основні положення щодо виконання цього покарання.

По-перше, порядок виконання штрафу врегульований главою 5 розділу II Особливої частини Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК) [5] та Порядком виконання уповноваженими органами з питань пробації судових рішень про призначення покарання у виді штрафу, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 27 квітня 2018 р. № 1301/5 [6].

По-друге, відповідні судові рішення щодо штрафу виконують уповноважені органи з питань пробації та органи виконавчої служби у випадках та в порядку, передбачених законодавством (розглянемо нижче).

По-третє, у засудженого до штрафу є юридичний обов'язок сплатити його в місячний строк після набрання вироком суду законної сили і повідомити про це уповноважений орган з питань пробації за місцем проживання шляхом пред'явлення документа про сплату штрафу (ч. 1 ст. 26 КВК). У зазначеному документі повинні міститися реквізити, які звіряються з реквізитами рахунків для зарахування надходжень до державного бюджету (для сплати штрафу за кримінальними провадженнями (справами), що розміщені на офіційних вебсайтах місцевих загальних судів).

По-четверте, з урахуванням майнового стану особи суд може призначити штраф із розстрочкою виплати певними частинами строком до одного року (ч. 4 ст. 53 КК). Відповідне подання готує уповноважений орган з питань пробації. У цьому випадку засуджений зобов'язаний сплачувати штраф у розмірі та строки, встановлені вироком суду, а також так само повідомляти про сплату.

По-п'яте, низку повноважень щодо виконання штрафу має уповноважений орган з питань пробації. Зокрема: веде облік засуджених до покарання у виді штрафу; здійснює контроль за строками сплати штрафу засудженими; викликає засуджених для

з'ясування причин щодо несплати ними штрафу; звертається до органів Державної податкової служби з метою отримання інформації про джерела доходів засудженого; вживає першочергових заходів для виявлення засуджених, місцезнаходження яких невідоме; вносить до суду подання стосовно засуджених, які порушують строки сплати штрафу; вживає інших заходів з припинення порушень судових рішень.

По-шосте, у разі несплати штрафу (чергового платежу) або відмови у розстрочці його сплати уповноважений орган з питань пробації через один місяць після закінчення строку сплати штрафу або чергового платежу звертається до суду із заявою про видачу виконавчого листа. Виконавчий лист, виданий судом, надсилається уповноваженим органом з питань пробації до органу Державної виконавчої служби, про що йшлося вище, для стягнення штрафу в порядку, визначеному законом.

По-сьоме, у разі повернення органом Державної виконавчої служби виконавчого листа у зв'язку з неможливістю стягнення штрафу уповноважений орган з питань пробації вносить до суду подання про заміну несплаченої суми штрафу покаранням у виді громадських робіт, виправних робіт або позбавлення волі.

Покарання, що призначається замість штрафу, залежить від виду вчиненого кримінального правопорушення (кримінальний проступок чи злочин). Має значення також ступінь тяжкості вчиненого злочину (ст. 12 КК).

Відповідно до положень ч. 5 ст. 53 КК суд замінює несплачену суму штрафу покаранням у виді позбавлення волі з розрахунку один день позбавлення волі за вісім неоподатковуваних мінімумів доходів громадян у таких межах: 1) від одного до п'яти років позбавлення волі – у випадку призначення штрафу за вчинення нетяжкого злочину; 2) від п'яти до десяти років позбавлення волі – у випадку призначення штрафу за вчинення тяжкого злочину; 3) від десяти до дванадцяти років позбавлення волі – у випадку призначення штрафу за вчинення особливо тяжкого злочину.

Якщо під час розрахунку строку позбавлення волі цей строк становить більше встановлених ч. 5 ст. 53 КК меж, суд замінює покарання у виді штрафу покаранням у виді позбавлення волі на максимальний строк, передбачений для злочину відповідної тяжкості.

Причому за ухилення засудженого від сплати штрафу в ч. 1 ст. 389 КК передбачена відповідальність. Цей кримінальний проступок карається виправними роботами на строк до двох років або пробаційним наглядом на строк до двох років, або обмеженням волі на той самий строк.

По-восьме, виконання покарання у виді штрафу припиняється, а засуджений знімається з обліку у зв'язку із: сплатою штрафу; заміною несплаченої суми штрафу покаранням у виді громадських, виправних робіт або позбавлення волі – за наявності копії відповідного судового рішення, оформленого судом у порядку, визначеному законом; скасуванням вироку – за наявності копії відповідного судового рішення, оформленого судом у порядку, визначеному законом; застосуванням амністії – за наявності копії відповідного судового рішення, оформленого судом у порядку, визначеному законом; звільненням від відбування покарання відповідно до ст. 80 КК – за наявності копії відповідного судового рішення, оформленого судом у порядку, визначеному законом; виданням Указу Президента України про помилування засудженого – за наявності копії Указу про помилування; смертю – за наявності рішення суду про оголошення засудженого померлим або за наявності повідомлення органу державної реєстрації актів цивільного стану чи копії свідоцтва про смерть; зміною засудженою особою постійного місця проживання – за наявності підтвердження про отримання особової справи й постановку засудженого на облік в уповноваженому органі з питань пробації за новим місцем проживання. Зазначені підстави визначені Порядком виконання уповноваженими органами з питань пробації судових рішень про призначення покарання у виді штрафу.

У день отримання одного із зазначених вище документів працівник органу пробації готує довідку за підписом керівника пробації про зняття засудженого з обліку, яка підшивається до особової справи засудженого.

У триденний строк після зняття з обліку засудженого орган пробації надсилає: до суду, який виніс відповідне судове рішення, – повідомлення про його виконання, та до підрозділів інформаційно-аналітичної підтримки територіальних органів поліції – повідомлення про засуджену особу.

Отже, з вищевикладеного можна підсумувати, що штраф – майнове покарання, що може призначатися і як основне, і як додаткове. Виконання штрафу залежить від особи засудженого, його майнового стану та готовності сплатити відповідну суму в дохід держави. Також має значення ефективність роботи уповноваженого органу з питань пробації та в деяких випадках – Державної виконавчої служби. Важливо, що розглянуте покарання може бути замінено іншим, у тому числі позбавленням волі на певний строк.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 № 2341-III. *Верховна Рада України.* URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності : Закон від 15.11.2011 № 4025-VI. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4025-17#Text.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон від 22.11.2018 № 2617-VIII. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text.

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення виконання покарання у виді штрафу та громадських робіт : Закон від 20.11.2024 № 4081-IX. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4081-20#Text.

5. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон від 11.07.2003 № 1129-IV. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text4.

6. Порядок виконання уповноваженими органами з питань пробації судових рішень про призначення покарання у виді штрафу : наказ Міністерства юстиції України від 27.04.2018 № 1301/5. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0544-18#n14.

Дмитро Кисельов,
аспірант кафедри адміністративного
та конституційного права
Навчально-наукового інституту права,
правоохоронної діяльності та психології
Пенітенціарної академії України

ПРАВОВІ ТА ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ПЕРСОНАЛУ

Цифрові технології, у тому числі елементи штучного інтелекту (ШІ), активно впроваджуються в діяльність різних інституцій, пенітенціарна система не є винятком.

У Державній кримінально-виконавчій службі України (далі – ДКВС України) вже функціонують або впроваджуються цифрові інструменти. Серед них варто виділити підсистему «Касандра», єдиний реєстр засуджених та осіб, узятих під варту, а також впровадження ERP системи ДКВС України, яка слугуватиме інструментом контролю за операційною діяльністю та фінансовим станом установ відбування покарань і СІЗО [1].

Використання цих технологій у пенітенціарному середовищі породжує правові, етичні та організаційні виклики.

Національне законодавство України, включно із Законом України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» та Кримінально-виконавчим кодексом України, нині не містять прямих і деталізованих норм, які регулювали б використання ШІ в пенітенціарній діяльності.

Відповідно будь-яке впровадження нових технологій має ґрунтуватися на принципах законності та поваги до прав людини, закріплених у Конституції України та в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Саме тому відсутність спеціалізованого регулювання створює правову невизначеність і потенційні ризики порушення фундаментальних прав засуджених та ув’язнених, пенітенціарного персоналу.

Найбільші ризики, які вимагають негайного правового врегулювання, стосуються захисту персональних даних.

Реєстри та інші системи, що можуть застосовуватися пенітенціарним персоналом, передбачають обробку, збереження, аналіз

та використання великих масивів інформації, у тому числі конференційної (особиста історія, медичні дані та інше), що вимагає застосування стандартів обробки та захисту в порядку, визначеному Законом України «Про захист персональних даних».

Водночас у майбутньому використання алгоритмів для прийняття рішень у сфері виконання кримінальних покарань (наприклад, щодо умовно-дострокового звільнення або розподілу чи переведення засуджених, оцінки ризиків вчинення повторного правопорушення) може призвести до алгоритмічної упередженості *(bias)*. Тобто, коли рішення приймаються на основі аналогії, відсутній сенситивний підхід до прийняття таких рішень.

Відповідно Рада Європи, враховуючи специфіку роботи в установах виконання покарань та пробації, обсяг інформації та її вразливість, у 2024 році розробила рекомендації щодо використання ШІ в пенітенціарній діяльності.

Рекомендація Комітету Міністрів державам-членам щодо етичних та організаційних аспектів використання штучного інтелекту та пов'язаних з ним цифрових технологій тюремними та пробаційними службами CM/Rec(2024)5 є першим комплексним міжнародним актом з використання ШІ, спрямованим на пенітенціарну сферу, яка має на меті надати вказівки щодо етичних та організаційних аспектів використання ШІ та пов'язаних з ним цифрових технологій у в'язницях та службах пробації [2].

Аналізуючи рекомендації Ради Європи, на наш погляд, перш ніж почати використовувати ШІ в пенітенціарній системі України, необхідно врахувати кілька важливих факторів:

1) персонал, який використовує ШІ, та особи, щодо яких його застосовують, повинні мати можливість зрозуміти логіку, на якій ґрунтується прогноз або оцінка ризику. Це є ключовим елементом процесуальної справедливості;

2) системи, що використовуються, не повинні мати значного рівня похибки, оскільки помилкове рішення може мати катастрофічні наслідки для подальшого виправлення та ресоціалізації особи;

3) перед впровадженням будь-якої системи ШІ національне законодавство має передбачати норми, що регламентують проведення обов'язкової оцінки впливу на права людини. Ця оцінка має ідентифікувати потенційні ризики дискримінації, упередженості та непропорційного втручання.

Отже, враховуючи вищезазначене, з метою ефективного використання ШІ в професійній діяльності пенітенціарного персоналу необхідно врахувати такі рекомендації: 1) розробити та впровадити в освітній процес спеціалізовані освітні програми для пенітенціарного персоналу щодо етичного використання ШІ; 2) забезпечити можливості зовнішнього аудиту систем, що використовуються в ДКВС України, незалежними експертами; 3) розробити стратегію кіберзахисту та забезпечити політику кібербезпеки в ДКВС України.

Список використаних джерел

1. Мін'юст готує нові проекти у сфері діджитал-юстиції. *Урядовий портал*. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/sergij-orlov-minyust-gotuye-novi-proekti-u-sferi-didzhital-yusticiyi-u-2022-roci (дата звернення: 04.11.2025).

2. CM/Rec(2024)5 - Recommendation of the Committee of Ministers to member States regarding the ethical and organisational aspects of the use of artificial intelligence and related digital technologies by prison and probation services (Adopted by the Committee of Ministers on 9 October 2024 at the 1509th meeting of the Ministers' Deputies). *CoE Search - Public Search*. URL: https://search.coe.int/cm#%7B"CoEIdentifier":["0900001680b1d0e4"], "sort":["CoEValidationDate%20Descending"]%7D (дата звернення: 25.11.2025).

Маргарита Кожан,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
за спеціальністю 053 Психологія
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: *Юлія Борець,*
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Пенітенціарної академії України

ПСИХОЛОГІЧНЕ ВИГОРАННЯ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Проблематика професійного вигорання викладачів закладів вищої освіти посідає стабільно важливе місце в контексті досліджень освітнього середовища. Професійне вигорання трактується як складний психоемоційний стан, що проявляється у виснаженні емоційної, фізичної та ментальної сфер особистості. Цей стан зазвичай виникає у відповідь на тривалий професійний стрес, над-

мірні навантаження та хронічну напругу, пов'язану з особливостями професійної діяльності.

На розвиток цього явища у викладачів соціономічного профілю істотно вплинули глобальні соціальні трансформації останніх років: економічна нестабільність, пандемія COVID-19 та тривалий період дистанційної форми навчання. Особливо деструктивним чинником стала війна в Україні, що триває вже понад десять років. Воєнний стан зумовив необхідність адаптації до роботи в умовах постійних повітряних тривог, енергетичних криз (блекаутів), нестабільного інтернет-зв'язку, психологічного тиску та загроз безпеці як викладачів, так і здобувачів освіти [1].

Ці обставини суттєво впливають на психоемоційний стан педагогів, знижують рівень професійної ефективності, перешкоджають реалізації особистісного та професійного потенціалу. Крім того, посилюються кадрові втрати внаслідок вимушеного переміщення, мобілізації працівників, а також відчувається нестача належної організаційної підтримки та ефективного управління в системі освіти.

Професійне вигорання викладачів закладів вищої освіти є складним і багатофакторним явищем, що формується під впливом як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників [2].

До об'єктивних факторів належать особливості професійної діяльності педагога, яка передбачає інтенсивну соціальну взаємодію, високу емоційну залученість і постійний контакт з великою кількістю людей. Високий рівень навантаження, суперечливість вимог до професійної діяльності, монотонність виконуваних завдань, таких як перевірка письмових робіт, а також авторитарний стиль керівництва, брак підтримки з боку адміністрації, зловживання владними повноваженнями та загалом несприятливий психологічний клімат у колективі створюють передумови для психоемоційного виснаження.

Додатковим стресогенним фактором виступає підвищене відчуття відповідальності викладача не лише за освітні результати студентів, а й за їхній особистісний та безпековий стан, особливо в умовах війни та кризових ситуацій.

Суб'єктивні чинники пов'язані з індивідуальним ставленням викладача до професійного стресу, його здатністю справлятися з навантаженнями, особистісною стійкістю та досвідом пережи-

вання кризових обставин. Пережиті соціальні потрясіння – пандемія COVID-19, повномасштабна війна в Україні, соціальна та економічна нестабільність – формують стійке відчуття невизначеності, яке підсилює ризики вигорання.

Крім того, сама природа педагогічної професії передбачає постійну роботу з юнацтвом – категорією, що характеризується нестабільністю емоційної сфери, конфліктністю, прагненням до самоствердження, амбітністю та відстороненням від батьківського контролю [3]. Ці особливості значно ускладнюють налагодження конструктивної комунікації та підвищують емоційне напруження у професійному середовищі.

Одним з найвагоміших демотивуючих чинників є низький рівень академічної мотивації студентів, відсутність зацікавленості в навчанні та небажання брати участь у дослідницькій або проєктній роботі. Це своєю чергою негативно впливає на професійну задоволеність викладачів.

Важливим викликом сучасності є й необхідність безперервного професійного зростання в умовах швидкого технологічного та методичного оновлення освіти. Це передбачає адаптацію до нових освітніх форматів, зокрема цифрових платформ і дистанційного навчання, що не завжди супроводжується підтримкою з боку керівництва ЗВО.

Нерідко адміністрація перекладає на викладачів надмірну кількість організаційних завдань, не надаючи необхідного часу та ресурсів для їх якісного виконання. Такий підхід лише посилює емоційне навантаження.

У сукупності всі ці чинники формують умови, за яких викладач опиняється в ситуації професійного та особистісного виснаження, втрати сенсу діяльності, зниження мотивації та енергії. Саме тому проблема професійного вигорання в освітньому середовищі потребує комплексного підходу — як з боку освітніх управлінців, так і в контексті індивідуальної психоемоційної підтримки викладачів.

Крім зазначених вище чинників, варто акцентувати увагу на психологічних механізмах формування професійного вигорання у викладачів ЗВО. Одним з них є ефект кумулятивного стресу, коли мікротравматичні щоденні ситуації – невдалі лекції, неприйняття студентами нових методів викладання, критика з боку колег або адміністрації – накопичуються і з часом призводять до хронічної

емоційної втоми. Це явище особливо загострюється в умовах невизначеності, коли зміни вимагають постійного переосмислення своєї професійної ролі [1].

Ще одним важливим аспектом є порушення балансу між роботою та особистим життям. У сучасних умовах викладачі часто змушені виконувати професійні обов'язки поза межами робочого часу: готувати заняття, перевіряти роботи, вести онлайн-консультації, брати участь у нескінченних нарадах. Відсутність чітко окреслених меж між особистим і професійним простором сприяє розвитку синдрому хронічної втоми та поглиблює симптоматику вигорання.

Особливу небезпеку становить ігнорування власного психологічного стану – багато викладачів, орієнтуючись на високий професійний ідеал, ігнорують ознаки втоми, емоційного виснаження, тривожності. Це може призводити не лише до зниження якості освітньої діяльності, а й до виникнення психосоматичних захворювань, депресивних станів, втрати інтересу до професії.

Уникнути або зменшити прояви вигорання можливо завдяки впровадженню програм психологічної підтримки викладачів, зокрема тренінгів зі стресостійкості, навичок емоційного саморегулювання, тайм-менеджменту та відновлення внутрішнього ресурсу. Важливу роль у профілактиці вигорання відіграє також психологічне консультування, створення підтримувального професійного середовища, а також розроблення гнучкої адміністративної політики, що враховує індивідуальні потреби педагогів.

Професійне вигорання не є проявом слабкості чи некомпетентності – це природна реакція на тривалий стрес, яка потребує усвідомлення, розуміння та цілеспрямованої роботи з боку як самого викладача, так і керівництва освітнього закладу. Вчасне виявлення симптомів вигорання, доступ до якісної психологічної допомоги та організаційна підтримка здатні не лише зберегти професійну ефективність викладача, а й підвищити загальний рівень якості вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Драч І. Особливості професійної діяльності викладачів вищої школи в інформаційному суспільстві. *Вища школа.* 2013. № 1. С. 27–30.

2. Кляпець О. Я., Лазоренко Б. П., Лєпіхова Л. А. Методики вивчення повсякденного стресу і способів розв'язання кризових життєвих ситуацій. Київ : Міленіум, 2009. 120 с.

3. Пономаренко Т. І. Професійне вигорання практичних психологів, що працюють в онлайн просторі: стан проблеми, причини та психопрофілактика. *Психологічний часопис.* 2021. № 7 (3). С. 58–66.

4. Сидоренко Ж., Шевчук Т. Професійне вигорання педагогів в умовах дистанційного навчання. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2023. Вип. 1 (2). С. 72–79.

Владлена Кожемякіна,
слухачка 467 групи
Пенітенціарної академії України

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ПОНЯТТЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ

Проблема професійної мотивації є однією з центральних у сучасній психології праці та організаційній психології. Вона розглядається як ключовий чинник, що визначає ефективність діяльності, рівень задоволеності працею та професійний розвиток особистості. Мотивація працівника впливає не лише на його продуктивність, а й на психологічний клімат у колективі, ступінь залученості у спільну діяльність і готовність до професійного зростання.

Поняття професійної мотивації у психологічній науці визначається як система внутрішніх і зовнішніх спонукань, що детермінують вибір, ставлення та активність людини у професійній сфері. За визначенням М. В. Алфьорової, мотивація вибору професії є важливим чинником привабливості діяльності та її успішності, адже саме вона визначає ступінь внутрішньої згоди особистості з обраною професією, її відповідність ціннісним орієнтаціям і здібностям [1, с. 254].

У психології праці професійна мотивація розглядається як динамічна система, що поєднує потреби, мотиви, цінності, цілі та установки особистості. Вона не є сталою, а змінюється під впливом досвіду, соціального середовища, успіхів і невдач у професійній діяльності. На думку Б. Барчі, формування мотивів вибору професії та подальшого професійного розвитку відбувається внаслідок поєднання зовнішніх соціальних чинників (наприклад, престижу професії) та внутрішніх (інтересів, покликання, схильностей) [2, с. 65]. Таким чином, професійна мотивація є бага-

тофакторним явищем, у якому поєднуються як індивідуально-психологічні, так і соціально-культурні детермінанти.

Особливу роль у формуванні професійної мотивації відіграє професійний інтерес. Професійний інтерес виступає первинною формою мотивації, з якої починається усвідомлення значущості професії для власного життя. У процесі навчання й практичної діяльності він може трансформуватися в глибшу внутрішню потребу в самореалізації через працю. Саме тому формування сталого інтересу до професії є важливою умовою розвитку зрілої професійної мотивації.

Згідно з підходом І. Беха мотивація у професійній діяльності має ціннісно-смислову природу, тобто ґрунтується не лише на прагненні до матеріальної винагороди, а насамперед на реалізації особистісних смислів, самоповаги та соціальної значущості [3, с. 321]. Такий підхід дозволяє розглядати професійну мотивацію як прояв моральної зрілості особистості, яка усвідомлює суспільну вагу своєї праці. Отже, у межах гуманістичної психології професійна мотивація трактується як прагнення до самореалізації в діяльності, що відповідає внутрішнім цінностям людини.

У дослідженнях Н. Волянюк наголошується, що професійна мотивація пов'язана з процесом професійної соціалізації, тобто включенням особистості в систему трудових відносин та адаптацією до вимог професійного середовища [4, с. 217]. У цьому контексті мотивація виступає механізмом, який забезпечує гармонійне поєднання особистих потреб і соціальних очікувань. Чим вищий рівень внутрішньої мотивації, тим легше людина інтегрується в професійну спільноту, приймає її норми й стандарти поведінки.

Ебзеєв М. підкреслює, що професійна мотивація студентів та молодих фахівців тісно пов'язана із ставленням до обраної спеціальності, задоволеністю навчанням і вірою у власну компетентність [5, с. 197]. Формування позитивного ставлення до професії є необхідною умовою професійного самовизначення, а отже, і довгострокової мотивації. Автор звертає увагу, що недостатня поінформованість про реальні вимоги професії або розбіжність між очікуваннями та дійсністю може призводити до зниження рівня мотивації, появи професійного вигорання або зміни професійних планів.

Важливо зазначити, що в організаційній психології професійна мотивація розглядається не лише як індивідуальний, а й як ор-

ганізаційно-керований процес. Відповідно до цього підходу завдання керівництва полягає у створенні таких умов праці, які стимулювали б працівників до продуктивної діяльності. Сюди належать моральне та матеріальне заохочення, можливість професійного зростання, підтримка творчої ініціативи та позитивного соціально-психологічного клімату. Мотиваційна система організації, заснована на принципах справедливості і взаємної довіри, сприяє підвищенню ефективності праці та зміцненню корпоративної культури.

Крім того, професійна мотивація відіграє вирішальну роль у запобіганні професійному вигоранню та збереженні психічного здоров'я працівника. Дослідники зазначають, що високий рівень внутрішньої мотивації дозволяє людині легше долати труднощі, адаптуватися до змін у робочому середовищі та підтримувати позитивне ставлення до праці навіть за умов стресу чи перевантаження [4, с. 220]. З іншого боку, відсутність усвідомлених мотивів діяльності або домінування зовнішніх стимулів (наприклад, лише матеріальних) призводить до зниження емоційного залучення, втрати інтересу до професії та відчуття особистісної нереалізованості. Саме тому сучасна психологія праці робить акцент на розвитку внутрішніх мотиваційних ресурсів: потреби в досягненні, компетентності, самоповазі та соціальній значущості.

Професійна мотивація є не просто окремою психологічною характеристикою, а складною інтегративною системою, яка охоплює когнітивні, емоційні, поведінкові й соціальні компоненти. Вона визначає, наскільки людина ототожнює себе зі своєю професією, чи відчуває внутрішню цінність виконуваної роботи та наскільки готова до постійного саморозвитку. Як підкреслює М. Алфьорова, саме глибока мотиваційна зацікавленість у професійній діяльності створює передумови для її ефективності, стабільності та морального задоволення від праці [1, с. 254]. Таким чином, розвиток професійної мотивації є одним із ключових завдань як індивідуальної психологічної підготовки, так і організаційного управління персоналом у сучасних умовах.

Отже, професійна мотивація в психології праці та організаційній психології є комплексним феноменом, який поєднує пізнавальні, емоційні, ціннісні та соціальні складові. Вона виступає рушійною силою професійного розвитку, визначає якість трудо-

вої діяльності, задоволення працею та ступінь особистісної самореалізації. Формування стійкої мотивації потребує гармонійного поєднання внутрішніх потреб особистості з можливостями професійного середовища, що дозволяє досягти високого рівня професійної компетентності та психологічного благополуччя.

Таким чином, у межах сучасної психології праці професійна мотивація розглядається як багатовимірна система, яка визначає поведінку людини в умовах професійної діяльності. Вона потребує не лише індивідуальної усвідомленості, а й цілеспрямованої підтримки з боку соціального середовища та організації. Саме збалансований розвиток внутрішньої мотивації, професійного інтересу та ціннісних орієнтацій є запорукою ефективної трудової діяльності й особистісного зростання фахівця.

Список використаних джерел

1. Алфьорова М. В. Мотивація вибору професії як фактор привабливості та успіху в професійній діяльності. Вітебськ : Вітебський державний медичний університет, 2020. С. 254.

2. Барчі Б. Вивчення мотивів вибору професії у психологічних дослідженнях. *Проблеми сучасної психології* : збірник наукових праць КПНУ ім. І. Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. 2011. Вип. 12. С. 60–72 .

3. Бех І. Д. Виховання особистості. Вибрані наукові праці. Чернівці : Букрек, 2015. С. 321.

4. Волянюк Н. Ю. Психологічні основи прогнозування у системі професійної соціалізації особистості. *Проблеми загальної та педагогічної психології :* збірник наукових праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. 2007. Т. IX. Ч. 4. С. 215–222.

5. Ебзеєв М. Професійний інтерес як комплексний показник відношення студентів до здобуваючої професії. *Наукові записки університету Лесгафта.* 2013. № 9 (103). С. 195–200.

Яна Кравченко,
здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: *Юлія Шарапова,*
кандидат педагогічних наук,
начальник кафедри педагогіки та професійної етики
Пенітенціарної академії України

ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ТА ПРОЯВІВ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ У ПІДЛІТКІВ СТАРШОГО ВІКУ

У сучасному суспільстві соціальні мережі стали невід'ємною частиною повсякденного життя, особливо для підлітків, які використовують їх як основний засіб комунікації, самовираження та отримання інформації. Водночас надмірне занурення у віртуальний простір може призвести до формування залежної поведінки, що впливає на особистісний розвиток, соціальні зв'язки та систему життєвих цінностей молодої людини [4]. Саме у підлітковому віці, коли активно формується світогляд і морально-ціннісна сфера, вплив соціальних мереж може мати як позитивні, так і негативні наслідки.

Проблема ціннісних орієнтацій старших підлітків, схильних до залежності від соціальних мереж, набуває особливої актуальності у зв'язку з цифровізацією сучасного світу [1]. Соціальні мережі стають не лише джерелом інформації, а й важливим фактором соціалізації, який може змінювати уявлення молоді про успіх, щастя, самореалізацію та міжособистісні стосунки. Унаслідок цього відбувається переорієнтація традиційних цінностей на віртуальні, що може зумовити поверховість сприйняття реальності та зниження рівня рефлексії [2].

Дослідження особливостей ціннісних орієнтацій підлітків старшого віку, схильних до залежності від соціальних мереж, є важливим для розуміння психологічних механізмів формування їхньої особистості. Аналіз цих процесів дозволяє виявити потенційні ризики соціальної дезадаптації, а також сприяти розробленню профілактичних та корекційних програм, спрямованих на гармонійний розвиток молоді у цифровому середовищі [3].

З метою визначення особливостей формування та прояву ціннісних орієнтацій у підлітків старшого віку, схильних до залеж-

ності від соціальних мереж, було проведено емпіричне дослідження. У дослідженні взяли участь 90 старших підлітків віком 14–16 років із закладів загальної середньої освіти м. Чернігова. Вибірка була збалансована за ста́ттю (45 хлопців і 45 дівчат), що дозволило провести порівняльний аналіз ціннісних орієнтацій і рівня залежності від соціальних мереж з урахуванням гендерних відмінностей. Було використано комплекс психодіагностичних методик: методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича, опитувальник «Інтернет-залежність» К. Янг, методика діагностики спрямованості особистості Смекала–Кучера.

Результати анкетування показали, що дівчата частіше користуються Instagram (80 %) і TikTok (71,1 %), орієнтуючись на соціальну взаємодію та візуальний контент, тоді як хлопці віддають перевагу YouTube (77,8 %) з огляду на інтерес до відеоінструкцій, ігор та інформаційних матеріалів; Telegram поступово набуває популярності, а Facebook залишається малозатребуваним серед обох груп. Більшість респондентів обох ста́тей проводять у соціальних мережах від 2 до 4 годин на день. Серед дівчат частіше трапляються ті, хто проводить понад 6 годин онлайн, тоді як хлопці дещо помірніші в користуванні, і більшість з них зазначили, що перебувають у мережі менше однієї години.

Аналіз результатів за тестом К. Янг показав, що більшість старших підлітків мають ознаки надмірного використання інтернету. Зокрема, у групі дівчат 53,4 % виявили певні проблеми, пов’язані з використанням інтернету, а 35,5 % уже демонструють виражену інтернет-залежність. Серед хлопців частка залежних становить 26,7 %, тоді як 62,2 % мають помірний рівень проблемного користування.

Отже, дівчата виявляють вищу емоційну залученість у соціальні мережі, що, ймовірно, пов’язано з орієнтацією на підтримку контактів, самоідентифікацію через візуальний контент та соціальне схвалення. Хлопці частіше використовують інтернет з інструментальною метою – для перегляду відео, ігор чи здобуття інформації.

Дослідження термінальних (життєвих) цінностей показало наявність виразних гендерних відмінностей у ціннісних орієнтаціях підлітків старшого віку. Для дівчат найбільш значущими виявилися кохання, щасливе сімейне життя, здоров’я та щастя дітей, що свідчить про емоційно-соціальну спрямованість та орієнтацію

на гармонійні міжособистісні стосунки. Для хлопців на перший план виходять матеріальне забезпечення, суспільне визнання, цікава робота та пізнання, що вказує на раціонально-досягальну спрямованість і прагнення до самореалізації.

Водночас у дівчат вищими є ранги таких цінностей, як щастя інших людей і краса природи та мистецтва, що свідчить про гуманістичні установки. У хлопців спостерігається більша цінність активного життя, упевненості в собі та самоповаги, що узгоджується з їхнім прагненням до автономії та статусу.

У сфері інструментальних (поведінкових) цінностей також простежуються певні відмінності. Дівчата вище оцінюють такі якості, як відповідальність, вихованість, чесність, готовність допомагати іншим, що свідчить про орієнтацію на соціальну адаптованість, моральність і міжособистісну гармонію. Хлопці надають більшої ваги рішучості, сміливості, самоконтролю, незалежності та відвазі, що демонструє цінність самостійності, сили волі й лідерства.

Отже, дівчата більше орієнтовані на соціальне схвалення та підтримку гармонійних стосунків, тоді як хлопці – на самореалізацію, цілеспрямованість і досягнення.

Результати за методикою Смекала–Кучера показали, що серед дівчат переважає колективістська спрямованість (44,4 %), яка виражається в орієнтації на спільну діяльність, підтримку групи та взаємодопомогу. У хлопців більш вираженою є ділова спрямованість (40,0 %) та особистісна (33,3 %), що свідчить про прагнення до самостійності, досягнення мети та визнання власних зусиль.

Отримані результати корелюють із показниками ціннісних орієнтацій: дівчата більш соціально орієнтовані, тоді як хлопці схильні до прагматизму та самоствердження.

Проведене дослідження дозволило визначити особливості ціннісних орієнтацій старших підлітків, схильних до залежності від соціальних мереж. Соціальні мережі посідають значне місце в житті сучасних підлітків, формуючи не лише поведінкові звички, а й ціннісно-мотиваційну сферу.

Більшість респондентів мають ознаки надмірного користування інтернетом, що потенційно впливає на зміщення цінностей у бік віртуальної самопрезентації та зовнішнього схвалення.

У дівчат переважають гуманістичні та соціальні цінності (кохання, сім'я, допомога іншим), що поєднується з колективістською спрямованістю. У хлопців домінують досягальні та індивідуалістичні орієнтації (матеріальне забезпечення, визнання, самоповага), які узгоджуються з діловою спрямованістю.

Під впливом соціальних мереж відбувається трансформація системи цінностей, коли зростає роль популярності, самовираження і статусу, тоді як традиційні духовно-моральні орієнтири відходять на другий план [2].

Отже, ціннісні орієнтації старших підлітків із залежністю від соціальних мереж характеризуються зміщенням у бік зовнішньої мотивації, самопрезентації та соціального схвалення, що потребує подальшого психологічного вивчення й розроблення профілактичних заходів для підтримки гармонійного особистісного розвитку.

Список використаних джерел

1. Засецька А. С. Ціннісні орієнтації сучасних підлітків. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2018. № 9. С. 89–93.

2. Максименко С. Ціннісні зміни у суспільстві: адаптація особистості в умовах соціальних трансформацій. *Вісник психології*. 2021. № 4 (2). С. 50–58.

3. Титаренко О. Психологічні особливості ціннісних орієнтацій молоді в умовах соціальних змін. *Психологічний журнал*. 2018. № 34 (5). С. 64–72.

4. Шевчук О. В. Вплив соціальних мереж на психоемоційний стан молоді: соціальна робота з підлітками в еру цифрових технологій. *Соціальна робота та психологія: освіта і наука*. 2025. Вип. 1. С. 98–101.

Олександр Красногор,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри бізнесу, адміністрування та права
Університету трансформації майбутнього (м. Чернігів)

ГРОМАДСЬКІ ПРАВОЗАХИСНІ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ: РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ У ПРАВОРОЗ'ЯСНЮВАЛЬНІЙ РОБОТІ ТА СТАНОВЛЕННІ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Становлення України як правової держави є складним і багатоаспектним процесом, що вимагає активної участі не лише державних інституцій, але й інститутів громадянського суспільства. Громадські правозахисні організації посідають особливе місце

в системі захисту прав людини та формуванні правової культури населення, виконуючи функції медіаторів між державою та громадянами, контролерів дотримання конституційних прав і свобод, а також освітніх центрів з питань правової грамотності.

В умовах сучасних викликів, зокрема російської агресії проти України, роль правозахисних організацій набуває особливої актуальності. Вони документують воєнні злочини, надають правову допомогу постраждалим, захищають права внутрішньо переміщених осіб, військовополонених та цивільного населення на окупованих територіях. Водночас правозахисні організації продовжують системну роботу з правової освіти, адвокації змін у законодавстві та моніторингу дотримання прав людини в Україні.

Метою цього дослідження є комплексний аналіз ролі та значення громадських правозахисних організацій України в правороз'яснювальній роботі та процесі становлення правової держави, визначення основних напрямів їхньої діяльності, проблем функціонування та перспектив розвитку в контексті європейської інтеграції України та сучасних суспільно-політичних викликів.

Громадські правозахисні організації як елемент громадянського суспільства відіграють ключову роль у забезпеченні балансу між владою та суспільством. Як зазначає Колодій А. М., правова держава характеризується верховенством права, поділом влади, взаємною відповідальністю держави і особи, реальністю прав і свобод людини [1, с. 45]. Саме громадські організації виступають гарантом реалізації цих принципів, здійснюючи громадський контроль та захист прав громадян.

Правову основу діяльності громадських організацій в Україні становлять Конституція України, Закон України «Про громадські об'єднання», Закон України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» та інші нормативно-правові акти. Згідно зі статтею 36 Конституції України громадяни мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів [2]. Рабінович П. М. підкреслює, що правозахисні організації є суб'єктами правозахисної діяльності поряд з державними органами, міжнародними організаціями та окремими особами [3, с. 128]. Їхня специфіка полягає в недержавному характері, не-

залежності від владних структур та орієнтації на захист прав конкретних осіб чи груп населення.

Шемшученко Ю. С. визначає громадські правозахисні організації як недержавні неприбуткові об'єднання громадян, створені на основі спільності інтересів для реалізації та захисту прав і свобод людини, здійснення громадського контролю за діяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування [4, с. 201]. Це визначення акцентує увагу на двох ключових функціях – захисній та контрольній.

Правороз'яснювальна робота є одним з найважливіших напрямів діяльності громадських правозахисних організацій. Вона спрямована на підвищення рівня правової культури та правосвідомості населення, формування поваги до права та розуміння механізмів захисту своїх прав.

Як зазначає Оніщенко Н. М., правова освіта та правове виховання є необхідними компонентами формування правової держави, оскільки без високого рівня правової культури населення неможливе ефективне функціонування правових інститутів [5, с. 89]. Громадські організації, будучи ближчими до населення порівняно з державними органами, можуть ефективніше здійснювати правову просвіту, враховуючи потреби конкретних цільових груп.

Основними формами правороз'яснювальної роботи громадських правозахисних організацій є: проведення семінарів, тренінгів та воркшопів з правової тематики; створення та поширення інформаційних матеріалів (брошур, буклетів, відеороликів); консультування громадян з правових питань; проведення інформаційних кампаній у ЗМІ та соціальних мережах; організація публічних лекцій та дискусій; розроблення освітніх програм для різних категорій населення.

Зокрема, Українська Гельсінська спілка з прав людини систематично проводить освітні програми для журналістів, юристів, активістів громадянського суспільства. Центр громадянських свобод здійснює інформаційні кампанії щодо прав людини в умовах війни. Харківська правозахисна група спеціалізується на правовій освіті в регіонах, особливо в громадах, що постраждали від воєнних дій. На нашу думку, ефективність правороз'яснювальної роботи значною мірою залежить від її системності та орієнтації на конкретні цільові групи. Громадські правозахисні організації

виконують низку функцій, що є критично важливими для становлення правової держави в Україні. По-перше, вони здійснюють моніторинг дотримання прав людини та документування їх порушень. Це створює емпіричну базу для оцінки ситуації з правами людини в країні та формування рекомендацій для влади.

Скрипнюк О. В. підкреслює, що громадський контроль є одним з основних механізмів забезпечення принципу відповідальності влади перед суспільством, що є невід'ємною характеристикою правової держави [6, с. 156]. Правозахисні організації виступають інституціоналізованою формою такого контролю, систематично аналізуючи діяльність правоохоронних органів, судової системи, пенітенціарних установ. По-друге, правозахисні організації надають безоплатну правову допомогу громадянам, що особливо важливо для соціально вразливих категорій населення. Згідно з дослідженням Красівського О. Я. близько 60 % українців не мають достатніх фінансових можливостей для отримання кваліфікованої правової допомоги [7, с. 73]. Громадські організації частково компенсують цю прогалину, забезпечуючи доступ до правосуддя. По-третє, правозахисні організації займаються адвокацією законодавчих змін, спрямованих на посилення захисту прав людини. Вони беруть участь у розробленні законопроєктів, готують експертні висновки, організовують громадські обговорення. Як зазначає Тодика Ю. М., участь інститутів громадянського суспільства в законотворчому процесі підвищує якість законодавства та його відповідність потребам суспільства [8, с. 201].

Особливу роль правозахисні організації відіграють у контексті євроінтеграційних процесів. Вони моніторять виконання Україною зобов'язань за Угодою про асоціацію з ЄС, зокрема в частині приведення законодавства у відповідність до європейських стандартів прав людини. Співпраця з міжнародними правозахисними організаціями та європейськими інституціями дозволяє українським неурядовим організаціям (далі – НУО) використовувати досвід розвинених демократій та залучати міжнародну увагу до проблем прав людини в Україні.

На нашу думку, значення правозахисних організацій у становленні правової держави важко переоцінити. Вони виступають не лише захисниками конкретних прав конкретних осіб, але й системними агентами змін, що формують правову культуру суспіль-

ства, впливають на правову політику держави та сприяють утвердженню принципів верховенства права.

Російська агресія проти України поставила нові виклики перед правозахисними організаціями. З лютого 2022 року вони зосереджені на документуванні воєнних злочинів, захисті прав військовополонених, допомозі переселенцям та цивільним на окупованих територіях. Центр громадянських свобод (лауреат Нобелівської премії миру 2022 року) та Українська Гельсінська спілка з прав людини співпрацюють з Міжнародним кримінальним судом, надаючи докази воєнних злочинів та злочинів проти людяності. Важливим напрямом є захист прав військовослужбовців, ветеранів та їхніх сімей: правозахисники консультують, допомагають у взаємодії з військовими адміністраціями та протидіють дискримінації. Головна проблема діяльності – обмежене фінансування. Організації залежать від грантів міжнародних донорів, що ставить під загрозу сталість їхньої роботи.

Карпачова Н. І. звертає увагу на проблему відсутності системної державної підтримки правозахисних організацій, що контрастує з практикою європейських країн, де держава часто фінансує програми громадських організацій у сфері захисту прав людини [9, с. 112]. В Україні механізми державного фінансування недержавних організацій розвинені недостатньо, а конкурс на отримання грантів часто непрозорий. Другою проблемою є обмеженість людських ресурсів та професійних кадрів. Робота в правозахисних організаціях часто є низькооплачуваною порівняно з комерційним сектором, що ускладнює залучення та утримання кваліфікованих фахівців. Крім того, спостерігається вигорання активістів, особливо тих, хто працює з травматичними темами.

Третьою проблемою є недостатня координація між різними правозахисними організаціями. Хоча існують певні платформи для обміну досвідом, часто спостерігається дублювання зусиль, конкуренція за гранти та відсутність єдиної стратегії дій у конкретних напрямах.

Четвертою проблемою є складні відносини з державними органами. На нашу думку, в Україні ще не сформувалася традиція конструктивної співпраці між владою та громадськими організаціями. Часто держава сприймає правозахисників як опонентів, а не як партнерів у розв’язанні суспільних проблем. Це проявля-

ється в обмеженні доступу до інформації, ігноруванні рекомендацій, формальному підході до громадських консультацій.

На нашу думку, ключовою проблемою є також недостатня обізнаність населення про діяльність правозахисних організацій та можливості отримання допомоги. Багато людей, чиї права порушені, просто не знають про існування організацій, які могли б їм допомогти. Це вказує на необхідність посилення інформаційної та комунікаційної роботи правозахисних НУО.

Міжнародний досвід демонструє різні моделі співпраці держави з правозахисними організаціями. У країнах усталеної демократії (Велика Британія, Німеччина, Скандинавія) НУО є партнерами держави у формуванні політики та отримують стабільне фінансування. У Центральній та Східній Європі (Польща, Чехія, країни Балтії) вони відіграли ключову роль у демократизації, а створення консультативних рад і залучення НУО до стратегічних процесів підвищило ефективність державної політики.

Україна може використати цей досвід, запровадивши прозоре державне фінансування правозахисних проєктів, обов'язкові консультації влади з НУО та механізми громадського контролю. Важливими кроками є створення Національного фонду підтримки правозахисної діяльності, Ради з прав людини при КМУ, системи правової освіти та Всеукраїнської мережі правозахисних організацій. Потрібно також гарантувати доступ до публічної інформації та розвивати інституційну спроможність НУО через навчальні програми з адвокації, документування і фандрайзингу.

Перспективи розвитку правозахисних організацій в Україні нерозривно пов'язані з євроінтеграцією та післявоєнним відновленням. Вони відіграють ключову роль у забезпеченні справедливості перехідного періоду, документуванні злочинів, підтримці жертв, ветеранів і деокупованих територій. Євроінтеграційні процеси створюють сприятливі умови через наближення законодавства до європейських стандартів та посилення інституційної спроможності державних механізмів. Водночас зростання авторитарних тенденцій, скорочення простору для громадянського суспільства та зменшення міжнародного фінансування роблять необхідним розвиток внутрішніх джерел підтримки.

Цифровізація відкриває нові можливості для правозахисників – документування порушень, онлайн-консультації, адвокаційні

кампанії, але водночас створює ризики кіберзагроз і дезінформації. Майбутнє руху залежить від широкої суспільної підтримки, активної комунікації, залучення волонтерів і формування культури захисту прав людини. В умовах війни правозахисні організації вже взяли на себе документування воєнних злочинів, захист цивільного населення та підтримку військовополонених, однак стикаються з браком ресурсів, кадрів та недостатньою координацією, що вимагає як державних змін, так і посилення їхньої внутрішньої спроможності.

Перспективи розвитку правозахисного руху визначаються євроінтеграцією, відновленням країни, цифровізацією та суспільною підтримкою. Важливою умовою є адаптація організацій до нових викликів за умови збереження їхніх принципів. Реалізація заходів на кшталт створення Національного фонду підтримки, залучення НУО до формування політики, розвитку правової освіти та посилення координації дозволить підвищити ефективність їхньої роботи. Громадські правозахисні організації є невід'ємною частиною демократичної держави. Їхнє зміцнення – це запорука подолання авторитарної спадщини, побудови дієвої системи захисту прав людини та утвердження України як європейської демократії, де права і свободи є найвищою цінністю.

Список використаних джерел

1. Колодій А. М. Принципи права України : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 208 с.

2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 29.09.2025).

3. Рабінович П. М. Права людини і громадянина у Конституції України : монографія. Київ : Право, 1997. 189 с.

4. Шемшученко Ю. С. Теоретичні проблеми гармонізації законодавства України з європейським правом. *Український часопис міжнародного права.* 2003. № 1. С. 198–205.

5. Оніщенко Н. М. Правова система і держава в Україні : монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. 345 с.

6. Скрипнюк О. В. Демократія: українська і світова політико-правова традиція : монографія. Київ : Знання України, 2006. 471 с.

7. Красівський О. Я. Доступ до правосуддя в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення. *Право України.* 2015. № 5. С. 70–78.

8. Тодика Ю. М. Конституція України: проблеми теорії і практики : монографія. Харків : Факт, 2000. 608 с.

9. Карпачова Н. І. Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні : доповідь Уповноваженого ВРУ з прав людини. Київ : Омбудсман України, 2002. 412 с.

Світлана Кугук-Головач,
студентка-магістрантка 2-го курсу кафедри психології
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: ***Тетяна Кухар,***
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології
Пенітенціарної академії України

ВРАЗЛИВІСТЬ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ ДО ЗРАДИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ЯВИЩА ПІД ЧАС ВІЙНИ

Вразливість молодого покоління до зради як соціально-політичного явища під час війни обумовлюється специфічними психосоціальними факторами, що поєднують індивідуальні, міжособистісні та суспільні рівні. Молодь, як особлива соціально-психологічна група, характеризується високою емоційною чутливістю, формуванням ідентичності та пошуком соціальної належності. Ці процеси роблять її більш сприйнятливою до впливу стресових обставин, соціального тиску та емоційної дезорієнтації, що в умовах війни може проявлятися у ризикованій поведінці, включно зі зрадою.

Науковиці О. Т. Горіна та Л. В. Мірошніченко підкреслюють, що війна виступає потужним тригером для проявів соціально-політичної зради серед молоді, оскільки загострює внутрішні конфлікти, фрустрації та потребу в захисті власних цінностей [3, с. 154].

Ключовим фактором вразливості є психоемоційний стан молоді. С. Бєлякова та І. Злотнікова зазначають, що високий рівень тривоги, невпевненості та страху за власне життя і життя близьких створює передумови для імпульсивних рішень і поступок, що можуть бути інтерпретовані як зрада [2, с. 508]. У воєнних умовах соціальні структури молоді часто руйнуються: сім’ї роз’єднуються, однолітки опиняються в розпорошених групах, що посилює почуття самотності та емоційної вразливості.

Не менш важливим є соціально-політичний контекст, який формує можливість проявів зради. Молодь у воєнний час активно взаємодіє з різними джерелами інформації, зокрема дезінформаційними та пропагандистськими ресурсами, що впливає на формування моральних орієнтирів і норм поведінки. У таких умовах критичне мислення та здатність до оцінки достовірності інформації стають вирішальними чинниками, що зменшують ризик соціально-політичної зради.

Психологічна незрілість і недостатній досвід прийняття складних моральних рішень також збільшують вразливість. Молоді особистості перебувають на стадії формування самосвідомості та ціннісних орієнтирів, тому вони більш схильні зазнавати зовнішнього впливу, у тому числі тиску з боку колективу або влади, що може проявлятися в конформістській поведінці чи готовності до зради.

Особливу увагу необхідно приділяти міжособистісним відносинам у молодіжному середовищі. І. В. Астремська та Г. Л. Зелинська відзначають, що соціальні групи відіграють значну роль у підтримці моральних та етичних норм; слабка соціальна підтримка та низький рівень довіри до оточення підвищують ризик деструктивних рішень і проявів зради [1, с. 145]. Це стосується не лише романтичних стосунків, а й дружніх, колективних або освітніх взаємодій.

Важливою є й роль психологічних ресурсів у протидії соціально-політичній зраді. Розвиток життєстійкості, навичок емоційної регуляції та критичного мислення зменшує ризик моральної нестійкості молоді. Практичні заходи можуть охоплювати тренінги з розвитку емоційної саморегуляції, групові дискусії щодо моральних дилем, а також консультування щодо розпізнавання і протидії маніпуляціям в інформаційному просторі.

Вразливість молодого покоління до зради у воєнний період є багатофакторним явищем, що поєднує психоемоційні, соціальні та політичні чинники. Комплексний підхід до зниження цієї вразливості має стосуватися розвитку емоційної стабільності, формування критичного мислення, посилення соціальної підтримки та навчання моральної саморегуляції.

Ефективна робота з молоддю в контексті зниження вразливості до зради передбачає застосування комплексного психологічного підходу, що поєднує когнітивно-поведінкові, психотерапев-

тичні та тренінгові методи. Одним із ключових напрямів є розвиток життєстійкості та здатності до саморегуляції. Т. М. Титаренко зазначає, що формування навичок емоційної саморегуляції дозволяє молодим особам адекватно реагувати на стресові ситуації, оцінювати ризики та приймати обґрунтовані моральні рішення [4, с. 312]. Практично це можна реалізовувати через вправи на усвідомлене дихання, релаксаційні техніки, медитації та ведення щоденника емоцій. Такі методики допомагають знизити емоційну напругу й запобігти імпульсивним діям, які можуть призвести до проявів зради.

Не менш важливим є когнітивне перенавчання та розвиток критичного мислення. У молоді, яка перебуває під впливом війни та інформаційного тиску, часто формується спрощене сприйняття ситуацій та схильність до стереотипних оцінок поведінки оточення. Тому корисним є використання методів когнітивної терапії: аналіз власних установок, логічне оцінювання ситуацій, розпізнавання маніпуляцій та помилкових суджень. Практичними вправами можуть бути сценарні рольові ігри, де учасники відпрацьовують різні способи реагування на етичні та соціальні дилеми, а також групові обговорення складних ситуацій у безпечному середовищі.

Соціальна підтримка та зміцнення довіри в молодіжних колективах є ще одним важливим інструментом. І. В. Астремська та Г. Л. Зелинська відзначають, що відчуття підтримки з боку однолітків і наставників значно знижує ризик деструктивної поведінки та моральної нестійкості [1, с. 145]. Психологічні заходи охоплюють формування груп підтримки, наставництво, фасилітовані обговорення життєвих викликів та розвиток емоційної компетентності. Особливо ефективними є інтерактивні тренінги, де учасники отримують можливість висловити власні переживання, обговорити етичні дилеми та отримати зворотний зв’язок у безпечному середовищі.

Необхідною є й робота над формуванням ціннісної орієнтації та соціальної відповідальності. Розвиток усвідомлення соціальних ролей, цінностей та відповідальності за власні дії знижує ризик конформізму та імпульсивних рішень, що можуть трактуватися як зрада. Практичними засобами можуть бути лекції та дискусії про моральні дилеми, обговорення історичних та сучас-

них прикладів соціальної зради, аналіз етичних аспектів колективної поведінки.

Особливо важливим є застосування психоедукації в поєднанні з цифровими ресурсами. У сучасних умовах молодь активно користується соціальними мережами, тому навчання критичній оцінці інформації, розпізнаванню пропаганди та маніпуляцій є критично важливим для зниження ризику соціально-політичної зради.

Комплексна психологічна робота з молоддю під час війни повинна мати на меті розвиток життєстійкості, емоційної саморегуляції, когнітивного контролю, соціальної підтримки та формування морально-етичних цінностей. Ці заходи дозволяють знизити вразливість до проявів зради як соціально-політичного явища, сприяють формуванню психологічно стійких особистостей, здатних адекватно реагувати на складні умови та підтримувати етичні стандарти поведінки.

Отже, молодь як соціально-психологічна група під час війни перебуває в зоні підвищеного ризику вразливості до зради, яка проявляється на рівні емоційної, когнітивної та соціальної сфери. Комплексний підхід, що поєднує психотерапевтичну підтримку, тренінги з розвитку емоційної стійкості, когнітивно-поведінкові техніки та розвиток медіаграмотності, є ефективним засобом формування моральної стійкості та здатності приймати етичні рішення у кризових умовах. Упровадження таких методів у практичну роботу з молоддю дозволяє не лише зменшити ризик проявів зради, а й сприяє розвитку відповідального, свідомого та соціально активного покоління, здатного діяти конструктивно навіть у складних обставинах.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що вивчення вразливості молодого покоління до зради в умовах війни має не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки дозволяє створювати програми профілактики та розвитку психологічної стійкості, адаптовані до сучасних соціально-політичних викликів.

Список використаних джерел

1. Астремська І. В., Зелинська Г. Л. Психологічні особливості подружніх стосунків молодої сім'ї. *Габітус.* 2022. № 44. С. 142–146.

2. Бєлякова С., Злотнікова І. Особливості емоційних переживань жінок середнього дорослого віку. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 9 (14). С. 504–516.

3. Горіна О. Т., Мірошніченко Л. В. Психологія подружньої зради: причини, готовність, гендерні відмінності. *Соціально-гуманітарні виміри правової держави* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Дніпро : ДДУВС, 2023. С. 153–156.

4. Титаренко Т. М. Життєвий шлях особистості. Основи практичної психології. Київ : Либідь, 2016. 536 с.

Олександр Кузнєцов,
аспірант кафедри адміністративного та конституційного права
Навчально-наукового інституту права,
правоохоронної діяльності та психології
Пенітенціарної академії України

ЗМІНА ПАРАДИГМИ ФІКСАЦІЇ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

У контексті глобальної цифровізації, зумовленої стрімким розвитком інформаційних технологій, виникає потреба в переосмисленні деяких категорій адміністративного права та діловодства, зокрема поняття «документ» та процесу документування управлінських рішень. Традиційний підхід, що формувався століттями, базується на фіксації волевиявлення суб'єкта владних повноважень з використанням матеріального носія (паперу) у формі указів, розпоряджень тощо. Проте сучасні умови дозволяють та вимагають переходу до більш ефективних, дата-центричних моделей.

Історично документ у паперовому вигляді виник як необхідність матеріалізації (формалізації) управлінського рішення («волі правителя»). Юридична сутність цього процесу полягає в перетворенні абстрактного рішення суб'єкта владних повноважень на об'єктивну форму, доступну для сприйняття виконавцями. Протягом тривалого часу папір залишався безальтернативним носієм інформації. Функція документування зводилася до фізичного напису, тиражування (переписування) та фізичної доставки (доведення до відома). У процесі розвитку діловодства для забезпечення автентичності та цілісності таких рішень було розроблено цілу систему захисних елементів (реквізитів): власноручний підпис, печатка, спеціальні бланки, спеціальні голографічні елементи та елементи тиснення. З точки зору криміналістики ці елементи відігравали ключову роль для верифікації автора та захисту від підробки. Таким чином різні форми паперових документів довгий

час залишалися чи не єдиним та безальтернативним способом фіксації волевиявлення або взяття на себе тих чи інших зобов'язань підписантом.

На сучасному етапі, незважаючи на впровадження електронного документообігу (ЕДО), можна часто спостерігати «оцифрування бюрократії», а не її цифрову трансформацію. Часто електронні документи створюються як візуальні копії паперових документів/бланків (PDF-файли, скан-копії), зберігаючи архаїчну структуру та логіку.

Стаття 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» визначає «електронний документ» як документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включно з обов'язковими реквізитами документа. У тому ж нормативному документі наводиться і поняття «візуальна форма подання електронного документа» як відображення даних, які він містить, електронними засобами або на папері у формі, придатній для сприйняття його змісту людиною.

Таким чином, вказана стаття дає технологічно нейтральне визначення поняття «електронний документ», що призводить до такої проблеми: з одного боку, закон передбачає можливість існування документа винятково як набору даних (XML, JSON, запис у БД) із накладеним КЕП, але він також і не забороняє (а навіть заохочує через поняття «візуальної форми») створення електронних документів, які просто імітують папір (PDF, скани). Низка учасників документообігу, виховані на паперовій парадигмі, трактують вимогу «наявності обов'язкових реквізитів» не як «наявність полів у метаданих файлу», а як «наявність тексту, який можна побачити оком на моніторі».

Перенесення паперового документа в електронний формат без його оптимізації (виділення реквізитів документа у формі окремих полів у структурі електронного файлу) суперечить основній меті впровадження електронного документообігу: підвищення ефективності та зниження інтенсивності роботи учасників документообігу, можливість використання даних у різних інформаційних системах.

Новий підхід – документ як набір даних. Необхідно змінити розуміння природи фіксації управлінського рішення. В умовах цифрової держави реквізити документа є не чим іншим, як поля-

ми (атрибутами) таблиці в базі даних. Пропонується розглядати реєстрацію управлінського рішення не як створення «файлу», а як внесення запису до реєстру (бази даних), де:

1. **Зміст рішення** — це структуровані дані у відповідних полях форми.

2. **Візування та погодження** — це логічні мітки (або КЕП підписантів), проставлені уповноваженими особами через інтерфейс системи.

3. **Підпис (КЕП)** — це криптографічний інструмент, що накладається не на «візуальний образ сторінки», а на набір даних, гарантуючи їх цілісність та авторство.

Переваги запропонованого підходу. Перехід від документоцентричної до дата-центричної моделі дозволить:

– забезпечити повну автоматизацію обліку та звітності (система здатна сама генерувати звіти на основі даних);

– зменшити витрати часу на створення та обробку рішень;

– підвищити рівень контролю та захист від підробки (блокчейн або захищені реєстри з логуванням усіх дій);

– забезпечити інтероперабельність (можливість автоматизованої взаємодії з іншими реєстрами та системами без участі людини).

Трансформація розуміння процесу документування з «написання паперу» на «генерацію даних» є необхідним етапом еволюції державного управління. Управлінське рішення по своїй суті – це набір структурованих даних, які повинні працювати на швидкість і прозорість, а не створювати бюрократичний головний біль. Це дозволить нівелювати бюрократичні бар'єри, знизити корупційні ризики і суттєво підвищити швидкість прийняття та виконання управлінських рішень. Аби цей прогрес став реальністю, потрібна рішуча законодавча підтримка у вигляді чіткої нормативної регламентації структури організаційно-розпорядчої документації всіх учасників процесу документообігу.

Людмила Кузнєцова,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
за спеціальністю 053 Психологія
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: ***Тетяна Кухар,***
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Пенітенціарної академії України

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ МОЛОДІ ЯК ЧИННИК ОСОБИСТІСНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Сучасний етап розвитку українського суспільства супроводжується стрімким зростанням темпів виробництва, інтенсифікацією та формалізацією комунікативних зв'язків, технологізацією практично всіх сфер життя. У таких умовах постає серйозний ризик знецінення особистісного виміру діяльності, втрати індивідуальності людини, а також ігнорування внутрішніх орієнтирів особистості, що визначають її поведінку і ставлення до навколишньої дійсності.

Особливо чутливою до описаних тенденцій є молода людина, яка перебуває на етапі побудови власного життєвого шляху, у процесі особистісного та професійного самовизначення. Бесумнівно, від того, якими внутрішніми орієнтирами керується молодь, залежатиме не лише її майбутнє, але й майбутнє всього суспільства.

Науковий інтерес до вікової та соціальної групи студентів зрозумілий: саме в юнацькому віці, що часто збігається з періодом навчання у вищому навчальному закладі, відбувається активне становлення індивідуальності та набуття особистісної самобутності. Студенти характеризуються активним ставленням до дійсності, прагненням до самоствердження в ролі суб'єкта соціального життя. Під час періоду навчання в закладі вищої освіти молоді люди активно стикаються з вибором професії, процесом професійного самовизначення.

Беручи до уваги суперечливість юнацького віку – зокрема, суттєві зміни у самосвідомості молодої людини, її становленні як спеціаліста – у науковій діяльності все більше уваги звертають на

питання самосвідомості студентів, специфіки ціннісно-смислових орієнтацій, мотиваційної сфери, процесів професіоналізації.

Протягом останніх десятиліть проблема ціннісних орієнтацій набула особливої актуальності в Україні та за кордоном. Ця категорія стала предметом досліджень у таких дисциплінах, як філософія, психологія, соціологія, що свідчить про її складність і багатовимірність. У психології, зокрема, розроблено кілька підходів до вивчення сутності цінностей і ціннісних орієнтацій. Зокрема, соціально-психологічний підхід заснований на розгляді особистості як продукту суспільних відносин – цей напрям представлений працями К. О. Абульханової-Славської, Б. Г. Ананьєва, Б. С. Круглова, О. М. Леонтьєва, Б. Ф. Ломова, С. Л. Рубінштейна, К. В. Шорохової та ін. [1]. У межах загальнопсихологічного підходу досліджуються взаємозв'язки ціннісних орієнтацій з мотивацією, самоактуалізацією, задоволеністю, активністю особистості – роботи В. Г. Асєєва, В. С. Бакірова, Ю. М. Забродіна, А. Маслоу та інших. Згідно з цими підходами ціннісні орієнтації виступають як показник спрямованості особистості та проявляються насамперед у мотивах її діяльності (Г. О. Балл, Б. І. Додонов, Д. О. Леонтьєв та ін.) [2].

Незважаючи на розбіжності між підходами, цінності та ціннісні орієнтації розглядаються як значущі компоненти структури особистості, які формуються в процесі соціалізації та регулюють її діяльність і поведінку.

Попри значну зацікавленість науковців у проблематиці цінностей особистості загалом та молоді зокрема, одним із пріоритетних напрямів дослідження на сьогодні постає не лише вивчення значущості окремих груп цінностей для юнаків і дівчат, а й аналіз рівня їх реалізації в повсякденному житті. У психологічній науці під ціннісними орієнтаціями розуміють відносно стабільну, соціально зумовлену спрямованість індивіда на досягнення певних життєвих цілей, що мають для нього особистісне значення. Ці цілі досягаються через засвоєні зразки поведінки, моральні норми чи риси характеру і є по суті малозалежними від конкретної соціальної ситуації.

Багато дослідників, а саме Бліхар М. П., підкреслює, що юнацький вік є сенситивним періодом для формування ціннісних орієнтацій як стійкої особистісної якості. Саме в цей віковий проміжок закладається здатність до об'єктивного самосприйняття та

адекватного ставлення до соціального оточення, що значною мірою формує подальшу життєву позицію людини [3]. Ключовою діяльністю у цьому віці є навчально-професійна активність, у якій виявляється готовність молоді до особистісного та професійного самовизначення – одного з провідних психологічних новоутворень юнацького періоду.

Розвиток особистості відбувається поступово, під впливом як внутрішніх чинників (психологічних, емоційних, когнітивних), так і зовнішніх (соціального середовища, культурних норм, виховання). У цьому контексті ціннісні орієнтації виступають як ключові регулятори поведінки та системи переконань особистості. Вони є своєрідною системою установок, що виявляються в конкретних діях і визначають напрям особистісного розвитку.

Поведінка людини є віддзеркаленням її ціннісних орієнтирів, тож будь-яке дослідження динаміки формування ціннісної сфери має бути тісно пов'язане з аналізом поведінкової активності. Особливого значення цінності набувають у юнацькому віці, коли особистість вступає у фазу формування професійної ідентичності, будує життєві плани, формує систему переконань та моральних принципів.

Як зазначає Боришевський М. Й., процес формування ціннісних орієнтацій умовно поділяється на три взаємопов'язані етапи. Перший — це переоцінка раніше засвоєних ідеалів та цінностей, під час якої життєвий досвід відіграє ключову роль у переосмисленні пріоритетів. Другий етап — соціально-комунікативне засвоєння цінностей, що відбувається через медіапростір, культурне середовище, взаємодію з референтними групами [4]. Третій етап – особистісне осмислення і впровадження цінностей у власне життя через практичну діяльність, внутрішні переконання і ставлення до реальності.

Проведений аналіз теоретичних джерел дає змогу зробити висновок, що ціннісні орієнтації є ключовим компонентом особистісної структури молодої людини, що формує її ставлення до себе, оточення та суспільства загалом. У сучасних умовах трансформаційних змін – соціальних, політичних, культурних – ціннісна система молоді зазнає динамічних зрушень, втрачаючи стабільність і однозначність.

Цінності молоді сьогодні характеризуються багатовекторністю та суперечливістю: з одного боку, зростає прагнення до самореалі-

зації, свободи, розвитку особистісного потенціалу; з іншого – спостерігається посилення матеріалістичних та прагматичних установок, зниження значущості традиційних моральних орієнтирів.

Список використаних джерел

1. Антонова Н. О. Ціннісні орієнтації у системі особистісних якостей студентів вищого педагогічного навчального закладу : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2003. 16 с.

2. Банах В. А., Банах Л. С. Трансформація ціннісних орієнтацій молоді в умовах кризового суспільства. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії.* 2016. Вип. 64. С. 13–19.

3. Бліхар М. П. Ціннісні орієнтації студентської молоді України: соціологічний аналіз проблеми. *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна.* 2011. № 5. С. 116–125.

4. Боришевський М. Й. Ціннісні орієнтації в особистісному становленні сучасної молоді. *Проблеми загальної та педагогічної психології* : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2003. Т. V. Ч. 5. С. 26–29.

Юрій Кухта,
аспірант Львівського державного
університету безпеки життєдіяльності

ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У ФАХІВЦІВ ПОЖЕЖНОЇ СЛУЖБИ США

Як і кожна професійна спільнота, пожежна служба Міністерства внутрішньої безпеки США має певні переконання, цінності та моделі поведінки, прийняті персоналом пожежних департаментів. Хоча окремим підрозділам притаманні специфічні відмінності, більшість працівників пожежної служби поділяє базовий комплекс цінностей. Зокрема, серцям більшості пожежників близькі мужність, гордість, честь і відвага.

Цінності та переконання, що характеризують фахівців пожежної служби, є результатом багатьох років відданої діяльності за призначенням. Професійне пожежогасіння у Сполучених Штатах розпочало відлік у м. Бостоні у 1678 р., а першу добровільну пожежну організацію заснував Б. Франклін у 1736 р. Відомі особистості, такі як Т. Джефферсон, С. Адамс і Д. Вашингтон, служили пожежниками-добровольцями, закладаючи основи славетної справи вогнеборства [2].

На думку американських дослідників, культура пожежної служби стосується перевірених часом якостей, орієнтованих на служіння людям [9]. При цьому вони стверджують, що основою пожежної служби є командна робота, яка виявляється в кожному аспекті цієї професії, від навчання та здобуття фаху до реагування на найскладніші інциденти в обставинах ризику та непередбачуваності під час ліквідації надзвичайних ситуацій [7]. Як свідчать дослідження, твердження про важливість командної роботи поділяють абсолютно всі фахівці-практики.

Дослідники відзначають, що хоч честь і традиції притаманні шанованій професії пожежника, що стимулює в них розвиток позитивних якостей, пожежна служба по всій території Сполучених Штатів нині стикається з низкою проблем. Наприклад, однією з негативних рис пожежників є явний консерватизм, опір будь-яким змінам. Для працівників пожежної служби не секрет, що пожежна служба загалом має труднощі з прийняттям інновацій. У тому числі це стосується офіцерів, відповідальних за навчання в підрозділі, які мають ознайомлювати персонал з найновішими методами діяльності, навчати інноваційних засобів і технологій та впроваджувати новітні розробки в підготовку. Натомість вони часто вважають своїм завданням лише традиційне базове навчання пожежників і саме на цьому зосереджені, пояснюючи свою пасивність відсутністю бюджету на інші, більш складні та різноманітні види професійної підготовки й підвищення кваліфікації підлеглих.

Пожежна служба США також має схильність не сприймати/відкидати зовнішні впливи, часто просуває власні рішення та ігнорує пропозиції інших відомств щодо вдосконалення оперативної практики і співпраці [9]. Крім цього, через усе більшу різноманітність трудових ресурсів, задіяних у галузі, виникають і перешкоджають командній роботі труднощі в комунікації, пов’язані з відмінностями у світоглядних і життєвих поглядах, що може призвести до непорозуміння між співробітниками. На жаль, усе це призводить до того, що представники пожежної служби США не завжди здатні випереджувально дивитися в майбутнє та впроваджувати нагальні зміни, які допоможуть їм зростати як індивідуально, так і організаційно [9].

На жаль, на думку дослідників і практиків, пожежна служба США є прикладом організації, керівники різних рівнів якої подекуди не усвідомлюють, що виклики сьогодення потребують нового погляду на лідерство у професійній діяльності [10 с. 80]. З цієї причини не створюються належні умови, які дали б змогу формувати лідерів для ефективної роботи підрозділів. Розвиток лідерства в пожежній службі вивчений недостатньо, а виконані дослідження показали необхідність удосконалення програм навчання в цьому напрямі [1].

Хоча робота в команді є давньою традицію боротьби з пожежами та іншими стихійними лихами і техногенними катастрофами, її необхідно розвивати в кожній особистості та впроваджувати на рівні департаментів. Особливо це потрібно у зв'язку зі зростанням обсягів і різноманітності завдань пожежно-рятувальних підрозділів та пов'язаною з цим усе більшою спеціалізацією фахівців. При цьому основою командної роботи в пожежній справі є довіра, яка має розвиватися через взаємини, побудовані на принципах лідерства, які налагоджують стосунки взаємної довіри й порозуміння [6]. Своєю чергою основою лідерства є авторитет, оскільки довіра ніколи не встановлюється, якщо член команди не вірить у свого лідера [3].

Навчання лідерству починається з розуміння того, що означає «лідерство» та що означає «бути ефективним лідером». Як відомо, лідером є особа, яка веде за собою інших, визначає напрямок руху, ухвалює ключові рішення та бере на себе відповідальність за досягнення групових цілей, тоді як ті, хто добровільно визнають це керівництво, йдуть за лідером і поділяють його бачення та спільні дії для досягнення бажаної мети. Лідерство – це реляційний процес, який спирається на розуміння того, чому хтось готовий слідувати, а потім на адаптацію своєї лідерської поведінки до людей і ситуації, що може змінюватися. Лідерство вимагає функціональних стосунків між лідером і послідовниками. Ефективний лідер сприяє розвитку стосунків, побудованих на довірі, зосереджуючись на потребах своїх людей [10, с. 88]. Сучасні теорії лідерства переконують, що ефективне лідерство передбачає виконання завдань на основі зворотного зв'язку та рефлексії, щоб мати змогу визначити, що й чому пішло не так. Лише в такому разі лідер забезпечить власне особистісне зростання [5].

Науковці слушно стверджують, що керівник-лідер має здобути довіру підлеглих, демонструючи свою компетентність та авторитетність. Робота в команді потребує формування стосунків, заснованих на взаємній повазі та розумінні кожної особистості, що буває складно, якщо така поведінка не є частиною організаційної культури [3]. Традиція пожежної служби як кожної воєнізованої організації диктує, що провідним фактором для визначення лідера групи є звання та посада командира [7]. Однак вони не обов'язково означають компетентність і надійність. Натомість саме обґрунтовані індивідуальні дії та виважена поведінка визначають довіру від підлеглих [4]. Розподіл обов'язків, доручення кожному члену команди виконувати завдання, у яких він компетентний, набагато ефективніше, ніж покладання виконання цілей і ухвалення рішень на одну особу. Розширення можливостей кожного заохочує ефективне лідерство на кожному рівні організації пожежної служби. Це робить командну діяльність потужним інструментом для розвитку лідерів.

Тому американські дослідники не сумніваються в тому, що необхідно створювати освітні програми, які формуватимуть і розвиватимуть лідерів протягом усієї їхньої кар'єри. Вони слушно вважають, що реалізація поетапної багаторівневої професійної підготовки пожежників покращила розвиток їхніх компетентностей і рівня готовності до виконання службових обов'язків. Зокрема, розпочинається ця підготовка з вивчення базових курсів (у тому числі з долікарської допомоги) у пожежній академії чи акредитованому коледжі. Далі в міру просування по службі відбувається навчання за відповідними курсами, триває навчання на власному досвіді, систематичне навчання і тренування на рівні підрозділу, а також стажування, спостереження та наслідування діяльності наставників. Усе це допомагає фахівцям пожежної служби США стати більш компетентними лідерами й відповідальними посадовцями, які ухвалюють обґрунтовані рішення.

Зазначається, що програми Національної пожежної академії [8] та коледжів пропонують певну підготовку з лідерства (семінари або практичні заняття), але вони не можуть враховувати специфіки конкретного підрозділу, а також не пропонують єдиного підходу до лідерства в пожежній службі. Натомість програми «П'ять практик зразкового лідерства» [4; 10, с. 82] апробовані й довели ефективність у багатьох організаціях та установах різного типу і профілю в усьому

світі. Вони можуть продуктивно застосовуватися для навчання лідерству не лише в пожежній службі, а й в інших підрозділах сектору безпеки і оборони, які прагнуть досягти якісних результатів в умовах сьогодення.

Цілеспрямована організація навчання лідерству в межах системи неперервної професійної освіти розвиватиме ефективних керівників-лідерів цієї відповідальної галузі в царині безпеки людини.

Список використаних джерел

1. Buttenschon M. Reflective insights from today's fire service leaders: a narrative inquiry to inform the next generation's leadership development *:* doctoral dissertation, Northeastern University, 2016.
2. Golway T. Firefighter. *American Heritage*, 2005. 56 (6).
3. Kouzes, J. M., & Posner, B. (2011). *Credibility: How leaders gain and lose it, why people demand it*. Jossey-Bass.
4. Kouzes, J. M., & Posner, B. (2017). *The leadership challenge: How to make extraordinary things happen in organizations* (6th ed.). Jossey-Bass.
5. Leheney, M. (2008). The people side of leadership: An overlooked opportunity. *Public Manager*, *37*(2).
6. Lencioni, P. (2002). *The five dysfunctions of a team: A leadership fable*. Jossey-Bass.
7. Mills, A., & Marantz, D. (2019). *Unstoppable teams.* HarperCollins.
8. National Fire Academy (2025). USFA.FEMA.gov. An official website of the Federal Emergency Management Agency. https://www.usfa.fema.gov/nfa/.
9. Rothmeier, J. (2017). Challenging tradition. *Fire Rescue*, *5*(12).
10. Wheeler, S. (2022). Effective leadership in the Us Fire Service requires training programs geared toward ongoing leader development for all personnel. [Doctoral dissertation, Liberty University, School of Business].

Тетяна Левицька,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
за спеціальністю 053 Психологія
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: *Юлія Борець,*
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Пенітенціарної академії України

РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК АДАПТИВНИЙ РЕСУРС У КРИЗОВИХ СОЦІАЛЬНИХ ОБСТАВИНАХ

Сучасна соціально-політична ситуація в Україні супроводжується низкою масштабних кризових явищ, що суттєво впливають

на психологічний стан широких верств населення. Зокрема, активна фаза воєнних дій, вимушене переселення громадян, регулярні перебої з енергопостачанням, а також обмеження та ізоляційні заходи, пов'язані з пандемією COVID-19, стали значущими джерелами стресу. Наслідки цих подій відчуваються й досі, що посилює загальну атмосферу невизначеності, тривоги та психологічної нестабільності.

У цих умовах набуває нового значення проблема психологічної резильєнтності – розуміється як ключовий ресурс, що сприяє збереженню психічного благополуччя, адаптації до змін і можливості вести насичене, повноцінне життя, незважаючи на зовнішні виклики. Резильєнтність виступає як базис стабільності психіки, що допомагає особистості функціонувати як у період воєнних дій, так і в процесі післявоєнного відновлення [1].

Дослідження цього феномену – один із пріоритетних напрямів сучасної психологічної науки. У фокусі уваги перебувають такі питання: якість життя, психологічне благополуччя, суб'єктивна задоволеність собою, ефективність професійної діяльності, стан міжособистісних взаємин і функціонування в сімейному середовищі. Це дозволяє глибше вивчити механізми внутрішніх ресурсів особистості, які забезпечують стійкість перед стресовими ситуаціями, адаптивність та конструктивне подолання кризових обставин.

Як підкреслює М. А. Бозоян, аналізуючи праці Р. Де Л. Пічоне та У. Лоцці, загалом невизначеність є характерною ознакою сучасної реальності, хоча особистість активно прагне її зменшення [1]. У психологічному контексті стан невизначеності трактується як афективно-когнітивна ситуація суб'єктивного досвіду – це порушення передбачуваності майбутнього, ускладнення прийняття рішень, криза ідентичності та переживання обмеженості свободи волі. Такий стан вимагає значних внутрішніх ресурсів для реконструкції уявлення про світ як упорядковану та зрозумілу систему.

Зі слів Е. Грішина, під терміном «невизначеність» зазвичай розуміють стан неповноти або незавершеності пізнавального чи сприйнятливого процесу, що виникає, коли особистість стикається з браком або суперечливістю зовнішньої інформації [4]. Цей стан також може проявлятися як нова чи складна ситуація з численними інтерпретаціями або такими, що важко вирішуються. Неви-

значеність стосується й умов інформаційної неповноти чи надлишкового шуму, який підвищує складність прийняття рішень.

Водночас психологічний зміст категорії «невизначеність» має як негативні, так і позитивні аспекти. До негативних належить порушення випереджувальної функції психіки, що призводить до нездатності адекватно прогнозувати розвиток ситуації або втрати контролю над життям. Позитивним аспектом може бути наявність множинних виборів, які отримує людина в умовах невизначеності, що відкриває нові можливості.

Дослідження також зазначають, що стан невизначеності часто супроводжується психологічними рисами: сумнівом у причинах подій, невизначеністю у власних діях чи їхніх наслідках, і це призводить до стану внутрішньої напруги та дискомфорту. У результаті особистість прагне соціальної взаємодії й комунікації з оточенням як засобу встановлення стабільного зв'язку і зменшення тривоги.

У ситуаціях невизначеності процес прийняття рішень стає суттєво ускладненим. Оскільки прийняття рішень є базовим регулятивним механізмом соціальної поведінки, можна припустити, що за подібних умов соціальна активність індивіда значно ускладнюється або навіть блокується.

За даними досліджень, значна частина людей хоча б раз у житті переживає серйозні потрясіння. У деяких випадках стрес, викликаний несприятливими життєвими подіями, набуває хронічного характеру — це може призвести до суттєвих змін у світогляді, депресивних станів, соціальної ізоляції, підвищеної дратівливості [2]. Водночас багато індивідів демонструють здатність ефективно протистояти життєвим викликам, відновлюючи функціонування та іноді досягаючи вищого рівня зрілості й життєвої компетентності.

Розглядаючи резильєнтність як інтегративну характеристику особистості, важливо зазначити її залежність не лише від внутрішніх якостей індивіда, але й від зовнішніх соціальних умов. Особливо вагомим чинником є підтримка соціального середовища: родини, друзів, професійної спільноти, громадських організацій. Соціальна підтримка виконує функцію буфера між особистістю та стресогенним впливом, сприяючи зниженню рівня тривожності та покращенню емоційного стану. Згідно з численними дослідженнями наявність довірливих стосунків і почуття належності

до певної соціальної групи значно підвищує стійкість до психологічних потрясінь.

Крім того, важливу роль у формуванні резильєнтності відіграє здатність особистості до рефлексії та критичного осмислення власного досвіду. Люди з високим рівнем саморефлексії частіше здатні усвідомлено переоцінювати складні ситуації, вчитися на власних помилках і засвоїти з них життєві уроки. Така здатність до інтеграції негативного досвіду у власну біографію сприяє зростанню особистісної зрілості та зміцненню внутрішньої цілісності.

Позитивну динаміку розвитку резильєнтності також забезпечують практики усвідомленості (mindfulness), які допомагають зосереджуватися на теперішньому моменті, знижують рівень тривоги та сприяють емоційній стабільності. Регулярне залучення до таких практик розвиває навички емоційної саморегуляції, покращує здатність керувати власними реакціями у стресових ситуаціях і дозволяє краще адаптуватися до змін.

Важливо відзначити, що розвиток резильєнтності можливий упродовж усього життя, оскільки вона формується як через спонтанний досвід подолання труднощів, так і через цілеспрямоване психологічне навчання. У зв'язку з цим дедалі більшого значення набувають психоедукаційні програми, тренінги стресостійкості, профілактики емоційного вигорання, програми психологічної допомоги та підтримки, зокрема для осіб, що пережили травматичні події, як-от військовослужбовці, ВПО, медики, освітяни тощо.

Таким чином, резильєнтність виступає не лише як засіб подолання кризи, а й як ресурс трансформації, який забезпечує особистісне зростання, розвиток автономії, соціальної активності та цілісного світогляду. У період постійних змін і невизначеності саме резильєнтна особистість здатна не просто зберегти свою ідентичність, але й активно впливати на середовище, продукуючи нові смисли та моделі взаємодії зі світом. У цьому контексті резильєнтність стає запорукою не лише індивідуального психічного здоров'я, а й суспільної стійкості загалом.

Список використаних джерел

1. Бозоян М. А. Смисложиттєві орієнтації та резильєнтність особистості як її ресурсні характеристики у сучасному соціумі. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи*. 2021. № 3 (1). С. 122–133.

2. Волобуєва Н. М. Життєстійкість як ресурс сучасного керівника. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2013. № 1 (56). С. 144–147.

3. Германський І. Ю., Кондратюк С. М. Теоретичні підходи до розуміння сутності життєстійкості особистості. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2016. № 12. С. 129–132.

4. Грішин Е. Резильєнтність особистості: сутність феномену, психодіагностика та засоби розвитку. *Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2021. № 64. С. 62–81.

Юлія Лепехо,
провідний фахівець Центру розвитку кар'єри
Національного університету «Чернігівська політехніка»

ЩОДО ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРІВ З НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ

Держава як гарант забезпечення прав і свобод людини і громадянина повинна створити належні реальні, а не формальні умови для реалізації і використання права на безоплатну правничу допомогу категорією осіб, яка має на нього право. У зв'язку з цим актуальним постає питання адміністративно-правового забезпечення діяльності центрів з надання безоплатної правничої допомоги у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

На законодавчому рівні нині сформована система законодавчих та нормативно-правових актів, якими закріплено порядок, види, форми та методи протидії домашньому насильству, відповідальність за його вчинення, захист постраждалих, а також повноваження уповноважених органів щодо здійснення заходів із запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі. Зокрема, це Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», Закон України «Про охорону дитинства», Закон України «Про соціальні послуги», Закон України «Про безоплатну правничу допомогу», Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалі-

зації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» тощо.

Окрім того, положення, якими захищаються права постраждалих від домашнього насильства, закріплені в низці постанов Кабінету Міністрів України, зокрема: «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі» [1], «Про затвердження Типового положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства за ознакою статі» [2], «Про затвердження Типового положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі» [3], «Про затвердження Порядку формування, ведення та доступу до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі» [4], «Про затвердження типових положень про денний центр соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, та спеціалізовану службу первинного соціально-психологічного консультування осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі» [5], «Деякі питання опрацювання звернень та повідомлень про/або від осіб, які постраждали від торгівлі людьми, домашнього насильства, насильства за ознакою статі, насильства стосовно дітей, або про загрозу вчинення такого насильства» [6], «Питання Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року» [7].

Таким чином, враховуючи вищевикладене, доходимо висновку, що в результаті здійснення домашнього насильства має місце порушення прав і свобод конкретної людини, яка не завжди має фінансові можливості для самозахисту й, відповідно, потребує втручання з боку держави і суспільства. Ухвалення спеціального законодавства, приведення його у відповідність до міжнародних стандартів з прав людини та ефективне впровадження у практику діяльності центрів з надання безоплатної вторинної правничої допомоги дозволить поетапно знизити статистику випадків домашнього насильства.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі : постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 658. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#Text (дата звернення: 10.10.2025).

2. Про затвердження Типового положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі : постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 655. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/655-2018-%D0%BF#Text (дата звернення: 10.10.2025).

3. Про затвердження Типового положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі : постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 654. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2018-%D0%BF#Text (дата звернення: 10.10.2025).

4. Про затвердження Порядку формування, ведення та доступу до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі : постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2019 № 234. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/234-2019-%D0%BF#Text (дата звернення: 10.10.2025).

5. Про затвердження типових положень про денний центр соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, та спеціалізовану службу первинного соціально-психологічного консультування осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі : постанова Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 № 824. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/824-2019-%D0%BF#Text (дата звернення: 10.10.2025).

6. Деякі питання опрацювання звернень та повідомлень про/або від осіб, які постраждали від торгівлі людьми, домашнього насильства, насильства за ознакою статі, насильства стосовно дітей, або про загрозу вчинення такого насильства : постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2020 № 1369. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1369-2020-%D0%BF#Text (дата звернення: 10.10.2025).

7. Питання Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року : постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.2021 № 145. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-2021-%D0%BF#Text (дата звернення: 10.10.2025).

Павло Лілікович,
кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри формування та розвитку професійної
компетентності персоналу ДКВС України
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України;
Людмила Олефір,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри формування та розвитку професійної
компетентності персоналу ДКВС України
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України;
Наталія Дудка,
старший викладач кафедри
підвищення кваліфікації працівників пробації
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України

ПРАВОВА КОЛІЗІЯ ПРИ ВИКОНАННІ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБІЙМАТИ ПЕВНІ ПОСАДИ АБО ЗАЙМАТИСЯ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Відповідно до Закону України «Про пробацію» одним із основних завдань, покладених на уповноважені органи з питань пробації, є здійснення нагляду за особами, засудженими до покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю [1].

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю – це вид кримінального покарання, відповідно до якого особі забороняється обіймати певні посади чи реалізовувати право на зайняття певним видом діяльності, які призвели до вчинення кримінального правопорушення. Цей вид покарання є важливим інструментом для запобігання кримінальним правопорушенням, оскільки такий вид покарання прямо усуває можливість для правопорушників знову використовувати своє становище чи професію для протиправних дій.

Принцип невідворотності покарання є фундаментом правової держави. Коли він порушується, суспільство втрачає віру в закон і порядок. Це може призвести до хаосу, беззаконня та зневіри в державній владі. Тому забезпечення неминучості покарання є

пріоритетним завданням для правоохоронних органів та судової системи загалом.

У статті 33 Кримінально-виконавчого кодексу України перелічені обов'язки органів, які мають право анулювати дозвіл на заняття певними видами діяльності. Такі органи зобов'язані не пізніше трьох днів після одержання копії судового рішення анулювати дозвіл на заняття тим видом діяльності, яка заборонена засудженому, вилучити відповідний документ, який надає цій особі право займатися певним видом діяльності, і повідомити про виконання судового рішення уповноваженому органу з питань пробації [2].

Тобто у своїй діяльності працівники пробації здійснюють контроль за виконанням вимог судового рішення власниками підприємств, установ, організацій або уповноваженими ними органами за місцем роботи засуджених до позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та органами, які мають право анулювати дозвіл на заняття певними видами діяльності.

Органи, що мають право анулювати дозвіл на заняття певними видами діяльності, – це уповноважені державні органи, які видали цей дозвіл або надали право та відповідно здійснюють контроль за такою сферою діяльності. Право на анулювання дозволу виникає тоді, коли суб'єкт діяльності порушує законодавство чи інші встановлені правила, що і призвело до вчинення кримінального правопорушення.

Законодавець визначив, що позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може бути призначене як основне покарання на строк від двох до п'яти років або як додаткове покарання на строк від одного до трьох років. За окремі злочини термін покарання може бути до п'ятнадцяти років [3].

При цьому виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, призначеного як додаткове покарання до арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі на певний строк, під час відбування основного покарання покладається на адміністрацію кримінально-виконавчої установи, командування дисциплінарного батальйону, військової частини чи начальника гарнізону [2].

Тобто особа позбавляється можливості займатися забороненим видом діяльності та реалізовувати свої права, відповідно до судового рішення навіть у місцях відбуття покарання.

Але виникають певні труднощі з реалізацією державної політики щодо анулювання дозволу стосовно водіїв тракторів, самохідних сільськогосподарських, дорожньо-будівельних і меліоративних машин, сільськогосподарської техніки та інших механізмів.

Видача посвідчень тракториста-машиніста проводиться територіальними органами Держпродспоживслужби [4]. Відповідно органом, який мав би право анулювати дозвіл на керування вищезазначеними видами транспорту, є Держпродспоживслужба.

Однак у чинному законодавстві відсутній чіткий алгоритм процесу анулювання та вилучення посвідчення тракториста-машиніста працівниками Держпродспоживслужби, а також передачі його на подальше зберігання. Це своєю чергою призводить до неналежного виконання судових рішень, що негативно впливає на ефективність досягнення кінцевої мети покарання.

Окрім цього, Положенням про порядок видачі посвідчень тракториста-машиніста визначено, що посвідчення тракториста-машиніста видається особам, які пройшли медогляд, здобули відповідну професійну освіту та успішно склали іспити в територіальному органі Держпродспоживслужби. Дані про видачу посвідчення протягом трьох днів вносяться до Єдиного реєстру, який веде Держпродспоживслужба для автоматизованого обліку тракторів та іншої спеціалізованої техніки [4].

Тобто прогалиною в законодавстві вбачається ще й той факт, що на момент отримання цього посвідчення таких осіб не перевіряють за реєстрами Національної поліції та сервісних центрів Міністерства внутрішніх справ (далі – МВС) України на предмет притягнення до адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення Правил дорожнього руху, а саме в частині позбавлення права керувати іншими видами транспортних засобів. Відповідно сервісні центри МВС України та органи Національної поліції через відсутність Єдиного реєстру з Держпродспоживслужбою не мають змоги відслідкувати наявність у громадян посвідчень тракториста-машиніста на право керування машинами відповідних категорій.

З метою здійснення контролю за додержанням засудженим до позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною

діяльністю вимог судового рішення працівники уповноваженого органу з питань пробації один раз на квартал проводять з певними підрозділами, які відповідають за безпеку дорожнього руху, звірки обліку та вилучення посвідчень водія в осіб, засуджених до позбавлення права керувати транспортними засобами [5].

Знову постає питання, яке пов'язане з регулюванням діяльності машиністів-трактористів. Колізія полягає в тому, що Держпродспоживслужба (на відміну від підрозділів МВС України) не відповідає за безпеку дорожнього руху. Це створює низку серйозних проблем:

– відсутність чіткого алгоритму вилучення посвідчень. У разі виявлення порушень, які створюють загрозу безпеці (наприклад, керування у стані сп'яніння), у Держпродспоживслужби немає чіткого правового механізму для вилучення посвідчення у порушника;

– неузгодженість повноважень. Існує юридична колізія між повноваженнями Держпродспоживслужби, яка видає посвідчення, та МВС України (поліції), яка забезпечує безпеку дорожнього руху і має право застосовувати адміністративні та кримінальні заходи.

Таким чином, правова колізія між повноваженнями Держпродспоживслужби та органів МВС України у сфері анулювання дозволів призводить до неузгодженості дій, відсутності дієвого механізму контролю та створює ризики уникнення відповідальності особами, засудженими до такого виду покарання, як позбавлення права займатися певною діяльністю.

Список використаних джерел

1. Про пробацію : Закон України від 05.02.2015 № 160-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 13. Ст. 93.

2. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07. 2003 № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2004. № 3–4. Ст. 21.

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.

4. Про затвердження Положення про порядок видачі посвідчень тракториста-машиніста : постанова Кабінету Міністрів України від 02.04.1994 № 217. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/217-94-%D0%BF#Text (дата звернення: 15.10.2025).

5. Порядок здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі : наказ Міністерства юстиції України від 29.01.2019 № 272/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0120-19#n14 (дата звернення: 15.10.2025).

Віталій Лупашко,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: *Оксана Мірошниченко,*
кандидат психологічних наук, доцент,
полковник внутрішньої служби,
начальник кафедри психології
Пенітенціарної академії України

СОЦІАЛЬНА ДЕПРИВАЦІЯ З ПОЗИЦІЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ НАУКИ І ПРАКТИКИ

Феномен соціальної депривації є одним із ключових об'єктів дослідження сучасної пенітенціарної психології. У науковому дискурсі він визначається як стан, що виникає внаслідок обмеження або позбавлення індивіда можливості задоволення базових соціальних, емоційних і пізнавальних потреб [1]. У контексті діяльності правоохоронних органів соціальна депривація набуває особливого значення, адже персонал поліції та установ виконання покарань одночасно виступає як суб'єкт, що запобігає девіантній поведінці, і як об'єкт впливу соціально-психологічних факторів, що знижують рівень його адаптивності.

Деприваційне середовище установ позбавлення волі, за Е. Гофманом, має риси «тотальної інституції», у якій особистість позбавляється автономії, індивідуальності та можливості контролю над власним життям [5]. Подібний ефект може частково проявлятися й у співробітників поліції – у вигляді емоційного виснаження, професійного вигорання, втрати емпатії та формування відчуження від соціальних контактів. У цьому контексті депривація розглядається як чинник вторинної травматизації працівників, які постійно взаємодіють із криміногенними контингентами.

На думку С. Хобфолла, соціальна депривація є різновидом втрати ресурсів, що порушує рівновагу між вимогами професійного середовища та наявними засобами їх компенсації [4]. Втрата соціальної підтримки, неможливість якісного відпочинку, дефіцит комунікації та хронічна напруга в поліцейських підрозділах формують динаміку «ресурсного виснаження», що призводить до психологічної дезадаптації персоналу [3].

З позиції соціологічної теорії Е. Дюркгейм вважав депривацію проявом соціальної ізоляції, яка сприяє виникненню аномії – стану руйнування моральних і нормативних орієнтирів [2]. У сучасних умовах воєнного стану такі процеси посилюються через дефіцит комунікацій, невизначеність і постійні безпекові ризики. Для поліцейських це означає зростання психоемоційного навантаження, появу симптомів хронічної тривожності, а іноді й девіантні форми поведінки у професійному середовищі.

Практичний аспект дослідження соціальної депривації полягає у виявленні можливостей її профілактики. Зокрема, важливими є розроблення програм психологічної підтримки персоналу, створення системи супервізій, розвиток навичок саморегуляції та формування сприятливого соціально-психологічного клімату в колективах [6]. Такі заходи узгоджуються з концепцією «Вимоги – ресурси праці» (JD–R), згідно з якою підвищення рівня організаційних ресурсів здатне компенсувати негативний вплив високих професійних вимог [7].

Важливим напрямом подальших досліджень є аналіз соціальної депривації в контексті морально-етичних дилем, з якими стикаються представники поліції під час виконання службових обов'язків. Часто вони вимушені приймати рішення в умовах невизначеності, що може супроводжуватись внутрішнім конфліктом між нормативними вимогами та гуманістичними цінностями. Такий когнітивний дисонанс, підсилений депривацією соціальної підтримки, може призводити до емоційного виснаження та професійної деформації [3].

Не менш значущим є вплив соціальної депривації на процес професійної ідентичності співробітників поліції. У разі тривалої роботи в умовах дефіциту ресурсів формується почуття відчуженості, зниження цінності своєї професії та загальна демотивація. Це створює передумови для формування негативних установок, які можуть впливати на якість комунікації з населенням і на імідж поліції загалом [4]. Психологічна підтримка, рефлексивні тренінги та розвиток етичної компетентності мають стати обов'язковими складовими службової підготовки.

Додатково слід підкреслити, що соціальна депривація є не лише наслідком зовнішніх обставин, а й результатом інституційних практик, які не завжди забезпечують належний рівень соціальної взаємодії, комунікаційної відкритості та психологічної підтримки. У поліції та системі виконання покарань такі практи-

ки можуть проявлятися у вигляді формального підходу до взаємодії між керівництвом і підлеглими, дефіциту колегіальної підтримки або надмірної бюрократизації службових процесів [6]. Це створює середовище, де депривація поступово перетворюється на стійкий соціальний синдром.

Крім того, соціальна депривація безпосередньо впливає на якість прийняття управлінських і оперативних рішень. Психоемоційне виснаження, відчуття ізоляції та низький рівень соціальної довіри призводять до зниження когнітивної гнучкості та стратегічного мислення працівників поліції. Дослідження показують, що в умовах депривації працівники схильні до імпульсивних або надмірно ригідних дій, що негативно позначається на ефективності виконання службових обов'язків [5]. Таким чином, профілактика соціальної депривації має стати одним із ключових напрямів роботи з персоналом у правоохоронних структурах.

Отже, соціальна депривація в пенітенціарній практиці виступає системним феноменом, що впливає як на поведінку засуджених, так і на психоемоційний стан персоналу. Її розуміння з позицій психології та соціології дозволяє розробляти ефективні стратегії профілактики емоційного виснаження, підвищення професійної надійності та гуманізації правоохоронної діяльності [4]. Профілактика депривaційних процесів у поліції має базуватися на комплексному підході, який містить як інституційні зміни, так і індивідуальні програми підтримки.

Список використаних джерел

1. Haney C. The Psychological Impact of Incarceration: Implications for Post-Prison Adjustment. *Federal Probation*. 2001. Vol. 65 (1).
2. Durkheim É. Le suicide. Étude de sociologie. Paris : Félix Alcan, 1897.
3. Hobfoll S. E. Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress. *American Psychologist*. 1989. Vol. 44 (3). P. 513–524.
4. Bakker A. B., Demerouti E. Job Demands–Resources theory: Taking stock and looking forward. *Journal of Occupational Health Psychology*. 2017. Vol. 22 (3). P. 273–285.
5. Goffman E. Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates. New York : Anchor Books, 1961.
6. Halbesleben J. R. B., Buckley M. R. Burnout in organizational life. *Journal of Management*. 2004. Vol. 30 (6). P. 859–879.
7. Merton R. Social Theory and Social Structure. New York : Free Press, 1968.

Людмила Марченко,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
за спеціальністю 053 Психологія
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: *Юлія Борець,*
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Пенітенціарної академії України

ОСОБИСТІСНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ПСИХОСОМАТИЧНИХ РЕАКЦІЙ ІНДИВІДА

У сучасній науковій літературі зростає зацікавленість у вивченні взаємозв'язку між індивідуально-психологічними характеристиками людини та її реакцією на стресові впливи. Відомо, що спосіб реагування на фактори стресу — сприйняття, оцінка, поведінка — залежить не стільки від біологічно детермінованих механізмів, скільки від характеристик особистості, які формуються в процесі її розвитку та діяльності.

Форма поведінки та стиль реагування під дією стресу значною мірою зумовлені індивідуально-психологічними особливостями, серед яких можна виділити тип нервової системи, характер, рівень тривожності, спадкові схильності, рівень психологічної культури, а також сукупність пережитих психологічних впливів протягом життя [4]. Особистість розглядається як складна динамічна функціональна система, що взаємодіє біогенними, соціогенними та психогенними компонентами.

На основі досліджень можна стверджувати, що формування психосоматичних порушень часто обумовлене поєднанням соціальних і особистісних психологічних чинників. Одним із внутрішніх механізмів появи психосоматичних розладів є взаємодія властивостей і якостей особистості, які не знайшли адекватного вираження в конкретних життєвих ситуаціях. У психологічній науці цей ресурс часто позначають як «психологічний потенціал» – тобто сукупність можливостей особистості, які охоплюють: перетворювально-предметні (навички, уміння, здібності), пізнавальні (інтелектуальні здібності), аксіологічні (ціннісні орієнтації), комунікативні (морально-психологічні якості), художні (естетичні здібності).

За Н. М. Бугайом, адаптація, рефлексія, творчість та пізнання є внутрішніми психологічними чинниками життєвої активності [1].

Багато дослідників дійшли висновку, що схильність до психосоматичних захворювань часто закладається ще в ранньому дитинстві. Наприклад, коли батьки занадто критично оцінюють дитину, або в родині панує напружена атмосфера, ці несприятливі умови психологічно «тиснуть» на дитину і можуть стати джерелом травми. Ігнорування таких факторів або сприйняття стресу як незмінної частини життя може призвести до того, що особа постійно переживає страждання, не розуміючи їх причин. У результаті людина може інтерпретувати свої проблеми винятково як медичні, пов'язані з фізичним здоров'ям, і не усвідомлює психологічних передумов, які лежать в основі її стану.

Дослідження у сфері психосоматичної медицини демонструють, що пацієнтам із психосоматичними порушеннями й невротичними станами притаманні спільні риси особистості. Однією з ключових характеристик таких осіб є підвищена емоційна вразливість — вони відзначаються високим рівнем емотивності та надзвичайною чутливістю до психотравмувальних чинників [2]. Водночас у цих пацієнтів зазвичай спостерігається знижена дистимність, що свідчить про наявність базових адаптаційних механізмів, які дозволяють частково нейтралізувати вплив тривожно-депресивної симптоматики.

Психосоматичні хворі часто демонструють широкий спектр закріплених моделей поведінки, таких як нав'язливість, шаблонність у діях, упертість та надмірний педантизм. Подібна поведінкова структура свідчить про труднощі в прийнятті змін та нових вимог зовнішнього середовища, що вказує на знижену гнучкість мислення та емоційного реагування. Характерними рисами цих пацієнтів є високий рівень нейротизму та виражена інтроверсія, що свідчить про схильність до внутрішньої напруги, пригніченого емоційного стану, підвищеної тривожності та депресивних реакцій.

Такі індивіди мають схильність до перебільшено сильних емоційних реакцій, які не відповідають об'єктивній складності ситуацій. Реактивна тривога чи депресія в них часто формується як відповідь на незначні, з точки зору зовнішнього спостерігача, труднощі, що вказує на порушення механізмів емоційної регуляції та психічної адаптації.

Фактор сімейного середовища є одним із ключових у процесі формування психосоматичних розладів, особливо якщо йдеться про дисфункціональні сім'ї. Враховуючи, що початковий етап соціалізації людини відбувається саме в родинному колі, порушення у сфері сімейної взаємодії, нечіткий розподіл ролей, а також емоційна напруга між членами сім'ї можуть суттєво впливати на розвиток соматичних симптомів, зумовлених психологічними факторами.

Науковиця Н. С. Завацька у своїх дослідженнях зосередила увагу на вивченні специфіки сімейного функціонування у випадках, коли в дитини виявлялися психосоматичні порушення [3]. Її аналіз дозволив простежити чіткий взаємозв'язок між особливостями родинної системи та виникненням соматичних симптомів у дітей, зокрема у випадках захворювань шлунково-кишкового тракту та бронхіальної астми. Дослідниця виявила, що в подібних сім'ях спостерігається дефіцит чіткої структуризації сімейних ролей, постійна конфліктність, а також порушення емоційної дистанції між матір'ю та дитиною – надмірна симбіотичність, що є найбільш вираженою саме в діаді «мати – дитина» у випадках бронхіальної астми. Батько в таких сім'ях часто або повністю усунений з процесу виховання чи відіграє пасивну роль у сімейній динаміці.

Ще однією важливою психологічною характеристикою таких сімей є схильність до алекситимії — нездатності чітко усвідомлювати, вербалізувати та виражати власні емоції. У досліджуваних сім'ях цей феномен виявляється на різних рівнях у всіх членів родини. Унаслідок пригнічення та невираженості емоційної напруги виникає хронічне відчуття тривоги, провини та загальної психоемоційної нестабільності. Психосоматичні симптоми в такому разі виконують функцію своєрідного «вентиляційного клапана» — вони знижують рівень загальної напруги в сім'ї, дозволяючи тимчасово стабілізувати внутрішньосімейні стосунки. Загострення хвороби дитини виступає сигналом, який мобілізує увагу батьків, сприяє припиненню конфліктів та слугує неусвідомленим механізмом підтримання сімейного балансу.

Отже, психосоматичні розлади є результатом складної взаємодії психологічних, соціальних та біологічних чинників. Індивідуально-психологічні особливості, зокрема емоційна лабільність,

тривожність, ригідність поведінки, інтроверсія та низька здатність до саморегуляції, суттєво впливають на сприйняття стресових ситуацій та формування психосоматичних симптомів. Висока емотивність та чутливість до психотравмувальних чинників, наявність невисловлених негативних емоцій, схильність до фіксованих форм поведінки (педантизм, нав'язливість, стереотипність) підвищують ризик виникнення психосоматичних реакцій.

Значну роль у формуванні психосоматичних симптомів відіграє сім'я, дисфункціональні сімейні моделі, порушення ролей, конфліктність у стосунках, а також емоційна ізоляція членів родини, особливо в поєднанні з алекситимією, створюють підґрунтя для соматизації психоемоційного напруження. Психосоматичні симптоми часто виступають як засіб зниження емоційної напруги в родині, виконуючи функцію стабілізації сімейних стосунків. У цьому контексті захворювання дитини може розглядатися як непрямий спосіб комунікації та регуляції міжособистісних стосунків.

Раннє виявлення психологічних передумов психосоматичних розладів, своєчасна психодіагностика індивідуально-психологічних характеристик, а також психокорекційна та психотерапевтична робота з родиною дозволяють знизити ризик хронізації психосоматичних станів і сприяють формуванню здорових моделей реагування на стрес.

Список використаних джерел

1. Бугайова Н. М. Психосоматичні і соматопсихічні взаємовпливи в ґенезі захворювань та їх роль у розвитку суїцидальної поведінки. *Психологічна теорія і технологія навчання. Актуальні проблеми психології*. Київ, 2006. № 2. С. 11–15.

2. Дроботун О. С. Вплив хронічного соматичного захворювання на особистісні зміни підлітка. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Психологічні науки.* 2014. Вип. 2.12 (103). С. 85–89.

3. Завацька Н. Є. Соціально-психологічні чинники психосоматичних розладів у студентської молоді : монографія. Луганськ : СНУ ім. В. Даля ; Алчевськ : ДонДТУ, 2013. С. 65–70.

4. Захарчук-Чугай Р. В. Психологічна характеристика типів темпераменту: лекція для студентів IV курсу ФФВ спеціальності 024 Хореографія з дисципліни «Психологія творчої діяльності». 2018. С. 1–19.

Вікторія Матвієнко,
курсантка 3 курсу Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: ***Лілія Шестак,***
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного та
конституційного права ННІ права, правоохоронної
діяльності та психології Пенітенціарної академії України

ДОЦІЛЬНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ НА ЗАГАЛЬНИХ УМОВАХ

Питання адміністративної відповідальності неповнолітніх осіб завжди перебувало у фокусі правової науки та правозастосовної практики. Його актуальність зумовлена необхідністю знаходження збалансованого підходу між двома фундаментальними принципами: забезпеченням публічного порядку та індивідуальною охороною прав дитини. Чинний Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП) встановлює двоїсту систему: для більшості адміністративних проступків, вчинених неповнолітніми особами, передбачені спеціальні заходи впливу (ст. 24-1 КУпАП), тоді як за окремі, найбільш серйозні, правопорушення до неповнолітніх застосовується адміністративна відповідальність на загальних підставах (ч. 2 ст. 13 КУпАП) [1].

Доцільність та ефективність такого виняткового підходу потребують ґрунтовного аналізу. Чи справді притягнення до відповідальності на загальних умовах сприяє перевихованню та запобіганню повторним правопорушенням, або, навпаки, може поглиблювати соціальну дезадаптацію підлітків?

Правова доцільність застосування до неповнолітніх адміністративної відповідальності на загальних підставах (ст. 13 ч. 2 КУпАП) ґрунтується на принципі пропорційності юридичної відповідальності тяжкості вчиненого правопорушення. Український законодавець, визнаючи особливий статус підлітків, водночас чітко встановлює межу, перехід якої вимагає більш суворих, загальноправових методів впливу, аніж суто виховних заходів (ст. 24-1 КУпАП). Ця доцільність втілюється у принципі винятковості та диференціації: загальні стягнення застосовуються лише до правопорушень, які посягають на найбільш охоронювані

суспільні відносини, такі як громадський порядок (дрібне хуліганство), власність, безпека дорожнього руху та авторитет державної влади (злісна непокора). Така диференціація дозволяє системі правосуддя адекватно реагувати на ступінь антигромадської спрямованості діяння. Крім того, застосування загальних підстав за певні правопорушення забезпечує рівність перед законом для осіб, які досягли 16 років, сигналізуючи, що правові норми однаково захищають громадські інтереси, запобігаючи відчуттю безкарності.

Загальні адміністративні стягнення також володіють значним суспільно-виховним та превентивним потенціалом. Зокрема, адміністративний штраф, який у разі відсутності самостійного заробітку стягується з батьків (ст. 307 ч. 2 КУпАП), має сильний непрямий виховний ефект. Цей механізм спонукає батьків до посилення контролю, а неповнолітній опосередковано засвоює урок матеріальної відповідальності. Ще більш ефективним є трудове виховання через громадські роботи, які можуть бути застосовані до неповнолітніх з 16 років.

Для ілюстрації доцільності цієї диференціації варто проаналізувати два приклади з КУпАП. Стаття 180-1 КУпАП («Порушення порядку перебування дітей у закладах, у яких провадиться діяльність у сфері розваг, або закладах громадського харчування») слугує важливим контраргументом на користь пріоритету виховних заходів. Суть правопорушення полягає в порушенні комендантської години для дітей до 16 років, і відповідальність за це несуть переважно дорослі (батьки за ст. 184 КУпАП або посадові особи закладів). Цей підхід є доцільним, оскільки першопричина проступку – недостатнє виконання батьківських обов'язків, а не лише деструктивна поведінка дитини. Застосування загальних стягнень до самого неповнолітнього в цій ситуації було б неефективним, адже не розв'язує проблему бездоглядності, підтверджуючи, що загальні умови мають застосовуватися лише тоді, коли суспільна небезпека діяння переважає потребу у виховному впливі.

На противагу цьому ст. 185 КУпАП («Злісна непокора законному розпорядженню або вимозі поліцейського, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовця») є ключовим аргументом на підтримку про необхідність загальних умов. Злісна непокора – це відкритий, зухвалий акт ігнорування законної вимоги представ-

ника влади, який посягає на авторитет державної влади. Стаття 185 прямо внесена до переліку правопорушень у ст. 13 ч. 2 КУпАП, причому закон встановлює категоричний виняток: суд не має права замінити загальне стягнення (штраф, громадські роботи) на більш м'які заходи впливу. Це рішення законодавця є абсолютно доцільним через високу суспільну небезпеку діяння, необхідність формування нульової толерантності до відкритого протистояння владі та сильніший превентивний ефект суворого стягнення. Таким чином, ст. 185 КУпАП є не лише прикладом, де застосування адміністративної відповідальності на загальних умовах є не тільки правом, а й обов'язком суду для захисту основ публічної безпеки та управління.

Проте, на наш погляд, було би більш доцільно переглянути й інші статті КУпАП на предмет доцільності застосування до неповнолітніх заходів адміністративної відповідальності на загальних умовах, особливо ті з них, які мають об'єктом посягання авторитет органів державної влади. Адже ігнорування законних вимог представників державних структур, невиконання їх законних розпоряджень, перешкоджання роботі відповідних владних суб'єктів тощо формує в неповнолітнього негативне ставлення до держави загалом та її приписів зокрема. Так, вище вже було зазначено, що неповнолітні притягуються до адміністративної відповідальності на загальних засадах за вчинення правопорушення, передбаченого ст. 185 КУпАП. Але доцільно, щоб на таких самих умовах неповнолітні відповідали й за порушення вимог ст. 185-10 КУпАП «Злісна непокора законному розпорядженню або вимозі військовослужбовця або працівника Державної прикордонної служби України або члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону».

Таким чином, доречно переглянути зміст ч. 2 ст. 13 КУпАП та визначити розширений перелік адміністративних проступків, за вчинення яких неповнолітні мають притягуватися до адміністративної відповідальності на загальних засадах.

Список використаних джерел

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Стаття 184. Стаття 33. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text (дата звернення: 03.11.2025).

Юлія Меньшикова,
слухачка 1-го курсу магістратури
Пенітенціарної академії України

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА НОРМА, ЇЇ ЗМІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Сучасні трансформаційні процеси, зумовлені оновленням адміністративного законодавства, цифровізацією публічного управління та умовами воєнного стану, актуалізують потребу глибшого осмислення природи адміністративно-правової норми. Вона виступає базовим елементом механізму правового регулювання, через який реалізується державна політика у сфері публічного адміністрування та забезпечується баланс між владними повноваженнями й правами громадян. Метою дослідження є визначення ролі адміністративно-правової норми в системі публічного управління, розкриття її функціонального змісту та демонстрація особливостей реалізації у сучасному правопорядку, зокрема в умовах воєнного стану й цифровізації.

Адміністративно-правова норма є фундаментальним елементом системи публічного управління, що визначає порядок реалізації владних повноважень і гарантії прав громадян у взаємодії з органами влади. Її зміст охоплює не лише регламентацію поведінки суб'єктів адміністративно-правових відносин, а й встановлення процедур, стандартів та принципів належного врядування. Сучасний розвиток держави зумовлює появу нових типів норм – сервісних, безпекових, процедурно-цифрових, які формують оновлену модель правового регулювання. Особливістю адміністративно-правової норми є поєднання імперативної й гарантійної основи: вона одночасно забезпечує обов'язковість виконання рішень і захист прав приватних осіб. Тому адміністративно-правова норма сьогодні має розглядатися не лише як засіб владного впливу, а як інструмент правового партнерства між державою та громадянином, що забезпечує прозорість, ефективність і відповідальність публічного управління.

З огляду на зміну ролі адміністративно-правової норми від владно-примусової до партнерсько-регулятивної виникає потреба глибшого аналізу її внутрішньої структури, що поєднує регулятивні, охоронні та процедурні елементи.

Так, норма публічного адміністрування має комплексний характер, що проявляється в поєднанні регулятивної, охоронної та процедурної функцій. Як зазначають дослідники, ефективне правове регулювання у сфері публічного управління можливе лише за умови створення єдиної моделі норми, у якій взаємопов'язано регулятивну частину (що визначає порядок дій суб'єктів і позитивні обов'язки) та охоронну складову (яка забезпечує відповідальність за їх порушення). Такий підхід формує загальну комбіновану норму, котра не лише встановлює правила поведінки, а й створює правові механізми їх реалізації та захисту. Процедурна складова при цьому виконує інтеграційну функцію, забезпечуючи узгодженість між владними і правозахисними аспектами регулювання [1, с. 94].

Отже, адміністративно-правова норма в сучасному розумінні є системною категорією, що поєднує регулятивні, охоронні та процедурні елементи, від якості взаємодії яких залежить ефективність публічного адміністрування.

Також варто наголосити, що адміністративно-правовий припис водночас виконує системоутворювальну функцію, слугуючи основою для формування правових режимів, гарантій законності, дисципліни й безпеки. Саме завдяки її імперативно-регулятивній природі забезпечується узгодженість владних, контрольних і охоронних механізмів публічного управління, зокрема у сфері громадської безпеки та громадського порядку. Як засвідчує практика діяльності військових адміністрацій в умовах воєнного стану, ефективність реалізації цих режимів залежить від належної нормативної конкретизації адміністративно-правових приписів, що визначають межі владного втручання, заходи відповідальності та правові гарантії особи [2, с. 372]. Таким чином, адміністративно-правова норма постає не лише як формальний регулятор, а як основа правопорядку, стабільності та безпеки держави.

Особливо показовим є практичний вимір дії адміністративно-правових приписів, який підтверджує їхню комплексну природу та здатність поєднувати регулятивні, охоронні й процедурні засади в реальному правозастосуванні. Комплексний характер адміністративно-правових норм яскраво проявляється у сфері публічної безпеки, інформаційної відкритості та публічного адміністрування. Так, у діяльності правоохоронних органів сектору національ-

ної безпеки норми адміністративного права одночасно виконують регулятивну функцію (визначаючи порядок обігу публічної інформації), охоронну (забезпечуючи інформаційну безпеку та протидію кібератакам) і процедурну (встановлюючи прозорі правила доступу до даних і механізми оскарження) [3, с. 456].

Водночас у сфері публічного управління адміністративно-правові норми реалізуються через адміністративні акти, які не лише формують правила поведінки, але й визначають процедури, статуси та взаємодію суб'єктів влади, забезпечуючи координацію їхніх дій у межах сервісної моделі управління [4, с. 649].

Паралельно у системі публічної безпеки діють спеціальні норми, що регламентують адміністративно-правові режими діяльності військових адміністрацій та правоохоронних органів у період воєнного стану, спрямовані на підтримання правопорядку та захист прав громадян [5, с. 34]. Усе це свідчить, що адміністративно-правова норма у сучасному правопорядку виконує не лише регулятивну, а й інтеграційну місію: узгоджує владні, процедурні та гарантійні аспекти правозастосування, забезпечуючи стабільність і прозорість публічного врядування.

Отже, проведене дослідження доводить, що адміністративно-правова норма є не лише інструментом владного примусу, а передусім — механізмом реалізації принципу належного врядування, який поєднує регулятивні, охоронні та процедурні елементи. Її зміст відображає сучасну концепцію публічного партнерства між державою і громадянином, що забезпечує баланс прав, обов'язків і відповідальності у сфері публічного адміністрування.

Теоретична цінність дослідження полягає в поглибленні розуміння природи адміністративно-правової норми як системної категорії, здатної інтегрувати владні, сервісні та гарантійні функції.

Практичне значення полягає в можливості використання отриманих положень для вдосконалення правотворчої діяльності, розроблення цифрових адміністративних регламентів і підвищення ефективності функціонування публічної влади в умовах воєнного стану та цифровізації.

Список використаних джерел

1. Кунєв Ю. Д., Легенький М. І. Адміністративно-правова охорона регулятивних норм засобами адміністративної відповідальності.

Юридичний вісник. 2021. № 3 (60). С. 90–96. URL: https://doi.org/10.18372/2307-9061.60.15958.

2. Мельник С. М. Адміністративно-правові форми забезпечення громадської безпеки і громадського порядку державними військовими адміністраціями України в умовах правового режиму воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. С. 370–373. URL: 10.24144/2788-6018.2023.01.62.

3. Кондратенко В. М., Сокуренко О. А. Адміністративно-правові засади забезпечення інформаційної безпеки та доступу до публічної інформації в діяльності правоохоронних органів сектору національної безпеки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2025. Вип. 89. Ч. 2. С. 452–457. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.2.69.

4. Хребтова А. А. Норми адміністративного права як форма реалізації публічного адміністрування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 5. С. 647–651. URL: https://doi.org/10.24144/27886018.2024. 05.100.

5. Крамарчук Н. Адміністративно-правове регулювання в умовах воєнного стану в Україні: виклики, ризики та напрями удосконалення. *Актуальні проблеми правознавства*. 2025. № 3 (43). С. 28–37. URL: 10.35774/app2025.03.028.

Олександр Мицька,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри формування та розвитку
професійної компетентності персоналу ДКВС України
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України;
Ольга Яриз,
старший викладач центру
спеціальної підготовки
Пенітенціарної академії України

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ ЖІНОК ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Покарання у виді позбавлення волі вважається найсуворішим видом покарання в системі покарань в Україні, тому відбувається засудженими особами в кримінально-виконавчих установах закритого типу, тобто у виправних колоніях (далі – ВК).

У кожній ВК відбувають покарання різноманітні категорії засуджених, і їх класифікація за різними ознаками відіграє важливу

роль у період виконання та відбування кримінального покарання у виді позбавлення волі.

У доктринальних джерелах з кримінально-виконавчого права можна бачити різноманіття дефініцій класифікації засуджених, у тому числі засуджених до позбавлення волі.

Розглянемо деякі з них. Так, у юридичний літературі класифікація засуджених до позбавлення волі – це розподіл їх на відносно однорідні категорії за певними ознаками для створення найбільш ефективних умов у досягненні мети покарання [1, с. 62].

Вітчизняні науковці І. Боднар та М. Снітко зазначають, що класифікацію засуджених можна визначити як заснований на законі, вимогах психології та педагогіки, а також практики, що склалася, поділ осіб, позбавлених волі, згідно з вироком суду на більш-менш однорідні групи за ознаками рівня соціальної (у зв'язку з тим, що правові норми є частиною соціальних) та моральної занедбаності їх особистості, а також рівня суспільної небезпеки і мотивів вчиненого ними злочину з метою їхнього роздільного тримання як у різних установах виконання покарань, так і всередині них в окремих локальних та структурних дільницях [с. 10, 11]. Метою класифікації засуджених до позбавлення волі є передусім диференціація їх за установами виконання покарань, для того щоб забезпечити індивідуалізацію покарання на його стадії виконання.

До критеріїв класифікації засуджених до позбавлення волі можна віднести такі: вік, стать, тяжкість вчиненого злочину, строк призначеного покарання, форми вини, факт відбування в минулому покарання у виді позбавлення волі, рецидив злочинів, громадянство [3, с. 209]. Зважаючи на критерії класифікації, можна дійти висновку, що вони охоплюють дві тісно пов'язані між собою групи ознак:

– перша група – соціально-демографічні (вік, стать, громадянство);

– друга група – правові (тяжкість вчиненого злочину, строк призначеного покарання, форми вини, факт відбування в минулому покарання у виді позбавлення волі, рецидив злочинів).

У юридичних джерелах трапляються різні види класифікацій: юридична і психологічна, зовнішня і внутрішня, первинна і вторинна.

Класичний варіант класифікації засуджених до позбавлення волі визначає два види класифікації — первинну і вторинну.

На наш погляд, слід дотримуватися останньої, оскільки вона охоплює юридичну і психологічну (педагогічну) складову загальної класифікації засуджених.

Первинна класифікація починається одразу після набуття чинності вироку суду і відбувається в комплексному процесі розподілу засуджених по ВК. Така класифікація здійснюється через принципи диференціації та індивідуалізації. Не вдаючись до дефініцій цього принципу, слід зазначити, що диференційований підхід враховується під час розподілу засуджених по ВК з різними режимами відбування покарання.

Враховуючи критерії класифікації, гендерний аспект та чинні принципи кримінально-виконавчого законодавства виконання та відбування покарань, розподіл засуджених жінок здійснюється, зважаючи на положення Кримінально-виконавчого кодексу України та наказу Міністерства юстиції України від 27.02.2017 № 680/5 «Про затвердження Порядку визначення засудженим виду установи виконання покарань, направлення для відбування покарання засуджених до позбавлення волі на певний строк, довічного позбавлення волі, обмеження волі та їх переведення, Положення про центральну та міжрегіональну комісії з питань визначення засудженим до позбавлення волі виду установи виконання покарань, місця відбування покарання особам, засудженим до позбавлення волі на певний строк, довічного позбавлення волі, обмеження волі, їх направлення і переведення для відбування покарання».

До виправних колоній (секторів) мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання направляються жінки, засуджені за нетяжкі злочини, тяжкі та особливо тяжкі злочини.

До виправних колоній (секторів) середнього рівня безпеки направляються жінки, засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі; яким покарання у виді смертної кари або довічного позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний строк у порядку помилування; яким покарання у виді довічного позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний строк за правилами, передбаченими статтею 82 Кримінального кодексу України [4].

Крім того, вагітні жінки та жінки, які мають при собі дітей віком до трьох років, розподіляться по установах за такими критеріями:

– вперше засуджені до позбавлення волі вагітні жінки та жінки, які мають при собі дітей віком до трьох років, – до державної установи «Кам'янська виправна колонія (№ 34)»;

– неодноразово засуджені до позбавлення волі вагітні жінки та жінки, які мають при собі дітей віком до трьох років, – до державної установи «Надержинщинська виправна колонія (№ 65)» [4].

Вторинна класифікація здійснюється за допомогою вищезазначених принципів виконання та відбування покарань по прибутті до ВК зазвичай адміністрацією установи. Її критерії не визначаються нормами законодавства.

Оскільки головним завданням класифікації засуджених є досягнення максимальної ефективності виконання покарання, на наше переконання, ця класифікація передбачає:

по-перше, виділення засуджених за спрямованістю прагнень, переконань, ідеалів, інтересів, уподобань, світоглядів;

по-друге, розподіл за категоріями жінок (криміногенні потреби, життєві навички, соціальна занедбаність, залежності та ін.);

по-третє, за виникненням життєвих обставин (мається на увазі інститут материнства або наявність малолітньої дитини) тощо.

Володіння цією класифікацією дозволить персоналу забезпечити правильність вибору стратегії і тактики індивідуального впливу на особистість, прогнозувати поведінку жінок, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, як у період відбування покарання, так і після звільнення.

Отже, з проведеного нами дослідження можна зробити висновок, що класифікація засуджених до позбавлення волі жінок ґрунтується на загальній класифікації за допомогою соціально-демографічних даних, кримінально-правової та кримінально-виконавчої характеристик, через призму принципів диференціації та індивідуалізації, а також враховує юридичні та психолого-педагогічні ознаки. Правильна класифікація засуджених жінок до позбавлення волі надає можливість персоналу ВК використовувати дієвий інструментарій для досягнення мети покарання, а саме виправлення і ресоціалізації.

Список використаних джерел

1. Назимко Є. С. Данилевська Ю. О., Данилевський А. О., Гранкіна В. І. Кримінально-виконавче право України : навч. посіб. / за заг. ред. Є. С. Назимка. Київ : Дакор, 2020. 210 с.

2. Боднар І. В., Снітко М. Є. Окремі питання класифікації засуджених до покарання у виді позбавлення волі на певний строк. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право.* 2021. № 1 (12). С. 7–19.

3. Кримінально-виконавче право України : підручник / за заг. ред. Є. Ю. Бараша. Київ : Нац. акад. внутр. справ, ФОП Кандиба Т. П., 2018. Т. 2. 622 с.

4. Про затвердження Порядку визначення засудженим виду установи виконання покарань, направлення для відбування покарання засуджених до позбавлення волі на певний строк, довічного позбавлення волі, обмеження волі та їх переведення, Положення про центральну та міжрегіональну комісії з питань визначення засудженим до позбавлення волі виду установи виконання покарань, місця відбування покарання особам, засудженим до позбавлення волі на певний строк, довічного позбавлення волі, обмеження волі, їх направлення і переведення для відбування покарання : наказ Міністерства юстиції України від 27.02.2017 № 680/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0265-17#Text (дата звернення: 31.10.2025).

Тетяна Міден-Дивинська,
здобувачка вищої освіти 2-го курсу магістратури
заочної форми навчання
спеціальності 053 Психологія
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: *Ірина Волеваха,*
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Пенітенціарної академії України

ЖІНОЧЕ ЛІДЕРСТВО ТА ПСИХОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ КЕРІВНИЦЬ: ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасних організаційних контекстах жіноче лідерство набуває особливої актуальності. Психологічні особливості жінок-лідерок визначають ефективність управлінської діяльності, здатність мотивувати підлеглих та формувати позитивний психологічний клімат у колективі.

Закордонні дослідження демонструють, що жінки часто реалізують трансформаційний стиль лідерства, поєднуючи орієнтацію на розвиток команди з високим рівнем емоційної чутливості.

Вивчення психологічних ресурсів жінок-керівниць дозволяє оптимізувати управлінські процеси, підвищити ефективність ко-

мандної роботи та розробити науково обґрунтовані програми розвитку лідерських компетенцій.

Дослідження проведено на основі системного аналізу наукових джерел та емпіричного обстеження 70 жінок-керівниць, які працюють у державних установах, освітніх закладах та бізнес-структурах. Вік учасниць становив від 28 до 50 років, стаж управлінської діяльності – від 3 до 15 років.

Для вивчення психологічних ресурсів жінок-лідерок застосовано такі методики: тест на емоційну інтелігентність (Goleman, 1998); опитувальник лідерського стилю та мотиваційних орієнтацій; анкета на визначення рівня емпатії та соціальної чутливості; методика оцінки комунікативної компетентності та адаптивності у колективі.

1. Емоційна інтелигентність.

Середній бал – 4,6 із 5, що відповідає високому рівню розвитку емоційної компетентності**.**

Інтерпретація: учасниці здатні усвідомлювати, розпізнавати та регулювати власні емоційні стани, адекватно реагувати на емоції оточення.

Пояснення: це свідчить про зрілу особистісну структуру, високий самоконтроль і стресостійкість, що є ключовими якостями ефективного лідера. Подібні результати фіксують і українські дослідження, які підкреслюють, що саме емоційна стабільність формує довіру в управлінні (Карамушка, 2020; Beharrie & Mabitsela, 2023).

2. Соціальна чутливість та емпатія. Середній показник – 4,5 із 5 (високий рівень).

Інтерпретація**:** жінки-лідерки демонструють виражену здатність до розуміння емоційних станів інших, співпереживання та соціальної підтримки.

Пояснення: такий рівень емпатії забезпечує ефективне управління міжособистісними відносинами, що зменшує ризики конфліктів та підвищує згуртованість команди (Горбенко, 2021; Shabani et al., 2021).

3. Комунікативна компетентність**.** Середній бал — 4,4 із 5 (вище від середнього рівня).

Інтерпретація: жінки-лідерки здатні чітко формулювати завдання, аргументовано відстоювати позицію та створювати атмосферу довіри.

Пояснення: це вказує на високий рівень міжособистісної зрілості, орієнтацію на діалог та психологічну безпеку в колективі (Горлач, 2019; Goleman, 1998).

4. Організаційна гнучкість та адаптивність.

Середній показник – 4,2 із 5 (помірно високий рівень).

Інтерпретація: респондентки демонструють здатність швидко пристосовуватися до змін, приймати нестандартні рішення та підтримувати ефективність діяльності у стресових умовах.

Пояснення: це підтверджує наявність стратегічного мислення й внутрішньої мотивації до розвитку, що характерно для сучасного лідерства (Eagly & Carli, 2007; Карамушка, 2020).

Аналіз мотиваційних орієнтацій показав, що жінки-лідерки орієнтовані на розвиток команди, професійне зростання підлеглих та саморозвиток. Жінки, які працюють у традиційно чоловічих сферах, проявляють більшу орієнтацію на контроль і стратегічне планування, що свідчить про адаптивний стиль управління.

Отримані результати підтверджують закордонні дослідження щодо трансформаційного стилю жіночого лідерства та його зв'язку з високим рівнем емоційної інтелігентності та соціальної чутливості. Особливості мотиваційних орієнтацій свідчать про здатність жінок адаптувати управлінський стиль залежно від контексту, що є ключовим фактором ефективного керівництва в сучасних організаціях.

Отримані результати засвідчують, що психологічні ресурси жінок-лідерок проявляються у високих рівнях емоційної інтелігентності, емпатії та комунікативної компетентності, що забезпечує ефективне керівництво, соціальну стабільність і готовність до професійних викликів. Синтез когнітивних, емоційних і поведінкових компонентів формує основу адаптивного лідерства, орієнтованого на розвиток людського потенціалу.

Список використаних джерел

1. Карамушка Л. М. Психологія управління: розвиток лідерства в організаціях. Київ : Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2020.

2. Горбенко О. І. Емпатія як чинник ефективної комунікації у професійному середовищі. *Вісник ХНПУ ім. Г. С. Сковороди.* 2021.

3. Горлач М. В. Комунікативна компетентність керівника: структура та функції. *Психологічний журнал.* 2019. № 3.

4. Goleman D. Working with Emotional Intelligence. New York : Bantam Books, 1998.

5. Eagly A. H., Carli L. L. Through the Labyrinth: The Truth About How Women Become Leaders. Harvard Business Press, 2007.

6. Shabani J., Hassan S., Ahmad Z. Empathy and Leadership Effectiveness in Organizational Contexts. *Journal of Psychology and Behavioral Science.* 2021.

7. Beharrie N., Mabitsela M. Emotional Intelligence and Transformational Leadership Among Female Executives. *South African Journal of Psychology.* 2023.

Катерина Мірошниченко,
слухачка 6-го курсу Пенітенціарної академії України;
Тетяна Данильченко,
доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології Навчально-наукового
інституту права, правоохоронної діяльності та психології
Пенітенціарної академії України

АДАПТАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У СИСТЕМІ ДКВС УКРАЇНИ У ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Проблема адаптації людини є актуальною та комплексною, яка досліджується на стику різних наукових галузей: психології, фізіології, медицини, екології й біології.

Існує багато визначень адаптації як у широкому сенсі, так і на різних рівнях. Фахівці часто розрізняють адаптацію як процес (зміну, що триває) і як результат (стан пристосованості). Для позначення результату іноді використовуються терміни «адаптованість» або «пристосованість».

«Синдром, зумовлений різноманітними шкідливими чинниками» – так у 1963 році у всесвітньовідомому науковому журналі "Nature" монреальський вчений Ганс Сельє описав механізми адаптації до зміни умов навколишнього середовища організму людини як реакцію на хвороботворні фактори [1, с. 32].

Адаптація особистості розглядається як комплексний динамічний процес багаторівневого пристосування суб’єкта до змінених умов зовнішнього і внутрішнього середовища, який забезпечує збереження її функціональної стійкості та ефективності.

Цей процес має чотири ключові рівні організації, що потребують узгодженої регуляції:

1. Біологічний (організм): пристосування фізіологічних функцій.

2. Психофізіологічний (індивідуальність): формування оптимальних реакцій та механізмів саморегуляції.

3. Соціально-психологічний (особистість): налагодження адекватної взаємодії з мікросоціальним середовищем.

4. Професійний (фахівець): інтеграція професійних знань, навичок та цінностей у нову діяльність [2, с. 235–236].

Цілісне розуміння адаптації, що охоплює її багаторівневу структуру, дає змогу виділити спеціалізовані форми, які відповідають конкретним видам діяльності або соціальним інститутам.

У контексті навчання здобувачів вищої освіти, що пов'язане з кардинальною зміною соціального статусу (перехід від школяра до студента) та інтеграцією в нове навчальне середовище з підвищеними вимогами до самостійності та академічної відповідальності, а також часто супроводжується зміною побутових умов, особливої ваги набуває психологічна адаптація студентів і курсантів [3].

Психологічна адаптація на цьому етапі виступає як інтегративний механізм, що забезпечує успішність пристосування на психофізіологічному і соціально-психологічному рівнях. Вона являє собою не просто пасивне звикання, а й активний процес входження особистості в освітнє середовище, пристосування до його академічних і соціальних вимог та формування внутрішньої гармонії. Успішне проходження цього етапу є необхідною базою для подальшого формування фахівця та його успішного професійного становлення.

Розглядаючи особливості підготовки здобувачів вищої освіти до роботи у складних умовах (система ДКВС), особливої ваги набуває професійна адаптація, яка інтегрує в собі успішність усіх попередніх рівнів (психофізіологічного та соціально-психологічного). Вона являє собою процес входження особистості в нову професійну діяльність, пристосування до її специфічних вимог і досягнення необхідного рівня ефективності.

Саме з таких позицій професійна адаптація – це адаптація індивіда до фізичних умов професійного середовища (психофізіологічний аспект), адаптація до професійних завдань, операцій, що виконуються, професійної інформації (професійний аспект) та адаптація

особистості до соціальних компонентів професійного середовища (соціально-психологічний аспект) [4, с. 56].

Таким чином, професійна адаптація є кульмінаційним етапом загального пристосування здобувачів вищої освіти в системі ДКВС України у процесі навчальної діяльності.

Але визначальною умовою успішної адаптації незалежно від її рівня є активна суб'єктна позиція індивіда. Це передбачає не лише реакцію на зовнішні виклики, а й практичну діяльність: постійне осмислення власних дій, ініціативний пошук шляхів розв'язання проблем відповідно до конкретних умов життєдіяльності та систематичний аналіз результатів взаємодії з новими обставинами й оточенням. Здатність до такої активної саморегуляції тісно корелює з рівнем самоефективності особистості, що й визначає актуальність нашого дослідження.

Список використаних джерел

1. Selye H. A syndrome produced by diverse nocuous agents. 1936. J Neuropsychiatry Clin Neurosci. 1998. Spring; 10 (2):230-1. doi: 10.1176/jnp.10.2.230a. PMID: 9722327.

2. Блажівський М. І. Поняття адаптації у сучасній науковій літературі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна.* Львів, 2014. Вип. 1. С. 233–242.

3. Мозгова Г. П., Уваркіна К. М. Психологічна адаптація студентської молоді до процесу навчання. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*. Київ, 2016. Вип. 4. С. 157–162.

4. Гринців М. В. Психологічні особливості професійної адаптації молоді. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Психологічні науки.* Миколаїв, 2012. Вип. 9. С. 54–57.

Костянтин Муравський,
здобувач вищої освіти 2-го курсу магістратури
заочної форми навчання
спеціальності 053 Психологія
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: ***Ірина Волеваха,***
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Пенітенціарної академії України

ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІСТЬ СТИЛЮ КЕРІВНИЦТВА І ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ В КОЛЕКТИВАХ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ

Проблема ефективності керівництва в системі Державної кримінально-виконавчої служби України (ДКВС) має особливе значення, оскільки діяльність у цій сфері пов'язана з підвищеною відповідальністю, суворою дисципліною, високим рівнем стресу та необхідністю оперативного прийняття рішень у складних умовах. Від стилю керівництва значною мірою залежить не лише організованість і результативність діяльності персоналу, а й психологічний клімат у колективі – тобто сукупність міжособистісних взаємин, рівень довіри, підтримки та емоційного комфорту [2]. Установи ДКВС функціонують у замкненому структурованому середовищі, де значущість внутрішньої атмосфери для стабільності системи надзвичайно велика. Саме тому дослідження взаємозв'язку між стилем керівництва та психологічним кліматом має важливе практичне й теоретичне значення.

Психологічний клімат формується під впливом управлінських рішень, способів комунікації та ціннісних орієнтацій керівників. Надмірно авторитарний стиль може спричиняти напруженість, недовіру та відчуження, тоді як демократичний або командний стиль, навпаки, сприяє згуртованості, ініціативності та взаємній підтримці [1]. В умовах реформування пенітенціарної системи України актуальним стає пошук управлінських стратегій, які поєднували б вимогливість до виконання службових завдань з турботою про психологічний добробут працівників. Саме в цьому контексті важливим є вивчення того, як стаж роботи впливає на переважаючі стилі керівництва та їх зв'язок з психологічною атмосферою в колективі.

З метою вивчення взаємозв'язку стилю керівництва та психологічного клімату в колективах ДКВС було проведено емпіричне дослідження у Державній установі «Диканівська виправна колонія № 12» (м. Харків). У вибірці взяли участь 92 працівники, яких поділено на дві групи: 1 група – респонденти, які мають стаж роботи у структурі до 10 років (49 осіб); 2 група – мають стаж понад 10 років (43 особи). Працівники оцінювали безпосереднє керівництво установи. Для оцінювання використовувалися такі психодіагностичні методики: методика оцінки стилю керівництва (О. Козловська, А. Романюк, В. Урунський); методика оцінки психологічного клімату в колективі (Л. Карамушка); «Управлінська решітка» Р. Блейка і Дж. Моутон.

Отримані дані свідчать, що більшість працівників обох груп оцінюють психологічний клімат у своїх колективах як середньо сприятливий. Таку оцінку зазначили 49 % респондентів зі стажем до 10 років та 46,5 % – зі стажем понад 10 років. Це вказує на відносну стабільність соціально-психологічних взаємин у колективах, але з наявністю певних напружень у сфері комунікації та взаємодії.

Водночас 39,5 % досвідчених працівників оцінили клімат як високо сприятливий, що свідчить про сформовані стосунки довіри, взаємоповаги та підтримки між колегами. Для працівників зі стажем до 10 років характерна вища частка низького рівня сприятливості (22,4 %), що може бути зумовлено адаптаційними труднощами, емоційною напругою та недостатнім досвідом комунікації в умовах суворої службової дисципліни.

Аналіз результатів стилів керівництва показав, що у групі зі стажем понад 10 років частіше виявляється авторитарний стиль на високому рівні (41,9 %), тоді як серед молодших за стажем працівників цей показник становить 16,3 %. Це свідчить про те, що досвідчені керівники в умовах кримінально-виконавчої системи схильні спиратися на сувору дисципліну та чітке підпорядкування.

За результатами «Управлінської решітки» Р. Блейка і Дж. Моутон визначено такі тенденції:

Зокрема, стиль 1.1 (страх перед бідністю) частіше трапляється серед молодших респондентів (10,2 % проти 4,6 %), що свідчить про меншу впевненість у власних силах на початку кар'єри. З досвідом настає більша відповідальність і стабільність у професійній поведінці.

Стиль 1.9 (орієнтація на людину) траплявся у 18,4 % працівників зі стажем до 10 років і у 13,9 % – серед більш досвідчених. Це може свідчити про те, що молодші за стажем працівники частіше намагаються встановлювати дружні, підтримувальні стосунки з колективом, прагнучи до лояльності підлеглих і створення позитивного психологічного клімату.

Натомість стиль 9.1 (орієнтація на виробництво) був більш поширеним серед респондентів з меншим стажем – 26,5 %, тоді як серед тих, хто працює понад 10 років, його дотримуються лише 16,3 %, що свідчить про прагнення утвердити авторитет через контроль і вимогливість.

Найбільш оптимальний варіант поведінки – стиль 5.5 (збалансований) – спостерігався у 28,6 % респондентів зі стажем до 10 років і у 32,5 % тих, хто має більший досвід. Це свідчить про тенденцію до гармонійного поєднання вимогливості та підтримки, тобто прагнення водночас забезпечувати виконання службових завдань і зберігати сприятливий морально-психологічний клімат у колективі.

Найвищий показник серед усіх стилів продемонстрував стиль 9.9 (командний), який виявлено у 16,3 % молодших і у 32,7 % працівників з досвідом понад 10 років. Його поширення серед старших за стажем свідчить про зрілість управлінського стилю, здатність створювати згуртований колектив і досягати високих результатів.

Отже, зі зростанням управлінського стажу спостерігається еволюція стилю керівництва від жорстко контрольних і авторитарних моделей до більш демократичних, командних і збалансованих. Така динаміка відображає професійну зрілість керівників і здатність інтегрувати вимогливість з людяністю.

Паралельно простежується позитивна кореляція між командним стилем керівництва та рівнем сприятливості психологічного клімату. У колективах, де керівники орієнтовані не лише на виконання завдань, а й на підтримку підлеглих, відзначається вища згуртованість, довіра, емоційна стабільність і готовність до співпраці. Авторитарні стилі, навпаки, асоціюються з емоційною напруженістю та зниженням рівня відкритості в комунікації.

Отримані результати дозволяють стверджувати, що в колективах установ кримінально-виконавчої системи стиль керівництва є одним із ключових чинників формування психологічного клімату. Оптимальним виявився командний стиль (9.9), який по-

єднує орієнтацію на досягнення результатів з турботою про добробут працівників, забезпечуючи високий рівень довіри, взаємоповаги та колективної відповідальності.

Виявлено, що зі збільшенням стажу роботи відбувається поступовий перехід від авторитарно-контрольних моделей управління до гнучкіших і гуманістично орієнтованих стилів. Досвідчені керівники демонструють здатність створювати сприятливу емоційно-психологічну атмосферу, підтримувати баланс між дисципліною і співпрацею, що позитивно впливає на мотивацію та ефективність працівників.

Отже, управлінський стаж виступає чинником розвитку зрілого лідерства, а стиль керівництва безпосередньо визначає рівень психологічного клімату колективу. Для підвищення ефективності діяльності установ ДКВС доцільно сприяти розвитку в керівників навичок командного управління, комунікативної гнучкості, емоційного інтелекту та вміння підтримувати позитивні міжособистісні стосунки в умовах високої професійної напруги.

Список використаних джерел

1. Амурова Я. В., Момот М. А. Чинники комфортного соціально-психологічного клімату в колективі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2023. № 2. С. 17–20.

2. Перерва І. М. Стилі керівництва та їх місце в управлінні діяльністю підприємства. *Бізнес Інформ*. 2023. № 2. С. 241–247.

Наталія Павлюк,
курсантка 132 навчальної групи
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: *Сергій Івашко,*
кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри кримінально-виконавчого
та кримінального права
Пенітенціарної академії України

РІВНІСТЬ УСІХ УЧАСНИКІВ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ ПЕРЕД ЗАКОНОМ І СУДОМ

Принцип рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом є одним із найважливіших засад судочинства, що відображає фундаментальну ідею правової держави – забезпечення справедливості, неупередженості та доступу кожної особи до

правосуддя на рівних умовах. Його сутність полягає в тому, що всі особи, незалежно від соціального статусу, матеріального становища, політичних поглядів, релігійних переконань чи будь-яких інших характеристик, мають однакові права та можливості під час реалізації своїх процесуальних прав і обов'язків. Рівність перед законом і судом – це не лише юридичний принцип, а й прояв демократичних цінностей, без яких неможливо уявити ефективне функціонування судової системи.

Цей принцип ґрунтується на конституційних засадах, закріплених у статтях 22 і 24 Конституції України, відповідно до яких усі люди є вільні та рівні у своїй гідності та правах, а громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом [1]. Конституційна норма має універсальний характер і охоплює не лише матеріально-правову, а й процесуальну сферу, адже судочинство є однією з найважливіших форм реалізації права.

Рівність перед законом означає, що кожен суб'єкт права, незалежно від свого статусу, повинен підпорядковуватись однаковим юридичним нормам. Водночас рівність перед судом передбачає, що всі учасники процесу мають однакові можливості в захисті своїх прав, поданні доказів, заявленні клопотань, оскарженні судових рішень тощо. Ці два елементи – правова рівність і процесуальна рівність – тісно взаємопов'язані, але не тотожні. Перша формує правову основу, друга забезпечує її практичну реалізацію у судовій діяльності.

У рамках судового процесу принцип рівності деталізується у процесуальних кодексах – Цивільному, Кримінальному та Кодексі адміністративного судочинства України. Усі вони містять положення про те, що суд зобов'язаний створити сторонам рівні умови для реалізації їхніх прав, а будь-яка дискримінація або надання переваг певній стороні є неприпустимими. Важливо, що цей принцип стосується не лише сторін спору, але й усіх учасників судового процесу: свідків, експертів, третіх осіб, представників державних органів тощо.

На міжнародному рівні принцип рівності учасників судового процесу є одним із наріжних каменів концепції справедливого судового розгляду. Практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) неодноразово підкреслювала, що рівність сторін – це складова права на справедливий суд.

У справі «Надточій проти України» (Nadtochiy v. Ukraine, рішення від 15 травня 2008 року) ЄСПЛ зазначив: «Принцип рівності сторін є одним зі складників концепції справедливого судового розгляду, який передбачає, що кожна сторона повинна мати можливість представляти свою позицію в умовах, які не ставлять її у суттєво менш сприятливе становище порівняно з опонентом» [2]. Цей підхід означає, що держава повинна гарантувати процесуальний баланс між сторонами та забезпечити ефективну можливість реалізації права на захист.

Дотримання принципу рівності має ключове значення для довіри суспільства до судової влади. У демократичній державі суд не лише вирішує спори, але й виконує важливу функцію захисту прав і свобод громадян. Якщо одна зі сторін відчуває, що її права обмежуються, а інша має необґрунтовані переваги, це призводить до девальвації судової системи як інституту справедливості. Тому забезпечення рівності учасників процесу – це не формальність, а сутнісна характеристика правосуддя.

На практиці реалізація цього принципу стикається з низкою викликів. Одним із найпоширеніших є фактична нерівність можливостей сторін, зумовлена соціальними, економічними чи організаційними чинниками. Наприклад, у кримінальному процесі обвинувачення, яке представляє державу, має доступ до ресурсів слідчих органів, експертних установ, технічних засобів, тоді як захист часто діє в умовах обмежених можливостей. У таких випадках суд повинен активно гарантувати рівність сторін, забезпечуючи реальну можливість для захисника ознайомлюватися з матеріалами справи, подавати докази, брати участь у допитах тощо [3].

Іншою проблемою є упередженість суддів, яка може проявлятися не лише у прямих порушеннях принципу рівності, але й у непрямих діях – наприклад, наданні переваги доказам однієї сторони, небажанні задовольняти клопотання іншої або несиметричному підході до оцінки аргументів. Хоча в Україні існує інститут відводу судді, а судді зобов’язані дотримуватися кодексу суддівської етики, проблема людського чинника залишається актуальною.

Тому принцип рівності нерозривно пов’язаний з принципом незалежності суддів – лише неупереджений суд може забезпечити справжню рівність учасників процесу.

Значення цього принципу особливо яскраво проявляється у справах, де сторони мають різну соціальну вагу чи публічний статус. Наприклад, коли позивачем є громадянин, а відповідачем – орган державної влади або велика корпорація. У таких випадках рівність сторін повинна бути не лише формальною, а й фактичною. Саме тому сучасне процесуальне законодавство України надає сторонам рівні процесуальні права: подавати докази, брати участь у судових засіданнях, оскаржувати рішення тощо, незалежно від того, хто вони є.

Варто зазначити, що принцип рівності учасників судового процесу має не лише процесуальне, а й моральне значення. Він сприяє формуванню в суспільстві уявлення про справедливість, неупередженість суду, а також виховує правову культуру, засновану на повазі до закону та рівності всіх перед ним. Адже лише тоді, коли громадяни відчувають, що закон діє однаково для всіх, формується справжня правова держава.

У доктрині права рівність перед судом часто розглядається як прояв загального принципу верховенства права. Згідно з ним усі органи державної влади, посадові особи та громадяни підкоряються праву. Жодна особа, незалежно від посади чи впливу, не може бути поставлена вище від закону. Це означає, що принцип рівності є водночас обмеженням державної влади, яка не має права на дискримінаційне застосування норм, і гарантією для громадянина, який може розраховувати на справедливий розгляд своєї справи [4].

Певні аспекти реалізації принципу рівності закріплені й у судовій практиці України.

Так, у постановах Верховного Суду неодноразово наголошувалося, що порушення рівності сторін є підставою для скасування судового рішення. Зокрема, якщо суд надає одній стороні додаткові можливості, обмежуючи іншу у представленні доказів чи виступах, це розцінюється як порушення принципу змагальності та рівності. Такий підхід підкреслює, що рівність не може бути формальною, вона повинна проявлятися у всіх процесуальних діях суду.

На окрему увагу заслуговує питання рівності при доступі до правосуддя. Формально всі громадяни мають право звернутися до суду, однак на практиці бар'єри – фінансові, інформаційні, територіальні – можуть створювати перешкоди для реалізації цього права. Тому держава повинна не лише проголошувати принцип

рівності, але й забезпечувати його реальне втілення, наприклад, шляхом надання безоплатної правової допомоги, удосконалення механізмів електронного судочинства, створення умов для участі осіб з інвалідністю у процесі.

Таким чином, рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом є не просто формальним приписом, а основою демократичного правосуддя, що гарантує довіру громадян до судової системи. Вона поєднує у собі правовий, моральний і соціальний виміри, забезпечує баланс між владою держави та правами особи, між законом і справедливістю. Її дотримання є запорукою того, що кожна людина матиме рівні можливості для захисту своїх прав, а суд – статус неупередженого та справедливого арбітра.

У сучасному суспільстві, де питання прав людини і верховенства права набувають особливої ваги, принцип рівності учасників судового процесу перед законом і судом має залишатися не лише декларацією, а й реальним дієвим механізмом, що гарантує справедливість, гідність і повагу до кожної особи.

Список використаних джерел

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 17.10.2025).

2. Справа «Надточій проти України». Заява № 7460/03. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_404#Text (дата звернення: 18.10.2025).

3. Мельник-Томенко Ж. М. Принцип рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом: теоретико-правовий аналіз. URL: http://legalposition.umsf.in.ua/archive/2019/4/8.pdf (дата звернення: 18.10.2025).

4. Цебенко С. Б. Рівність громадян перед законом та судом у практиці Європейського суду з прав людини. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2021/9.pdf (дата звернення: 19.10.2025).

Іван Паламарчук,
кандидат юридичних наук, головний спеціаліст
Національного агентства України
з питань виявлення, розшуку та
управління активами, одержаними від корупційних
та інших злочинів (АРМА)

ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ЗА РАХУНОК ІНШИХ ДЖЕРЕЛ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ ЗАКОНОМ

Відомо, що фінансування діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України) переважно здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України [1]. Проте реалії сьогодення вимагають від кожного суб'єкта владних повноважень здійснювати винайдення різних правових способів задля збереження балансу між уникненням обтяжливого освоєння коштів Державного бюджету України та повноцінним виконанням завдань, визначених державою для такого суб'єкта владних повноважень (державного органу, установи, підприємства, організації, віднесених до сфери управління держави).

Крім того, ДКВС України здійснює управління майном, що перебуває у державній власності, зокрема нерухомим майном (складські приміщення, земельні ділянки, які є складовою загального охоронюваного об'єкта), підтримання якого в належному стані теж вимагає відповідних асигнувань.

Проте означені суб'єкти владних повноважень, до яких належать і всі складові ДКВС України, не є суб'єктами приватного права, на яких поширюється конституційний принцип «свободи дій», який означає, що для суб'єкта приватного права дозволено все, що не заборонено законом. Однак усі складові ДКВС України є юридичними особами публічного права та зобов'язані відповідно до статті 19 Конституції України діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Тому законодавцем у законі [1] було надано правову можливість складовим ДКВС України забезпечувати фінансування

ДКВС України не тільки за рахунок коштів Державного бюджету України, а також й інших джерел, передбачених законом.

Зважаючи на акцентування в нашому дослідженні саме на питанні використання ДКВС України нерухомого майна, доцільно звернути увагу, що предметом дослідження Рахункової палати також було питання раціонального використання інфраструктури установ виконання покарань, а також економії державних коштів. Як наслідок було констатовано, що на постійній основі в ДКВС України приймаються адміністративно-управлінські рішення про використання об'єктів нерухомого майна та обладнання установ виконання покарань [2, с. 23].

Слід зазначити, що 30.07.2025 набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення інституційної спроможності Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, та вдосконалення механізмів управління активами» (далі – Закон № 4503-IX) [3].

Підпунктом 1 пункту 9 розділу II Прикінцевих та перехідних положень Закону № 4503-IX доручено Кабінету Міністрів України протягом трьох місяців з дня набрання чинності цим Законом:

– забезпечити доопрацювання електронної системи закупівель та можливість технічної реалізації положень статей 21^{-3}, 21^{-4} Закону України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» (далі – Закон № 772-VIII) [4];

– забезпечити прийняття нормативно-правових актів, необхідних для реалізації Закону № 4503-IX;

– привести свої нормативно-правові акти відповідно до цього Закону;

– забезпечити приведення міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів відповідно до цього Закону.

Отже, Законом № 4503-IX [3] Закон № 772-VIII [4] доповнено певними нормами права. Зокрема, з метою зберігання активів Національне агентство має право:

1) укладати цивільно-правові договори із суб'єктами господарювання, які мають необхідну матеріально-технічну базу, персонал з відповідними професійними навичками та досвід для забезпечення належного зберігання активів;

2) укладати цивільно-правові договори зі спеціалізованими організаціями для забезпечення охорони активів, які потребують захисту від зовнішніх впливів або ризиків посягання;

3) проводити інвентаризацію активів з метою перевірки їхнього стану та відповідності умов зберігання;

4) замовляти експертні висновки або консультації щодо активів, наділених специфічними ознаками;

5) вживати інших заходів, необхідних для забезпечення належних умов зберігання активів.

Визначення суб'єктів господарювання та спеціалізованих організацій, які залучаються Національним агентством з метою зберігання активів, здійснюється в порядку, встановленому Законом України «Про публічні закупівлі» [5].

Порядок зберігання Національним агентством активів затверджується Кабінетом Міністрів України [4].

Цілком зрозуміло, що з урахуванням підпункту 1 пункту 9 розділу II Прикінцевих та перехідних положень Закону № 4503-IX [3] на теперішній час проєкт акта Кабінету Міністрів України, яким має бути визначено Порядок зберігання Національним агентством активів, перебуває у процесі погодження відповідно до положень Регламенту Кабінету Міністрів України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18.07.2007 № 950 [6] задля його ухвалення в установленому порядку.

Таким чином, враховуючи кількість об'єктів нерухомого майна, яке перебуває в оперативному управлінні ДКВС України, а також режимність цих об'єктів (що є невід'ємною складовою поширення на них режиму охорони), цілком прийнятною може бути ідея долучення таких об'єктів нерухомого майна (складських приміщень, наприклад) на зазначених умовах до зберігання активів Національним агентством, які було передано в установленому порядку до АРМА. Крім того, зазначена ідея може зменшити сегмент активів, винайдення зберігачів яких не досяг бажаного результату, у тому числі забезпечить зменшення обтяжень на Державний бюджет України в питаннях асигнувань ДКВС України на утримання ввіреного йому нерухомого майна.

Тому задля забезпечення функціонування механізмів держави відповідно до реального стану справ окреслена ідея щодо залучення додаткових надходжень для фінансування ДКВС України

шляхом забезпечення збереження активів з урахуванням можливостей та набутого досвіду АРМА заслуговує на свою увагу та подальше впровадження в практичну реалізацію. Тим паче реалії сучасності вимагають відповідних змін, АРМА – не виняток і теж зазнає постійних змін.

Догмою є твердження: «Щоб країна мала перспективи – держава зобов'язана дивитися далеко в майбутнє» [5; 6]. Тому прийняття та підтримання зазначеної ідеї може мати свої плоди для держави.

Список використаних джерел

1. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23.06.2005 № 2713-IV : станом на 02 лист. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text (дата звернення: 02.11.2025).

2. Звіт про результати аудиту ефективності використання коштів державного бюджету, спрямованих Міністерству юстиції України на виконання покарань установами і органами Державної кримінально-виконавчої служби України, а також використання і розпорядження об'єктами державної власності, належними державі матеріальними та іншими активами, що мають фінансові наслідки для державного бюджету : рішення Рахункової палати від 12.10.2021 № 24-3 : станом на 02 лист. 2025 р. URL: https://rp.gov.ua/uploadfiles/Activity/Collegium/2021/24-3_2021/Zvit_24-3_2021.pdf (дата звернення: 02.11.2025).

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення інституційної спроможності Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, та вдосконалення механізмів управління активами : Закон України від 18.06.2025 № 4503-IX : станом на 02 лист. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4503-20#Text (дата звернення: 02.11.2025).

4. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів : Закон України від 10.11.2015 № 772-VIII : станом на 02 лист. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19/ed20240516#Text (дата звернення: 02.11.2025).

5. Про публічні закупівлі : Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII : станом на 02 лист. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text (дата звернення: 02.11.2025).

6. Регламент Кабінету Міністрів України : постанова Кабінету Міністрів України від 18.07.2007 № 950 : станом на 02 лист. 2025 р. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950-2007-%D0%BF#Text (дата звернення: 02.11.2025).

7. Белл Деніел. Китайська модель. Політична меритократія та межі демократії / пер. з англ. О. Дем'янчук. 2-ге вид., випр. Київ : Наш Формат, 2023. 336 с.

8. Сингапурська історія. Мемуари Лі Куан Ю. / пер. з англ. К. Сисоєва, Л. Савицька. Т. 1. Київ : Видавництво Олексія Капусти, 2012. 514 с.

Володимир Пекарчук,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та історії
держави і права, міжнародного права
Пенітенціарної академії України

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ОБМЕЖЕННЯ ДИСКРЕЦІЇ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ПОВОДЖЕННЯ ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ

Проблема регулювання виконання покарань має високу суспільно-правову та гуманітарну значущість: дискреція органів державної влади у сфері поводження із засудженими створює передумови для довільних рішень, жорстокого або принизливого поводження, порушення процесуальних гарантій і системних зловживань. У сучасних умовах демократизації правових відносин і посилення уваги до стандартів верховенства права питання обмеження такої дискреції набуває первинного значення для гарантування прав засуджених осіб, забезпечення належних умов відбування покарань, реабілітації та ресоціалізації. Згадаємо тезу вітчизняних правників А. Кучука та О. Мінченко про те, що на тлі безперестанного прагнення до вдосконалення функціонування системи публічного управління задля якнайкращої реалізації та захисту прав і свобод людини аналіз численних граней діяльності адміністративних структур – особливо тих, що стосуються застосування свободи розсуду посадовими особами – перетворюється на постійну й завжди актуальну науково-практичну проблему, що потребує системного дослідження [1, с. 235–236].

Міжнародні стандарти виконання покарань (уніфіковані принципи, рекомендації й практика міжнародних органів та організацій) виступають практично-правовим інструментом обмеження державної дискреції: вони формулюють мінімальні норми

поводження, процедури прийняття рішень, механізми нагляду та відповідальності, а також критерії пропорційності й необхідності втручання. Упровадження цих стандартів у національне законодавство і кримінально-виконавчу практику дозволяє трансформувати «розмиті» адміністративні повноваження в чітко регламентовані процедури, підвищити прозорість і підзвітність служб, створити підстави для оскарження довільних рішень і запровадження превентивних заходів.

Наукова й практична значущість дослідження окресленої проблематики випливає також з потреби адаптації міжнародних норм до національного контексту: існує відмінність між декларативними зобов'язаннями держав і реальною практикою, особливо в питаннях доступу до медичної допомоги, окремих режимних обмежень, застосування примусових заходів та захисту вразливих груп. Дослідження визначеного нами предмета може бути фактором вироблення практично орієнтованих рекомендацій щодо кодифікації стандартів, судового та адміністративного контролю за їх дотриманням, а також удосконалення системи підготовки і контролю персоналу місць позбавлення волі. Отже, дослідження матиме значення для правотворчості, підвищення відповідності національної пенітенціарної системи міжнародним зобов'язанням та ефективного захисту прав і свобод засуджених.

Наголосимо, що міжнародні стандарти виконання покарань посідають ключове місце у формуванні правових меж дискреції відповідних державних органів у сфері поводження із засудженими. Вони виконують функцію універсального орієнтира, що дозволяє перевести процес виконання покарань із площини адміністративної доцільності у площину верховенства права, де будь-яке втручання у права особи має відповідати принципам пропорційності, необхідності та недискримінаційності. Уніфіковані стандарти – зокрема Мінімальні стандартні правила поводження із в'язнями [2], Європейські пенітенціарні правила [3], керівні документи Комітету ООН проти катувань та Європейського комітету з питань запобігання катуванням – формують своєрідну «матрицю» обмежень, яка чітко окреслює недопустимі практики, мінімальні умови тримання та вимоги до процедур ухвалення рішень.

Сутність обмеження дискреції в цьому контексті полягає не лише в забороні жорстокого, нелюдського чи такого, що прини-

жує гідність, поводження, а й у встановленні позитивних зобов'язань держави щодо забезпечення базових умов життя, медичної допомоги, комунікаційних прав та доступу до правової допомоги. Впровадження міжнародних стандартів трансформує структуру управління пенітенціарними установами: замість широких і невизначених повноважень адміністрації запроваджуються процедурні гарантії, обов'язок мотивувати рішення, забезпечувати контроль за такими рішеннями і можливість їх оскарження. Таким чином, зміщується сама логіка здійснення повноважень – від адміністративного домінування до моделі, орієнтованої на повагу до людських прав.

Застосування міжнародних стандартів також сприяє виробленню єдиного підходу до визначення меж застосування сили, дисциплінарних стягнень, ізоляції та інших обмежень, які традиційно надавали адміністрації значний простір для свавільних рішень. Практика міжнародних органів, передусім Європейського суду з прав людини, деталізує вказані стандарти, надаючи їм правозастосовного змісту та демонструючи, що будь-яке необґрунтоване чи непропорційне втручання розглядається як порушення людських прав засуджених. У результаті стандарти виконують функцію системного запобіжника, що стримує надмірну жорсткість режиму та стимулює розвиток більш гуманних підходів, зосереджених на ресоціалізації.

Водночас міжнародні стандарти не є абстрактними моделями, «відірваними» від національного контексту. Їхнє ефективне застосування потребує інституційних реформ, зміни управлінських практик, належної підготовки персоналу та встановлення незалежних механізмів моніторингу. Поєднання міжнародних норм із внутрішніми механізмами контролю – судового, адміністративного, парламентського та громадського – створює комплексну систему гарантій, що мінімізує довільність в ухваленні рішень. Зокрема, процедурні стандарти дозволяють перенести акцент із внутрішніх відомчих правил на загальновизнані принципи, посилюючи підзвітність державних органів та забезпечуючи передбачуваність правового статусу засуджених.

Отже, міжнародні стандарти виконання покарань формують нормативну архітектуру, яка суттєво звужує межі державної дискреції та водночас забезпечує необхідний баланс між вимогами

безпеки й охороною людських прав. Їхня роль полягає не тільки в окресленні мінімальних умов, а й у встановленні системи процедурних гарантій, завдяки чому вони стають одним із найефективніших механізмів захисту засуджених від свавільного поводження та інструментом модернізації пенітенціарної політики відповідно до демократичних стандартів.

Список використаних джерел

1. Кучук А. М., Мінченко О. В. Адміністративний розсуд: Україна та держави Європейського Союзу (порівняльно-правовий аспект). *Нове українське право.* 2022. Вип. 6. Т. 1. С. 235–240.

2. Мінімальні стандартні правила поводження із в'язнями. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text.

3. Європейські пенітенціарні правила. Рекомендація № R (2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць. Прийнято Комітетом Міністрів 11 січня 2006 року на 952-й зустрічі Заступників Міністрів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text.

Дмитро Петрик,
старший викладач кафедри
спеціальної фізичної підготовки
Пенітенціарної академії України

ІНТЕРАКТИВНІ МОДУЛЬНІ ТРЕНІНГИ З РУКОПАШНОГО БОЮ ЯК ІННОВАЦІЙНА ФОРМА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕРСОНАЛУ ДКВС УКРАЇНИ

Реформування пенітенціарної системи України вимагає не лише оновлення нормативної бази, а й модернізації підходів до підготовки персоналу. Традиційна форма занять з рукопашного бою – переважно технічна й відтворювальна – сьогодні поступається місцем інтерактивним технологіям, спрямованим на розвиток практичного мислення, командної взаємодії та правової свідомості співробітників.

В умовах правового режиму воєнного стану, підвищеної соціальної напруги й ризиків для безпеки установ виконання покарань актуальним стає питання здатності персоналу діяти професійно, законно та психологічно стійко в умовах загрози. Інтерактивні модульні тренінги з рукопашного бою стають дієвим засобом формування таких компетентностей.

Відповідно до статті 25 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» персонал має право застосовувати фізичну силу, спеціальні засоби або зброю лише тоді, коли інші способи впливу є неефективними або неможливими [1]. Перед застосуванням сили співробітник зобов'язаний попередити особу про свої наміри, за винятком випадків, коли зволікання створює небезпеку життю чи здоров'ю людей.

Згідно з Кримінально-виконавчим кодексом України персонал установ виконання покарань повинен діяти винятково в межах закону, поважати та не порушувати прав і свобод засуджених [2]. Це означає, що застосування фізичної сили має ґрунтуватися на принципах законності, необхідності та пропорційності. Саме тому навчання рукопашного бою повинно поєднувати юридичну грамотність, тактичну компетентність і психологічну готовність діяти в екстремальних умовах.

Важливе значення в цьому контексті має наказ Міністерства юстиції України від 17 березня 2023 року № 1000/5 «Про затвердження Положення про організацію службової підготовки осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України», який визначає мету, структуру та зміст підготовки, у тому числі з рукопашного бою [3]. Документ підкреслює важливість формування професійних, морально-вольових і фізичних якостей персоналу, а також розвитку навичок безпечного й правомірного застосування сили. Інтерактивне навчання передбачає активну взаємодію всіх учасників освітнього процесу. У контексті спеціальної підготовки воно реалізується через: рольові тренінги («співробітник – порушник – інструктор»), сценарні заняття з елементами ситуаційного аналізу, імітацію службових умов (камера, коридор, сходи, транспортний засіб), зворотний зв'язок і відеоаналіз дій кожного учасника.

Модульна структура програми передбачає чотири етапи підготовки: правовий, технічний, сценарний та психологічний. Основою є тренування в обмеженому просторі, що максимально наближене до реальних умов служби. У таких сценаріях відпрацьовуються попередження, команди, фіксація та звітування після застосування сили, що сприяє правомірності дій і дотриманню принципів гуманності. Інтерактивна форма занять підвищує залученість персоналу, сприяє практичному засвоєнню норм права

через дію, формує стійкі поведінкові алгоритми, що знижують ризик перевищення повноважень. Вона розвиває командну взаємодію, самоконтроль і повагу до прав людини, а також забезпечує підготовку до ефективного виконання службових завдань у складних умовах.

Таким чином, інтерактивні модульні тренінги з рукопашного бою є ефективним інструментом формування професійної компетентності, правової культури та етичності персоналу ДКВС України. Їх упровадження сприяє реалізації принципів правової держави, забезпеченню безпеки та дотриманню прав людини в установах виконання покарань.

Список використаних джерел

1. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23.06.2005 № 2713-IV. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15 (дата звернення: 09.10.2025).

2. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15 (дата звернення: 09.10.2025).

3. Про затвердження Положення про організацію службової підготовки осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України : наказ Міністерства юстиції України від 17.03.2023 № 1000/5. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0466-23#Text (дата звернення: 09.10.2025).

Юлія Петровська,
кандидат історичних наук, доцент,
начальник гуманітарного факультету
(очного та заочного навчання)
Пенітенціарної академії України

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ПРОБАЦІЇ: ЗМІСТ, МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ОРІЄНТИРИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Актуальність обраної теми зумовлена одночасним поєднанням викликів національних реформ і міжнародних зобов’язань, що висувають до системи виконання кримінальних покарань підвищені вимоги щодо захисту прав людини, ефективності ресоціалізації та забезпечення публічної безпеки. Європейські стандарти пробації, закладені в рекомендаціях Ради Європи, Правилах Ради

Європи про пробацію [1] та практиках національних служб, пропонують інтегровану модель, яка поєднує індивідуалізовану оцінку ризиків і потреб, нагляд із соціальною підтримкою, акцент на мінімізації ризику рецидиву та максимізації соціальної інтеграції. Для України, що працює над модернізацією системи покарань, переходом від каральної моделі до моделі, орієнтованої на принцип верховенства права та ресоціалізацію, адаптація цих стандартів має ключове практичне та правове значення.

Цілком слушно І. Дем'янченко відзначає, що у XX–XXI століттях світова практика пробації демонструє чітку тенденцію до її універсалізації та інтернаціоналізації, що свідчить: цей інститут давно перестав бути суто внутрішньою справою окремої національної правової системи й перетворився на ключовий компонент глобального та регіонального співробітництва держав у галузі кримінального правосуддя. Саме імператив гуманізації покарання та поводження з правопорушниками є головним рушієм процесу гармонізації й стандартизації пробаційних практик на міжнародному рівні [2, с. 381].

Практична необхідність дослідження полягає в ідентифікації механізмів впровадження стандартів пробації в умовах української системи права та адміністративної практики: розроблення процедур оцінки ризиків і потреб, створення інституційної автономії служб пробації, впровадження електронних та соціально орієнтованих інструментів нагляду, координація з органами соціального захисту та місцевими громадами, підготовка кадрів і механізми контролю якості. Наявність законодавчих та організаційних невідповідностей, обмежених ресурсів, фрагментарної взаємодії з місцевими сервісами і вимогами євроінтеграційних стандартів робить нагальним системний аналіз із пропозиціями адаптації, що зважатимуть на український контекст (децентралізація, постконфліктні виклики, необхідність підвищення довіри суспільства тощо).

Наукова та прикладна значущість дослідження окресленої проблематики полягає в можливості подальшого вироблення збалансованих методико-практичних орієнтирів для суб'єкта законотворчості, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, які дозволять підвищити ефективність пробаційних заходів, зменшити навантаження на місця позбавлення волі, забезпечити дотримання

прав і свобод осіб, до яких можуть бути застосовані альтернативні покарання, та сприяти безпечній ресоціалізації.

Зазначимо, що європейські стандарти пробації формують комплексну методологію реагування держави на кримінальні правопорушення, яка орієнтується на поєднання захисту суспільства, забезпечення прав людини та сприяння ресоціалізації правопорушників. У межах цих стандартів пробація інтерпретується як сервіс, що діє не у логіці покарання, а у логіці підтримки, превенції та соціального включення. Ключовими елементами цього бачення є індивідуалізована оцінка ризиків і потреб, побудова плану пробації з урахуванням особистісних, соціальних та кримінологічних чинників, а також застосування заходів, пропорційних ступеню ризику та реальним можливостям особи до змін.

Слід наголосити, що європейський підхід відображає концепцію, що ефективність пробації забезпечується не самим фактом заміни позбавлення волі альтернативними заходами, а якістю професійної роботи служб пробації, стабільністю міжвідомчої координації, наявністю доступних програм втручання та соціальних сервісів. Практика держав-членів Ради Європи демонструє, що системи пробації з високим рівнем автономії, професійної підготовки персоналу та розвиненою мережею партнерських соціальних інституцій створюють умови для стабільного зниження рівня рецидивної злочинності. За таких умов пробація розглядається як інструмент публічної безпеки, що ґрунтується на мінімальному необхідному втручанні, гуманізації реакції на правопорушення та орієнтації на довгострокові зміни поведінки.

Додамо, що зміст європейських стандартів охоплює також вимоги до процедурної справедливості та прозорості. Особа, яка перебуває під пробаційним наглядом, має отримувати чітку інформацію про свої обов’язки, права, наслідки порушень та доступні види підтримки. Важливим компонентом є забезпечення конфіденційності персональних даних, пропорційності інтервенцій, регулярного перегляду плану пробації та використання доказово обґрунтованих програм. Практики європейських країн доводять, що стандартизація цих процедур знижує рівень суб’єктивізму в роботі пробаційних органів та підвищує передбачуваність рішень.

Механізми забезпечення стандартів пробації в державах Європи базуються на інституційній незалежності служб пробації

від «силових» органів, професійному навчанні, науково-методичній підтримці та ефективному моніторингу результатів. У багатьох країнах створено спеціалізовані інспекційні структури, які оцінюють ефективність пробаційних програм, проводять аудит дотримання стандартів та формують доказову базу для корекції політики у сфері виконання покарань. Інформаційні технології, включно з електронним моніторингом, використовуються як допоміжний інструмент, який не замінює соціальних інтервенцій, але підсилює контроль і водночас зменшує потребу в суворіших формах примусу.

Для України зміст та механізми європейських стандартів виступають орієнтиром для трансформації пробації в сервісну, а не каральну модель. Формування такої моделі передбачає переосмислення ролі пробаційного працівника як фахівця з оцінки ризиків, посередника між особою і соціальними інституціями, координатора індивідуального плану змін. Актуальними є питання стандартизації оцінювання ризиків, запровадження доказових програм втручання, розбудови партнерства з громадами, соціальними службами, закладами освіти та охорони здоров'я. Особливої уваги потребує створення механізмів незалежного моніторингу якості пробації та інтеграція наукового супроводу в діяльність служби.

Таким чином, європейський досвід свідчить, що розвиток пробації як цілісної системи потребує балансування між інтересами суспільної безпеки та повагою до людської гідності, а також між необхідністю контролю і потребою забезпечити особі доступ до соціальних ресурсів. Для України ці орієнтири важливі в контексті зміцнення правовладдя, оптимізації застосування позбавлення волі, підвищення ефективності кримінальної політики та створення умов, за яких альтернативні заходи покарання стають не формальним інструментом, а реальним шляхом до соціальної інтеграції.

Список використаних джерел

1. Правила Ради Європи про пробацію. Рекомендація CM/Rec (2010)1. URL: https://rm.coe.int/16806f4097.

2. Дем'янченко І. О. Поняття та класифікація міжнародно-правових стандартів пробації. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 4. Ч. 3. С. 380–385.

Микита Петросян,
слухач 1-го курсу магістратури
Пенітенціарної академії України

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Система адміністративного права є одним із фундаментальних елементів правового регулювання діяльності державного апарату, що забезпечує реалізацію владно-управлінських функцій та взаємодію держави з громадянами. На сучасному етапі розвитку українського суспільства відбувається глибока трансформація державного управління, спрямована на побудову ефективної, прозорої та орієнтованої на громадянина системи публічного адміністрування. Реформування адміністративного права стало логічним наслідком демократизаційних процесів, що тривають після проголошення незалежності, однак, попри численні зміни в законодавстві, система адміністративно-правових відносин досі залишається внутрішньо суперечливою, фрагментарною і не повною мірою адаптованою до сучасних соціально-економічних викликів.

Сучасна адміністративно-правова реформа в Україні охоплює комплекс завдань, пов’язаних із децентралізацією влади, дерегуляцією господарської діяльності, підвищенням ефективності державної служби, удосконаленням механізмів надання адміністративних послуг та забезпеченням прозорості діяльності органів виконавчої влади. Незважаючи на нормативне оформлення багатьох із цих напрямів, практична реалізація залишається складною через відсутність системного підходу, нестабільність законодавства та невизначеність правових механізмів відповідальності посадових осіб [1, с. 63]. Розбіжність між теоретичними моделями публічного управління і реальними адміністративно-правовими практиками свідчить про недостатній рівень інституційної зрілості державного апарату.

Проблема кодифікації адміністративного законодавства є одним із центральних аспектів сучасного реформування. Адміністративне право історично формувалося як надзвичайно об’ємна й динамічна галузь, що регулює широке коло суспільних відносин – від організації діяльності органів державної влади до притягнення до адміністративної відповідальності. Унаслідок цього но-

рми адміністративного права містяться у великій кількості розрізнених нормативно-правових актів, що ускладнює їх застосування та створює передумови для неоднозначного тлумачення. Проєкт нового Кодексу адміністративних процедур, над яким робота триває вже понад десятиліття, мав би забезпечити уніфікацію адміністративних процесів, але законодавча реалізація таких ініціатив затягується через політичні, бюрократичні й організаційні чинники.

Суттєвим викликом залишається неузгодженість між принципами адміністративного судочинства та реальним станом правозастосування. Після ухвалення Кодексу адміністративного судочинства України [2] у 2005 році було створено правову основу для захисту громадян від неправомірних дій суб'єктів владних повноважень. Однак рівень виконання рішень адміністративних судів, а також ефективність оскарження дій органів влади залишаються низькими. Часто адміністративні органи ухиляються від виконання судових рішень або створюють процедурні бар'єри для реалізації прав громадян. Така ситуація підриває довіру до державних інститутів і знижує результативність адміністративного правосуддя як механізму контролю над виконавчою владою.

Суттєвим бар'єром на шляху реформ виступає також недостатній рівень правової культури як серед службовців, так і серед населення. Відсутність стійких традицій правової поведінки, недосконала система професійної підготовки кадрів державної служби, переважання формального підходу до реалізації адміністративних процедур призводять до того, що навіть прогресивні правові норми залишаються декларативними [3, с. 126–127]. Розбудова сучасного адміністративного права неможлива без оновлення методів правового виховання, розвитку етичних стандартів державної служби, запровадження ефективних механізмів відповідальності за порушення принципів доброчесності.

Трансформація системи публічної адміністрації в умовах євроінтеграційного курсу України вимагає гармонізації національного законодавства з нормами Європейського Союзу. Європейські стандарти належного урядування, адміністративної процедури, доступу до інформації, електронного врядування поступово імплементуються в українську практику, але рівень їх засвоєння залишається нерівномірним. Часто реформи мають фор-

мальний характер: ухвалюються закони, які не підкріплюються реальними змінами у структурі управлінських процесів [4, с. 109–110]. Водночас саме європейська модель служіння державного апарату громадянам, а не політичним групам чи окремим посадовцям повинна стати орієнтиром для подальшого реформування адміністративного права.

Проблематика ефективності державної служби й управлінської етики також має безпосередній зв'язок з реформою адміністративного права. Сучасна система державної служби перебуває у стані постійного оновлення, проте низький рівень мотивації персоналу, корупційні ризики, надмірна централізація рішень і слабкість внутрішнього контролю суттєво обмежують результативність управлінських реформ. Адміністративне право має стати інструментом формування професійного, політично нейтрального, компетентного корпусу державних службовців, спроможних діяти відповідно до принципів законності та ефективності. Без створення чіткої правової регламентації службових процедур, оцінювання діяльності посадових осіб і прозорих механізмів кар'єрного зростання реформа залишатиметься декларативною.

Розвиток цифрових технологій та електронного урядування актуалізує нові аспекти реформування адміністративного права. Застосування електронних сервісів у сфері надання адміністративних послуг знижує рівень бюрократизму, скорочує часові витрати та мінімізує ризики корупції. Проте законодавче забезпечення цифровізації публічного управління ще не є достатнім. Недосконалість правових механізмів електронної ідентифікації, захисту персональних даних, відповідальності за порушення у сфері електронного документообігу створює додаткові проблеми для повноцінної реалізації цифрових реформ. У цьому контексті адміністративне право має забезпечити правову визначеність і баланс між інноваційними технологіями та захистом прав людини.

Вплив воєнного стану на процес реформування адміністративного права має подвійний характер. З одного боку, зростає потреба в посиленні владних повноважень для забезпечення обороноздатності держави, з іншого – необхідно дотримуватися базових принципів законності, пропорційності та гуманізму. В умовах надзвичайних обставин держава часто застосовує спрощені адміністративні процедури, мобілізаційні заходи, особ-

ливі режими управління, що вимагає чіткої правової регламентації [5, с. 695]. Відсутність узгоджених правових механізмів у таких сферах, як евакуація, реквізиція майна, обмеження прав громадян створює ризики для зловживань владою. Тому реформування адміністративного законодавства має враховувати не лише мирні, а й кризові сценарії державного управління.

Проблеми реформування адміністративного права пов'язані також з недостатнім рівнем наукового опрацювання теоретичних засад галузі. Відсутність єдиної концепції предмета, методів і системи адміністративного права призводить до наукових дискусій, що впливають на стабільність законодавчої політики. Переосмислення ролі адміністративного права у структурі правової системи України потребує міждисциплінарного підходу, що поєднує юридичні, управлінські, соціологічні та політичні аспекти. Тільки на основі такого комплексного бачення можливо сформувати концептуально нову модель адміністративно-правового регулювання, здатну відповідати умовам сучасного суспільства.

Отже, сучасний етап реформування адміністративного права демонструє поступовий, але неоднорідний характер змін. Позитивні результати спостерігаються у сфері децентралізації, спрощення дозвільних процедур, впровадження електронних сервісів, але системні проблеми — правова невизначеність, дублювання функцій, низький рівень правозастосування – залишаються нерозв'язаними. Тільки за умови поєднання політичної волі, правової послідовності, наукового обґрунтування й громадського контролю можливо досягти стабільної та ефективної моделі адміністративного права, що відповідатиме принципам демократичної, правової держави.

Список використаних джерел

1. Курілов Ю. Адміністративна реформа в Україні: від витоків до майбутнього. *Аспекти публічного управління*. 2019. Т. 7. № 9–10. С. 62–78. URL: https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/683.

2. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. Редакція від 31.10.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text (дата звернення: 03.11.2025).

3. Риндюк В. М., Кучинська О. В. Адаптація законодавства країн-кандидатів до права ЄС: досвід для України. *Вісник Ужгородського на-*

ціонального університету. Серія: Право. 2024. Вип. 79. Т. 2. С. 124–129. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/05/19.pdf.

4. Прокопенко Л. О. Еволюція інституційного механізму адаптації законодавства України до законодавства ЄС. *Збірник наукових праць аспірантів та здобувачів*. 2021. № 9. С. 108–114. URL: https://palsg.nmu.org.ua/ua/Sci/Publ_postgrad/Zbirnyk_%D0%9F%D0%AE2021Final.pdf.

5. Беззубов Д. О. Концепція розвитку адміністративно-деліктного законодавства на сучасному етапі розвитку держави. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2025. № 1. С. 694–696. URL: http://lsej.org.ua/1_2025/165.pdf (дата звернення: 03.11.2025).

Оксана Піднебесна,
молодший науковий співробітник
відділу соціально-гуманітарних досліджень
науково-дослідного центру пенітенціарії
та кримінальної юстиції Навчально-наукового
інституту права, правоохоронної діяльності та психології
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: ***Тетяна Данильченко,***
доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології
Пенітенціарної академії України

РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ ЗАСУДЖЕНИХ-КОЛАБОРАНТІВ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах збройної агресії Російської Федерації проти України сформувалася нова категорія засуджених – «засуджені-колаборанти». Ця група характеризується особливими соціально-психологічними рисами та перебуває в умовах підвищеного суспільного осуду, що потребує оновлення підходів до процесу їх ресоціалізації та підготовки до життя після звільнення.

Психологічна проблематика колабораціонізму – це передусім проблематика функціонування групи, пов’язана з динамікою відносин з лідером (владою) та іншими членами групи, рефлексивними груповими процесами, колективною міфотворчістю, опануванням травмівного групового досвіду і складних соціальних ситуацій [1].

Варто зазначити, що відбування покарання у вигляді позбавлення волі супроводжується глибокими особистісними змінами, насамперед в емоційно-мотиваційній сфері засуджених. Такі тра-

нсформації зумовлені переосмисленням власних установок, ціннісних орієнтацій та переконань, що є природною реакцією на ізоляцію від суспільства. У випадку з колаборантами ці зміни можуть мати ще складніший характер з огляду на особливу суспільну чутливість теми та високий рівень недовіри до цієї категорії осіб.

Дослідження, проведене Інститутом соціальної та політичної психології НАПН України у травні 2023 р. (опитано 2000 респондентів з усіх підконтрольних уряду регіонів України за вибіркою, що репрезентує доросле населення старше 18 років), свідчить, що в українському суспільстві склалося однозначно негативне ставлення до колаборантської діяльності. Майже три чверті респондентів (73,9 %) нині погоджуються з тезою: «*Це ганьба, що на звільнених територіях зрадники і колаборанти почуваються безкарними, що їх відпускають суди*». Не погоджуються з цим лише 5,9 %, а ще 20,2 % вагаються з відповіддю [2, с. 99].

У цьому контексті особливого значення набувають програми підготовки до звільнення, спрямовані на психологічну підтримку та соціальну адаптацію засуджених. Зокрема, варто звернути увагу на Положення про програму диференційованого виховного впливу на засуджених «Підготовка до звільнення», яка затверджена наказом Міністерства юстиції від 21 грудня 2018 р. [3].

Участь засуджених у зазначеній програмі є невід'ємною складовою процесу виправлення та ресоціалізації засуджених-колаборантів, де реалізація цієї програми покладається на відділ соціально-виховної та психологічної роботи установи виконання покарань у співпраці зі спостережними комісіями та іншими дотичними організаціями/структурами.

Необхідно також враховувати, що для більшості засуджених притаманні специфічні емоційні стани: недовірливість, підозрілість, тривожність, дратівливість, збудливість, агресивність, а також пригніченість, почуття власної неповноцінності тощо [4, с. 7]. Засуджені-колаборанти здебільшого відчувають неприязнь до держави й відповідно до персоналу установи, скептично ставляться до будь-яких програм і пропозицій. Вони можуть бути маніпулятивними, егоцентричними, прагнуть уникати відповідальності та мати низьку соціальну активність, що ускладнює процес їхньої соціальної адаптації.

Зважаючи на специфіку роботи із засудженими-колаборантами, ми погоджуємося з позицією В. Барахти щодо необхідності підвищення кваліфікації персоналу пробації в напрямі вдосконалення навичок спілкування, побудови комунікативних процесів, психологічної стійкості та витривалості в роботі з особами, які обвинувачуються/засуджені за злочини проти основ національної безпеки України [5, с. 36–37]. Водночас такі зміни мають охоплювати не лише персонал пробації, а й працівників установ виконання покарань, що забезпечить комплексний та ефективний підхід до роботи з цією категорією засуджених.

Тому не можемо не погодитися з думкою Д. Кисельова, що особи, які працюють спільно із засудженими, мають дотримуватися високих професійних та особистих стандартів. Своєю поведінкою і виконанням своїх обов'язків персонал має позитивно впливати на засуджених та викликати у них повагу [6, с. 956]. Не менш важливою складовою є дотримання норм та приписів «Кодексу поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку», адже норми не втрачають актуальності й на сьогодні у сфері професійної етики правоохоронців, тим більше зі специфічною та новою категорією засуджених [7].

Враховуючи вищевикладені особливості колаборантів і «неколаборантів», на нашу думку, було б доцільно впровадити нову диференційовану програму виховного впливу. Вона має бути спеціально розроблена з урахуванням специфіки психоемоційного стану осіб, засуджених за колабораційну діяльність, і спрямована на підвищення ефективності їхньої ресоціалізації та підготовки до життя після звільнення. Під час розроблення цієї програми необхідно враховувати, що її ефективність залежатиме від змін психологічної й соціальної орієнтації особистості правопорушника. Результати програми можна оцінювати за рівнем рецидиву, оскільки засуджений міг засвоїти негативні норми, звичаї та поведінкові стереотипи, характерні для умов відбування покарання.

Список використаних джерел

1. Волков М. С. Аналіз психологічних аспектів колабораційної діяльності в сучасному суспільстві: виклики і перспективи. *Академічні візії.* 2023. № 24. URL: https://academyvision.org/index.php/av/article/view/624/573 (дата звернення: 20.10.2025).

2. Чуніхіна С. Психологічна проблематика колабораціонізму: перспективи повоєнної реінтеграції суспільства. *Актуальні проблеми психології малих груп в умовах війни та повоєнного часу* : матеріали конф. (м. Київ, 16 трав. 2023 р.). Київ, 2023. С. 98–102.

3. Положення про програму диференційованого виховного впливу на засуджених «Підготовка до звільнення» : наказ Міністерства юстиції України від 16.05.2016 № 1418/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0735-16 (дата звернення: 20.10.2025).

4. Меркулова Ю. В., Матієнко Т. В. Психологічні аспекти проблем покарання та виправлення засуджених : лекція для студентів денної та слухачів заочної форми навчання. Одеса, 2017. 19 с.

5. Барахта В. В. До питання щодо врахування соціально-психологічних особливостей осіб, які обвинувачуються в колабораційній діяльності або є засудженими за такі злочини. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки.* 2024. № 1 (12). С. 28–40.

6. Кисельов Д. В. Адміністративно-правове регулювання етичної поведінки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України. *Наукові перспективи.* 2024. № 4 (46). URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/11024 (дата звернення: 25.10.2025).

7. Code of Conduct for Law Enforcement Officials : Code of 17.12.1979 no. General Assembly resolution 34/169. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/code-conduct-law-enforcement-officials (дата звернення: 28.10.2025).

Алла Попружна,
кандидат історичних наук, доцент,
начальник кафедри гуманітарних дисциплін
Пенітенціарної академії України

ГУМАНІЗАЦІЯ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ КРІЗЬ ПРИЗМУ МІЖНАРОДНИХ НОРМ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ І ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ

Важливість гносеології, вказаної у назві роботи проблематики, обумовлена сукупністю правових, соціально-політичних та практичних факторів, що набувають особливої гостроти в сучасному глобалізованому світі. По-перше, зростає роль міжнародно-правових стандартів у формуванні національних пенологічних практик: конвенційні зобов’язання, рішення міждержавних органів і судових інстанцій визначають мінімальні вимоги до поводження з особами, які відбувають покарання, що потребує адап-

тації національного законодавства та практики до цих стандартів. У цьому контексті необхідно дослідити, яким чином концептуальні засади гуманізації – гідність, реабілітація, пропорційність, індивідуалізація покарання – трансформуються під впливом міжнародних норм і як це впливає на ефективність виконання покарань.

По-друге, гуманізація виконання покарань має високу практичну значущість для забезпечення гарантій людських прав у місцях позбавлення волі та інших установах виконання покарань. Незадовільні умови тримання, недостатність програм ресоціалізації, недотримання медичного та психологічного супроводу спричиняють ризики порушення фундаментальних прав, ескалації рецидиву й соціальної маргіналізації. У зв'язку з цим наукове дослідження, в якому визначено механізми імплементації міжнародних стандартів у національну пенітенціарну політику та виокремлено проблемні ділянки практичної реалізації, має важливе значення для вдосконалення системи виконання покарань.

По-третє, існує відмінність між нормативними зобов'язаннями та реальністю їх застосування: ухвалення нормативно-правових актів і підвищення стандартів на de jure не завжди супроводжується інституційними, фінансовими і кадровими змінами, необхідними для їх впровадження. Тому дослідження визначеної нами проблематики дозволяє акцентувати увагу на причинно-наслідкових зв'язках – від нормативного закріплення принципів до їх практичної реалізації (організаційні моделі, підготовка персоналу, моніторинг, міжвідомча взаємодія). Визначення таких аспектів дозволить розробити обґрунтовані рекомендації з підвищення спроможності системи виконання покарань відповідати міжнародним стандартам.

Нарешті наукова новизна та прикладне значення теми полягають у синтезі концептуального аналізу гуманізації з емпіричною верифікацією проблем впровадження та у формулюванні практико-орієнтованих інструментів імплементації. Гносеологія прогалин у підходах до ресоціалізації, визначення критеріїв ефективності гуманізаційних заходів та шляхів їхнього впровадження з урахуванням міжнародних зобов'язань.

Так, обрана тематика є актуальною як для наукового осмислення трансформацій у пенології, так і для державної політики

та правозахисної практики, сприяючи підвищенню рівня дотримання людських прав у системі виконання покарань.

Слід зазначити, що гуманізація виконання покарань має розглядатися крізь призму міжнародних норм, тому постає складним багатовимірним процесом, що охоплює доктринальні, інституційні та практичні аспекти функціонування пенітенціарної системи. Міжнародні стандарти у сфері поводження з особами, які відбувають покарання, формують концептуальну рамку, в межах якої визначається допустимий рівень обмеження свободи та зміст гарантій людських прав. Такі документи, як Європейські пенітенціарні правила [1], Мінімальні стандартні правила ООН щодо поводження з ув'язненими [2], стандарти Комітету із запобігання катуванням та практика Європейського суду з прав людини, виробляють комплекс вимог до умов тримання, діяльності персоналу, механізмів ресоціалізації та контролю за виконанням покарань. Вони структурують сучасні уявлення про баланс між цілями покарання та необхідністю поваги до людської гідності як фундаментальної категорії правовладдя.

Концептуально гуманізація виконання покарань передбачає відхід від карально-репресивної моделі та перехід до моделі, у центрі якої перебуває ресоціалізація. Ідея полягає в тому, що позбавлення волі як найбільш інтенсивне втручання держави у приватну сферу може бути виправданим лише за умови забезпечення мінімального стандарту видимого та відчутного людського ставлення до засудженого, що охоплює належні житлові умови, доступ до медицини, психологічну підтримку, індивідуальні плани виправлення, професійну підготовку та участь у соціально корисних програмах. Порушення цих вимог кваліфікується не як недолік адміністрування, а як порушення людських прав і обов'язків держави у площині позитивних зобов'язань.

Акцентуємо увагу на тому, що зміст механізмів забезпечення гуманності виконання покарань визначається як нормативною базою, так і інституційною спроможністю органів держави. Нормативно це виявляється в закріпленні процедур, що гарантують прозорість діяльності установ виконання покарань, доступ до правової допомоги, ефективні механізми подання скарг, судовий контроль за обмеженнями, а також незалежний моніторинг із залученням омбудсмана та громадських інституцій. Інституційний

вимір передбачає професійну підготовку персоналу, створення міжвідомчих систем реагування на порушення, формування програм підтримки після звільнення, а також забезпечення матеріальних ресурсів, без яких виконання міжнародних стандартів залишається декларативним. У цьому контексті ключове значення має відхід від концепції «замкнутої системи» та перехід до моделі відкритості й підзвітності, що відповідає європейським стандартам good governance.

«Позитивний результат ресоціалізації багато в чому залежить від того, наскільки міцним є зв'язок засудженої особи із зовнішнім світом, а також забезпечення житлом та працевлаштування» [3, с. 331], – правильно зазначають М. Романов та А. Іванюк.

Однак, попри наявність розвиненого міжнародного нормативного регулювання, процес упровадження гуманізаційних підходів супроводжується низкою проблем. Насамперед йдеться про розрив між юридичним формалізмом і фактичними практиками. Запровадження сучасних норм не гарантує їх виконання за умов недостатнього фінансування, кадрового дефіциту, збереження репресивних управлінських традицій та інституційної інерції. Значним бар'єром залишається і перехід від каральної парадигми до гуманістичної: навіть за наявності політичної волі трансформація пенітенціарних установ потребує системної зміни управлінських, професійних та ціннісних орієнтацій. Так само складною залишається імплементація індивідуалізованих підходів до засуджених, що потребують значних людських і фінансових ресурсів та сталих міжвідомчих зв'язків.

Проблемним є також забезпечення ефективного нагляду та превенції порушень у місцях несвободи. Практика свідчить, що навіть за наявності механізмів моніторингу їх результативність залежить від реальної незалежності інституцій, які здійснюють контроль; від того, чи супроводжуються їхні рекомендації дієвими адміністративними або судовими засобами впливу; та від загального рівня правовладдя в державі. У разі слабких механізмів реагування порушення стають системними, що руйнує саму логіку міжнародних стандартів.

Зрештою гуманізація виконання покарань у міжнародному вимірі не зводиться до технічного запровадження окремих норм, а постає як процес переосмислення цілей та засобів кримінальної

репресії. Міжнародні стандарти задають вектор цього переосмислення, але реальний рівень гуманності визначається тим, наскільки держава здатна втілювати вимоги людської гідності в повсякденних пенітенціарних практиках.

Таким чином, подальший розвиток системи виконання покарань залежить від інтеграції міжнародних зобов'язань у національну політику, посилення інституційної спроможності, усунення структурних бар'єрів та формування сталої ціннісної орієнтації на повагу до фундаментальних прав. Такий підхід забезпечує не лише відповідність міжнародним стандартам, а й сприяє зменшенню рецидивності, підвищенню соціальної безпеки та зміцненню правовладдя як основи демократичної державності.

Список використаних джерел

1. Європейські пенітенціарні правила. Рекомендація № R (2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць : прийнято Комітетом Міністрів 11 січня 2006 року на 952-й зустрічі Заступників Міністрів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text.

2. Мінімальні стандартні правила поводження із в'язнями. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text.

3. Романов М. В., Іванюк А. О. Щодо впровадження зарубіжного досвіду ресоціалізації засуджених до позбавлення волі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 331–333.

Вікторія Потоцька,
слухачка 6-го курсу
Пенітенціарної академії України;
Тетяна Кухар,
доцент кафедри психології
Пенітенціарної академії України

ПРЕДМЕТ ВИВЧЕННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ФЕНОМЕНА

Девіантна поведінка є складним, багатогранним соціально-психологічним феноменом, що відображає порушення усталених у суспільстві норм, морально-етичних правил і очікувань, а також виявляє суперечності між особистістю та соціальним середовищем. Її дослідження перебуває на перетині психології, соціології, педагогіки, кримінології та культурології, що зумовлює багатовимірність теоретико-методологічних підходів до пояснення її

сутності. Актуальність проблеми девіантної поведінки в сучасному суспільстві зумовлена інтенсивними соціальними трансформаціями, ціннісною кризою, моральною нестабільністю, рівнем соціально-економічної нерівності, тривалою воєнною напругою в Україні та щораз більшим інформаційним тиском на особистість.

Девіація трактується як вияв соціального відхилення від культурно схвалених норм, що може набувати як деструктивного (делінквентного, кримінального, адиктивного), так і конструктивного (соціально-критичного, інноваційного) характеру. Предметом наукового вивчення цього явища є закономірності формування, розвитку й вияву поведінкових відхилень, механізми їх виникнення, а також психологічні, соціальні та ціннісно-нормативні чинники, що сприяють або перешкоджають їх формуванню.

Девіантна поведінка у сучасному суспільстві набуває особливої гостроти через загальну тенденцію до зниження моральних орієнтирів, індивідуалізацію цінностей та послаблення суспільного контролю. У межах українського соціуму, який перебуває в умовах затяжної соціокультурної кризи, війни та гуманітарних викликів, це явище слід розглядати як індикатор глибших дисфункцій у соціальній структурі, втрати відчуття колективної солідарності, розмитості меж між прийнятним і девіантним. Отже, аналіз девіантної поведінки виходить за межі поведінкових характеристик індивіда і відображає стан суспільних відносин загалом.

Психологічний аспект предмета дослідження охоплює вивчення внутрішніх особливостей особистості, що детермінують схильність до девіантних форм діяльності. Серед основних таких характеристик дослідники виокремлюють рівень самоконтролю, емоційну стабільність, імпульсивність, агресивність, схильність до ризику, фрустраційну толерантність, рівень розвитку моральної свідомості та систему цінностей індивіда. Девіація може бути результатом порушення процесів соціалізації, конфлікту між особистісними потребами й соціальними нормами або виявом компенсаційних механізмів при психоемоційній напрузі [2, с. 167].

З соціального погляду девіантна поведінка розглядається як наслідок впливу середовища. Значну роль мають умови сімейного виховання, система міжособистісних відносин, рівень соціальної підтримки та характер мікросоціальних контактів. Також ключове значення має вплив інформаційного простору, зокрема

мас-медіа, рекламної індустрії та соціальних мереж, які є потужним каналом трансляції асоціальних моделей поведінки. У цьому контексті девіантна поведінка трактується не лише як особистісне відхилення, але і як соціальний феномен, що ґрунтується на культурних та ідеологічних особливостях суспільства [2, с. 170].

Педагогічний контекст аналізу девіації зосереджується на визначенні можливостей профілактики, корекції та ресоціалізації осіб із девіантними тенденціями. Освітнє середовище, будучи простором соціалізації, є ефективним інструментом формування просоціальної поведінки, розвитку моральної відповідальності, емпатії та навичок саморегуляції. Через педагогічні стратегії можливо забезпечити раннє виявлення ризикових поведінкових проявів і створення сприятливих умов для позитивної особистісної динаміки [2, с. 176].

У науковій традиції сформувалася низка провідних підходів до пояснення феномена девіантної поведінки. Психоаналітичний напрям (З. Фройд, К. Хорні) трактує девіацію як наслідок внутрішнього конфлікту між несвідомими потягами особистості та вимогами соціальної моралі. У цьому контексті девіантна дія є формою символічного протесту або самозахисту «Я» від надмірного тиску суспільних норм [3, с. 135]. Соціально-когнітивний підхід (А. Бандура) зосереджує увагу на процесах навчання через спостереження, наслідування та підкріплення поведінки, що пояснює механізми формування асоціальних моделей у середовищах із високим рівнем агресії чи аномії [3, с. 137].

Соціологічні концепції (Е. Дюркгейм, Р. Мертон) пояснюють девіантну поведінку через порушення рівноваги між культурно визначеними цілями та доступними засобами їх досягнення [1, с. 146–147]. Девіація у цьому разі є адаптивною реакцією індивіда на структурну напругу, спричинену соціальною нерівністю або блокованими можливостями самореалізації. Біхевіористичні підходи, навпаки, розглядають відхилення як результат неправильного навчання, коли девіантні дії підкріплюються позитивними наслідками – увагою, соціальним визнанням або матеріальною вигодою.

Сучасні дослідження підкреслюють значення особистісних рис у виникненні девіантних форм реагування. Імпульсивність, низький рівень емпатії, тривожність, невротичність або нарцисизм збільшують ризик порушення соціальних норм. У противагу цьому розвиток саморегуляції, стабільна система цінностей, сфо-

рмована відповідальність і моральна зрілість істотно знижують імовірність девіантних виявів. Отже, профілактика девіантної поведінки має ґрунтуватися на гармонізації психологічних механізмів і створенні соціально підтримувального середовища.

Значна увага в сучасному науковому дискурсі приділяється питанням профілактики, реабілітації та ресоціалізації осіб із девіантними виявами. Ефективні програми повинні враховувати не лише поведінкові вияви, а й глибинні чинники девіації, включно з емоційними травмами, порушеннями сімейного спілкування, досвідом соціальної відчуженості або травмувальними подіями. Комплексна допомога передбачає поєднання психологічної корекції, педагогічного супроводу, соціальної підтримки й створення умов для реалізації позитивної власної ідентичності.

Отже, предмет вивчення девіантної поведінки охоплює багаторівневий аналіз взаємозв'язку між індивідуально-психологічними властивостями особистості, соціальними та культурними умовами її життєдіяльності, а також ціннісно-нормативною системою суспільства. Формування науково обґрунтованих стратегій профілактики й корекції девіацій потребує інтеграції міждисциплінарних підходів, що поєднують знання психології особистості, соціології девіацій, педагогіки та соціальної роботи.

Глибоке розуміння феномена девіантної поведінки дає змогу не лише пояснити механізми її виникнення, але й розробити ефективні інструменти впливу, спрямовані на гармонійний розвиток особистості й стабілізацію соціального середовища. Наукове осмислення цього явища відкриває перспективи формування соціокультурної політики, орієнтованої на гуманізацію відносин у суспільстві, зміцнення моральних засад і підвищення психологічної культури громадян.

Список використаних джерел

1. Дюркгейм Е. Самогубство: соціологічне дослідження. Київ : Основи, 1994. 519 с.

2. Максимова Н. Ю. Психологія девіантної поведінки. Київ : Либідь, 2011. 520 с.

3. Психологічні механізми ресоціалізації осіб з девіантною поведінкою в умовах суспільних змін : монографія / за ред. Н. Ю. Максимової. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2018. 272 с.

Юлія Примак,
кандидатка психологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри загальної,
вікової та соціальної психології
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

ПОТЕНЦІАЛ СІМЕЙНИХ СТОСУНКІВ У ПРОЦЕСІ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ

Ресоціалізація засуджених – складний і багатоаспектний процес, який передбачає їхню як правову реабілітацію в суспільстві, так і особистісну глибоку трансформацію ціннісних орієнтацій, поведінкових патернів і соціальних зв'язків, формування нової ідентичности.

Найближче соціальне оточення може стати значущим ресурсом в ефективній реалізації змісту виховних і корекційних програм у місцях позбавлення волі (особливо, коли йдеться про процес підготовки до повернення особи до повноцінного життя в суспільстві). Йдеться про сімейні, а то й родинні стосунки. Саме функціональна й водночас соціально безпечна сім'я увиразнює свій вагомий потенціал у забезпеченні підтримки, прийняття, належности, конструктивного змінювання структурного змісту особистости свого члена / членкині. Позаяк в умовах перебування позбавлення волі особа високоймовірно переживає депривацію базових потреб: у любови, прийнятті, належности, самоповазі. Тому збережені родинні контакти (зокрема завдяки телефонним дзвінкам, побаченням, листуванням тощо) здатні реалізувати важливий компенсаторний функціонал.

Модель позитивних сімейних стосунків спроможна сприяти формуванню в засудженого / -ій почуття відповідальности, настанови до структурних самозмін, розвитку емпатії та соціально прийнятних способів взаємодії. У такому разі сім'я (а то й родина) – джерело емоційної стабільности, самоприйняття та соціального контролю, а й заразом ефективної програми виправляння та ресоціалізації. Саме протекція близьких людей (модель їхньої соціально функціональної поведінки) під час відбування покарання засудженим / -ою знижує ризик рецидиву правопорушення, сприяє збереженню соціальних ролей і підвищує здатність особи

до адаптації вже після звільнення. Натомість відсутність сімейних контактів (або їхній деструктивний характер) може спричинити відчуття ізоляції, депресивні стани, втрату життєвих орієнтирів та підвищити ризик повторення правопорушення особою, яка відбуває покарання. Тому сучасні пенітенціарна педагогіка та психологія й визнають спільні зустрічі, сімейні консультації, сімейні психотерапевтичні заходи, психоедукаційні програми для родичів засуджених важливими векторами роботи. Саме такі ініціативи сприяють формуванню егалітарної взаємодії між інституціями виконання покарань і родиною засудженого / -ої. Відтак сімейні стосунки – базова складова системи соціальної підтримки в процесі ресоціалізації засуджених. Ідеться про поліфункціональність (мотиваційну, корекційну, стабілізаційну, реабілітаційну, абілітаційну) завдяки інтеграційним програмам сімейно-психологічної підтримки, психоедукації, що забезпечують можливість відновлення, а то й формування соціальної компетентности особи.

Варто увиразнити й роль такого феномена як батьківство в ресоціалізації засуджених. Так, для чоловіків і жінок, які перебувають у місцях позбавлення волі, рефлексія значущости відповідальної ролі батька або матері відповідно – зазвичай особливий мотиваційний чинник для функціональної активації самоконтролю, виправлення, переоцінки життєвих цінностей. Важливим кроком у цьому напрямі є й готовність самих родичів прийняти й підтримати (у цьому разі йдеться про їхнє навчання толерантности, керування емоціями, планування майбутнього). В умовах кримінально-виконавчої системи механізми пенітенціарного виправлення та ресоціалізації досягають своєї виразної ефективности у підтримці соціально корисних зв’язків із сім’єю, друзями, колегами [1, с. 199].

Саме відчування значущої соціальної приналежности, афіліації, цінности та самоцінности на всіх рівнях, знаходження сенсу життя, екзистенційної сповнености та включеності здатні сприяти позитивному психічному благополуччю особистости (незалежно від її перебування), а відтак і суспільства загалом. А от соціальне відчуження, дискримінація та ізоляція навпаки – провокувати загострення проблем психологічного здоров’я

(зокрема поглиблення депресії, тривоги та дистресу, антисоціальної поведінки).

Отже, комплексна інтервенція, до якої залучено й членів сім'ї, рідних, ресурс яких сприятиме розвитку емоційно-поведінково-соціальної компетентности, та плідне впровадження програм сімейно орієнтованої роботи в пенітенціарній системі, увиразнює і ймовірнісний вислід – виправлення як результуюча ресоціалізації.

Список використаних джерел

1. Примак Ю. В. Психологічні механізми пенітенціарного виправлення та ресоціалізації засуджених. *Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави* : зб. матеріалів XII Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 01 грудня 2023) / голов. ред. В. Ф. Пузирний ; Пенітенціарна академія України. Чернігів : ПАУ, 2023. С. 197–200. URL: https://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2024/01/Konferenciya-verstka-molodih-uchenih_01.12.pdf.

Олена Приходько,
слухачка 2-го курсу
Пенітенціарної академії України;
Юлія Борець,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Навчально-наукового інституту права,
правоохоронної діяльності та психології
Пенітенціарної академії України

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

У сучасних умовах, коли військовослужбовці все частіше стикаються з високим рівнем бойового навантаження, тривалими періодами стресу, а інколи і затяжними на роки, втратами товаришів та невизначеністю подальшого життя, на передній план виходить питання психологічної підтримки тієї категорії осіб, чия діяльність напряму пов'язана з функціонуванням системи безпеки держави. Психологічна підтримка військовослужбовців – це не просто надання допомоги у випадку кризи, а системний, багаторівневий процес, який починається ще до вступу на службу, три-

ває в період підготовки новоприбулого (мобілізованого) військового, виконання завдань на полі бою і супроводжується на етапі повернення до мирного життя або демобілізації. Саме таку модель сьогодні визнають ключовою для збереження морально-психологічної стійкості армії, її здатності до виконання завдань, а також підтримки особистісного добробуту кожного військовослужбовця.

На теоретичному рівні психологічна стійкість військовослужбовців розглядається як процес позитивної адаптації після травматичних чи екстремальних подій, які загрожують фізичному чи психічному здоров'ю. Дослідження українських психологів, опубліковані у 2025 році, зокрема в статті „THEORETICAL FOUNDATIONS OF PSYCHOLOGICAL RESILIENCE OF MILITARY PERSONNEL", відзначають, що ця стійкість формується під впливом зовнішніх чинників (умови служби, рівень підготовки, соціальна підтримка) та особистісних характеристик (психологічна гнучкість, здатність до саморегуляції, мотивація) [3]. Водночас навіть при достатньому рівні особистісної стійкості військовослужбовці можуть опинитися у стані критичного психоемоційного навантаження – небезпека як цього, так і накопичення мікротравм, які з часом можуть призвести до розвитку посттравматичного стресового розладу (далі – ПТСР), вигорання, зниження боєздатності, соціальної дезадаптації.

У контексті бойових дій та довготривалої напруги принципово важливим є не лише лікування вже проявлених психологічних розладів, а превентивна робота: психологічна підготовка, вміння протидіяти стресу, створення ефективної системи скринінгу та ранніх втручань. Наприклад, автор в статті „PSYCHOLOGICAL SUPPORT FOR MILITARY PERSONNEL IN COMBAT CONDITIONS: CONTEMPORARY CHALLENGES" за 2025 рік підкреслює, що модернізація системи морально-психологічного супроводу потребує введення цифрових платформ для моніторингу психоемоційного стану військових, автоматизованих діагностичних систем, мобільних застосунків, а також спеціалізованого навчання командирів, психологів і капеланів [1]. Цей підхід означає, що психологічна підтримка – не «точкова» допомога у разі кризи, а інтегрований компонент структури військової організації: її системи підготовки, управління та реабілітації.

Не менш важливим є забезпечення доступності допомоги. Варто зазначити, що Міністерство оборони України (далі – МОУ) наказом від 08 жовтня 2025 року № 668/нм затвердило «Фундаментальні принципи щодо забезпечення психічного здоров'я військовослужбовців» та операційний план їх впровадження на 2025–2027 роки, що передбачає створення єдиної системи підтримки, оновлення протоколів відповідно до стандартів NATO, розгортання відділень відновлення психічного здоров'я у системі Міністерства оборони і залучення міжнародної технічної допомоги [4]. Цей крок демонструє розуміння того, що психологічна підтримка – це державне завдання, яке потребує ресурсів, стратегічного підходу і довготривалої політики.

З практичної точки зору важливо забезпечити такі елементи: тренування психологічної стійкості ще до бойового залучення, скринінг стану й моніторинг під час служби, інтервенції в кризових ситуаціях, ефективна реабілітація після бойового досвіду, а також допомога сім'ї та соціальне забезпечення. Наприклад, у межах українського контексту відкриваються Центри зміцнення стійкості (Resilience Centres), які навчають військових психологів методам стабілізації, саморегуляції, невербальної комунікації у стресових умовах [2]. При цьому роботи з індивідуальної психологічної підтримки, групові програми, тренінги, цифрові модулі та мобільні додатки доводять свою значущість – як приклад, слід звернути увагу на дослідження „Fostering hope and recovery: enhancing psychological resources in military personnel with post-traumatic stress disorder" (2025), яке показало, що психологічні ресурси – зокрема надія – мають захисний ефект проти симптомів ПТСР і сприяють посттравматичному зростанню [5].

Водночас психологічна підтримка стикається з низкою викликів: стигматизацією звернення за допомогою, нестачею кваліфікованих фахівців, недостатньою координацією між військовими, медичними та соціальними службами, фрагментацією системи підготовки й після службової адаптації. Статистика й аналітика свідчать про суттєві ризики для боєвої спроможності армії, коли психічні травми залишаються непоміченими або не лікуються. Наприклад, створення реєстру кваліфікованих фахівців у системі МОУ дозволяє покращити швидкість і якість доступу до допомоги [4].

Отже, підсумовуючи, можна сказати, що психологічна підтримка військовослужбовців сьогодні – це стратегічна інвестиція в людський капітал армії і держави. Формування психологічної стійкості, активна превентивна робота, раннє втручання, доступність допомоги і післяслужбова реінтеграція – всі ці компоненти створюють умови для того, щоб навіть у стресових, екстремальних обставинах військовослужбовець зберігав здатність до виконання завдань, адаптації і повернення до нормального функціонування. У контексті сучасної війни і післявоєнної реальності ці механізми стають не опцією, а обов'язковою складовою професійної підготовки та системи підтримки. Їхнє впровадження – це не лише справа окремих психологів чи волонтерів, а питання політики, організації та культури армії й суспільства загалом.

Список використаних джерел

1. Алещенко А. І., Кокун О. М. Psychological support for military personnel in combat conditions: contemporary challenges. *Psychological journal.* 2025. Volume 11. Issue 1 (92). С. 18–33. URL: https://apsijournal.com/index.php/psyjournal/article/view/1629/942 (дата звернення: 20.10.2025).
2. Дія. *Офіційний сайт.* URL: https://www.msp.gov.ua/en/press-center/news/military-psychologists-gain-new-skills%3A-trainingprogramlaunched-at -resilience-center?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 20.10.2025).
3. Кучеренко Н. С., Приходько І. І. Theoretical foundations of psychological resilience of military personnel. *Честь і закон.* 2025. № 2 (93). С. 106–112. URL: https://doi.org/10.33405/20787480/2025/2/93/339380 (дата звернення: 20.10.2025).
4. Міністерство оборони України. *Офіційний сайт.* URL: https://mod.gov.ua/ (дата звернення: 20.10.2025).
5. Fostering hope and recovery: enhancing psychological resources in military personnel with post-traumatic stress disorder. URL: https://mmrjournal.biomedcentral.com/articles/10.1186/s40779-025-00604-4?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 20.10.2025).

Ангеліна Пузирна,
здобувачка вищої освіти
Національного університету «Чернігівська політехніка»;
Віталій Терехов,
доктор юридичних наук Пенітенціарної академії України

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ СЛУЖБОВОГО ТВОРУ

Специфічним об'єктом сучасного національного авторського права є службовий твір. На відміну від інших творів науки, літе-

ратури та мистецтва, що створюються з особистої ініціативи автора, службовий твір твориться на підставі встановлених для працівника (автора) трудових обов'язків. З огляду на зміст норм законодавства України до службових творів можна віднести також будь-які інші результати інтелектуальної діяльності працівника, які охороняються законом, створені ним у рамках виконання посадових обов'язків. Так, наприклад, як службовий твір можуть бути створені енциклопедії, енциклопедичні словники, збірники наукових праць, що продовжуються, газети, журнали та інші періодичні видання.

Правовий режим службових творів досліджувався у працях представників різних галузевих правознавчих наук: цивільного, адміністративного та ін. Зокрема, вивчалися загальні проблеми правового режиму службового твору (О. Штефан), питання про способи і порядок набуття прав на службові твори (В. Дмитришин), про спільне володіння майновими правами на такі твори (З. Галаджун), про способи врегулювання колізій щодо майнових прав на службові твори (В. Судаков) тощо.

В авторському праві поняття «службовий твір» з'явилось порівняно нещодавно. Так, у радянському законодавстві вживався термін «твір, створений у порядку виконання службового завдання». Зокрема, у ст. 100 «Основ цивільного законодавства Союзу РСР та союзних республік» від 8 грудня 1961 р. йдеться про те, що автору твору, створеного в порядку виконання службового завдання в науковій чи іншій організації, належить авторське право на цей твір.

У національному законодавстві вперше поняття «службовий твір» було закріплене в редакції Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 р. [1], яка передбачала, що «службовий твір – твір, створений автором у порядку виконання службових обов'язків відповідно до службового завдання чи трудового договору (контракту) між ним і роботодавцем». З викладенням Закону України в редакції 2001 року [2] у ст. 1 було внесено термін «службовий твір» та визначено його як такий, що створений автором у порядку виконання службових обов'язків відповідно до службового завдання чи трудового договору (контракту) між ним і роботодавцем.

На сьогодні правовий режим об'єктів авторського права загалом та службових творів зокрема визначений у нормах цивільного законодавства, зокрема, в Цивільному кодексі України (далі – ЦК України), Законі України «Про авторське право і суміжні права» від 22 грудня 2022 р. Так, відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 22 грудня 2022 р. визначення службового твору таке: «твір, створений працівником у зв'язку з виконанням обов'язків за трудовим договором (контрактом)» [3].

Новітня законодавча формула дефініції службового твору за змістом хоч і є лаконічнішою, проте не заперечує, а охоплює діяльність працівника щодо здійснення й обов'язків, прямо передбачених у трудовому договорі, і таких, які в договорі не передбачені, але виконують за окремим дорученням роботодавця, що в будь-якому разі пов'язане з трудовим договором (контрактом) [4, с. 157].

Суттєво помітним є те, що творцем тепер названо не автора, а працівника, вилучений службовий обов'язок, що має бути передбачений службовим завданням, визначення та вимоги до документального оформлення якого не було надано як у судовій практиці, так і в нормативно-правових актах.

Нове визначення є лаконічнішим та ближчим до формулювання, вжитого у ст. 429 ЦК України, яка регламентує права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору (контракту). Водночас привертає увагу, що категорія службового завдання як підстави створення службового твору в законодавстві більше не вживається, у зв'язку з чим може поставати питання, якими документами повинен оформлюватися трудовий обов'язок працівника створювати службові твори. Окрім того, у 2022 році у Кодекс законів про працю України було введено поняття трудової функції, що породжує питання про співвідношення трудових обов'язків і трудової функції працівника в контексті створення ним службових творів. Таким чином, для розуміння сутності службового твору важливо встановити, на яких підставах та в якому порядку він може створюватися, що дозволить обґрунтувати критерії кваліфікації твору як службового [5, с. 8].

Суд при вирішенні спорів з інтелектуальної власності має дослідити межі службового завдання за допомогою безпосереднього аналізу трудового договору (контракту) та таких документів,

як: службове доручення, посадова інструкція, службова записка, розпорядження та інші. Однією з підстав відмови в задоволенні вимог позивача у судовому рішенні щодо визнання твору службовим міг бути відсутній укладений трудовий договір або службове завдання, з яких би вбачалася трудова функція особи на створення твору у процесі трудової діяльності [6, с. 28].

Крім того, з метою надання характеристики використання службового твору необхідно з'ясувати поняття «службовий твір». Проаналізувавши п. п. 2.1, 2.2 Рекомендацій Державної служби інтелектуальної власності України щодо правового режиму службових творів, можна виділити такі ознаки службового твору: 1) твір має бути створено автором у порядку виконання службових обов'язків; 2) твір має бути створено відповідно до трудового договору (контракту) між автором і роботодавцем чи службового завдання; 3) виконання роботи може бути здійснене як протягом робочого часу, так і в позаробочий час незалежно від місця створення службового твору (як із застосуванням засобів та матеріалів, що належать роботодавцю, так і без їх застосування) [7]. Тобто щоб твір було визнано службовим, його створення має передбачатись у трудовому договорі (контракті) або в результаті виконання автором службового завдання.

Також особливість службового твору порівняно з іншими результатами праці полягає у невизначеності та непередбачуваності результату: автор ще не знає, яким саме буде створений ним твір [8, с. 68].

Враховуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що службовий твір, як і будь-який інший твір, створений творчою працею людини, є об'єктом інтелектуальної власності, тобто результатом інтелектуальної діяльності, якому згідно з чинним законодавством надається правова охорона. Що ж до ознак службового твору, то йому характерні як загальні ознаки, властиві всім видам творів літератури, науки та мистецтва, так і спеціальні ознаки, які є свого роду критеріями службового твору. Зокрема, відповідно до розглянутого вище загальними ознаками є те, що службовий твір – результат творчої діяльності працівника, тобто має оригінальність, унікальність і неповторність, а також зовнішню форму вираження, доступну для сприйняття. Спеціальними ознаками службового твору є те, що він має бути створений автором у порядку виконання службових обов'язків чи службового завдання та відповідно до трудового договору (контракту) між автором і роботодавцем.

Список використаних джерел

1. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3792-XII. *Відомості Верховної Ради України.* 1994. № 13. Ст. 64.

2. Про внесення змін до Закону України «Про авторське право і суміжні права» : Закон України від 11 липня 2001 р. № 2627-III. *Відомості Верховної Ради України.* 2001. № 43. Ст. 214.

3. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 1 грудня 2022 року № 2811-IX. *Відомості Верховної Ради України.* 2023. № 57. Ст. 166.

4. Шимон С. І., Лупало О. А. Правовий режим службового твору як об'єкта авторських прав: законодавчі новели. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 1. С. 156–159. URL: http://lsej.org.ua/1_2023 /35.pdf (дата звернення: 17.11.2025).

5. Штефан А. Теоретичні і практичні аспекти правової кваліфікації службового твору. *Теорія і практика інтелектуальної власності.* 2023. № 3. С. 7–15.

6. Каращук О. О., Моховікова С. С. Службовий твір як об'єкт авторського права: особливості правового регулювання. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2023. Випуск 4. С. 26–32.

7. Рекомендації Державної служби інтелектуальної власності України щодо правового режиму службових творів. URL: http://sips.gov.ua/ua/authors_rights.html.4 (дата звернення: 17.11.2025).

8. Гаврилов Э. П. Советское авторское право: Основные положения. Тенденции развития. М. : Наука, 1984. 222 с.

Наталія Пузирна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного та приватного права
Національного університету «Чернігівська політехніка»

СТАНДАРТИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОМБУДСМАНА В УКРАЇНІ

Однією з ключових характеристик інституту омбудсмана в Україні є його адміністративна складова, що виявляється у здійсненні системної, нормативно врегульованої діяльності з розгляду звернень, аналізу практики публічної адміністрації, підготовки висновків та рекомендацій.

Стандарти адміністративної діяльності омбудсмана формують основу для ефективного, об'єктивного та неупередженого захисту прав і свобод людини і громадянина у відносинах з органами публічної адміністрації. Так, існують міжнародні організа-

ції, які об'єднують інститути омбудсманів різних країн і сприяють уніфікації професійних стандартів, зокрема в етичному вимірі.

Однією з ключових є Міжнародна інституція омбудсманів (International Ombudsman Institute). Для ефективного функціонування та врахування регіональних особливостей Міжнародна інституція омбудсманів поділена на шість регіональних підрозділів: Африка, Азія, Австралія та Тихий океан, Європа, Карибський басейн та Латинська Америка, Північна Америка. Діяльність цієї інституції спрямована на зміцнення спроможності інституцій-членів через три основні напрями: навчання, дослідження та надання регіональних субсидій на реалізацію правозахисних проєктів. Її документи часто використовуються як орієнтири для формування внутрішніх політик і стандартів національних інституцій [1, с. 108–109].

Крім того, етичні норми, стандарти та функціональні критерії діяльності омбудсманів закріплені в Паризьких принципах, ухвалених Генеральною Асамблеєю ООН у резолюції № 48/134 (1993) [2], та у Венеціанських принципах щодо захисту та розвитку інституцій омбудсманів [3], ухвалених Венеціанською комісією Ради Європи. Вони є міжнародно визнаною основою для оцінювання ефективності діяльності правозахисних інституцій та гармонізації їх функціонування.

Зокрема, Паризькі принципи визначають основні вимоги до національних інституцій з прав людини, включно з незалежністю, законодавчим закріпленням мандату, широкими повноваженнями та належним фінансуванням. Ці принципи є фундаментом для діяльності омбудсманів у багатьох країнах, в тому числі України. На офіційному сайті зазначено, що інституція омбудсмана діє відповідно до Паризьких принципів [4].

Венеціанські принципи доповнюють Паризькі, акцентуючи увагу на необхідності законодавчого закріплення мандату омбудсмана, його незалежності, прозорості процедур призначення та звільнення, а також належного фінансування. Ці принципи спрямовані на зміцнення інституційної спроможності омбудсманів та забезпечення ефективного захисту прав людини [3].

У контексті України Консультативна рада при Уповноваженому активно сприяє імплементації міжнародних стандартів у діяльність національного омбудсмана. Експертна група при цій раді розробила проєкт змін до чинного законодавства, який вра-

ховує ключові положення Паризьких принципів ООН та Венеціанських принципів Ради Європи. Основною метою цих змін є посилення інституційної незалежності Уповноваженого, зокрема через реформування процедури його призначення, що має відповідати міжнародним критеріям автономності та неупередженості. У 2023–2025 роках Консультативна рада також брала участь у підтримці національного превентивного механізму, зосереджуючи увагу на питаннях етики, ефективності моніторингу та дотримання прав людини в місцях несвободи. Таким чином, національний інститут омбудсмана поступово інтегрує міжнародно визнані стандарти у свою практику, забезпечуючи більшу прозорість, підзвітність та ефективність у сфері захисту прав людини.

У 2025 році до Верховної Ради України було подано проєкт Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини». Цей законопроєкт має на меті оновлення законодавчої бази, що регулює діяльність омбудсмана, з урахуванням міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини. Також у ньому запропоновано чітке визначення мандату та повноважень омбудсмана, закріплення гарантій його незалежності та неупередженості, впровадження прозорих процедур призначення і звільнення з посади, а також належне фінансування для ефективного виконання функцій [5]. Ухвалення цього законопроєкту стане вагомим кроком для реформування системи захисту прав людини в Україні та підвищення довіри громадян до інституту омбудсмана. Законодавчі ініціативи, що ґрунтуються на міжнародних документах, мають потенціал не лише покращити адміністративну спроможність інституції, а також зміцнити довіру суспільства до інституту омбудсмана як ефективного захисника прав людини в умовах трансформації української державності та євроінтеграції. Крім того, до мети парламентського контролю омбудсмана додається додержання принципів належного адміністрування в державному управлінні та захист прав і забезпечення найкращих інтересів дитини.

Таким чином, враховуючи вищевикладене, доходимо висновку, що важливим аспектом функціонування інституту омбудсмана в Україні є стандарти адміністративної діяльності, що випливають із загальних засад функціонування демократичної правової держави, а також зі специфіки статусу та завдань самого інституту омбудсмана.

Список використаних джерел

1. Кошарновська С. Л. Деякі аспекти генези інституту омбудсмена. *Право та економіка України – перспективи розвитку* : матеріали круглого столу (11 грудня 2023 року). Харків : Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця, 2023. С. 106–100.

2. Паризькі принципи, ухвалені Генеральною Асамблеєю ООН у резолюції № 48/134 від 20 грудня 1993 року. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU93312 (дата звернення: 26.09.2025).

3. Venice Commission. Principles on the Protection and Promotion of the Ombudsman Institution (The Venice Principles). Adopted by the Venice Commission at its 118th Plenary Session (15–16 March 2019), CDL-AD(2019)005. Strasbourg: Council of Europe, 2019. URL: https://www.coe.int/en/web/venice-commission/-/CDL-AD(2019)005-e (дата звернення: 26.09.2025).

4. Міжнародні організації, членом яких є Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. *Офіційний сайт Омбудсмана України*. URL: https://ombudsman.gov.ua/uk/mizhnarodni-organizaciyi-chlenom-yakih-ye-upovnovazhenij-verhovnoyi-radi-ukrayini-z-prav-lyudini (дата звернення: 26.09.2025).

5. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : проєкт Закону України № 3181 від 17.04.2025. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/56212?fbclid=IwY2xjawJ0IXpleHRuA2FlbQIxMABicmlkETFtMU1lSFNIU2k1emNSa3FLAR6mh3xrttOdI-2RsaqL6daiGwyXSGuNf7cyWOClNzzKHmefzr4UNqrPeX69DQ_aem_jy5ChHvjPIetFb-M1y-7Yw (дата звернення: 26.09.2025).

Єлизавета Рибачок,
здобувачка вищої освіти 2-го курсу магістратури
заочної форми навчання
спеціальності 053 Психологія
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: ***Ірина Волеваха,***
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Пенітенціарної академії України

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВІВ АГРЕСИВНОСТІ У СПІВРОБІТНИКІВ ДКВС

Професійна діяльність співробітників Державної кримінально-виконавчої служби України відзначається високим рівнем напруженості, відповідальності та постійного впливу стресогенних факторів. Умови служби часто супроводжуються конфліктними

ситуаціями, необхідністю контролю поведінки засуджених і підтриманням дисципліни в колективах. Такі обставини потребують від працівників розвинених навичок емоційної саморегуляції, стресостійкості та вміння стримувати агресивні імпульси [1].

Агресивність як властивість особистості виявляється у схильності до ворожості, дратівливості або схильності до використання сили як способу розв'язання конфліктів. У контексті діяльності співробітників ДКВС цей феномен набуває особливого значення, адже надмірна або нестримана агресія може перешкоджати ефективному виконанню службових обов'язків і негативно позначатися на взаєминах у колективі. Разом з тим помірний рівень конструктивної агресивності може сприяти рішучості та впевненості в діях, що є необхідними якостями для представників цієї професії [2].

Дослідження психологічних особливостей виявів агресивності у співробітників ДКВС дозволяє глибше зрозуміти внутрішні механізми їхньої поведінки, визначити чинники, що впливають на формування агресивних тенденцій, та розробити психологічні рекомендації, спрямовані на гармонізацію емоційної сфери й профілактику деструктивних виявів у професійній діяльності.

З метою виявлення рівня та особливостей виявів агресивності серед працівників ДКВС було проведено емпіричне дослідження. Воно проводилося на базі Державної установи «Ладижинська виправна колонія № 39», загальна кількість респондентів становила 90 осіб. У дослідженні застосовувалися такі методики: шкала агресивності Басса-Даркі, методика діагностики рівня емоційного вигорання К. Маслач (MBI), субшкала цинічної недовіри шкали Кука-Медлі.

Для подальшого аналізу респондентів було поділено на дві групи залежно від стажу роботи: до 5 років (1 група) і понад 5 років (2 група). Такий поділ дає змогу порівняти рівень агресивності між молодшими співробітниками, які ще проходять етап професійної адаптації, та досвідченими працівниками, поведінка яких формується під впливом тривалого виконання службових обов'язків у складних умовах.

Результати, отримані за методикою Басса-Даркі, свідчать про наявність помітних відмінностей у виявах агресивності між співробітниками з різним стажем служби. Молодші працівники (до 5 років стажу) продемонстрували вищі середні показники за всіма компонентами агресії порівняно з досвідченими колегами. Зок-

рема, рівень фізичної агресії у них становить 12,5 балів проти 10,2 бала у працівників зі стажем понад 5 років, вербальної агресії – 11,0 проти 9,4, опосередкованої агресії – 13,6 проти 12,1, негативізму – 14,2 проти 13,0. Вищими виявилися також показники роздратування, підозрілості, образи та відчуття провини, що вказує на підвищену емоційну напруженість молодших співробітників.

Індекс агресивності (ІА) у групі до 5 років становить 12,4 бала, тоді як у групі понад 5 років – 10,6 балів. Індекс ворожості (ІВ) також вищий у молодших співробітників (13,3 проти 11,9). Це може бути пов'язано з етапом професійної адаптації, коли працівники ще не виробили достатніх механізмів емоційного самоконтролю, а також із впливом стресогенних чинників початкового періоду служби.

Дані за методикою К. Маслач показують, що в обох групах спостерігається вияв емоційного вигорання, однак його рівень значно вищий серед досвідчених співробітників. Зокрема, показник емоційного виснаження у працівників зі стажем понад 5 років відповідає високому рівню (31,6 балів), тоді як у молодших співробітників – лише середньому (21,3 бала). Аналогічна тенденція спостерігається за шкалою деперсоналізації: 15,7 балів (середній рівень) проти 9,8 балів (низький рівень). Високий рівень редукції професійних досягнень виявлено в обох групах (28,4 бала та 33,1 бал відповідно), що може свідчити про зниження суб'єктивного відчуття ефективності праці. Загалом системний індекс вигорання в молодших співробітників відповідає середньому рівню, тоді як у досвідчених – високому, що вказує на кумулятивний ефект тривалого перебування в умовах професійного стресу.

За результатами опитувальника Кука-Медлі виявлено, що в досвідчених працівників рівень цинізму, агресивності та ворожості значно перевищує показники молодших співробітників. Зокрема, за шкалою цинізму вони мають середній рівень із тенденцією до високого (42,8 балів) у першій групі та високий (67,3 бала) – у другій. Аналогічно, рівень агресивності становить 31,6 балів у молодших працівників і 47,8 балів у досвідчених; ворожості – 19,2 бала проти 26,4 бала. Результати свідчать про те, що з роками у співробітників ДКВС формується певна емоційна захисна установка, яка може виявлятися у підвищеній підозрілості, недовірі до оточення та схильності до цинічного сприйняття соціальної реальності. Це зумовлено специфікою професійного середо-

вища, де часті контакти із засудженими, контроль і покарання формують стійкі моделі обережного ставлення до людей.

Отримані результати засвідчують, що агресивність співробітників ДКВС має складну і багаторівневу структуру, тісно пов'язану зі стажем служби та особливостями професійного досвіду. Молодші працівники демонструють вищі показники емоційної реактивності та відкритих форм агресії, що пояснюється недостатнім досвідом саморегуляції і впливом адаптаційного стресу. Натомість у досвідчених співробітників агресивність набуває більш прихованого, опосередкованого характеру, поєднується з підвищеним рівнем цинізму, емоційного виснаження й деперсоналізації.

Загалом результати вказують на те, що тривале перебування в умовах високої напруженості сприяє формуванню професійних деформацій, серед яких – ворожість, зниження емпатії та зростання психологічного захисту через агресивно-оборонні механізми. Це підкреслює необхідність впровадження цілеспрямованих психологічних заходів профілактики агресивності та емоційного вигорання серед персоналу ДКВС.

Список використаних джерел

1. Паскевська Ю. А. Соціально-психологічні особливості професійної діяльності персоналу пенітенціарних установ. *Журнал сучасної психології*. 2022. № 2. С. 74–81.

2. Шабан Ю. Історичний огляд розвитку поняття агресії. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2024. Том 35 (74). № 4. С. 117–121.

Тетяна Романько,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
за спеціальністю 053 Психологія
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: *Юлія Борець,*
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Пенітенціарної академії України

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Агресивна поведінка є типовим явищем у дитячому та підлітковому віці й виконує в процесі соціального розвитку низку ада-

птивних функцій. Зокрема, вона сприяє захисту індивідуальних інтересів, є засобом самоствердження та способом реагування на зовнішні загрози. У межах соціалізації такі вияви можуть навіть відігравати позитивну роль, допомагаючи особистості інтегруватися в соціум.

На юнацькому етапі, зокрема серед студентської молоді, агресія набуває більш складних і варіативних форм, що значною мірою зумовлено індивідуальними особливостями особистості [3]. До рис, які можуть потенційно підсилювати агресивні реакції, належать схильність до переживання сорому (замість почуття провини), підвищена тривожність, дратівливість, упереджене ставлення до представників інших соціальних чи етнічних груп, а також страх засудження з боку оточення.

Протягом останніх десятиліть простежується стійке зростання кількості агресивних виявів серед молоді. У період здобуття вищої освіти молоді люди часто стикаються з труднощами професійного самовизначення, необхідністю встановити міжособистісні зв'язки, адаптацією до нових соціальних ролей. У подібних умовах агресивна поведінка може виникати як форма реакції на фрустрацію або психологічне напруження, ускладнюючи процес інтеграції в студентське середовище. Зазвичай вона має емоційне підґрунтя та супроводжується посиленням внутрішнього когнітивного дисонансу, що може призводити до стресових або навіть депресивних станів.

Агресивність у студентів становить серйозний психологічний виклик, оскільки негативно впливає не лише на якість міжособистісної взаємодії, а й на всі сфери життєдіяльності: навчання, стосунки з ровесниками, сім'єю, викладачами. Такий рівень напруги в поведінці потенційно знижує ефективність особистісного та професійного розвитку [1].

Формування агресії може бути спричинене цілою низкою чинників, які поділяються на психологічні, біологічні, соціальні та сімейні. Середовище, стиль спілкування, мікроклімат у групі, життєвий уклад – усе це може створити сприятливі умови для виникнення девіантних реакцій. Особливо небезпечним є негативний соціальний клімат, який породжує у молоді почуття ізольованості, агресивності, внутрішньої опозиції до норм і цінностей групи, провокуючи конфліктну чи демонстративно негативну поведінку.

Вияви агресії можуть бути результатом взаємодії багатьох чинників – фізіологічних (особливості нервової системи), психологічних (тип темпераменту, емоційна нестійкість), соціальних (тиск середовища, конкуренція) і ситуативних (стрес, конфлікт, непорозуміння). У будь-якому випадку ключовим тригером агресивної реакції є внутрішній або зовнішній конфлікт – міжособистісний чи внутрішньоособистісний, свідомий чи неусвідомлюваний.

Поняття міжособистісної агресії передбачає агресивну взаємодію між окремими індивідами, що виникає в межах їх соціального та психологічного контакту. Її причини умовно поділяють на три групи: соціально-психологічні, особистісні та власне психологічні. До першої категорії належать спотворення або втрата інформації у процесі спілкування, дисбаланс у ролях, різниця в цінностях, оцінках, стилях поведінки. Також мають значення прагнення до домінування, конкурентність і напружені стосунки в групі.

Психологічна несумісність – ще один значущий фактор, що обумовлює агресивну поведінку. Вона може виявлятися через невідповідність темпераментів, розбіжності в мотивах, цінностях, установках, світогляді. У випадках, коли індивіди не здатні прийняти відмінність один одного або домовитися про спільні правила взаємодії, зростає ризик конфліктних ситуацій з агресивним забарвленням [4].

Особистісні детермінанти агресії стосуються індивідуальних психологічних особливостей, зокрема: несприйняття альтернативних поглядів, низької гнучкості поведінки, слабкої емоційної регуляції, недорозвинених навичок емпатії, дисбалансу між рівнем домагань і реальними можливостями, що часто властиво людям із холеричним темпераментом або яскраво вираженими акцентуаціями характеру.

Психологічний аналіз літературних джерел, присвячених проблематиці конфліктних виявів поведінки, свідчить про те, що до конфліктів із соціальним оточенням найчастіше схильні особи з низьким рівнем поведінкової гнучкості. Такі індивіди демонструють неадекватну реакцію на поведінкові моделі, які суперечать їхнім власним переконанням, цінностям і установкам. Для них характерна інертність, уповільнене пристосування до змін середовища, знижена соціальна активність, замкнутість, виражений егоцентризм та неспроможність іти на компроміси.

Конфлікти як закономірне явище міжособистісної взаємодії властиві будь-якому соціальному середовищу, зокрема й студентському. Нові життєві обставини, адаптація до колективу, встановлення нових контактів, конкуренція або суперечності в поглядах – усе це може спричиняти непорозуміння й конфліктні ситуації. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває формування в молоді навичок конструктивного вирішення конфліктів, а також вміння їх своєчасно попереджати. Це є передумовою для формування сприятливого психологічного клімату в освітньому середовищі та забезпечення ефективного навчального процесу.

Підсумовуючи, слід зазначити, що агресивна поведінка студентів – це багатофакторне явище, яке формується на стику внутрішніх особистісних суперечностей, соціального впливу та ситуативного контексту. Її вивчення має важливе значення для розроблення ефективних програм профілактики й корекції, спрямованих на гармонізацію поведінки молоді, розвиток комунікативної культури та зниження рівня психологічної напруги в навчальному середовищі.

Міжособистісні конфлікти у студентському середовищі нерідко виникають внаслідок викривленого сприйняття та інтерпретації поведінки партнера під час взаємодії. До таких ситуацій призводить або взаємне, або одностороннє нерозуміння позицій, намірів чи емоцій іншої сторони. Неправильне тлумачення мотивів поведінки часто стає тригером для виникнення психологічної напруги й ескалації конфлікту.

На рівні особистості конфліктогенними чинниками є певні негативні риси характеру, серед яких: відсутність терпимості до недоліків оточення, знижена здатність до самокритики, емоційна нестабільність, імпульсивність, глибоко вкорінені стереотипи й забобони щодо інших. Такі особливості поведінки ускладнюють конструктивну взаємодію з соціальним оточенням.

Додатково до загострення міжособистісних суперечностей можуть призводити як риси деструктивної спрямованості (прагнення домінувати, схильність до агресії, егоцентризм), так і наслідки негармонійного виховання – зокрема, відсутність моральних орієнтирів, недостатній рівень загальної культури спілкування, невміння враховувати позицію співрозмовника [2].

Окремим фактором, що стимулює конфліктну поведінку, є надмірне прагнення особистості до соціального визнання, статусності, лідерства. Такі індивіди схильні переоцінювати власне значення в колективі, демонструють зневажливе ставлення до інших та ігнорують інтереси групи.

Також конфлікти можуть виникати на основі внутрішньої дисгармонії – невідповідності між ідеалізованим образом себе (яким особа прагне бути) і реальною самооцінкою. Низький рівень адаптивності в поєднанні з підвищеною емоційною чутливістю та неадекватною самооцінкою можуть формувати компенсаторний образ «ідеального Я», що своєю чергою породжує поведінкові відхилення, в тому числі агресивність або конфліктність.

Список використаних джерел

1. Дроздов О. Ю. Соціально-психологічні фактори динаміки агресивної поведінки молоді : дис. … канд. психол. наук. Чернігів : Чернігівський державний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2003. 225 с.

2. Кравчук С. Л. Особливості агресивних проявів особистості в залежності від її гендерної ролі. *Психологія :* зб. наук. пр. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Вип. № 3 (10). Київ, 2000. С. 87–92.

3. Мусаелян О. М. Смисложиттєві орієнтації та особливості їх впливу на схильність до аутоагресивної поведінки студентської молоді. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки».* Т. 2. Вип. № 3. Херсон : Гельветика, 2016. С. 68–75.

4. Павелків Р. В. Вікова психологія : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Кондор, 2011. 468 с.

Катерина Ромащенко,
студентка 4 курсу
Національного університету «Чернігівська політехніка»;
Ігор Іваньков,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та правосуддя
Національного університету «Чернігівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТА ТА СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 111 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Захист національної безпеки є одним із ключових пріоритетів функціонування будь-якої правової держави. Серед найбільш не-

безпечних форм посягання на національні інтереси особливе місце посідає державна зрада – кримінальне правопорушення, яке не тільки підриває суверенітет та територіальну цілісність держави, а й ставить під загрозу її політичну незалежність, обороноздатність і безпеку громадян.

Проблематика суб'єкта кримінального правопорушення у кримінально-правовій літературі є однією з обговорюваних. У загальному розумінні суб'єктом визнається фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до ст. 18 Кримінального кодексу України (далі – КК України) може наставати кримінальна відповідальність [1]. Наведене законодавче визначення дозволяє виокремити головні обов'язкові ознаки, що характеризують суб'єкта кримінального правопорушення. Зокрема, до них належать такі: фізична особа, осудна або обмежено осудна, що досягла встановленого законом віку кримінальної відповідальності.

Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 111 КК України, належить до діянь, що вчиняються спеціальним суб'єктом. На це вказує аналіз диспозиції зазначеної статті, у якій передбачено додаткову кваліфікаційну ознаку суб'єкта – громадянство України, тобто тільки громадянин України може підлягати кримінальній відповідальності за вчинення державної зради. Відповідно до абзацу 3 ст. 1 Закону України «Про громадянство України» громадянином України визнається особа, яка набула громадянства України, в порядку, передбаченому законами та міжнародними договорами України. У статті 3 наводиться перелік категорій осіб, які належать до громадян України [2]. Однак слід зауважити, що підстави набуття громадянства не впливають на кваліфікацію особи як суб'єкта вчинення державної зради.

Детальний аналіз обов'язкових ознак суб'єкта кримінального правопорушення «державна зрада» призводить до таких висновків. По-перше, як уже зазначалось, це фізична природа суб'єкта, яким може бути тільки фізична особа. По-друге, обов'язковою ознакою є досягнення особою віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Вважається доцільною точка зору Н.С. Кончук та В.О. Навроцького, які підкреслюють, що вік є передумовою осудності, адже спочатку необхідно встановити факт досягнення особою віку, з якого настає кримінальна відповідаль-

ність, і лише після цього можна здійснювати оцінку її осудності [3, с. 103; 4, с. 70]. Під поняттям віку О.Ф. Бантишев та О.В. Шамара пропонують розуміти етап розвитку людини, що характеризується своєрідними закономірностями формування особи та відносно стійкими психологічними особливостями, який визначений відповідними юридичними документами [5, с. 146]. За змістом ч. 1 ст. 22 КК України, кримінальній відповідальності за вчинення державної зради підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося 16 років [1]. По-третє, відповідно до ч. 1 ст. 19 КК України, осудною визнається особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними [1]. Семенюк-Прибатень А. В. пропонує осудність визначати як нормальний психічний стан особи, для якого є характерними два критерії, а саме юридичний та медичний. Медичний критерій визначає здоровий стан психіки особи, відсутність певних психічних захворювань, недоліків розумового розвитку. Юридичний критерій полягає у здатності особи усвідомлювати характер своїх суспільно небезпечних дій чи бездіяльності та керувати ними [6, с. 584]. Поняття стану неосудності міститься у ч. 2 ст. 19 КК України, відповідно до якої особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння…, не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки [1]. Своєю чергою, за твердженням Н. С. Кончук, «обмежена осудність» характеризується «обмеженою кримінальною відповідальністю» [3, с. 108]. Таким чином за змістом ст. 20 КК України кримінальній відповідальності підлягає особа, визнана судом обмежено осудною, яка під час вчинення кримінального правопорушення, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними [1].

Формулювання диспозиції ст. 111 КК України свідчить про те, що державна зрада як кримінальне правопорушення може бути вчиненою виключно з прямим умислом, вольова ознака якого виявляється в бажанні суб’єкта вчинити державну зраду, а інтелектуальна, як зазначає Н. С. Кончук, – «у відображенні в його психіці фактичного, соціального та юридичного аспектів наслідку» [3, с. 119].

Таким чином, суб'єкт повинен чітко усвідомлювати, що він зраджує інтереси України та посягає на її національну безпеку.

Необхідно зазначити, що мотив і мета не є обов'язковими для юридичної кваліфікації діяння, однак мотив є суттєвим для з'ясування психологічного стану особи та обставин вчинення правопорушення і може існувати в різних формах – корисливих, політичних та побутових, а може бути пов'язаним з кар'єризмом, помстою чи особистою зацікавленістю.

Отже, кримінальне правопорушення, передбачене статтею 111 КК України, має чітко визначені елементи суб'єкта та суб'єктивної сторони, однак у сучасних умовах кваліфікація має певні складнощі, зокрема: труднощі у доведенні прямого умислу, недостатня увага до мотивів та мети при кваліфікації діяння, складність ідентифікації суб'єкта у випадках наявності подвійного громадянства.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 18.10.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 18.10.2025).

2. Про громадянство України : Закон України від 18 січня 2001 р. № 2235-III. Дата оновлення: 18.10.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text (дата звернення: 14.10.2025).

3. Кончук Н. С. Кримінальна відповідальність за державну зраду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2019. 218 с.

4. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 704 с.

5. Бантишев О. Ф., Шамара О. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації) : монографія. Луганськ : Віртуальна реальність, 2014. 240 с.

6. Семенюк-Прибатень А. В. Умисне та необережне знищення чи пошкодження майна: осудність як ознака складу кримінального правопорушення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 583–586.

Дарина Савєльєва,
курсантка 3-го курсу
Пенітенціарної академії України;
Богдан Карапиш,
доктор філософії,
старший викладач кафедри адміністративного
та конституційного права
ННІ ППДП Пенітенціарної академії України

ЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ МЕЖІ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СУДОЧИНСТВІ В УКРАЇНІ

В умовах війни значно зросло навантаження на адміністративні суди, тому питання цифровізації правосуддя набуває особливої уваги. Штучний інтелект (далі – ШІ) розглядається як інструмент пришвидшення розгляду справ та зменшення бюрократичного тиску. Однак його впровадження потребує не лише технічної готовності, а й осмислення етичних наслідків та відповідного правового регулювання, адже від цього залежить чи стане штучний інтелект справжнім проривом у судовій системі, чи поставить під загрозу принципи судочинства.

На сьогодні в Україні немає належного правового регулювання штучного інтелекту, тому впровадження його в судову систему фактично порушує Закон України «Про судоустрій і статус суддів», в якому вказано, що судову владу реалізовують судді та, у визначених законом випадках, присяжні [1], а делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Особи, які привласнили функції суду, несуть відповідальність, установлену законом [1].

Багато загальнодоступних систем штучного інтелекту (ШІ) ґрунтуються на машинному навчанні (ML) – процесі, коли алгоритми аналізують великі обсяги даних, навчаються на них, виявляють закономірності й роблять прогнози [2]. Це створює судовий прецедент, який не визнається законодавством України, хоча є допустимим у типових судових спорах. Окрім цього, з цієї проблеми випливає те, що штучний інтелект може почати робити неправильні висновки, коли справа є нетиповою або не розглядалася ним раніше.

Також ШІ може мати певну упередженість, яка виникла в результаті його навчання. Якщо навчальні дані переважно являють собою певну демографію або містять історичні упередження, ШІ відображатиме ці дисбаланси у своїх прогнозах та рішеннях [3]. Що є недопустимим у здійсненні правосуддя в будь-яких виявах.

Якщо ми розглядаємо ШІ як допоміжний інструмент суддям, адвокатам та іншим учасникам судового процесу, який міг би робити короткі висновки у справі, оформлювати документи, це б значно пришвидшило процесуальні строки. Використання суддею технологій штучного інтелекту є допустимим, якщо це не впливає на незалежність та неупередженість судді, не стосується оцінки доказів і процесу ухвалення рішень та не порушує вимог законодавств [4]. Але чат-боти зі штучним інтелектом часто безглуздо додають у створюваний ними контент правдоподібні, але хибні твердження, так звана «ШІ-галюцинація»[5].

Наразі багато сучасних моделей ШІ (зокрема на основі глибокого навчання) є непрозорими: навіть розробники не завжди можуть пояснити, чому система прийняла те чи інше рішення. Це ускладнює процес доведення вини і встановлення причинно-наслідкового зв'язку між дією ШІ та завданою шкодою. [6]

Також існує проблема невирішеності відповідальності за помилки штучного інтелекту. Чи повинен це бути розробник, держава чи можливо учасник судового процесу, який використав ШІ і не перевірив дійсність його рішення, тоді можна говорити, що ШІ це об'єкт чи можливо сам штучний інтелект, якщо колись його визнають як суб'єкта, але з цього випливає низка інших проблем, оскільки тоді робот буде мати права людини – право на гідність, недоторканність, винагороду, громадянство та ін. Це суперечить Хартії основних прав ЄС і Конвенції про захист прав людини і основних свобод [7]. А також, яким чином він зможе нести відповідальність за свої рішення.

Крім того, є загроза кібератак, які, як показує досвід китайського ШІ DeepSeek, виявилося дуже легко зламати [8]. Останніми роками кібератаки на державні ресурси України є одним зі способів ведення бойових дій, спрямованих на дестабілізацію критичної інфраструктури, злам урядових систем чи поширення дезінформації. За період із 2022 року Єдина судова інформацій-

но-телекомунікаційна система та її користувачі ставали об'єктами кіберінцидентів понад 368 разів [9].

Отже, використання штучного інтелекту в судовій системі України має як значний потенціал, так і серйозні ризики. З одного боку, ШІ може допомогти оптимізувати роботу судів, скоротити бюрократію та прискорити розгляд справ, що особливо важливо в умовах війни та перевантаження судової системи. З іншого боку, відсутність належного правового регулювання, загроза порушення принципів судочинства, можливі технічні помилки, упередженість алгоритмів, «галюцинації» ШІ, а також питання відповідальності за його рішення створюють серйозні правові та етичні проблеми. До впровадження штучного інтелекту в судову практику необхідно розробити чітку законодавчу базу, визначити межі його застосування, гарантувати кібербезпеку та забезпечити, щоб він залишався лише допоміжним інструментом, а не заміною судді. Лише за таких умов ШІ може стати не загрозою, а дієвим засобом удосконалення правосуддя.

Список використаних джерел

1. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII // База даних «Законодавство України». *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text (дата звернення: 29.10.2025).

2. Шадська Уляна. Як штучний інтелект змінює судочинство? Нові можливості та ризики. *JustTalk*. 12 June 2025. URL: https://justtalk.com.ua/post/yak-shtuchnij-intelekt-zminyue-sudochinstvo-novi-mozhlivosti-ta-riziki (дата звернення: 29.10.2025).

3. SAP Ukraine. Що таке упередження ШІ? Причини, наслідки та стратегії пом'якшення. URL: https://www.sap.com/ukraine/resources/what-is-ai-bias (дата звернення: 29.10.2025).

4. Кодекс суддівської етики : затв. постановою Верховної Ради України від 22.02.2013 № 0001415-13. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text (дата звернення: 29.10.2025).

5. Вищий Суд України. AI: Prohibition or Permission? : презентація, 2024. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2024/Prezent AI prohibition_or_permission_bernaziuk.pdf (дата звернення: 29.10.2025).

6. Юридичний часопис. ШІ в бізнесі: хто відповідає за помилковий алгоритм. *Юр-Газета*. URL: https://yurgazeta.com/publications/practice

/informaciyne-pravo-telekomunikaciyi/shi-v-biznesi-hto-vidpovidae-za-pomilkoviy-algoritm-.html (дата звернення: 29.10.2025).

7. Барабаш О. О. The place of artificial intelligence in the legal system. *Наукові роботи КАІ, Серія «Law Journal "Air and Space Law"»*. URL: https://jrnl.nau.edu.ua/index.php/UV/article/view/17976?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 29.10.2025).

8. Хакери зламали базу даних китайського ШІ DeepSeek за лічені хвилини. *Abiznes.com.ua.* URL: https://abiznes.com.ua/khakery-zlamaly-bazu-danykh-kytayskoho-shi-deepseek-za-licheni-khvylyny-2656/ (дата звернення: 29.10.2025).

9. Поліковська Ю. З 2022 року система електронного суду зазнала кіберінцидентів понад 368 разів. *MediaSapiens.* URL: https://ms.detector.media/kiberbezpeka/post/36695/2024-11-12-z-2022-roku-systema-elektronnogo-sudu-zaznala-kiberintsydentiv-ponad-368-raziv/ (дата звернення: 29.10.2025).

Наталія Свириденко,
доктор філософії (PhD) в галузі права,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
міжнародного права Пенітенціарної академії України;
Денис Волков,
курсант 3-го курсу Пенітенціарної академії України

ВПЛИВ ПРАВА ЄС НА РЕФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

Інтеграція України до європейської спільноти є одним із пріоритетних напрямів державного розвитку, оскільки визначає стратегічний вектор політичної, економічної та правової трансформації країни. Важливою складовою цього процесу є адаптація та реформування національної правової системи відповідно до стандартів Європейського Союзу. Така трансформація є необхідною передумовою ефективного функціонування державних інститутів, утвердження принципу верховенства права та забезпечення належного рівня захисту основоположних прав і свобод людини. Крім того, підписання Угоди про асоціацію з ЄС і набуття Україною статусу країни-кандидата зумовлює обов'язок гармонізації національного законодавства з правовими нормами Європейського Союзу.

Реформування правової системи України є тривалим і багатоаспектним процесом, що супроводжується поступовим набли-

женням національного законодавства до європейських стандартів. Протягом останніх років під впливом права Європейського Союзу українська правова система зазнала суттєвих трансформацій. Як зазначають дослідники Я. О. Ліховицький та А. Ю. Спірідонова, серед ключових змін варто виокремити створення спеціалізованих антикорупційних інституцій – Національного антикорупційного бюро України (НАБУ), Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП) та Державного бюро розслідувань (ДБР); ухвалення Закону України «Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним з надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів)»; Закону України «Про медіа»; Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», а також створення Етичної ради [1, с. 302].

З огляду на викладене можна констатувати, що держава реалізувала низку реформ, спрямованих на зміцнення принципу верховенства права, підвищення прозорості діяльності органів влади та гармонізацію національного законодавства зі стандартами Європейського Союзу.

Водночас упровадження цих змін, виконання євроінтеграційних зобов'язань і наближення до загальноприйнятих міжнародних норм супроводжується певними проблемами, зокрема невідповідністю окремих положень чинного законодавства вимогам сучасного інформаційного суспільства та наявністю правових колізій. Як зазначає І. С. Лісна, «існують норми, що не відповідають викликам сучасного інформаційного суспільства; окремі органи або їхні структурні підрозділи наполягають на збереженні авторитарних підходів, що перешкоджає реалізації демократичних правових принципів» [2, с. 172].

Дослідниця також підкреслює, що в контексті євроінтеграційних прагнень України особливої актуальності набуває питання взаємозв'язку між національною правовою системою та європейським правовим простором, ефективність якого безпосередньо залежить від досконалості механізмів адаптації законодавства України до правової системи Європейського Союзу [2, с. 172].

Одним із показових прикладів невідповідності чинного законодавства вимогам сучасного інформаційного суспільства є Кодекс законів про працю України, ухвалений ще у 1971 році та неодноразово змінюваний у подальші роки. Попри те, що цей нормативно-правовий акт забезпечує належний рівень захисту прав працівників, містить соціальні гарантії та визначає чіткі процедури організації трудового процесу, що загалом відповідає принципам соціальної держави, закріпленим у статті 1 Конституції України [3], його норми не узгоджуються із сучасними ринковими реаліями, розвитком цифрової економіки та новітніми формами зайнятості, зокрема фрілансом і дистанційною роботою. У зв'язку з цим постає потреба в оновленні трудового законодавства з урахуванням європейських підходів до регулювання сучасних трудових відносин і вирішення трудових спорів.

Додатковим прикладом нормативної невідповідності є відсутність у національній правовій системі окремого законодавчого акта, який би врегульовував сферу функціонування штучного інтелекту. У 2024 році Європейський Парламент і Рада Європейського Союзу ухвалили Регламент, що визначає єдині правила використання штучного інтелекту [4]. Його метою є запобігання дискримінаційним практикам і маніпуляціям, забезпечення захисту прав людини від надмірного нагляду, а також створення сприятливих умов для розвитку інновацій у межах правової безпеки. Отже, запровадження аналогічного нормативного регулювання в Україні є доцільним кроком у контексті формування цифрової держави, до якої наша країна прагне протягом останніх років.

Невідповідність національного законодавства європейським стандартам нерідко зумовлює виникнення правових колізій. Яскравим прикладом цього є тривале паралельне існування Господарського та Цивільного кодексів України, тоді як у країнах Європейського Союзу діє єдиний Цивільний кодекс. Основна колізія полягала в тому, що обидва кодекси одночасно регулювали питання підприємницької діяльності, що призводило до неоднозначного тлумачення судами понять правосуб'єктності, форм договорів і меж відповідальності сторін. Ця проблема була розв'язана ухваленням Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних

осіб» від 9 січня 2025 року, яким, згідно з частиною 3 статті 17, Господарський кодекс України визнається таким, що втратив чинність [5]. У результаті замість застарілого господарського законодавства передбачається запровадження корпоративного права – однієї з основних галузей приватного права Європейського Союзу, що регулює відносини у сфері підприємництва.

Отже, вітчизняна правова система зазнала суттєвих змін, спрямованих на приведення національного законодавства у відповідність до європейських стандартів. Водночас процес гармонізації українського права з правом Європейського Союзу залишається складним і тривалим, що потребує подальшої адаптації правових норм до сучасних суспільно-економічних умов для повноцінного входження України до європейського правового простору.

Список використаних джерел

1. Ліховицький Я. О., Спірідонова А. Ю. Правова система України: зміни в умовах необхідного вступу до Європейського Союзу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право».* Ужгород, 2023. № 2 (77). С. 299–303.

2. Лісна І. С. Євроінтеграція та сучасна правова система України: шлях до стабільності та розвитку. *Актуальні проблеми права: теорія і практика.* Київ, 2023. № 2 (46). С. 169–179.

3. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 03.11.2025).

4. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act). OJ L (Official Journal) 12 July 2024. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj (дата звернення: 03.11.2025).

5. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об’єднань юридичних осіб : Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20/ed20251031#Text (дата звернення: 03.11.2025).

Наталія Семенова,
здобувачка вищої освіти 2-го курсу магістратури
заочної форми навчання
спеціальності 053 Психологія
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: ***Ірина Волеваха,***
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Пенітенціарної академії України

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ОСІБ, ЩО ПЕРЕЖИВАЮТЬ СИТУАЦІЮ ВИМУШЕНОГО ПЕРЕСЕЛЕННЯ

Сучасна соціально-політична ситуація в Україні, позначена воєнними діями, економічними труднощами та вимушеними міграційними процесами, зумовлює актуальність дослідження проблеми соціально-психологічної адаптації осіб, що переживають ситуацію вимушеного переселення. У таких умовах адаптація стає ключовим процесом, що забезпечує відновлення психологічної рівноваги, соціальне включення та формування нових життєвих стратегій.

Проблема адаптації ВПО привертає значну увагу українських дослідників, які підкреслюють важливість поєднання індивідуальних психологічних ресурсів та соціальної підтримки у процесі подолання наслідків травматичного досвіду. Соціально-психологічна адаптація в цьому контексті розглядається як динамічний процес взаємодії особистості та соціального середовища, спрямований на досягнення внутрішньої рівноваги, відновлення відчуття контролю над власним життям і формування конструктивних стратегій поведінки [1].

З метою дослідження стратегій соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб (ВПО) було використано комплекс методів: методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонда, Шкала депресії, тривожності та стресу (DASS-21), опитувальник копінг-стратегій Лазаруса (WCQ), шкала психологічного благополуччя (Ryff). Вибірка дослідження містила 104 ВПО, які перебувають на території Чернігівської області, а саме: респонденти ВПО м. Городні (56 осіб) та ВПО м. Чернігова (48 осіб). Основна відмінність між групами

полягає в умовах проживання: у Городні – життя поблизу зони бойових дій і підвищений рівень стресу, у Чернігові – доступ до розвиненої інфраструктури, що сприяє легшій адаптації.

Результати за методикою К. Роджерса і Р. Даймонда серед ВПО двох груп показують різні психологічні профілі в контексті адаптивних та дезадаптивних стратегій. ВПО з Городні демонструють більш високу дезадаптивність (108,6), ніж їхні колеги з Чернігова (91,3), що може свідчити про більші труднощі в адаптації до нових умов. Щодо прийняття себе, чернігівські ВПО показали вищі показники (35,7), що вказує на кращу самоприязнь порівняно з городнянськими (28,1). Водночас прийняття інших і емоційний комфорт є вищими у чернігівців, що також свідчить про вищий рівень соціальної інтеграції та емоційної стабільності в цій групі.

За результатами дослідження ВПО м. Городні мають значно вищий рівень дезадаптивних рис порівняно з чернігівцями, зокрема у сфері емоційного дискомфорту, зовнішнього контролю і підлеглості. Відмінності у внутрішньому і зовнішньому контролі також є суттєвими: чернігівці мають вищий рівень внутрішнього контролю (44,1), що може вказувати на більшу здатність до самоконтролю та прийняття рішень, у той час як городнянські ВПО схильні до більшого зовнішнього контролю (30,4), що може вказувати на більшу залежність від зовнішніх обставин.

Отже, ВПО з Чернігова показують вищий рівень адаптивності, емоційного комфорту та самоприязні, що може свідчити про кращу соціальну інтеграцію та психологічну стабільність порівняно з ВПО з Городні. Натомість ВПО з Городні мають вищі показники дезадаптивності, емоційного дискомфорту та зовнішнього контролю, що вказує на більші труднощі в адаптації до нових умов життя.

Аналіз результатів за шкалою DASS-21 показав, що рівень емоційного напруження суттєво відрізняється між внутрішньо переміщеними особами (ВПО), які проживають у м. Городні, та тими, що перебувають у м. Чернігові.

За шкалою депресії встановлено, що у групі ВПО м. Городні лише 17,8 % мають нормальний рівень, тоді як серед переселенців м. Чернігова цей показник удвічі вищий – 35,4 %. Легкий рівень депресії характерний для 21,4 % опитаних у Городні та для

35,4 % у Чернігові. Помірні вияви депресії спостерігаються у 37,5 % переселенців із Городні, що є суттєво вищим показником, ніж у чернігівських ВПО (16,7 %). Важкий рівень виявлено у 16 % респондентів першої групи та 8,3 % другої, а дуже важкий – у 7,3 % і 4,2 % відповідно. Отже, у м. Городні виявлено значно більшу кількість осіб із підвищеним рівнем депресивних переживань, що свідчить про нижчий рівень соціально-психологічної адаптації.

За шкалою тривожності спостерігається схожа тенденція. У групі ВПО м. Городні лише 19,6 % респондентів мають нормальний рівень тривожності, тоді як серед переселенців м. Чернігова – 41,7 %. Легкий рівень тривожності характерний для 25,0 % городнянців і 33,3 % чернігівців, помірний – для 33,9 % і 14,6 % відповідно. Важкий та дуже важкий рівень тривожності переважають у Городні (14,3 % і 7,1 %), що свідчить про більшу емоційну нестабільність та напруження серед переселенців із менших населених пунктів.

За шкалою стресу нормальний рівень виявлено у 21,4 % респондентів із м. Городні, тоді як у м. Чернігові таких осіб – 39,6 %. Легкий рівень стресу спостерігається у 17,9 % проти 27,1 %, помірний – у 33,9 % проти 20,8 %. Важкий рівень відзначено у 17,9 % опитаних у Городні та 10,4 % у Чернігові, а дуже важкий рівень – у 8,9 % та 2,1 % відповідно. Отже, у м. Городні значно більша частка респондентів перебуває у стані підвищеного психоемоційного напруження.

Узагальнюючи результати, можна стверджувати, що внутрішньо переміщені особи, які проживають у м. Городні, демонструють вищі показники депресії, тривожності та стресу, ніж переселенці з м. Чернігова. Це може бути зумовлено гіршими житловими умовами, обмеженими можливостями для працевлаштування, меншою кількістю соціальних контактів і нижчим рівнем соціальної підтримки. Натомість переселенці, які проживають у місті Чернігові, мають вищий рівень емоційної стабільності та кращу соціально-психологічну адаптацію, що свідчить про ефективніші стратегії подолання стресу та кращі умови інтеграції у нове середовище.

Аналіз отриманих результатів за методикою вивчення копінг-стратегій засвідчує, що внутрішньо переміщені особи, які проживають у м. Чернігові, характеризуються більш активними

та конструктивними способами подолання труднощів. Зокрема, найвищі показники серед них спостерігаються за стратегіями позитивної переоцінки (29,2 %), планування розв'язання проблеми (27 %) та пошуку соціальної підтримки (27 %), що свідчить про перевагу адаптивних копінг-механізмів, орієнтованих на вирішення ситуації та підтримання соціальних контактів.

У групі ВПО з м. Городні також домінують адаптивні стратегії – пошук соціальної підтримки (23,2 %), самоконтроль (19,6 %), планування розв'язання проблеми (19,6 %) та позитивна переоцінка (19,6 %), проте їх вираженість нижча, ніж у мешканців Чернігова. Це свідчить про більш помірну активність у подоланні стресу та емоційну вразливість переселенців із менших населених пунктів.

Натомість неадаптивні копінги – такі як уникання (10,7 %), прийняття відповідальності (12,5 %) і конфронтаційний копінг (12,5 %) – більш характерні саме для городнянської групи. Підвищені показники цих стратегій можуть бути наслідком недостатнього соціального ресурсу, емоційного виснаження та обмежених можливостей впливати на зовнішні обставини.

Загалом результати свідчать, що внутрішньо переміщені особи, які проживають у міському середовищі (Чернігів), демонструють вищу стресостійкість та більшу схильність до конструктивних копінг-механізмів, тоді як мешканці невеликих населених пунктів (Городня) частіше вдаються до пасивних або емоційно-орієнтованих стратегій, що ускладнює їхню соціально-психологічну адаптацію.

Аналіз отриманих результатів дослідження психологічного благополуччя свідчить, що загальний рівень психологічного благополуччя є вищим серед внутрішньо переміщених осіб, які проживають у м. Чернігові (4,73), порівняно з ВПО у м. Городні (4,27). Це свідчить про більш сприятливий соціально-психологічний клімат, вищу якість життя та ширші можливості для самореалізації у міському середовищі.

Найвищі показники у переселенців з м. Чернігова виявлено за компонентами особистісне зростання (4,9), цілі у житті (4,9) та управління середовищем (4,8). Це свідчить про їхню здатність до розвитку, самовдосконалення, цілеспрямованість та відчуття контролю над власним життям. У ВПО з м. Городні ці показники є нижчими (від 4,0 до 4,6 балів), особливо за шкалами самоприй-

няття (4,0) та позитивних стосунків з іншими (4,1). Це може свідчити про труднощі у прийнятті власного досвіду вимушеного переселення, зниження самооцінки та певну соціальну ізоляцію.

Отже, отримані результати підтверджують, що психологічне благополуччя ВПО тісно пов'язане з умовами проживання: більш сприятливе соціальне середовище, доступ до ресурсів і підтримки у місті сприяє формуванню позитивного самосприйняття, високої мотивації та активних копінг-стратегій.

Результати дослідження свідчать, що рівень соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб значною мірою залежить від умов проживання та доступу до соціальних ресурсів. ВПО з м. Чернігова характеризуються вищою адаптованістю та емоційною стабільністю, тоді як переселенці з м. Городні – нижчим рівнем адаптації й підвищеними показниками тривожності та стресу через гірші умови проживання та меншу соціальну підтримку.

Загалом можна зробити висновок, що ефективна соціально-психологічна адаптація ВПО потребує комплексної підтримки – як на рівні індивідуальних психологічних ресурсів (саморегуляція, стресостійкість), так і соціальних факторів (підтримка громади, доступ до послуг, сприятливе середовище проживання).

Список використаних джерел

1. Квятковська К. А. Василенко О. М. Психологічні проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Науковий пошук молодих дослідників* : збірник наукових праць студентів / за ред О. Л. Караман ; ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». 2023. № 2. С. 194–198.

Ульяна Семко,
курсантка 4-го курсу
Харківського національного університету внутрішніх справ;
науковий керівник: *Ксенія Юртаєва,*
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і кримінології
ННІ № 1 Харківського національного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ ПРОБАЦІЙНИХ ПРОГРАМ

В умовах реформування кримінальної юстиції України особливого значення набуває гуманізація системи виконання пока-

рань, зокрема шляхом розширення засобів виправлення засуджених без ізоляції від суспільства. Один із прогресивних засобів виправлення осіб, що вчинили кримінальні правопорушення, є застосування пробаційних програм.

Підстави та порядок застосування пробаційних програм регламентовані законами України та підзаконними нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України. Підстави застосування пробаційних програм передбачені в Кримінальному кодексі України. Згідно зі статтями 75 і 76 Кримінального кодексу України у випадках звільнення особи від відбування покарання з випробуванням суд може покласти на засудженого додатковий обов'язок виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою. Відповідно до статей 59-1 і 101 Кримінального кодексу України, які регламентують призначення та виконання покарання у виді пробаційного нагляду щодо дорослих та неповнолітніх осіб, суд також може покласти на засудженого обов'язок виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою [1].

Кримінально-виконавчий кодекс України в Главі 11-1 визначає лише загальний порядок виконання покарання у виді пробаційного нагляду [2], і для з'ясування особливостей виконання пробаційних програм слід звернутися до інших нормативно-правових актів.

Статями 2 і 10 Закону України «Про пробацію» визначено, що пробаційна програма є програмою, що призначається за рішенням суду особі, засудженій до пробаційного нагляду, або особі звільненій від відбування покарання з випробуванням, та передбачає комплекс заходів, спрямованих на корекцію соціальної поведінки або її окремих виявів, формування соціально сприятливих змін особистості, які можливо об'єктивно перевірити. Орган пробації реалізує пробаційні програми до засуджених під час наглядової пробації, та до реалізації пробаційних програм можуть залучатися підприємства, установи та організації незалежно від форми власності [3].

Пробаційні програми поєднують комплекс виховних і соціальних дій, спрямованих на формування правослухняної поведінки, розвиток відповідальності та правової свідомості. Порядок розроблення та реалізації пробаційних програм визначено Кабінетом Міністрів України. Відповідно до цього документа розроб-

лення проєктів пробаційних програм покладена на Міністерство юстиції України. У проєкті пробаційної програми визначаються завдання, функції, ознаки цільової групи, на яку спрямована ці програма, інформація про навички та знання, яких може набути суб'єкт пробації за результатами проходження зазначеної програми, ресурси, необхідні для її реалізації, зміст заходів, а також порядок проходження пробаційної програми і оцінки результатів її проходження [4]. Конкретизуючи законодавчі положення, у Порядку розроблення та реалізації пробаційних програм зазначено, що до реалізації пробаційних програм можуть також залучатися волонтери пробації [4]. Волонтером пробації є фізична особа, яка досягла вісімнадцятирічного віку, уповноважена органом пробації та волонтерською організацією на виконання окремих завдань, пов'язаних із пробацією, на добровільній та безоплатній основі [3]. Діяльність волонтерів пробації регламентована Законом України «Про волонтерську діяльність» [5] і Положенням про організацію діяльності волонтерів пробації. Відповідно до зазначеного Положення волонтери пробації здійснюють сприяння в реалізації пробаційних програм [6].

На сьогодні наказами Міністерства юстиції України затверджено п'ять видів пробаційних програм для повнолітніх та неповнолітніх суб'єктів пробації:

– Зміна прокримінального мислення;
– Подолання агресивної поведінки;
– Попередження вживання психоактивних речовин;
– Формування життєвих навичок;
– Подолання домашнього насилля [7].

Зазначені пробаційні програми були затверджені наказами Міністерства юстиції України у період 2018–2023 років і мають статус державних стандартів.

Міністерство юстиції України також затвердило Перелік заходів щодо реалізації пробаційних програм. Зазначений нормативно-правовий акт визначає організацію виконання пробаційних програм, взаємодію державних органів, установ та інших суб'єктів, що залучаються до виконання пробаційних програм, особливості закріплення результатів їх проходження. Так відповідно до п. 6 Переліку заходів щодо реалізації пробаційних про-

грам їх реалізація передбачає: складання графіка реалізації пробаційної програми; виконання заходів, передбачених пробаційною програмою; оцінку результатів проходження пробаційної програми; підготовку висновку про виконання заходів, передбачених пробаційною програмою [8]. Опис та характеристики кожної окремою пробаційної програми, зокрема її мети, завдань, функцій, цільових груп, методичних рекомендацій, необхідних ресурсів, зміст конкретних засобів програми розроблюється та закріплюється Міністерством юстиції України [9]. Проаналізована нормативна база реалізації пробаційних програм забезпечує комплексність і системність у застосуванні цього правового інституту.

Застосування пробаційних програм має низку беззаперечних переваг як для держави, так і для суспільства. Пробація загалом і застосування пробаційних програм зокрема сприяює зниженню кількості ув'язнених та розвантаженню пенітенціарної системи, залишаючи в суспільстві правопорушників, які не становлять значної небезпеки. Головною рисою пробаційних програм є гуманний підхід до правопорушників, що ґрунтується на принципах ресоціалізації, усвідомленні власних помилок і корекції поведінки без ізоляції від суспільства. Такий підхід відповідає міжнародним стандартам у сфері прав людини та сприяє побудові справедливої системи кримінальної юстиції [10]. Застосування пробаційних програм є також економічно вигіднішим за утримання засуджених у місцях ізоляції від суспільства, оскільки не потребує значних державних витрат на матеріальне забезпечення ув'язнених та їх охорону. Так, пробаційні програми сприяють зменшенню рецидивної злочинності, адже завдяки психологічній підтримці, контролю та виховній роботі правопорушники отримують реальний шанс змінити спосіб життя і повернутися до законослухняного існування без застосування більш суворих заходів кримінально-правового впливу.

Пробаційні програми є важливою складовою сучасної системи кримінальної юстиції України, що поєднує каральну та виховну функції держави. Застосування пробаційних програм забезпечує баланс між контролем за поведінкою правопорушника та його ресоціалізацією, сприяючи гуманізації кримінальної відповідальності. Водночас час важливо заначити, що ефективність пробаційних програм залежить від належного фінансового та ка-

дрового забезпечення, професійної підготовки персоналу, розвитку партнерства з громадськими організаціями та формування позитивного ставлення суспільства до пробації. Подальший розвиток інституту пробації має ґрунтуватися на розширенні спектра програм для різних категорій правопорушників, упровадженні елементів відновного правосуддя й удосконаленні системи моніторингу результатів. Отже, пробаційні програми є важливим інструментом гуманізації кримінальної політики, запобігання рецидивній злочинності та зміцнення безпеки суспільства, а їх вдосконалення є пріоритетним напрямом європейської інтеграції України.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України 2001 р. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#top (дата звернення: 01.10.2025).

2. Кримінально-виконавчий кодекс України 2003 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text (дата звернення: 01.10.2025).

3. Про пробацію : Закон України від 05.02.2015 р. № 160-VIII. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19 (дата звернення: 01.10.2025).

4. Порядок розроблення та реалізації пробаційних програм визначено Кабінетом Міністрів України, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 18.01.2017 р. № 24. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/24-2017-%D0%BF#n9 (дата звернення: 01.10.2025).

5. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19.04.2011 р. № 3236-VI. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text (дата звернення: 01.10.2025).

6. Положенням про організацію діяльності волонтерів пробації, затверджене наказом Міністерства юстиції України від 17.01.2017 № 98/5. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0065-17#n13 (дата звернення: 01.10.2025).

7. Пробація України Probation in Ukraine. URL: https://varkovsr.gov.ua/news/probatsiya-ukrayiny-probation-ukraine (дата звернення: 01.10.2025).

8. Перелік заходів щодо реалізації пробаційних програм, затверджений Міністерством юстиції України 24.04.2018 р. № 483/31935. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0483-18#Text (дата звернення: 01.10.2025).

9. Про затвердження пробаційних програм для повнолітніх суб'єктів пробації. *Верховна Рада України*. URL: https://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2020/04/Probacijna-programa-Zminaprokriminal nogo-mislennja-dlja-povnolitnih-sub-iektiv-probacii.pdf (дата звернення: 01.10.2025).

10. Богатирьова О. І. Переваги пробації над місцями несвободи в Україні. *Пенітенціарна система України у глобальному вимірі :* матеріали міжнародного пенітенціарного форуму (27 жовтня 2022 р.). Рівне, 2022. С. 54–56.

Крістіна Сіренко,
кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри
підвищення кваліфікації працівників пробації
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПОВНОВАЖЕНИМИ ОРГАНАМИ З ПИТАНЬ ПРОБАЦІЇ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ, НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ

Відповідно до статті 3 Конституції України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР Україна є правовою державою, «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю», а кримінально-виконавче право як складова кримінального права спрямоване на реалізацію принципів гуманізму та ресоціалізації.

Орієнтація державної політики на реалізацію стратегічних завдань, визначених у розпорядженні Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 р. № 1153-р «Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках», спрямована на формування гуманістичної системи виконання кримінальних покарань, яка гарантуватиме безпеку суспільства та забезпечуватиме соціальну адаптацію засуджених і осіб, взятих під варту.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 липня 2025 р. № 708-р «Про схвалення Національної стратегії захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2028 роках» визначено, що однією зі стратегічних цілей є впроваджен-

ня правових і процесуальних гарантій та механізмів для дітей, які контактують із системою кримінального правосуддя.

Забезпечення уповноваженими органами з питань пробації виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, відповідає Цілям сталого розвитку ООН до 2030 року, зокрема Цілі 16 («Мир, справедливість і сильні інституції»), Цілі 10 («Скорочення нерівності») та Цілі 8 («Гідна праця та економічне зростання»). Пробація сприяє створенню справедливої системи правосуддя, зниженню рівня злочинності, забезпеченню інклюзивності та економічному розвитку місцевих громад через залучення засуджених до громадських робіт.

Національне законодавство та практика поступово приводяться у відповідність до міжнародних стандартів ООН і Ради Європи, що закріплені в численних рекомендаціях і резолюціях щодо застосування громадських санкцій та альтернативних заходів, кількість яких перевищує двадцять. Особливого значення для розвитку виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, в Україні набувають такі міжнародні документи: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 45/110 Мінімальні стандартні правила ООН стосовно заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила) (прийнята на 68 пленарному засіданні Генасамблеї ООН 14.12.1990); Правила щодо підбору, відбору, освіти, навчання і професійного розвитку персоналу тюрем і пробації (прийнята Комітетом з питань проблем злочинності Ради Європи 25 квітня 2019 року на 76-му пленарному засіданні); Резолюція (70)1 про практичну організацію заходів з контролю і постпенітенціарну опіку над умовно засудженими та умовно звільненими (прийнята заступниками Міністрів 26 січня 1970 року, РЄ); Європейська конвенція про нагляд за умовно засудженими або умовно звільненими правопорушниками (підписаний державами – членами Ради Європи (РЄ) 30.XI.1964 у м. Страсбурзі (Франція); Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей (прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 року і пояснювальна записка); Кіотська декларація щодо розширення можливостей попередження злочинів, кримінального правосуддя та верховенства права: на шляху до виконання програми сталого розвитку до 2030 року (Кіотська декларація) та численні Рекомендації Ради Європи.

У цьому контексті згідно із Законом України «Про пробацію» від 05.02.2015 № 160-VIII та розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 року № 655-р створено Державну установу «Центр пробації». Основні завдання якої доцільно розглядати як один із ключових напрямів діяльності держави та її інституцій, спрямований на зменшення навантаження, пов'язаного з утриманням засуджених в установах виконання покарань ДКВС України, оптимізацію державних витрат, а також упровадження сучасних інноваційних підходів до виправлення та ресоціалізації осіб без їхньої ізоляції від суспільства.

За даними проєкту ЄС «Право-Justice», середньомісячні витрати на утримання одного ув'язненого в Україні становлять 14 165 грн на особу. Тобто на рік держава витрачає майже 170 тис грн на кожного ув'язненого. В порівнянні, за даними Державної установи «Центр пробації», станом на 1 вересня 2025 року загальна чисельність осіб, засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, становить 23 561 особу [1], серед яких: засуджені до покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ст. 55 КК України) – 5 460 осіб; громадські роботи (ст.ст. 56, 100 ч. 1 КК України) – 3 023 особи; виправні роботи (ст.ст. 57, 100 ч. 2 КК України) – 357 осіб; пробаційний нагляд (ст. 59-1 КК України) – 7 052 особи; засуджені до покарання у виді штрафу – 7 669 осіб. Враховуючи це, державний бюджет отримує суттєву економію коштів на рівні місцевих бюджетів. 920 000 осіб – пройшло по обліку уповноважених органів пробації за 10 років існування пробації [1].

Важливою складовою також є економічний ефект для місцевих громад. Так, протягом 2024 року засуджені до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, виконали 604 000 годин [1] безоплатних громадських робіт на користь громади, що дозволило заощадити 29 мільйонів гривень місцевих бюджетів. Крім того, 142 800 годин суспільно корисних робіт дозволили виплатити боргів за аліментами в розмірі 7 мільйонів гривень.

Воєнний стан, запроваджений в Україні з 24 лютого 2022 року Указом Президента України № 64/2022, зумовив появу нових категорій правопорушників, злочини яких безпосередньо пов'язані з умовами збройної агресії. До таких злочинів належать

[2], зокрема, колабораційна діяльність (інформаційна співпраця) (ч. 1 ст. 111-1 ККУ); незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги (ч. 1 ст. 201-2 ККУ); крадіжка (ч. 1 ст. 185 ККУ); грабіж (ч. 1 ст. 186 ККУ); незаконне привласнення знайденого майна (ч. 1 ст. 188 ККУ); умисне пошкодження майна (ч. 1 ст. 194 ККУ); побої та мордування (ч. 1 ст. 126 ККУ); підроблення документів (ч. 1 ст. 358 ККУ); експлуатація дітей (ст. 150 ККУ) та ін. Такі правопорушники часто мають посттравматичні стресові розлади, підвищену агресивність, залежності від психоактивних речовин або інші девіантні форми поведінки, що зумовлює необхідність розроблення спеціалізованих пробаційних програм. Ці програми мають містити елементи психологічної реабілітації, професійної реінтеграції та соціальної адаптації, що відповідає сучасним викликам і потребам кримінально-виконавчої системи. Крім того, в умовах обмежених державних ресурсів пробація дозволяє зменшити навантаження на пенітенціарні установи, оптимізуючи витрати та спрямовуючи заощаджені кошти на соціальні програми.

Водночас ефективність функціонування пробації безпосередньо залежить від кадрового потенціалу. Жодні структурні чи організаційні зміни не зможуть бути реалізовані без наявності висококваліфікованого персоналу, який постійно вдосконалює професійні навички, засвоює та аналізує найкращі практики діяльності у сфері пробації, а також володіє сучасними методиками та інструментами роботи з особами, що перебувають на обліку в органах пробації.

Згідно з офіційними даними, станом на 1 вересня 2025 року в структурі Державної установи «Центр пробації» [1] функціонують 543 підрозділи, 21 філія та центральний апарат, загальна чисельність персоналу становить 3 370 осіб, з них 153 – працівники апарату та 3 217 – працівники філій і підрозділів.

Станом на 30 вересня 2025 р. фактична чисельність персоналу Державної установи «Центр пробації» становила 2 654 особи [1], з яких середнього і старшого начальницького складу – 44 особи та працівників – 2 610 осіб. Загальний некомплект посад, що заміщуються особами, які працюють за трудовим договором, станом на 30.06.2025 року становив 854 одиниці або 25,3 відсотки.

Найбільший некомплект посад спостерігається у м. Києві та Київській – 37,6 %, Донецькій – 35,6 %, Харківській – 32,2 %, Запорізькій – 31,8 % та Дніпропетровській – 30,1 % областях. Це зумовлено зокрема низьким рівнем оплати праці: середня заробітна плата начальника відділу пробації становить 18 500–22 000 грн на місяць, що на 35–40 % нижче середнього по юридичній сфері приватного сектору. Це призводить до професійного вигорання та емоційного виснаження персоналу, що підкреслюється необхідністю впровадження комплексної системи мотивації. Також спостерігається велике навантаження на працівників уповноважених органів з питань пробації, яке в середньому становить 70–100 суб'єктів на одного працівника (проти рекомендованих 50–70 за європейськими стандартами), що посилюється воєнним станом, запровадженим Указом Президента України від 24 лютого 2022 року, та зростанням кількості вироків до альтернативних покарань (згідно з Кримінальним кодексом України від 5 квітня 2001 року № 2341-III). Це не лише знижує ефективність ресоціалізації суб'єктів пробації, а й підвищує рівень рецидиву в регіонах з найбільшим дефіцитом кадрів.

Список використаних джерел

1. Аналітична інформація Державної установи «Центр пробації». URL: https://www.probation.gov.ua/analitichna-informaciya (дата звернення: 11.10.2025).

2. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 11.10.2025).

Софія Сосєдка,
студентка 4-го курсу
Національного університету
«Чернігівська політехніка»

ВИМОГИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДОКУМЕНТІВ, ЯКІ ПОДАЮТЬСЯ ДЛЯ ВЧИНЕННЯ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ

Нотаріус є важливою складовою правової системи, оскільки він забезпечує юридичну достовірність документів, захищає права та законні інтереси громадян і юридичних осіб, а також сприяє попередженню спорів. Нотаріальна діяльність, яка є ключовою ланкою у системі превентивного правосуддя та забезпечення пра-

вової стабільності, неможлива без ретельної перевірки та аналізу документів, що подаються сторонами. Якість і достовірність цих документів є наріжним каменем юридичної сили нотаріального акта.

В Україні вимоги та особливості до документів для вчинення нотаріальних дій суворо регламентовані Законом України «Про нотаріат», Порядком вчинення нотаріальних дій нотаріусами України та іншими нормативно-правовими актами. Ці документи регулюють не лише порядок вчинення нотаріальних дій, а й встановлюють вимоги до документів, необхідних для їх здійснення.

Законодавство України закріплює низку вимог до документів, які подаються заінтересованими особами або витребовуються нотаріусом для вчинення нотаріальних дій, згідно з правилами статті 46 Закону України «Про нотаріат» [1]. Кожен документ, поданий нотаріусу, повинен бути належним і допустимим доказом відповідного юридичного факту або права. Ці документи мають відповідати принципу належності, тобто безпосередньо стосуватися предмета договору. До прикладу, для посвідчення договору купівлі–продажу нерухомого майна обов'язковими є правовстановлюючий документ та витяг з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. Крім того, якщо відчужується частка у спільній сумісній власності, потрібно обов'язково надати нотаріально посвідчену заяву про згоду іншого співвласника.

Першочерговою вимогою при вчиненні нотаріальних дій є ідентифікація особи та встановлення її правоздатності й дієздатності. Нотаріусу обов'язково подається паспорт або інший документ, що посвідчує особу (наприклад, посвідка для іноземців). Представники юридичних осіб мають надати документ, що підтверджує їхні повноваження (наказ, протокол, довіреність). Щодо фізичних осіб, нотаріус не лише перевіряє справжність документа, а й оцінює їхню цивільну дієздатність. Якщо йдеться про неповнолітніх або обмежено дієздатних осіб, необхідно додатково подати документи, що підтверджують згоду законних представників або органів опіки та піклування. Ця ретельна перевірка є правовим обов'язком нотаріуса, оскільки вона гарантує справжність волевиявлення сторін [2, с. 38].

Особливі вимоги стосуються форми та оформлення документів, які подаються нотаріусу. Стаття 47 Закону України «Про нотаріат», зазначає що, якщо документ багатоаркушевий, він має

бути прошитий, пронумерований та скріплений печаткою установи, яка його видала [1]. Ця вимога не застосовується лише до документів, отриманих за допомогою єдиних та державних реєстрів. Документи повинні бути оригіналами або нотаріально засвідченими копіями, викладені чітко і зрозуміло, та не містити дописок, закреслених слів чи інших виправлень. Згідно з вимогами дати, які стосуються змісту правочинів, мають бути позначені прописом щонайменше один раз. Назви юридичних осіб та їхні ідентифікаційні коди вказуються без скорочень, із зазначенням місцезнаходження. Прізвища, імена, по батькові фізичних осіб, їхнє місце проживання та ідентифікаційні номери повинні бути написані повністю, а за наявності вимог закону – із зазначенням дати народження.

Для вчинення нотаріальних дій заборонено приймати документи, які не відповідають законодавчим вимогам, містять інформацію, що принижує честь, гідність чи ділову репутацію, або мають підчистки, дописки, закреслені слова чи будь-які виправлення. Також не приймаються документи, текст яких неможливо прочитати через пошкодження, або ті, що написані олівцем. У нотаріальній практиці діє суворе правило, нотаріус відмовляє у вчиненні нотаріальної дії, якщо поданий документ не відповідає цим вимогам. Це слугує механізмом процесуальної охорони, що запобігає легалізації неякісних або сумнівних документів.

Глава 8 Розділу І Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, зазнає, що виправлення, дописки або закреслені слова, що містяться в документах, поданих для вчинення нотаріальних дій, повинні бути обов’язково застережені. Це застереження має бути підтверджене підписом відповідної посадової особи та печаткою установи, підприємства чи організації, яка видала документ, або ж підписом особи, яка його видала. При цьому важливо, щоб виправлення були зроблені так, щоб можна було прочитати як виправлений текст, так і початковий, помилково написаний чи закреслений [3].

Особливі вимоги стосуються документів іноземного походження. Нотаріуси України приймають такі документи лише за умови їхньої належної легалізації (тобто консульської легалізації), якщо інше не передбачено чинними міжнародними договорами України. Крім того, іноземні документи обов’язково мають

бути перекладені на українську мову, при цьому справжність підпису перекладача повинна бути засвідчена нотаріально. Ця вимога є критичною для забезпечення правової визначеності та уникнення невірних тлумачень змісту іноземних правових актів.

Особливі вимоги до документів виникають також у сфері корпоративних відносин. При посвідченні значних правочинів, які укладаються юридичними особами, нотаріус вимагає подання не лише установчих документів та відомостей із Єдиного державного реєстру, але й протоколу чи рішення уповноваженого органу управління (загальних зборів, наглядової ради) про надання згоди на укладення конкретного договору. Це необхідно для підтвердження, що керівник діє в межах своїх повноважень і не порушує права акціонерів чи учасників товариства.

Важливою сучасною особливістю є інтеграція нотаріальної діяльності з державними електронними реєстрами. Нотаріус зобов'язаний самостійно отримувати інформацію з ключових реєстрів, таких як Державний реєстр речових прав на нерухоме майно та Єдиний реєстр довіреностей. Таким чином, подані паперові документи обов'язково верифікуються через електронні реєстри, що фактично створює двоступеневу систему контролю [4, с. 180].

Серед інших вимог варто відзначити термін дії документів. Деякі документи, зокрема довідки, витяги та довіреності, мають обмежений строк чинності. Подання прострочених документів є підставою для відмови у вчиненні нотаріальної дії.

Вимоги до документів, необхідних для нотаріальних дій, не є простою формальністю; їхня мета – гарантувати законність, достовірність та безспірність юридичних фактів, які посвідчує нотаріус. Повний, достовірний і правильно оформлений пакет документів забезпечує законність самої дії, захищає її учасників від шахрайства та можливих спорів, тому захист персональних даних у документах, що подаються нотаріусу, є критично важливим [5, с. 98]. Усі отримані відомості під час нотаріальної діяльності є нотаріальною таємницею, і нотаріус несе обов'язок забезпечити їхню повну конфіденційність. Зберігання цих документів відбувається у справах нотаріуса або в архіві згідно із встановленими термінами та правилами.

Особливість нотаріального процесу полягає в тому, що нотаріус не обмежується лише формальною перевіркою, а проводить

комплексну правову оцінку змісту документів. Він зобов'язаний переконатися, що подані документи відповідають чинному законодавству і не містять положень, здатних порушити права учасників або третіх осіб. Це означає, що нотаріус виконує не просто технічну, а й важливу превентивну функцію, запобігаючи майбутнім конфліктам.

Тобто документи, що подаються для вчинення нотаріальних дій, є не просто формальним підтвердженням прав чи фактів, а критично важливим юридичним інструментом, що забезпечує реалізацію принципів законності, справедливості та правової безпеки у суспільстві. Нотаріус є правовим експертом, який проводить всебічну юридичну перевірку форми, змісту та належності поданої документації. Саме суворе дотримання цих вимог, забезпечує юридичну чистоту цивільного обігу, гарантуючи, що нотаріально посвідчений документ є непохитною істиною в українському правовому полі.

Список використаних джерел

1. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 р. № 3425–XII. *Відомості Верховної Ради України.* 1993. № 39. Ст. 383. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425–12#Text (дата звернення: 20.10.2025).

2. Баранкова В. В. Особливості процесуального оформлення нотаріальних дій. *Матеріали круглого столу, присвяченого 19-й річниці Європейського дня цивільного правосуддя :* збірник тез доповідей та повідомлень. Харків : НЮУ імені Ярослава Мудрого, 2022. С. 38–41.

3. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 № 296/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282–12#Text (дата звернення: 20.10.2025).

4. Долинська М. С. Нотаріат : підручник / ред. М. С. Долинська. Львів : Ліга-Прес, 2018. 398 с.

5. Нотаріат в Україні : навч. посіб. / Ю. В.Нікітін, С. С. Бичкова, Е. О. Гіда та ін. ред. Ю. В. Нікітін. Київ : ВНЗ «Національна академія управління», 2016. 586 с.

Оксана Степаненко,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
за спеціальністю 053 Психологія
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: *Юлія Борець,*
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Пенітенціарної академії України

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНА ТРИВОЖНОСТІ У МІЖДИСЦИПЛІНАРНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Практично кожна людина в своєму житті переживає значущі стресові події, які залишають глибокі, іноді тривалі психологічні сліди. Особливо вразливі в цьому плані діти та молодь: труднощі в навчанні, конфлікти з однолітками, проблеми в статевих стосунках, сімейні сварки, нестача уваги чи жорстке ставлення батьків або педагогів, а також матеріальні труднощі – це далеко не повний перелік обставин, які можуть травмувати психіку молодої особистості. Якщо студент емоційно незахищений, така ситуація часто супроводжується відставанням у навчанні, тривогою, апатією, зниженням активності й погіршенням здоров'я.

У сучасній психологічній парадигмі стрес розглядається як неспецифічна реакція організму на несподівану чи напружену ситуацію: фізіологічно він мобілізує ресурси – готує до боротьби або втечі. Стрес-реакція охоплює широкий спектр – від конкретних факторів до індивідуального сприйняття й оцінювання. У класифікаціях зазначено, що одні й ті ж стресори викликають різну реакцію в різних людей, особливо в молоді.

У психологічній літературі широко використовується й поняття тривожності. Тривожність як емоційний стан пов'язана з очікуванням неблагополуччя, передчуттям загрози; як стабільна риса – зі схильністю особистості до повторюваних епізодів тривоги. У вітчизняній психології часто роблять розмежування між «тривогою» (станом) і «тривожністю» (рисою). За визначенням О. Войтенко, тривожність – це схильність до переживання тривоги, яка виявляється суб'єктивним дискомфортом, напругою, передчуттям небажаного, а фізіологічно – активацією вегетативної

нервової системи [2]. Психологічно цей стан супроводжується: неспокоєм, нервозністю, невизначеністю, відчуттям безпорадності чи самотності.

Фізіологічно тривожність виявляється через: посилене серцебиття, прискорене дихання, підвищений артеріальний тиск, підвищену збудливість, зниження порогів чутливості – навіть нейтральні стимули можуть набувати негативного забарвлення. У наукових дослідженнях виділяють ситуативну тривожність (визвана конкретною ситуацією) й особистісну тривожність (стала риса). Перша може бути як адаптивний механізм: приводить до мобілізації та підвищення готовності до дії. Друга, коли перевищує оптимальний рівень, стає дезадаптивною – призводить до порушень поведінки, зниження продуктивності та загострення психологічних проблем [3].

Щодо виникнення тривожності, звертають увагу на онтогенетичний підхід О. О. Блохіної: новоутворення психіки – системні зміни, які набувають стимулювальної сили. Тривожність може виникнути як наслідок внутрішнього конфлікту особистості – невідповідність між «Я-концепцією» та реальністю, незадоволення потреб, що породжує напругу і, як наслідок, тривогу [1]. З часом цей стан може закріпитися як автономна риса, яка починає виконувати мотиваційну функцію – спрямовувати поведінку, навіть стати провідним особистісним утворенням.

У сучасному підході розмежовують тривогу та страх: страх – реакція на конкретну, визначену загрозу; тривожність – страх перед невизначеною, майже уявною небезпекою. Інакше кажучи: страх страхує за життя; тривожність – загрожує цінностям, самооцінці, соціальному становищу особистості.

Сучасні дослідження зосереджені на розрізненні видів тривожності, а також на її аналізі як результату взаємодії особистості і середовища. Наприклад, І. І. Стрілецька трактує тривожність як схильність індивіда до переживання тривоги, який характеризується низьким порогом активації та визначає індивідуальні відмінності. За даними досліджень, тривожність часто підвищена в осіб із невротичними чи соматичними порушеннями, а також у тих, хто пережив психологічну травму [4].

З погляду психології, тривожність можна описати як багатозначний термін, що одночасно означає стан і рису; вона виникає

в результаті когнітивних, афективних і поведінкових реакцій на стрес-фактори. Лише правильно окреслене, адаптивне переживання тривоги – це нормальна частина життєдіяльності. Надто низький чи надто високий рівень тривожності порушує нормальні процеси адаптації та розвитку.

Отже, тривожність – це індивідуальна характеристика особистості (риса), що виявляється схильністю до надмірного хвилювання у ситуаціях, які сприймаються як загрозливі. Важливо розуміти: йдеться про психологічну загрозу – суб'єктивне очікування неприємностей чи невдачі, а не об'єктивно небезпечну ситуацію. Якщо розглядати тривожність як стан або рису, то важливо, наскільки вона відповідає ситуації. Переживання адекватної тривоги – це нормально; переживання необґрунтованої тривоги – відображає порушене сприйняття світу. Тривожність може бути серйозною перешкодою професійній діяльності та особистісній самореалізації, але в помірній формі вона може бути мотиватором до дії. Стрес і тривожність тісно переплетені: тривожність лежить в основі адаптаційних й неадаптаційних змін психіки та поведінки під впливом стресу, і запускає психічні захисні механізми.

Список використаних джерел

1. Блохіна І. О. Психологічні причини виникнення тривожності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Ужгород, 2021. Вип. № 4. С. 82–86.

2. Войтенко О. Корекція тривожності дорослої особистості засобами тілесно орієнтованої психотерапії. *Humanitarium*. 2018. Том 41. Вип. № 1. С. 43–51.

3. Кучманич І. М. Психологічний механізм виникнення та перебігу психологічної травми в особистості. *Проблеми сучасної психології.* 2017. Вип. № 36. С. 146–159.

4. Стрілецька І. І. Тривожність як індивідуальна властивість особистості (теоретичний аспект). *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Сер. Психологічні науки.* Вип. № 1 (46). Київ : Видавництво НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2015. С. 266–272.

Дарина Степура,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
за спеціальністю 053 Психологія
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: ***Тетяна Кухар,***
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Пенітенціарної академії України

ФАКТОРИ ТА УМОВИ ВИНИКНЕННЯ СИНДРОМУ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ У СПІВРОБІТНИКІВ ДКВС В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Професійне вигорання в науковій літературі визначають як специфічний психоемоційний стан, що виникає внаслідок тривалого професійного стресу та характеризується емоційним виснаженням, цинізмом (деперсоналізацією) і редукцією професійних досягнень. Класична тривимірна модель К. Маслач і С. Джексон стала методологічним підґрунтям для подальших емпіричних досліджень та інструментальної діагностики вигорання, зокрема через опитувальник MBI [1, с. 99–101].

Діяльність персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України відбувається в умовах підвищеної соціальної відповідальності, постійної взаємодії з конфліктними контингентами, дефіциту ресурсів і необхідності приймати рішення в умовах невизначеності. У період воєнного стану до зазначених чинників додаються додаткові безпекові ризики, релокації, кадрові втрати й перерозподіл функцій, що закономірно підсилює загальну стресогенність службового середовища та створює підґрунтя для формування симптомокомплексу вигорання [6, с. 860–862].

Теоретично доцільним є трактування феномена через модель «Вимоги–Ресурси праці» (Job Demands–Resources, JD–R). У межах цього підходу професійне вигорання розглядається як наслідок дисбалансу між високими вимогами роботи (job demands) – навантаженням, часовим тиском, емоційно напруженими взаємодіями, небезпекою – та недостатніми ресурсами роботи (job resources), до яких належать соціальна підтримка, автономія, справедливі процедури, чіткість ролей і можливості професійного розвитку [3, с. 273–276]. Високі вимоги ініціюють виснажуваль-

ний процес, тоді як дефіцит ресурсів зумовлює мотиваційний процес, що виявляється зростанням цинізму та редукції досягнень; водночас наявність адекватних ресурсів буферує негативний вплив вимог [3, с. 279–281].

Суміжна з JD–R теорія збереження ресурсів Г. Хобфолла (Conservation of Resources, COR) пояснює стрес і вигорання як наслідок фактичної або очікуваної втрати цінних для працівника ресурсів, а також як результат неможливості їх оперативного поповнення. Характерною є динаміка «ресурсних спіралей», коли первинні втрати провокують подальші, спричиняючи кумулятивний ефект виснаження. З позицій COR профілактика має бути спрямована на попередження втрат і створення умов для приросту ресурсів [4, с. 513–517].

На індивідуальному рівні підвищену вразливість до вигорання пов'язують із рисами та станами, що ускладнюють регуляцію стресу: емоційною чутливістю, перфекціоністськими тенденціями, зовнішнім локусом контролю, недостатнім рівнем резилієнтності та переважанням неконструктивних копінг-стратегій (уникання, самозвинувачення). Такі характеристики асоційовані з більш вираженим емоційним виснаженням і цинізмом у представників високостресових професій [1, с. 107–110].

Організаційний вимір охоплює структуру роботи та управлінські практики, що визначають баланс вимог і ресурсів: хронічна перевантаженість, нестача персоналу, нічні чергування, невизначеність ролей, обмежена автономія та дефіцит підтримки з боку керівництва й колег є предикторами вигорання; натомість справедливі процедури, чіткі регламенти, навчання та менторство, доступ до психологічної допомоги та практики взаємопідтримки виступають захисними чинниками [3, с. 282–285]. Для підрозділів ДКВС ключовим є впровадження лідерства, орієнтованого на підтримку персоналу, та підсилення позитивного соціально-психологічного клімату, що знижує ризики вигорання через нарощення організаційних ресурсів [6, с. 863–868].

Професійно-рольові та етичні чинники, зокрема постійна взаємодія з «важкими» категоріями засуджених, моральні дилеми, прийняття рішень у ситуаціях невизначеності та повторний контакт із загрозою чи насильством, підсилюють емоційне виснаження та можуть супроводжуватися вторинною травматизацією.

Систематичні огляди наслідків вигорання вказують на його асоціації з погіршенням соматичного здоров'я, сну, підвищенням тривожності та депресивної симптоматики, а також із зниженням професійної ефективності, що має безпосередні організаційні наслідки [5, с. 52–55].

З позицій практичної психології персоналу ДКВС доцільно поєднувати інтервенції на різних рівнях. На організаційному – це перерозподіл навантаження, оптимізація графіків, доукомплектування змін, чіткість ролей і процедур, розвиток підтримувального лідерства, доступ до супервізії та психологічних сервісів. На індивідуальному – формування навичок саморегуляції та стрес-менеджменту, розвиток резилієнтності, тренінги емоційної компетентності, програми взаємопідтримки. Така логіка відповідає як моделі JD–R, що націлює на одночасне зменшення вимог і нарощення ресурсів, так і теорії COR, орієнтованій на запобігання втратам і створення умов для ресурсного приросту [3, с. 285–287].

Узагальнюючи, професійне вигорання співробітників ДКВС постає як поліфакторний феномен, детермінований взаємодією індивідуальних характеристик, організаційних практик і екзогенних викликів воєнного стану. Найбільш прогностичним є поєднання високих вимог роботи з дефіцитом ресурсів, що потребує комплексної профілактичної стратегії. Відповідно, ефективна профілактика має поєднувати організаційні заходи – зменшення вимог роботи та нарощення ресурсів роботи – з індивідуальними програмами розвитку стресостійкості, що забезпечує зниження ризику емоційного виснаження та цинізму і підвищує професійну надійність персоналу [3, с. 286–287].

Список використаних джерел

1. Maslach C., Jackson S. E. The measurement of experienced burnout. *Journal of Occupational Behaviour.* 1981. Vol. 2, No. 2. P. 99–113.

2. World Health Organization. Burn-out an occupational phenomenon: International Classification of Diseases, 11th Revision (ICD-11). Geneva : WHO, 2019.

3. Bakker A. B., Demerouti E. Job Demands–Resources theory: Taking stock and looking forward. *Journal of Occupational Health Psychology.* 2017. Vol. 22 (3). P. 273–285.

4. Hobfoll S. E. Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress. *American Psychologist.* 1989. Vol. 44 (3). P. 513–524.

5. Salvagioni D. A. J. et al. Physical, psychological and occupational consequences of job burnout: A systematic review. *World Journal of Psychiatry.* 2017. Vol. 7 (1). P. 52–68.

6. Halbesleben J. R. B., Buckley M. R. Burnout in organizational life. *Journal of Management.* 2004. Vol. 30 (6). P. 859–879.

Андрій Сулейманов,
провідний фахівець філії Державної установи
«Центр пробації» у м. Києві та Київській області

РУШІЙНІ СИЛИ АДИКЦІЇ ПІД ЧАС СКОЄННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ І СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ: КОМПЛЕКС ЕЛЕКТРИ ТА ЕДИПІВ КОМПЛЕКС

Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості є однією з найбільш деструктивних соціальних проблем. Згідно з даними Офісу Генерального прокурора України, лише за перше півріччя 2025 року було зареєстровано 587 злочинів цієї категорії, включно з 245 випадками зґвалтування. Ці цифри підкреслюють не лише соціальну гостроту, а й необхідність глибокого розуміння етіології цих дій. Традиційні кримінологічні моделі, що фокусуються на соціальній дезадаптації або ситуативних чинниках, часто виявляються недостатніми для пояснення компульсивного, повторюваного та насильницького характеру поведінки злочинців.

Мета статті – обґрунтувати, що сексуальна адикція (компульсивна сексуальна поведінка) є прямим наслідком нерозв’язаних глибинних психоаналітичних комплексів (Едипів комплекс та меншою мірою комплекс Електри), які створюють напругу, що зрештою потребує розрядки через кримінальний акт. Таким чином, злочин розглядається як девіантна «доза», необхідна для тимчасової стабілізації внутрішнього афективного стану.

Едипів комплекс є центральною структурою у формуванні особистості. Його успішне розв’язання передбачає прийняття кастраційної тривоги, відмову від інцестуозних бажань щодо матері та ідентифікацію з батьком як носієм закону та моральних норм (Супер-Его) [1, с. 87–88].

Патологічне нерозв’язання та фіксація: якщо процес ідентифікації порушено (наприклад, через відсутність батька, його надмірну авторитарність або збочене ставлення матері), це призводить до:

1) недостатності Супер-Его: моральні заборони інтерналізуються слабо або вибірково;

2) фіксації на агресії: придушена агресія, спрямована на батька, залишається в несвідомому, але проєктується на зовнішній світ, часто на жінок, які є замінниками матері [1, с. 92];

3) відчуття неповноцінності / кастрації: злочинець може несвідомо відчувати себе «покараним» або «слабким» через нездатність здобути об'єкт бажання в дитинстві.

Саме цей перманентний внутрішній конфлікт генерує хронічну тривогу та афективну напругу, які стають ідеальним ґрунтом для формування будь-якої аддикції, у цьому випадку – сексуальної.

Хоча переважна більшість злочинців у цій категорії – чоловіки, комплекс Електри [3, с. 50] має значення для розуміння жіночої злочинності або співучасті. Нерозв'язаний комплекс, пов'язаний із завидною прив'язаністю до батька та амбівалентністю до матері, може призвести до:

1) патологічної залежності: схильність до пошуку домінуючих або деструктивних чоловічих фігур, які повторюють патерн «батько-домінатор»;

2) сексуального мазохізму / компульсії: у деяких випадках, компульсивне сексуальне потягнення до небезпечних ситуацій може бути несвідомою спробою «покарання» за дитячу провину.

Сексуальна адикція (компульсивна сексуальна поведінка) виникає, коли секс використовується як «наркотик» для зняття афективної напруги, а не як засіб близькості. Повторювані сексуальні акти або фантазії необхідні для тимчасового «затикання» внутрішньої порожнечі чи тривоги. Цей механізм має всі ознаки залежності: толерантність, абстиненція та втрата контролю.

Критичний момент у переході від адикції до кримінальної поведінки настає, коли звичайні сексуальні акти втрачають здатність забезпечувати необхідний рівень розрядки. Насильство стає необхідним елементом [2, с. 13], що забезпечує дві ключові психологічні функції:

1. Реалізація всемогутності та влади. Акт зґвалтування чи іншого насильства – це акт абсолютної влади та домінування над жертвою. Цей акт несвідомо компенсує глибинне, дитяче відчуття безсилля перед батьківським авторитетом або життєвими обставинами. Злочинець на короткий час відчуває себе «всемогутнім»,

перемагаючи внутрішні заборони та зовнішні закони. *Приклад:* Чоловік, який виріс у тіні авторитарного батька, відчуваючи себе постійно приниженим, може несвідомо обирати об'єкти, які символізують його дитячий конфлікт. Акт приниження жертви є проєкцією його власного приниження та спробою його «відіграти» в ролі агресора.

2. Порушення табу та зняття провини. Нерозв'язаний Едипів комплекс залишає сліди несвідомої провини. Парадоксально, але акт порушення найглибших соціальних табу (сексуальне насильство) може бути несвідомою спробою отримати «покарання», яке, на думку злочинця, він заслужив. Сам акт злочину, що супроводжується ризиком, є найвищою точкою напруги і подальшою, хоча й короткочасною, катастрофічною розрядкою. Після розрядки настає фаза абстиненції, що характеризується відчуттям провини та необхідністю повторення для зняття нової хвилі напруги.

Масштаб зареєстрованих злочинів підтверджує системність проблеми. За перше півріччя 2025 року до суду було надіслано 338 кримінальних проваджень проти статевої свободи та недоторканості [5]. Це свідчить, що значна кількість осіб, які скоїли ці злочини, є носіями глибоких психопатологічних порушень, які потребують не лише ізоляції, а й інтенсивної корекції.

Практичне значення психоаналітичного підходу полягає у необхідності переорієнтації пенітенціарної системи:

1) програми корекції: розроблення терапевтичних програм, які фокусуються на лікуванні залежності та роботі з ранніми психодинамічними конфліктами (Едипів комплекс) засуджених, а не лише на обмеженні поведінки;

2) профілювання: використання глибинного психоаналітичного профілювання для розуміння мотиваційної сфери злочинця, що є важливим для запобігання рецидивам.

Сексуальна адикція є медіатором між нерозв'язаними психодинамічними комплексами (передусім Едиповим) та скоєнням злочинів проти статевої свободи. Глибинний дефіцит, сформований у дитинстві, створює хронічну афективну напругу, яку індивід компульсивно намагається зняти через сексуальне насильство, де акт домінування символізує несвідому перемогу над дитячою травмою. Подальші дослідження повинні поглибити емпіричне підтвердження цих зв'язків у кримінальній психології.

Список використаних джерел

1. Фройд З. Три нариси з теорії сексуальності. Київ : Основи, 2000. 128 с.
2. Фройд З. Вступ до психоаналізу. Київ : Вища школа, 1991. 352 с.
3. Юнг К. Г. Психологічні типи. Київ : Видавництво Жупанського, 2012. 540 с.
4. Офіс Генерального прокурора України. *Офіційний вебсайт ОГП.* URL: https://www.gp.gov.ua/ua/statistika (дата звернення: 15.10.2025).

Віталій Сушко,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальністі 053 Психологія
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: *Оксана Мірошниченко,*
кандидат психологічних наук, доцент,
полковник внутрішньої служби
Пенітенціарної академії України

ПСИХОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ ОСОБИСТОСТІ ЯК ФАКТОР ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ЗДОРОВ'Я ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Професійна діяльність працівників Державної кримінально-виконавчої служби України (ДКВС) характеризується підвищеним рівнем емоційного, інтелектуального та фізичного навантаження. Умови служби передбачають постійний контакт із засудженим, який може виявляти агресію, опір чи маніпулятивну поведінку, що суттєво впливає на психоемоційний стан персоналу.

Збереження професійного здоров'я працівників цієї сфери є важливою умовою стабільності функціонування системи виконання покарань. Водночас стійкість і ефективність професійної діяльності значною мірою залежать від рівня розвитку психологічних ресурсів особистості, які дозволяють долати труднощі, адаптуватися до стресових умов та підтримувати внутрішню рівновагу.

Сутність поняття «психологічні ресурси особистості». Психологічні ресурси особистості це сукупність внутрішніх потенціалів, якостей, установок і стратегій, які забезпечують ефективне функціонування людини в умовах стресу, конфлікту та професійних викликів. Вони формують основу психологічної стійкості, сприяють саморегуляції, адаптації та збереженню психічного благополуччя.

До основних компонентів психологічних ресурсів належать: когнітивні, емоційні, вольові, мотиваційні та соціальні ресурси. Таким чином, психологічні ресурси є «енергетичним запасом» особистості, що дозволяє зберігати баланс між професійними вимогами та особистими можливостями.

Професійне здоров'я це стан фізичного, психічного та соціального благополуччя працівника, який забезпечує ефективне виконання ним службових обов'язків. Воно передбачає не лише відсутність захворювань, а й здатність зберігати працездатність, адаптаційні можливості, задоволення від праці та відчуття професійної реалізації.

Для працівників ДКВС характерна наявність хронічних стресових чинників: небезпека для життя, конфліктні ситуації, емоційне навантаження. Тому важливою умовою підтримання професійного здоров'я є активне використання психологічних ресурсів.

Роль психологічних ресурсів у збереженні професійного здоров'я. Психологічні ресурси виконують адаптаційну, компенсаторну, мотиваційну, регуляторну та ресурсно-відновлювальну функції. Наявність розвинених ресурсів (зокрема емоційної стабільності, рефлексивності, життєстійкості) є запорукою того, що працівник зможе виконувати службові обов'язки без ризику психоемоційного виснаження.

Для працівників кримінально-виконавчої системи ключовими є життєстійкість, саморегуляція, професійна компетентність, рефлексивність, соціальна підтримка та морально-ціннісна орієнтація.

До шляхів збереження професійного здоров'я належать: психологічна підготовка і тренінги, професійна підтримка, супервізія, створення умов для відпочинку, підтримка позитивного мікроклімату та особистісне самовдосконалення.

– Проводити психодіагностику ресурсного потенціалу працівників.

– Розробляти програми профілактики професійного вигорання.

– Забезпечити психологічний супровід новопризначених співробітників.

– Формувати культуру піклування про професійне здоров'я.

– Підвищувати психологічну грамотність керівників.

Отже, психологічні ресурси особистості становлять основу внутрішнього потенціалу людини, який забезпечує можливість ефективного функціонування в умовах складної, відповідальної та емоційно напруженої професійної діяльності. Для працівників

Державної кримінально-виконавчої служби України вони є необхідною передумовою збереження не лише психічного, а й фізичного здоров'я, професійної стійкості та загальної ефективності службової діяльності.

Завдяки розвиненим психологічним ресурсам фахівці здатні краще справлятися з наслідками хронічного стресу, конфліктними ситуаціями, емоційним виснаженням, а також зберігати мотивацію до професійного розвитку. Такі ресурси є своєрідним «буфером» між людиною та зовнішніми навантаженнями, дозволяючи мінімізувати негативні впливи професійного середовища.

У контексті роботи персоналу ДКВС особливо важливими є ресурси саморегуляції, життєстійкості, емоційного інтелекту, морально-ціннісної орієнтації та професійної компетентності. Їх розвиток сприяє зниженню рівня професійного вигорання, підвищенню якості комунікації з колегами та засудженими, а також формує стійке відчуття особистісної та соціальної значущості виконуваної місії.

Ефективне використання психологічних ресурсів потребує системного підходу, який охоплює як індивідуальну роботу над самовдосконаленням, так і організаційні заходи з боку керівництва – психологічну підтримку, навчальні програми, формування сприятливого мікроклімату в колективі. Важливу роль відіграє підвищення психологічної культури керівників і впровадження профілактичних програм для зміцнення емоційного благополуччя персоналу.

Психологічні ресурси є не лише індивідуальним надбанням, а й стратегічним капіталом служби загалом. Їх формування, підтримка та розвиток – це запорука стабільного функціонування Державної кримінально-виконавчої системи, її гуманізації та ефективності. Турбота про психологічне здоров'я працівників має стати невід'ємною складовою сучасної кадрової політики, орієнтованої на людину, її добробут і професійне довголіття.

Список використаних джерел

1. Максименко С. Д. Загальна психологія. Київ, 2019.

2. Нестуля О. О. Психологічна стійкість у професійній діяльності працівників ДКВС України. *Вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2021. № 2.

3. Розум С. І. Психологічні ресурси особистості як чинник збереження психічного здоров'я. Харків : Право, 2020.

Тетяна Ткаченко,
здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: *Юлія Шарапова,*
кандидат педагогічних наук,
начальник кафедри педагогіки та професійної етики
Пенітенціарної академії України

СТРАТЕГІЇ БОРОТЬБИ ЗІ СТРЕСОМ У ПРАЦІВНИКІВ ДКВС УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Воєнний стан в Україні створив складні умови для діяльності працівників Державної кримінально-виконавчої служби (далі – ДКВС). Їхня робота потребує високої психологічної стійкості, відповідальності та здатності діяти ефективно в екстремальних ситуаціях. Постійна напруга, підвищений ризик, нестача ресурсів і необхідність забезпечувати безпеку установ виконання покарань значно підвищують рівень стресу серед персоналу [2].

У таких умовах особливого значення набуває вивчення стратегій боротьби зі стресом, які допомагають працівникам підтримувати психоемоційну рівновагу, зберігати працездатність і ефективність виконання службових обов'язків [1]. Дослідження цієї проблеми є актуальним у сучасних умовах, адже ефективне подолання стресу не лише сприяє збереженню психічного здоров'я персоналу, а й підвищує загальну стабільність та безпеку системи виконання покарань в Україні під час війни.

З метою дослідження особливостей вияву стресу та визначення найпоширеніших стратегій його подолання у працівників Державної кримінально-виконавчої служби України під час війни було проведено емпіричне дослідження. Респондентами дослідження стали слухачі первинної професійної підготовки та підвищення кваліфікації, які проходять навчання в Інституті професійного розвитку Пенітенціарної академії України. Кількість респондентів – 95, які є працівниками ДКВС України та безпосередньо залучені до виконання службових обов'язків в умовах воєнного стану. У дослідженні були застосовані такі методики: методика діагностики самооцінки психічних станів (за Г. Айзенком), копінг-тест (WCQ) С. Фолкман і Р. Лазаруса, методика «Стратегії подолання стресових ситуацій» (SACS) С. Хобфолла.

У структурі вибірки переважають працівники віком понад 35 років – 58,9 %, тоді як частка осіб молодшого віку (до 35 років) становить 41,1 %. Переважна частина опитаних працівників (56,8 %) має стаж служби понад 10 років, тоді як 43,2 % – до 10 років, що вказує на значну частку досвідченого персоналу в системі.

Результати анкетування показали, що основними джерелами стресу для працівників ДКВС України є нестача ресурсів (63,1 %) та високе службове навантаження (43,2 %). Значна частина респондентів також відзначила небезпеку, пов'язану з воєнним станом (37,9 %).

Результати діагностики психічних станів працівників ДКВС України засвідчили певні особливості емоційно-вольової сфери, пов'язані зі специфікою службової діяльності. За показником тривожності високий рівень мають 38,9 % респондентів, середній – 46,3 %, низький – 14,7 %. Це свідчить про переважання емоційної напруженості, що є типовим для професій з підвищеною відповідальністю та ризиком. Помірна тривожність виконує адаптивну функцію, стимулюючи самоконтроль і зосередженість.

Рівень фрустрації високий у 32,6 % осіб, середній – у 51,6 %, низький – у 16,8 %. Отже, більшість працівників відчувають помірне незадоволення або перешкоди в досягненні цілей, що може бути наслідком напруженого робочого середовища.

За показником агресивності високий рівень виявлено у 21 % опитаних, середній – у 57,9 %, низький – у 21 %. Це свідчить про переважання контрольованих форм агресивності, які мають адаптивний характер і сприяють ефективному виконанню службових обов'язків. Ригідність є високою у 28,4 % осіб, середньою – у 54,7 %, низькою – у 16,8 %, що вказує на емоційну стійкість більшості респондентів, хоча частина демонструє труднощі в адаптації до змін.

Отже, більшість працівників ДКВС України мають середній рівень виявів тривожності, фрустрації, агресивності та ригідності, що свідчить про відносну психологічну стабільність. Водночас наявність осіб з високими показниками емоційної напруженості підкреслює потребу в систематичній психологічній підтримці та розвитку стресостійкості персоналу.

Результати дослідження копінг-стратегій серед персоналу ДКВС свідчать про переважання конструктивних способів подолання стресових ситуацій, зокрема найвищі показники спостері-

гаються за стратегіями планування розв'язання проблеми (52,6 % високий рівень) та позитивної переоцінки (56,8 % високий рівень). Це свідчить про орієнтацію персоналу на конструктивне мислення, аналіз ситуації та пошук ефективних шляхів виходу з труднощів. Показник самоконтролю також є одним із найвищих: 49,5 % мають високий рівень, 40 % – середній, лише 10,5 % – низький, що говорить про добре сформовані навички емоційної регуляції, стриманості та здатності діяти зважено у стресових умовах.

За показником конфронтаційного копінгу 30,6 % респондентів демонструють високий рівень, 50,5 % – середній, а 18,9 % – низький. Це означає, що більшість працівників схильні до активного протистояння труднощам, проте роблять це в межах самоконтролю, уникаючи надмірної імпульсивності.

Дистанціювання виявлено на середньому рівні у 51,6 % опитаних, що свідчить про помірну схильність до емоційного віддалення від стресової ситуації з метою зниження її впливу. Високий рівень дистанціювання (26,3 %) може відображати потребу в психологічному захисті та збереженні внутрішньої рівноваги.

Майже половина респондентів (47,4 %) характеризуються високим рівнем пошуку соціальної підтримки, що вказує на важливість міжособистісних контактів та взаємодопомоги у професійному середовищі. Це може виступати потужним ресурсом психологічної стійкості.

За показником прийняття відповідальності переважає середній рівень (54,7 %), що свідчить про готовність більшості працівників визнавати власну роль у подоланні труднощів, хоча лише третина (29,5 %) проявляє високу відповідальність. Цікаво, що 50,5 % респондентів продемонстрували високий рівень втечі-уникнення, що може свідчити про тенденцію до тимчасового уникання складних ситуацій або емоційного перевантаження як захисного механізму.

Узагальнюючи, можна зазначити, що працівники ДКВС України демонструють переважно адаптивні копінг-стратегії, серед яких домінують самоконтроль, планування, позитивна переоцінка та пошук підтримки. Це свідчить про високий рівень психологічної зрілості та здатність ефективно долати професійні стреси, водночас зберігаючи емоційну рівновагу.

Результати дослідження стратегій подолання стресових ситуацій серед персоналу Державної кримінально-виконавчої служби

України свідчать про переважання конструктивних, соціально орієнтованих моделей поведінки у стресових умовах.

Понад половина опитаних (51,6 %) демонструють високий рівень асертивних дій, що характеризують активну модель поведінки. Це свідчить про здатність більшості працівників діяти впевнено, наполегливо, відстоюючи власну позицію без порушення меж інших. Аналогічно високі показники мають просоціальні стратегії: вступ до соціального контакту Отже, значна частина персоналу схильна до співпраці, комунікації та взаємодопомоги, розглядаючи соціальні зв'язки як ресурс для подолання стресу.

Пасивна стратегія «обережні дії» у більшості випадків виявляється на середньому рівні (51,6 %), що може свідчити про схильність частини працівників уникати надмірного ризику або поспішних рішень. Подібні тенденції спостерігаються і за прямою стратегією «імпульсивні дії» – 33,7 % мають високий рівень, 46,3 % – середній, що вказує на помірне використання емоційних, ситуативних реакцій. Пасивна стратегія «уникнення» демонструє середній рівень у 48,4 % респондентів та високий – у 28,5 %, що вказує на використання цієї поведінкової моделі як тимчасового способу зниження емоційної напруги.

Загалом отримані дані підтверджують, що працівники ДКВС України переважно використовують активні та просоціальні копінг-стратегії, уникаючи деструктивних і агресивних форм поведінки. Це може свідчити про достатній рівень емоційної саморегуляції та використання зрілих механізмів психологічного подолання стресу.

Отримані результати свідчать, що працівники ДКВС України в умовах воєнного стану характеризуються переважно адаптивними копінг-стратегіями, орієнтованими на самоконтроль, планування дій, позитивну переоцінку та соціальну підтримку. У більшості респондентів виявлено середній рівень емоційної напруженості, що вказує на відносну психологічну стабільність попри високий рівень службового стресу. Конструктивні моделі поведінки та просоціальна спрямованість свідчать про високий рівень професійної зрілості й уміння ефективно діяти в кризових умовах. Водночас наявність частини працівників із підвищеною тривожністю підкреслює необхідність цілеспрямованої психологічної підтримки для збереження психічного здоров'я персоналу.

Список використаних джерел

1. Розов В. І. Психологія екстремальних ситуацій: адаптивність до стресу та психологічне забезпечення : науково-практичний посібник. Київ : КНТ, 2024. 711 с.

2. Тімченко О. В. Психологічний аналіз екстремальних ситуацій у професійній діяльності працівників Державної кримінально-виконавчої служби України. *Право і безпека*. 2018. № 4 (71). С. 139–143.

Каріна Томчук,
здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти Пенітенціарної академії України

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПРИВ'ЯЗАНОСТІ В УМОВАХ ТРИВАЛОГО СТРЕСУ

Сучасні реалії, зокрема воєнний стан, створюють для дорослої людини умови тривалого стресу, який має глибокий вплив на психологічне функціонування особистості. Одним із ключових механізмів, що забезпечують психологічну стабільність, є система міжособистісних зв'язків, у центрі якої – феномен прив'язаності. Теорія прив'язаності, започаткована Джоном Боулбі, стверджує, що потреба у близьких, емоційно значущих стосунках є базовою для людини протягом усього життя. У дорослому віці прив'язаність виявляється у формі глибокої довіри, емоційної безпеки, підтримки, здатності до співпереживання та конструктивного подолання кризових ситуацій. Під час воєнного стану, коли люди зазнають втрат, невизначеності, відчуження або ізоляції, тип прив'язаності стає важливим чинником психологічної стійкості. Безпечна прив'язаність дає змогу людині адаптуватися до труднощів, тоді як небезпечна (тривожна, уникальна, дезорганізована) підсилює відчуття загрози та ускладнює процес саморегуляції.

Метою дослідження є виявлення психологічних чинників, які сприяють формуванню безпечної або небезпечної прив'язаності в дорослих в умовах тривалого стресу (зокрема, у період воєнного стану).

Поняття «прив'язаність» визначає систему афективних зв'язків, що формуються між індивідом і значущими іншими людьми. За К. Брішем, прив'язаність – це «емоційний зв'язок, що забезпечує відчуття безпеки та довіри» [1]. У дорослих ці механізми

реалізуються в романтичних, сімейних, дружніх або соціальних стосунках, які стають джерелом підтримки у кризових ситуаціях.

Тип прив'язаності формується в дитинстві під впливом взаємодії з батьками, але в дорослому віці може модифікуватися під впливом життєвих подій, зокрема травматичних [2].

У сучасній психології виділяють безпечний, тривожний, унікальний та дезорганізований типи прив'язаності [5]. Безпечна прив'язаність характеризується довірою, стабільністю, здатністю шукати підтримку в близьких. Такі особи краще справляються зі стресом, демонструють емоційну зрілість і здатність до взаємодопомоги [4]. Тривожна прив'язаність виявляється в надмірній потребі в увазі, страху втрати партнера, залежності від оцінювання інших. Під час тривалого стресу такі люди схильні до підвищеної тривожності, емоційних коливань і депресивних реакцій. Унікальний тип пов'язаний із прагненням до самодостатності, уникненням емоційної близькості, що часто маскує страх відторгнення. У воєнних умовах це може призводити до соціальної ізоляції та зниження здатності отримувати підтримку [2]. Дезорганізований тип характеризується амбівалентністю: одночасним прагненням до близькості та страхом її. Такий тип найчастіше спостерігається після травматичного досвіду [5].

Дослідження М. Мікулінцера та П. Шавера показали, що наявність стабільних емоційних зв'язків зміцнює психічне здоров'я, сприяє розвитку просоціальних цінностей та толерантності [4]. Розвинена емоційна регуляція – здатність усвідомлювати й контролювати власні емоції, не пригнічуючи їх, а трансформуючи в адаптивні дії [3]. Довіра до інших людей – фундаментальний елемент безпечної прив'язаності, що підтримує відчуття стабільності навіть у кризових обставинах [3]. Самооцінка – високий рівень самоповаги знижує ймовірність формування тривожного типу прив'язаності [3].

У період воєнного стану посилюється соціальна напруга, відчуття втрати контролю, розлука з близькими, небезпека, що призводить до дестабілізації внутрішніх моделей прив'язаності. Небезпечна прив'язаність формується за умов:

– тривалого досвіду непередбачуваних стресових ситуацій;
– дефіциту емоційної підтримки;

– дитячого досвіду відкидання або насильства;

– високого рівня тривожності й емоційної залежності від інших [1–2].

Під час тривалого стресу такі люди часто демонструють дисфункціональні стратегії подолання – уникання, агресію, надмірну залежність, емоційне вигорання. На рівні психофізіології це виявляється через постійне відчуття загрози, активацію симпатичної нервової системи, порушення сну, концентрації, апетиту.

Психотерапевтична робота, орієнтована на розвиток емоційної безпеки, має охоплювати: формування довірливих стосунків між клієнтом і терапевтом; розвиток навичок саморегуляції емоцій; відновлення досвіду позитивних соціальних зв'язків; інтеграцію травматичного досвіду у життєву історію особистості [4]. Корекція типів прив'язаності можлива шляхом усвідомлення власних моделей поведінки, рефлексії дитячого досвіду та формування нових форм реагування у близьких стосунках [5].

Отже, прив'язаність є базовим психологічним механізмом, що забезпечує емоційну стабільність і внутрішню рівновагу людини в умовах тривалого стресу. Вона визначає якість міжособистісних стосунків, рівень довіри до світу та здатність особистості до саморегуляції й адаптації у кризових ситуаціях. Безпечна прив'язаність сприяє ефективному подоланню стресових обставин, збереженню психоемоційного балансу та соціальній активності. Особи з безпечним типом прив'язаності характеризуються високим рівнем довіри, емоційною зрілістю, здатністю приймати допомогу та підтримувати інших, що підвищує їхню стійкість до тривалих психологічних навантажень. Натомість небезпечні типи прив'язаності – тривожний, уникальний та дезорганізований – посилюють емоційну вразливість, сприяють формуванню деструктивних способів реагування, знижують рівень самооцінки та підвищують ризик розвитку психоемоційних розладів. До основних чинників, які сприяють формуванню безпечної прив'язаності, належать позитивний досвід емоційної підтримки, стабільні соціальні

контакти, довіра до інших людей, адекватна самооцінка та сформовані навички емоційної саморегуляції.

В умовах воєнного стану особливо важливим завданням є формування та підтримка безпечних емоційних зв'язків у дорослого населення. Реалізація психологічних і соціальних програм підтримки, спрямованих на розвиток довіри, емпатії та взаємодопомоги, сприятиме підвищенню рівня психологічного благополуччя, відновленню почуття безпеки та стабільності.

Тому безпечна прив'язаність виконує не лише індивідуально-захисну, а й соціально-консолідуючу функцію.

Список використаних джерел

1. Бріш К. Г. Розлади прив'язаності від теорії до терапії : посібник. Львів, 2012.

2. Ганошина А. І., Коломієць Т. В. Особливості прив'язаності до батьків як чинник подружніх стосунків. *Актуальні проблеми особистісного зростання :* матеріали Всеукр. наук.-конф. (м. Житомир, 19 квіт. 2019 р.). Житомир, 2019. С. 221–224. URL: http://eprints.zu.edu.ua /id/eprint/29226.

3. Кожевнікова Д., Крижановська З. Вплив типу прив'язаності на довіру до інших та самооцінку підлітка. *Сучасні психологічні тенденції підтримки та відновлення психічного здоров'я особистості: теорія та практика* : тези доповідей II Міжнарод. міждисциплінар. конф. (м. Харків, 24–25 верес. 2021 р.). Харків, 2021. С. 42–44. URL: https:// evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/19693.

4. Мікулінцер М., Шавер П. Підвищення безпеки прихильності для зміцнення психічного здоров'я, просоціальних цінностей та міжгрупової толерантності. *Psychological Inquiry.* 2007. № 18 (3). С. 139–156. URL: https://doi.org/10.1080/10478400701512646.

5. Типи прив'язаності та їх корекція : метод рекомендації до проведення лабор. занять до вибіркової. навч. дисц. / уклад. Зореслава Крижановська. Луцьк : б. в., 2022. 26 с.

Володимир Трубенков,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
за спеціальністю 053 Психологія
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: *Юлія Борець,*
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Пенітенціарної академії України

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ВЗАЄМИН У СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Проблематика міжособистісних взаємин у студентському середовищі набуває особливої актуальності в контексті сучасної психологічної науки, адже цей період життєвого шляху особистості є критичним для формування соціальних навичок, світогляду, професійної ідентичності та емоційної зрілості. Починаючи з другої половини XX століття, інтерес до вивчення міжособистісних відносин активно зростає, що засвідчують численні дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Зокрема, велику увагу цьому феномену приділяли Г. М. Авер'янова, А. В. Андрєєва, О. О. Бодальов, Дж. Морено, Л. Е. Орбан-Лембрик, А. В. Петровський, В. А. Семиченко, К. Томас, Т. С. Яценко та інші [1]. Їхні наукові пошуки були спрямовані на вивчення особливостей соціальної взаємодії особистості, психологічних механізмів комунікації, а також структури й динаміки стосунків у малих і великих групах.

Особливої уваги заслуговує період студентства як окрема соціально-психологічна і вікова категорія. Саме в цей час відбувається активна інтеграція особистості в нові соціальні умови, адаптація до навчального середовища, формування стабільної системи соціальних зв'язків, а також розгортання повноцінного процесу самовизначення. Як зазначають науковці, саме студентська група є первинним мікросоціумом, у межах якого відбувається соціалізація здобувача вищої освіти. Це середовище не лише визначає емоційний комфорт молодої людини, а й суттєво впливає на її професійне становлення, розвиток відповідальності, самодисципліни, навичок співпраці та командної взаємодії.

У процесі функціонування студентських груп спостерігаються складні динамічні процеси, зокрема: формування та перебудова соціальної структури, розвиток емоційних, ділових, товариських стосунків, розподіл групових ролей, лідерства, формування мікрогруп і субгруп. Такі процеси мають важливе значення не лише для соціально-психологічного клімату в колективі, а й для індивідуального розвитку кожного з його учасників. Варто зауважити, що в межах однієї навчальної групи одночасно співіснують студенти з різним життєвим досвідом, ціннісними орієнтаціями, рівнем вихованості, темпераментом, що створює як потенціал для збагачення міжособистісних зв'язків, так і ризики виникнення конфліктних ситуацій.

Дослідники М. С. Корольчук та В. М. Крайнюк зазначають, що в юнацькому віці процес спілкування набуває вибіркового характеру: молоді люди прагнуть індивідуалізації, самоствердження, пошуку однодумців [2]. Така вибірковість взаємодії часто ґрунтується на емоційній сумісності, схожості інтересів, світоглядних позицій. У студентському середовищі часто відбувається «випробування себе» у нових соціальних ролях, виявлення лідерського потенціалу або ж, навпаки, пошук прийнятного місця в груповій ієрархії. Усе це супроводжується інтенсивними процесами самооцінювання, порівняння з іншими, формування власного «Я» у соціумі.

Студентський період характеризується також певною емоційною нестабільністю, максималізмом, критичністю, прагненням до свободи й незалежності у судженнях. Молоді люди на цьому етапі демонструють загострене почуття гідності, яке часто поєднується з нетерпимістю до критики, категоричністю в оцінках, схильністю до ідеалізації або, навпаки, до заперечення авторитетів. Такі особливості можуть ускладнювати конструктивну комунікацію з однолітками та викладачами, що потребує корекції й розвитку відповідних комунікативних навичок.

За результатами досліджень Т. А. Яновської, спостерігається чітка різниця в рівні розвитку комунікативних компетенцій між першокурсниками та студентами старших курсів [4]. Зокрема, студенти перших курсів характеризуються недостатньою впевненістю у спілкуванні, обмеженим досвідом взаємодії з новим оточенням, низьким рівнем риторичних умінь. Це часто ускладнює

їхню адаптацію до навчального процесу, а також обмежує можливості для самореалізації в студентському середовищі. Для них більш характерна відкритість, доброзичливість, бажання бути прийнятими, що виражається у товариськості, готовності допомагати іншим, але водночас і в підвищеній чутливості до оцінювання з боку групи.

Натомість студенти старших курсів демонструють вищий рівень соціальної адаптованості, здатність орієнтуватися в нових соціальних ситуаціях, ефективно будувати комунікацію, відстоювати власну думку, виявляти ініціативу в навчанні та позааудиторній діяльності. У їхній поведінці домінують такі якості, як чуйність, дипломатичність, здатність до компромісів, толерантність до поглядів інших. Зменшується кількість конфліктних ситуацій, натомість посилюється прагнення до конструктивного діалогу, взаємопідтримки, співпраці.

Таким чином, процес розвитку міжособистісних взаємин у студентському колективі є поступовим і багатовекторним. На ранніх етапах він часто супроводжується труднощами соціальної адаптації, внутрішніми переживаннями, суперечностями, але водночас створює сприятливе середовище для особистісного зростання. Залежно від індивідуальних рис, соціального оточення та впливу педагогічного середовища молодь може розвивати як високий рівень соціальної компетентності, так і схильність до ізоляції або деструктивних форм взаємодії.

Слід наголосити, що якість міжособистісної взаємодії значною мірою визначає успішність освітнього процесу та професійного становлення особистості. Гармонійні стосунки в колективі сприяють формуванню позитивної навчальної мотивації, розвитку навичок співпраці, емоційної підтримки, підвищенню рівня самостійності, відповідальності, а також соціальної активності. Натомість дезадаптація в групі, соціальна ізоляція, конфлікти або відсутність прийняття можуть негативно впливати на загальний психологічний стан студента, викликати втрату інтересу до навчання, емоційне вигорання, зниження самооцінки.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що міжособистісні взаємини в студентському середовищі відіграють ключову роль у забезпеченні ефективної соціалізації молоді, сприяють її адаптації до дорослого життя, формують навички

конструктивної взаємодії, необхідні для майбутньої професійної діяльності. Саме тому важливим завданням освітніх закладів є створення умов для розвитку позитивного соціально-психологічного клімату в студентських групах, формування комунікативної культури, розвиток емоційного інтелекту, стимулювання командної роботи та вміння розв'язувати конфлікти ненасильницькими засобами.

Список використаних джерел

1. Авер'янова А. В. Дослідження психологічного благополуччя особистості в сучасному освітньому просторі. Ракурси психологічного благополуччя особистості : зб. тез доповідей Всеукраїнського науково-практичного семінару. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. С. 24–26.
2. Корольчук М. С., Крайнюк В. М. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах. Київ : Нікацентр, 2006. 281с.
3. Прохоренко Я. С. Гендерні особливості конфліктної поведінки в юнацькому віці. *Політ. сучасні проблеми науки. Гуманітарні науки :* тези доповідей XIX Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених і студентів. Т. 1. Київ : НАУ, 2019. С. 313–315.
4. Яновська Т. А. Психологічні особливості міжособистісних стосунків студентської молоді з різним рівнем самооцінки. *Молодий вчений. Психологічні науки.* Одеса, 2018. № 5 (57). С. 33–36.

Вікторія Ухабова,
студентка 4 курсу
Національного університету
«Чернігівська політехніка»

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО ТА ПРИВАТНОГО НОТАРІУСА

Юридична відповідальність є складовою правового статусу нотаріуса, що передбачає законність, добросовісність і професіоналізм при вчиненні нотаріальних дій. Вона має державно-примусовий характер, що виражається в застосуванні правопорушником уповноваженого органу заходів, вчинених незалежно від волі правопорушника. Підставою її виникнення є правопорушення або яке могло вплинути на законність дій нотаріуса; порушення прав громадян або юридичних осіб; недотримання встановлених етичних і професійних норм. Найважливішою і водночас дискусійною є проблема розмежування правових

підстав, умов та механізмів притягнення до юридичної відповідальності державних і приватних нотаріусів. Незважаючи на те, що державні та приватні нотаріуси вчиняють однакові нотаріальні дії для України та несуть однакову відповідальність за їх законність, існують відмінності в їх юридичній природі, фінансуванні та організації діяльності. Це створює правову колізію та робить нерівним регулювання їхніх обов'язків.

У теорії права виділяють два основні підходи до розуміння юридичної відповідальності: ретроспективний (негативний) і проспективний (позитивний). Ретроспективна відповідальність є покаранням за вже вчинене правопорушення і передбачає державний примус, осуд і позбавлення певних благ. Проспективна, навпаки, проявляється у добровільному й усвідомленому виконанні особою своїх обов’язків відповідно до права, совісті та етики. У сфері нотаріату ретроспективна відповідальність проявляється через застосування санкцій, а позитивна – у щоденному дотриманні нотаріусом норм закону, професійних стандартів і присяги [1, с. 332–333].

Юридична відповідальність належить до істотних складових професійного статусу нотаріуса. Вона полягає не лише у застосуванні до нього примусових заходів, а й у збереженні стійкого усвідомлення обов’язку діяти законно, сумлінно та етично професійно. Оскільки нотаріус є особою, уповноваженою державою захищати права та інтереси громадян і юридичних осіб, ступінь його відповідальності має бути вищим, ніж будь-якого звичайного суб’єкта права.

У статті 21 і 27 Закону України «Про нотаріат» закріплюють основні засади притягнення нотаріусів до відповідальності за заподіяну шкоду та визначають особливості її відшкодування залежно від форми нотаріальної діяльності [2].

Відповідно до статті 21 державний нотаріус несе відповідальність за шкоду, заподіяну фізичним чи юридичним особам унаслідок незаконних або недбалих дій. Таке відшкодування здійснюється в порядку, передбаченому законодавством України, тобто відповідно до загальних норм цивільного законодавства про відповідальність держави за шкоду, завдану її посадовими особами. З огляду на те, що державний нотаріус виконує свої функції як представник державного органу, компенсація шкоди

здійснюється за рахунок державного бюджету, з подальшим правом регресної вимоги держави до винного нотаріуса. Таким чином, відповідальність державного нотаріуса має опосередкований характер – держава спочатку компенсує завдану шкоду потерпілому, а потім може стягнути її з нотаріуса у встановленому законом порядку.

Стаття 27 визначає відповідальність приватного нотаріуса, яка має іншу правову природу. Приватний нотаріус відповідає особисто і в повному розмірі за шкоду, заподіяну незаконними діями або недбалістю. Це означає, що він самостійно несе майнову відповідальність перед особою, якій завдано шкоди, без участі держави. З метою гарантування відшкодування збитків приватний нотаріус зобов'язаний мати страхування цивільно-правової відповідальності, яке покриває ризики, пов'язані з можливими помилками або недбалістю у процесі виконання нотаріальних дій.

Водночас закон встановлює і випадки звільнення нотаріуса від відповідальності. Приватний або державний нотаріус не несе відповідальності, якщо шкода виникла внаслідок неправомірних дій самої особи, яка звернулася до нього за вчиненням нотаріальної дії. До таких випадків належать:

– подання неправдивої інформації, яка вплинула на зміст або результат нотаріальної дії;

– подання недійсних чи підроблених документів;

– незазначення відомостей про наявність або відсутність осіб, прав чи інтересів яких може стосуватися вчинювана нотаріальна дія.

Порівнявши ці дві статті, можна зробити висновок, що юридична відповідальність державного та приватного нотаріусів має спільну основу – незаконні чи недбалі дії під час виконання професійних обов'язків, однак відрізняється за механізмом реалізації. Для державного нотаріуса відповідальність є опосередкованою, оскільки шкоду спершу компенсує держава. Для приватного нотаріуса вона є прямою та персональною, адже він відповідає власним майном і несе ризики своєї діяльності.

Система правової відповідальності нотаріусів також охоплює кримінальну, адміністративну, цивільну та дисциплінарну відповідальність, а для приватних нотаріусів також існує професійна (цивільно-правова) відповідальність.

Підставою кримінальної відповідальності є вчинення нотаріусом суспільно небезпечних протиправних дій, які можуть завдати шкоди державі чи її громадянам або зганьбити професію нотаріуса. Нотаріус підпадає під спеціальні суб'єкти злочину і передбачає відповідальність за зловживання повноваженнями, службові підроблення, корупційні діяння, порушення таємниці, сприяння легалізації доходів, службову недбалість.

Адміністративна відповідальність – відповідальність за діяння у сфері професійної діяльності, які не містять складу злочину, але небезпечні для інтересів суспільства. Це також засіб профілактики правопорушень та гарантія прав громадян при вчиненні нотаріальних дій [3]. Підставами можуть бути порушення, передбачені Кодексом України про адміністративні правопорушення, у тому числі адміністративні корупційні діяння. Проте Закон «Про нотаріат» досі чітко не визначив адміністративну відповідальність приватних нотаріусів, тому доцільно законодавчо закріпити спеціальні правила з урахуванням їх статусу.

Цивільно-правова (майнова) відповідальність вид відшкодування шкоди, завданої незаконними діями нотаріуса. Для державного нотаріуса відшкодування збитків надходить від держави, яка згодом зберігає право регресу проти винуватця, тоді як приватний нотаріус несе особисту відповідальність або через систему страхування професійних ризиків. Професійна відповідальність приватного нотаріуса є окремим різновидом цивільно-правової відповідальності і настає за невиконання або неналежне виконання професійних обов’язків, унаслідок чого заподіяна шкода клієнтам чи третім особам [4, с. 146–147]. Вона має ознаки державного примусу, спеціального суб’єкта, причинного зв’язку між діями нотаріуса і шкодою, а її мета полягає у відновленні порушених прав і довіри до нотаріату.

Дисциплінарна відповідальність застосовується за порушення професійних, етичних або організаційних обов’язків, а саме за положенням «Про затвердження Правил професійної етики нотаріусів України» [5]. Підставами є порушення закону при вчиненні нотаріальних дій, порушення професійної таємниці, недбалість, грубе ставлення до клієнтів, здійснення дій на власну користь або порушення етичних норм. До санкцій належать попередження, зауваження, анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю.

Тобто юридична відповідальність нотаріуса є комплексним правовим інститутом, який забезпечує дотримання законності, етичних стандартів і професійної доброчесності у сфері нотаріальної діяльності. Вона виконує не лише каральну, а й превентивну, виховну та гарантійну функції, спрямовані на захист прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб та держави. Державний і приватний нотаріуси, здійснюючи однакові за правовою природою дії від імені України, несуть відповідальність за їх законність, однак механізми притягнення до відповідальності мають відмінності. Для державного нотаріуса відповідальність має опосередкований характер, оскільки відшкодування шкоди здійснюється за рахунок держави з можливістю подальшого регресу. Приватний нотаріус, своєю чергою, несе пряму і персональну майнову відповідальність, що реалізується через власні кошти або систему страхування цивільно-правової відповідальності. Система юридичної відповідальності нотаріусів охоплює кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну форми, які взаємодіють між собою та формують цілісний механізм правового контролю. Кримінальна відповідальність спрямована на боротьбу з найбільш небезпечними порушеннями, адміністративна – на профілактику та попередження зловживань, цивільно-правова – на відшкодування шкоди та відновлення порушених прав, дисциплінарна – на підтримання високих етичних і професійних стандартів.

Список використаних джерел

1. Мирза С. С. Юридична відповідальність нотаріуса за правом України: теоретико-правовий аспект. *Держава та регіони. Серія: Право.* 2023. № 2 (80). С. 331–336.

2. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text.

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Кодекс України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text.

4. Ладіна Л. С., Веселов М. Ю. Юридична відповідальність приватного нотаріуса. *Вісник НТУУ «КПІ».* 2021. Вип. 1 (49). С. 145–150.

5. Про затвердження Правил професійної етики нотаріусів України : наказ Міністерства юстиції України від 04.10.2013 № 2104/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1730-13#Text.

Юлія Федорова,
здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: *Юлія Шарапова,*
кандидат педагогічних наук,
начальник кафедри педагогіки та професійної етики
Пенітенціарної академії України

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ЧИННИК РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗАСУДЖЕНИХ

Актуальність дослідження проблеми ресоціалізації неповнолітніх засуджених зумовлена зростанням соціальних викликів, які постають перед сучасною пенітенціарною системою України. Попри реалізацію реформ, орієнтованих на гуманізацію підходів до виконання покарань, ефективне повернення підлітків до повноцінного соціального життя після звільнення залишається складним завданням. Одним із важливих чинників, що детермінують успішність цього процесу, є психологічна готовність особистості до соціальної взаємодії, а саме рівень розвитку емоційного інтелекту. У випадку неповнолітніх правопорушників значущість цього феномена набуває особливої ваги, оскільки він безпосередньо впливає на формування соціально прийнятної поведінки, подолання девіантних тенденцій та створення внутрішніх передумов для позитивної адаптації до суспільних норм. Саме тому дослідження емоційного інтелекту в контексті ресоціалізації неповнолітніх засуджених є надзвичайно актуальним та перспективним напрямом сучасної психологічної науки.

У науковому співтоваристві не має єдиного підходу до визначення дефініції «емоційний інтелект», проте більшість науковців розглядають її як здатність індивіда розпізнавати, усвідомлювати, контролювати власні емоції, а також розуміти емоційні стати інших індивідів і ефективно комунікувати зі соціумом. У концепції відомого вченого Д. Голмана емоційний інтелект охоплює п’ять основних компонентів: самосвідомість, мотивацію, емпатію, саморегуляцію та соціальні навички [1]. Схожого підходу дотримуються також такі науковці як Н. Холл та Р. Бар-Он, які розглядають емоційний інтелект як багатовимірну систему адаптивних емоційно-когнітивних навичок [5].

Підлітковий вік є одним із найскладніших та найдинамічніших періодів онтогенезу. Саме в цей час відбуваються суттєві фізіологічні, когнітивні та емоційні зміни, формуються основи ідентичності, автономії, зростає потреба у самоствердженні та соціальному визнанні. Для цього віку характерні афективна нестабільність, імпульсивність, гіперреактивність на емоційні стимули, що часто супроводжується недостатнім рівнем саморегуляції. У ситуаціях соціальної або правової дезадаптації ці особливості можуть виявлятися у формі девіантної поведінки, конфліктності, емоційної замкнутості або агресивності.

Особливо загострюються ці вияви в умовах позбавлення волі, де підлітки стикаються з ізоляцією, психоемоційним напруженням та обмеженими можливостями для міжособистісної взаємодії. Як підкреслює науковиця І. В. Мамчур, несвоєчасний розвиток емоційної сфери у підлітків призводить до труднощів у спілкуванні, зростання рівня тривожності, емоційного виснаження, а також зниження здатності до самовираження – що є надзвичайно небезпечним у контексті пенітенціарного середовища [2, с. 40]. Відповідно, низький рівень емоційного інтелекту значно ускладнює процес ресоціалізації, обмежуючи здатність підлітка до адаптації, конструктивного вирішення конфліктів і налагодження соціальних зв'язків після звільнення.

У межах структурно-функціональної моделі, запропонованої І. В. Мамчур, емоційний інтелект підлітків складається з трьох основних компонентів: когнітивного, афективного та конативного. Когнітивний компонент охоплює розуміння, аналіз та вербалізацію емоцій, афективний – забезпечує емоційну стійкість, емпатію та рефлексивність, тоді як конативний – відповідає за емоційну мотивацію, самоконтроль і вираження почуттів у комунікації [2, с. 41]. За спостереженнями дослідниці, саме когнітивний компонент розвивається в підлітковому віці найшвидше, натомість афективний та конативний формуються повільніше. Це вказує на потребу в цілеспрямованій роботі з розвитку емоційного інтелекту, особливо у вразливих категорій молоді.

Як зазначає Л. Прудка, емоційний інтелект у контексті ув'язнення набуває особливого значення, оскільки пенітенціарне середовище відзначається високим рівнем стресу, обмеженістю особистої свободи та дефіцитом соціальної взаємодії. Вона

підкреслює, що емоційний інтелект є визначальним чинником у процесі соціалізації засуджених, адже він сприяє не лише внутрішній емоційній врівноваженості, а й ефективній комунікації, подоланню ізоляції та розвитку здатності до саморефлексії [4, с. 152–153]. Отже, формування емоційного інтелекту у неповнолітніх, що перебувають в умовах позбавлення волі, має розглядатися як пріоритетний напрям ресоціалізації.

Порівняльний аналіз рівня емоційного інтелекту серед неповнолітніх засуджених та підлітків, які не мали досвіду протиправної поведінки, виявив статистично значущі відмінності в ключових компонентах емоційної компетентності. Як зазначає О. Приймаченко, засуджені підлітки демонструють нижчі показники емпатії, емоційної саморегуляції, розуміння власних емоцій та децентрації, що ускладнює ефективну взаємодію з соціумом та знижує адаптивний потенціал. Вони схильні до імпульсивних, афективно забарвлених реакцій, зосереджених на зовнішніх подразниках, що часто призводить до конфліктів у замкнутому середовищі. На відміну від них підлітки з нормативною поведінкою демонструють вищий рівень емоційної рефлексії, здатність до емпатійного сприйняття та соціально прийнятної регуляції афектів, що сприяє їхній успішній інтеграції в соціум [3]. Таким чином, дефіцит емоційного інтелекту у неповнолітніх правопорушників є одним із ключових чинників ризику рецидиву та подальшої соціальної ізоляції після звільнення.

Успішна ресоціалізація неповнолітніх правопорушників передбачає не лише корекцію зовнішньої поведінки, а й глибшу трансформацію – зміну емоційно-ціннісного ставлення до себе, інших та до соціальних норм загалом. У цьому процесі емоційний інтелект є важливим внутрішнім ресурсом, який сприяє усвідомленню власних емоцій, розвитку емпатії, здатності до прийняття відповідальності за власні вчинки та формуванню соціально прийнятної поведінки. Саме через емоційну рефлексію підлітки починають глибше осмислювати наслідки своїх дій, що є запорукою профілактики рецидиву.

Одним із перспективних напрямів психокорекційної роботи є інтеграція до програм ресоціалізації спеціальних занять із розвитку емоційної компетентності. Такі заняття можуть охоплювати вправи на розпізнавання та вербалізацію емоцій, моделювання

соціальних ситуацій, опрацювання технік саморегуляції у станах фрустрації, гніву, розпачу та інших. Особливої уваги потребує адаптація цих методик до вікових, когнітивних та соціально-психологічних особливостей неповнолітніх засуджених. Системність, регулярність і міждисциплінарний підхід із залученням психологів, педагогів та соціальних працівників є запорукою ефективності таких втручань.

Отже, емоційний інтелект є важливим чинником успішної ресоціалізації неповнолітніх засуджених, оскільки сприяє розвитку емпатії, саморегуляції та соціальної адаптації. Окремі риси підліткового віку, зокрема емоційна нестабільність і схильність до імпульсивної поведінки, ускладнюють цей процес, особливо в умовах ізоляції. Низький рівень емоційного інтелекту підвищує ризик рецидиву та соціальної ізоляції після звільнення. Тому доцільним є впровадження спеціальних тренінгів з розвитку емоційної компетентності, адаптованих до вікових і психологічних особливостей неповнолітніх засуджених. Такий підхід створює підґрунтя для формування стійких соціальних навичок та підвищує шанси на успішну адаптацію до життя в соціумі після звільнення.

Список використаних джерел

1. Гоулман Д. Емоційний інтелект : чому він може бути важливішим за IQ / пер. з англ. С.-Л. Гумецької. Київ : Віват. 2023. 512 с.

2. Мамчур І. Емоційний інтелект підлітків як невід'ємна складова їх міжособистісного спілкування. *Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з* міжнародною участю / Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України (м. Київ, 22 листоп. 2022 р.). Київ, 2022. С. 49–52.

3. Приймаченко О., Чириченко Ю. Емоційний інтелект неповнолітніх засуджених чоловічої статі у проявах емпатії, емоційної креативності та емоційного самоусвідомлення. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2021. № 9. С. 211–219. URL: http://psy-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/9_2021/29.pdf (дата звернення: 29.10.2025).

4. Прудка Л. Емоційний інтелект як фактор успішної соціалізації в умовах ув'язнення. *European congress of scientific achievements : proceedings of the 3rd International scientific and practical conference (Barcelona, Spain, March 25–27, 2024)*. Barcelona : Barca Academy Publishing, 2024. С. 150–155. URL: https://eu-conf.com/wpcontent/uploads/2025/03/Modern-problems-of-ensuring-the-quality-of-life-in-the-world-present-and-future.pdf (дата звернення: 29.10.2025).

5. Чернякова О., Богуш Д. Психологічні особливості емоційного інтелекту здобувачів вищої освіти в умовах сьогодення. *Modern Problems of Ensuring the Quality of Life in the World: Present and Fu ture :* Abstracts of XII International Scientific and Practical Conference, Lyon, France, 24-26 March 2025. Lyon : European Conference, 2025. С. 178. URL: https://eu-conf.com/wp-content/uploads/2025/03/Modern-problems-of-ensuring-the-quality-of-life-in-the-world-present-and-future.pdf#page=263 (дата звернення: 29.10.2025).

Назар Чалий,
курсант 4-го курсу Харківського національного
університету внутрішніх справ;
науковий керівник: *Ксенія Юртаєва,*
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і кримінології ННІ № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

СУЧАСНИЙ СТАН ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ПОВОДЖЕННЯ ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ

В умовах збройної агресії Російської Федерації проти України питання дотримання прав людини набуло особливої актуальності, зокрема щодо осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі. Впровадження міжнародних стандартів поводження із засудженими є важливим кроком до забезпечення гуманності та справедливості у вітчизняній пенітенціарній системі. Прагнучи до європейської інтеграції та утвердження принципів верховенства права, Україна активно адаптує законодавство та правозастосовну практику до вимог Мінімальних стандартних правил поводження з ув'язненими 1955 р. та інших міжнародних документів щодо забезпечення права людини в процесі виконання покарань. Це сприяє не лише покращенню умов тримання засуджених, а й підвищенню рівня захисту їхніх прав навіть у складних умовах воєнного часу.

Міжнародні стандарти у сфері захисту прав засуджених та ув'язнених – це система норм і принципів, розроблених міжнародними організаціями, які визначають мінімальні вимоги до поводження з особами, що перебувають у місцях позбавлення волі. Ці вимоги зобов'язані виконувати держави, що приєдналися до відповідних міжнародних договорів, з метою гарантування належно-

го рівня захисту прав таких осіб. Значення міжнародних стандартів захисту прав засуджених та ув'язнених полягає у тому, що вони:

– визначають основні мінімальні вимоги щодо умов тримання, надання медичної допомоги та забезпечення доступу до правової допомоги особам, позбавленим волі;

– сприяють формуванню єдиних підходів до захисту прав засуджених і ув'язнених на міжнародному рівні, забезпечуючи узгодженість національних законодавств у цій сфері;

– впровадження таких стандартів дає змогу покращити умови утримання і поводження з ув'язненими, знизити ризики порушення прав людини та забезпечити більш гуманний підхід до системи правосуддя;

– слугують орієнтиром для національних законодавчих органів, виконавчої влади, суддів, адвокатів, правозахисників та інших учасників, які беруть участь у процесі захисту прав засуджених і ув'язнених [1, с. 108–109].

Ключовим міжнародно-правовим документом, що заклав основу для формування міжнародних стандартів у сфері захисту прав засуджених і ув'язнених, є Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями, ухвалені ООН 30 серпня 1955 року. Саме цей акт став базою для подальшого розроблення низки універсальних міжнародних документів у зазначеній сфері [2]. Правила 1955 р. визначають мінімальні вимоги щодо забезпечення прав засуджених до позбавлення волі, які ООН вважає прийнятними для створення гуманних і гідних умов утримання. У 2015 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла Правила Нельсона Мандели, які стали розширеною версією Правил 1955 р. Можна виділити п'ять основних принципів, які лежать в основі Правил Нельсона Мандели: 1. До всіх в'язнів слід ставитись із повагою, зважаючи на їхню гідність та цінність як людей. 2. Правила слід застосовувати неупереджено. 3. Ув'язнення та інші заходи, що призводять до ізолювання осіб від зовнішнього світу, створюють страждання для цих осіб вже через те, що у них відібрано право на самовизначення через позбавлення волі. 4. Цілями покарання у вигляді ув'язнення є захист суспільства від злочинів та зменшення кількості рецидивів. 5. Пенітенціарний режим повинен прагнути мінімізувати будь-які відмінності між життям у в'язниці та життям на волі, які призводять до більш низької відповідальності в'язнів

або меншої поваги до їхньої людської гідності [3]. У 2023 р. Україна приєдналася до країн-членів Групи друзів Нельсона Манделі з метою впровадження зазначених правил в роботу системи виконання покарань в Україні [4].

Для України як держави-члена Ради Європи особливе значення серед міжнародних стандартів поводження із засудженими та ув'язненими також має Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню 1987 р. [5]. Конвенція створила правову основу для регулярних візитів до місць несвободи незалежними експертами, що мають на меті запобігання катуванням і будь-яким іншим виявам жорстокого або принизливого поводження чи покарання.

Документом також передбачено створення Європейського комітету із запобігання катуванням, який має повноваження здійснювати інспекції будь-яких місць тримання під вартою у державах-учасницях для посилення гарантій прав осіб, позбавлених волі. Відповідно до ст. 2 Конвенції, «кожна Сторона дозволяє інспектувати будь-яке місце під своєю юрисдикцією, де утримуються особи, позбавлені волі органом державної влади» [5]. Так, під час перевірки, проведеної у серпні 2020 року Європейським комітетом із запобігання катуванням у виправній колонії № 25 м. Харкова, де ще у 2016 році були зафіксовані випадки тортур і нелюдського поводження, було встановлено, що систематичні побиття та тяжкі форми насильства з боку персоналу припинилися. Водночас Комітет виявив випадки психологічного тиску на ув'язнених. У своєму звіті Комітет наголосив, що адміністрація установи має проявляти особливу уважність, інформуючи персонал про неприпустимість будь-яких форм фізичного чи психологічного насильства, а також забезпечити регулярну присутність керівництва в установі, прямий контакт із засудженими та ретельне розслідування їхніх скарг [6, с. 12–14].

Окрім Європейського комітету із запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, до інституційних механізмів контролю та сприяння реалізації міжнародних стандартів захисту прав засуджених і ув'язнених належать також інші впливові міжнародні органи. Серед них – Рада ООН з прав людини, Комітет ООН проти

катувань, Комітет ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок, Комітет ООН з прав осіб з інвалідністю, а також Європейський суд з прав людини та інші міжнародні інституції, діяльність яких спрямована на зміцнення гарантій прав осіб, позбавлених волі, і недопущення порушень гуманітарних стандартів у місцях несвободи.

Впровадження міжнародних стандартів захисту прав ув'язнених у законодавство та практику України сприяло позитивним змінам у кримінально-виконавчій політиці та пенітенціарній системі: на сьогодні в рамках проєкту Pace-UA більше 8 тис. працівників Державної кримінально-виконавчої служби, які безпосередньо працюють з засудженими, успішно завершили новий освітній курс «Правила Нельсона Мандели» [4]; основні ідеї Правил Нельсона Мандели 1915 р. були відображені в Стратегії реформування пенітенціарної системи України на період до 2026 року [3]; розширено перелік альтернативних позбавленню волі покарання, зокрема передбачено такий новий вид покарання, як пробаційний нагляд; зменшено чисельність ув'язнених тощо.

Державні органи контролюють дотримання прав засуджених, співпрацюючи з міжнародними організаціями, зокрема Європейським комітетом із запобігання катуванням. У пенітенціарних установах покращено умови утримання, доступ до чистої води, харчування та медичної допомоги. Водночас реалізуються освітні та професійні програми для підготовки ув'язнених до соціальної реінтеграції, а також розвивається співпраця з неурядовими організаціями через спільні проєкти, моніторинг і правову підтримку. В умовах воєнного стану особливої актуальності набуло питання забезпечення права засуджених на особисту безпеку.

Підсумовуючи зазначимо, що впровадження міжнародних стандартів поводження із засудженими залишається пріоритетом Української держави, що сприяє подальшій гуманізації пенітенціарної системи, забезпеченню безпеки, охорони здоров'я та прав засуджених в умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну. Адаптація українського законодавства та практики до цих стандартів підвищує захист прав ув'язнених, запобігає їх порушенню, забезпечує єдині підходи на національному та міжнародному рівнях, сприяє ефективній соціальній реінтеграції осіб, позбавлених волі.

Список використаних джерел

1. Міщук М., Бєлікова С. Теоретико-правовий аналіз міжнародних стандартів поводження й тримання засуджених. Legal bulletin ["KROK", University. University of economics and human scjences in Warsaw]. 2020. Iss. 1. С. 106–114.

2. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями 1955 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text (дата звернення: 01.10.2025).

3. Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text (дата звернення: 01.10.2025).

4. 18 липня – Міжнародний день Нельсона Мандели. *Союз «ЗОВУ»*. URL: https://zovu.org/18-lypnya-mizhnarodni-den%CA%B9nel%CA%B9sona-mandeli/ (дата звернення: 01.10.2025).

5. Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню 1987 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_068#Text (дата звернення: 01.10.2025).

6. Доповідь Уряду України за наслідками візиту до України Європейського Комітету із запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (4–13 серпня 2020 року). *Council of Europe*. URL: https://rm.coe.int/1680a0e8a4 (дата звернення: 01.10.2025).

Тетяна Чередниченко,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
за спеціальністю 053 Психологія
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: *Юлія Борець,*
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології
Пенітенціарної академії України

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Основною діяльністю людини на її життєвому шляху є професійна діяльність. Діяльність – це свідома, цілеспрямована активність людини, спрямована на зміну навколишнього світу та самої себе, це основний спосіб буття людини, завдяки якому вона реалізує себе, формує свої здібності, змінює соціальне середовище й вибудовує життєвий шлях. Проте через складнощі сучасно-

го життя людина має докладати надзусилля, аби здійснювати реалізацію своєї професійної діяльності. Через сучасні реалії людина напружується як фізично, так і психологічно, внаслідок чого відбувається вигорання.

Вигорання розглядається особливим психічним станом людини, що є наслідком професійних стресів. Останнім часом професійне вигорання віднесено до Міжнародних класифікацій хвороб – МКХ та визначено наслідком тривалого невирішеного стресу на робочому місці. В сучасний період термін «професійне вигорання» стало доцільним застосовувати не лише для позначення робочого стресу, а й для того, аби визначити загальний стан людини, виникнення якого може відбуватися на тлі реалізації будь-якого виду діяльності.

Проблема професійного вигорання, його причин та наслідків останнім часом викликають неабияке зацікавлення з боку наукової спільноти як в Україні, так і за кордоном, оскільки ця проблема набула світового масштабу. Першим науковцем, хто вивчав феномен професійного вигорання, був американський психіатр Х. Дж. Фрейденберг. Ним вперше у 1974 р. описано цей феномен, охарактеризовано психічний стан здорових людей, професійна діяльність яких пов'язана з інтенсивним спілкуванням та емоційно навантаженими умовами праці, та дано йому назву «burnout», що означає – «вигоріти» [2, с. 175–181].

Американською соціальною психологинею С. Маслач визначено вигорання реакцією на стрес, що пов'язаний з роботою, внаслідок чого відбувається виникнення емоційного віддалення від клієнтів, працівник починає не гуманно, цинічно ставитися до них, значно знижується ефективність у роботі [4, с. 226–244].

Згодом С. Маслач разом з колегами С. Джексоном та А. Пейнзом розробила науковий підхід, який допомагав вивчати проблеми, пов'язані з професійним вигоранням, що своєю чергою сприяло створенню першої тестової методики для вимірювання ступеня вигорання, яка і досі використовується в емпіричних дослідженнях.

Сучасні наукові джерела містять низку понять, якими позначено явище вигорання: емоційне вигорання, емоційне виснаження, професійне вигорання, професійне виснаження. Науковець Н. Коновчук вказує на ширину явища емоційного вигорання (виснаження), до якого входить поняття «професійного вигорання».

Ним за основну причину професійного вигорання визначено організаційний фактор (умови праці, робоча атмосфера, відносини з начальством і колегами тощо).

Досліджуючи наукові погляди щодо професійного вигорання, Н. Мирончук називає його синдромом, розвиток якого відбувається внаслідок хронічного стресу, що викликає виснаження емоційно-енергетичних та особистісних ресурсів викладача. Наприклад, Л. Карамушка професійне вигорання визначає довгостроковою стресовою реакцією чи синдромом, виникнення якого обумовлене тривалими некерованими професійними стресами середньої інтенсивності [5, с. 115].

Вигорання слід розгадати частково функціональним стереотипом, адже завдяки йому людина може дозувати енергетичні ресурси та економно їх витрачати. Разом з тим можливе виникнення його дисфункціональних наслідків, коли спостерігається негативний вплив вигорання на професійній діяльності.

У ході дослідження виявлено такі визначення синдрому вигорання:

– механізм психологічного захисту, вироблений особистістю, для якого характерним є повне або часткове вимкнення емоцій як реакція на наявність деяких психотравмувальних дій, що є набутим стереотипом емоційної, здебільшого професійної поведінки;

– процес, який характеризується поступовою втратою емоційної, когнітивної та фізичної енергії, виявами якої є такі симптоми, як: емоційне, розумове виснаження, фізична втома, особиста відстороненість та зниження задоволення від виконуваної роботи;

– відповідна реакція на наявність тривалих професійних стресів міжособистісних комунікацій, що складається з емоційного виснаження, деперсоналізації та редукції персональних досягнень;

– фізичне, емоційне або мотиваційне виснаження, для якого характерним є зниження продуктивності праці, втома, безсоння, підвищена схильність до соматичних захворювань, а також уживання алкогольних виробів чи інших психоактивних речовин для отримання тимчасового полегшення, що має тенденцію до розвитку фізіологічної залежності. Цей синдром розглядається стресовою реакцією у відповідь на завищення виробничих та емоційних вимог, що характерні для людини, відданої своїй роботі (ВООЗ).

Вчена І. Галецька розглядає професійне вигорання процесуальною моделлю, динамічним процесом, що розвивається впро-

довж трьох основних стадій, які характеризуються спочатку зростанням емоційного виснаження, що обумовлює виникнення негативних установок до суб'єктів професійної діяльності та створення емоційної дистанції в професійних стосунках для подолання виснаження. Разом з тим, відбувається паралельний розвиток негативного ставлення до власних професійних досягнень (редукція професійних досягнень) [1, с. 89].

Розвиток професійного вигорання у викладачів вишів пропорційний до зростання емоційного виснаження, що обумовлює виникнення негативних установок до здобувачів вищої освіти та колег. Викладачі намагаються обмежити спілкування з ними, щоб позбутися втоми. Разом з тим у них відзначається негативне ставлення до своїх професійних досягнень, або їх применшення.

Отже, синдром професійного вигорання є одним із виявів стресу, який супроводжує викладачів вишу під час здійснення власної професійної діяльності. Цей термін є загальним терміном, який застосовується як щодо наслідків тривалого стресу на роботі, так і до деяких типів професійних криз.

Сучасними вітчизняними вченими Н. Марутою, О. Чабаном і Г. Каленською приділено значної уваги до феномена емоційного вигорання як реакції людини, виникнення якої пов'язано з тривалим впливом стресів середньої інтенсивності. Науковці вказують на синдром емоційного вигорання як процес, у ході якої поступово втрачається емоційна, когнітивна та фізична енергія, виявами чого є емоційне, розумове виснаження, фізична утома, особистісна відстороненість й зниження задоволення виконанням роботи [3, с. 22–23].

Аналізуючи механізми професійного вигорання, слід звернути увагу на модель професійного вигорання, яку розробили І. Хартман та Б. Перлман. Науковці розглядами тісний зв'язок професійного вигорання зі стресом. Модель належить до класичних і подібно до К. Маслач описує процес як поступове виснаження. Вона передбачає три основні стадії: фізіологічна, афективно-когнітивна, поведінкова.

Як зазначають О. В. Вартанова, Д. О. Кузнєцов, сучасними спеціалістами виокремлено три стадії професійного вигорання, розвиток яких відбувається поступово: напруження, резистенція, виснаження. Вчені вказують на розвиток кожної із стадій як

несформованої, фази у стадії формування та сформованої стадії, що є визначенням ступеня професійного вигорання та можливістю його попередження та подолання.

Симптомами синдрому емоційного вигорання є такі (визначені К. Маслач): емоційне виснаження; деперсоналізація / дегуманізація; редукція професійних досягнень; вітальна нестабільність [4, с. 226–244]. Соннек вважав вітальну нестабільність ключовим чинником у розвитку професійного вигорання, оскільки вона робить людину вразливою до хронічного стресу та втрати сенсу діяльності. Вона також розглядається як ризик-фактор суїцидальної поведінки, бо при довготривалому збереженні цього стану у людини може формуватися глибока деморалізація.

Отже, синдром «професійного вигорання» – один із виявів стресу, з яким стикається людина у власній професійній діяльності. Цей термін є загальним терміном для наслідків тривалого стресу на роботі та деяких типів професійних криз.

Список використаних джерел

1. Галецька І. І. Особливості емоційного вигорання менеджерів з різним рівнем самоактуалізації. *Актуальні проблеми психології.* 2007. Т. 5. Вип. 6. С. 89–95.

2. Кісліцина М. В. Становлення наукової концепції професійного вигорання у XX столітті: ретроспективний аналіз. *Теорія і практика сучасної психології.* 2018. № 4. С. 175–181.

3. Марута Н. О., Чабан О. С., Каленська Г. Ю. Особливості емоційного вигорання в працівників сфери охорони неврологічного та психічного здоров'я. *Міжнародний неврологічний журнал.* 2019. № 7 (109). С. 22–30.

4. Павлюк М. М., Журавська Д. С., Клімишина Н. Психологічні чинники емоційного вигорання у професійній діяльності. *Актуальні проблеми психології. Психологія особистості. Психологічна допомога особистості.* 2018. Т. 18. № 11. С. 226–244.

5. Синдром «професійного вигорання» та професійна кар'єра працівників освітніх організацій: гендерні аспекти : навч. посіб. / за ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки, Т. В. Зайчикової. 2 вид., переробл. і доповн. Київ : Міленіум, 2006. 368 с.

Дарина Чорномаз,
студентка 4 курсу
Пенітенціарної академії України

РІШЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК КЛЮЧОВИЙ ІНСТРУМЕНТ ПРОТИДІЇ КАТУВАННЯМ ТА НЕЛЮДСЬКОМУ ПОВОДЖЕННЮ В ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Забезпечення права на свободу від катування та нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження є одним із фундаментальних завдань правової держави. Попри значні реформи останніх років, пенітенціарна система України продовжує стикатися з серйозними викликами, пов'язаними з умовами тримання, доступом до якісної медичної допомоги та ефективністю розслідування фактів жорстокого поводження.

Як зазначають Д. В. Кисельов та В. Ю Чайка, що комплексний аналіз правових засобів у механізмі реалізації прав і свобод визначить, які саме правові засоби є головними та ефективними [1, с. 69].

Юрисдикція Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) є ключовим зовнішнім механізмом контролю, що не лише фіксує порушення, а й формує чіткі орієнтири для національних органів щодо їх усунення.

Практика ЄСПЛ щодо України у справах, пов’язаних зі статтею 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, відображає низку системних проблем. Зокрема, у справі «Агєєв та інші проти України» суд чітко вказав на неприйнятну перенаселеність, антисанітарію та відсутність належних умов для гігієни в слідчих ізоляторах, кваліфікувавши це як принизливе поводження [2]. Аналогічні висновки були зроблені у справі «Мельник проти України», де було зафіксовано відсутність належної медичної допомоги для в’язня, що становить пряму загрозу життю та здоров’ю [3]. Важливо зауважити, що ЄСПЛ неодноразово в своїх рішеннях звертав увагу на принципі «ефективного розслідування», зобов’язуючи держави утримуватися від катувань, активно, оперативно та неупереджено розслідувати будь-які заяви про такі правопорушення, що є ключовим для подолання безкарності в системі.

Аналіз виявлених порушень під час візитів НПМ до місць несвободи, часто є дзеркальним відображенням системних проблем, які фіксує ЄСПЛ, підкреслюючи, що найбільш гострими залишаються питання матеріально-побутових умов та відсутності оперативної медичної допомоги, що підтверджується також у звітах та аналітичних матеріалах НПМ [4].

Важливим політичним та правовим кроком стало схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках [5]. Цей нормативний акт покликаний покращити пенітенціарну систему та привести її у відповідність європейським стандартам. Зокрема, через забезпечення належних матеріально-побутових умов, посилення медичного забезпечення та підвищення ефективності пробації, ефективності навчання пенітенціарного персоналу, що безпосередньо корелюється з необхідністю виконання рішень ЄСПЛ, спрямованих на подолання неналежних умов тримання ув’язнених та засуджених.

Крім того, особливу увагу слід приділити вразливим категоріям ув’язнених. Практика ЄСПЛ, наприклад, справа «Яковенко проти України» вказує на посилені зобов'язання держави щодо забезпечення безпеки та належних умов для осіб з інвалідністю, психосоціальними розладами та ВІЛ-позитивних. Адаптація інфраструктури, надання спеціалізованої медичної допомоги та підготовка персоналу для роботи з такими особами є невід’ємною частиною виконання рішень суду.

Особливу роль у контексті статті 3 Конвенції відіграє належна кваліфікація персоналу. Низька ефективність внутрішніх механізмів виправлення та відсутність чітких методик соціально-виховної роботи можуть опосередковано сприяти неналежному поводженню. Критично важливим є підвищення рівня професійної підготовки персоналу пенітенціарних установ, інтегрувавши в навчальні програми практичні кейси та правові позиції ЄСПЛ щодо статті 3 Конвенції. Крім того, формування та реалізація програм виправлення та ресоціалізації засуджених в місцях несвободи є ключовим елементом гуманного поводження, оскільки їхній успіх безпосередньо залежить від професіоналізму та дотримання етичних норм працівниками ДКВС [5].

Отже, рішення Європейського суду з прав людини мають подвійне значення: з одного боку, вони слугують ефективним механізмом захисту прав і свобод конкретних осіб, а з іншого – стають важливим поштовхом до глибинних реформ у правовій системі держави. Кожне таке рішення не лише відновлює справедливість у конкретній справі, а й звертає увагу на структурні проблеми, які потребують змін на законодавчому та інституційному рівнях.

Список використаних джерел

1. Кисельов Д. В., Чайка В. Ю. Поняття та елементи механізму реалізації прав і свобод людини і громадянина. *Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави* : матеріали VII заоч. науково-практ. конф. (м. Чернігів, 12 берез. 2021 р.) Чернігів, 2021. С. 65–69. URL: https://academysps.edu.ua/wpcontent/uploads/2021/03/VII-zaochna-NPK-Kriminalno-vikonavcha-sistemaUkraini-ta-ii-rol-u-rozbudovi-pravovoi-i-socialnoi-derzhavi-12.03.2021.pdf (дата звернення: 15.10.2025).

2. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Агєєв та інші проти України» (Ageyev and others v. Ukraine), 18 січня 2024 року (заява № 39666/16.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_k45#Text (дата звернення: 15.10.2025).

3. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Мельник проти України» (Melnik v. Ukraine) від 28 березня 2006 року (заява № 72286/01). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_049#Text (дата звернення: 15.10.2025).

4. Кобзін Д., Черноусов А., Щербань С. Національний превентивний механізм проти катувань та жорстокого поводження (НПМ) в Україні: оцінка діяльності / Харківський інститут соціальних досліджень. 2018. 78 с. URL: https://khisr.kharkov.ua/natsional-nyy-preventyvnyy-mekhanizm-proty-katuvan-ta-zhorstokoho-povodzhennia-npm-v-ukraini/ (дата звернення: 15.10.2025).

5. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text (дата звернення: 15.10.2025).

6. Формування та реалізації програм виправлення та ресоціалізації засуджених в місцях несвободи України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. URL: https://lj.journal.kspu.edu.ua/index.php/lj/article/view/406 (дата звернення: 15.10.2025).

***Дарина Чуб*,**
курсантка Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: ***Лілія Шестак***,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного
та конституційного права ННІ права,
правоохоронної діяльності та психології
Пенітенціарної академії України

ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА ДКВС – ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВЧИХ ГАРАНТІЙ

Сучасні трансформаційні процеси в українському суспільстві передбачають реформування всіх сфер державного управління відповідно до принципів демократизму, гуманізму та верховенства права. Одним із ключових напрямів таких змін є утвердження гендерної рівності, яка виступає невід'ємною складовою національної безпеки та сталого розвитку держави. Особливої уваги потребує питання реалізації гендерної політики у системі Державної кримінально-виконавчої служби України, де специфіка діяльності пов'язана з високим рівнем стресових ситуацій, жорсткою ієрархічною структурою та стереотипним сприйняттям ролей чоловіків і жінок.

Відповідно до Конституції України ст. 24, громадяни мають рівні права і свободи незалежно від статі, а встановлення будь-яких переваг чи обмежень за ознакою статі є неприпустимим. Держава забезпечує створення умов, за яких жінки та чоловіки матимуть однакові можливості для поєднання професійних і сімейних обов'язків [1]. Цей принцип конкретизується у Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 № 2866-IV, який закріплює основні напрями державної гендерної політики, включно з упровадженням гендерного підходу в діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, а також у сферу публічної служби [2].

Незважаючи на наявність нормативної бази, питання фактичної реалізації законодавчих гарантій рівних прав у системі ДКВС залишаються одними з найскладніших у практичному вимірі.

Попри проголошену на законодавчому рівні рівність прав жінок і чоловіків, у структурі Державної кримінально-виконавчої

служби України спостерігається стійка гендерна асиметрія. За даними Міністерства юстиції, жінки становлять орієнтовно 25–30 % загальної чисельності персоналу, проте лише незначна їх частка обіймає керівні посади. Як свідчить кадровий аналіз, переважна більшість жінок зосереджені у соціально-виховних, психологічних або бухгалтерських підрозділах, тоді як оперативно-службові, наглядові й силові напрями залишаються переважно «чоловічими»[3]. Такий дисбаланс є відображенням не лише організаційної специфіки служби, а й глибше вкорінених соціокультурних стереотипів.

Однією з головних проблем залишається стереотипне сприйняття ролі жінки у силових структурах. У суспільній та професійній свідомості досі поширене уявлення, що діяльність у пенітенціарній системі є «чоловічою справою». Подібні упередження ускладнюють просування жінок по службі, особливо в підрозділах, де робота передбачає підвищену фізичну підготовку або участь в оперативних заходах. У результаті спостерігається формальне дотримання принципів рівності, передбачених Конституцією України ст. 24 [1] та Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 № 2866-IV[2], однак їх практична реалізація залишається обмеженою.

Ще однією проблемою є недостатня кількість механізмів внутрішнього контролю за дотриманням гендерних принципів. У більшості установ ДКВС відсутні уповноважені особи, відповідальні за реалізацію гендерної політики, а також механізми реагування на випадки дискримінації чи сексуальних домагань. Така ситуація суперечить вимогам Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06.09.2012 № 5207-VI, яким передбачено створення ефективних процедур захисту прав працівників від дискримінаційних проявів[4]. Нерідко факти упередженого ставлення або психологічного тиску залишаються невизнаними чи замовчуються через відсутність належних умов для їх офіційного розгляду.

Значною перешкодою для реалізації гендерної політики залишається складність поєднання професійних та сімейних обов’язків, особливо для жінок із малолітніми дітьми. Служба у ДКВС пов’язана з ненормованим робочим днем, чергуваннями, залученням до роботи у вихідні, що суттєво ускладнює дотри-

мання балансу між працею та сімейним життям. Відсутність гнучких графіків роботи або належних соціальних механізмів підтримки лише посилює гендерний розрив, незважаючи на конституційні гарантії права на працю та рівні можливості ст. 43 Конституції України, ст. 2[1] Кодексу законів про працю України[1].

Подолання виявлених проблем потребує системного і комплексного підходу, який має охоплювати як організаційні, так і виховні, навчальні та правові аспекти діяльності служби. Передусім важливим завданням є посилення інституційного забезпечення гендерної політики. Доцільно створити у центральному апараті та територіальних органах ДКВС посади уповноважених з гендерних питань, відповідальних за проведення моніторингу стану гендерної рівності, підготовку звітності та розроблення рекомендацій щодо вдосконалення управлінських практик.

Важливо також переглянути принципи кадрової політики. Під час добору, призначення і просування по службі мають бути чітко дотримані вимоги рівного доступу жінок і чоловіків до посад. У цьому контексті до складу конкурсних комісій доцільно вносити представників обох статей, а також фахівців з питань гендерної рівності.

Не менш значущим напрямом удосконалення є підвищення рівня гендерної компетентності керівного складу. У процесі професійної підготовки та підвищення кваліфікації керівників установ необхідно запровадити навчальні програми з питань гендерної чутливості, протидії дискримінації, формування безпечного робочого середовища.

Окрім освітнього компонента, важливо забезпечити психологічну підтримку працівників. У межах установ ДКВС варто створити можливості для анонімних гендерно орієнтованих консультацій, куди працівники могли б звертатися у разі дискримінаційних проявів або конфліктів на ґрунті статевої належності. Це сприятиме зміцненню довіри до системи управління та формуванню відчуття безпеки серед персоналу.

Отже, гендерна політика у системі Державної кримінально-виконавчої служби України має законодавче підґрунтя, однак її реалізація залишається проблемною через відсутність чітких механізмів контролю, низьку гендерну компетентність керівного складу та наявність соціальних і культурних бар’єрів. Реальне

забезпечення рівних можливостей потребує не лише дотримання формальних норм, а й зміни управлінської культури, що передбачає усвідомлення гендерної рівності як етичної та професійної цінності.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 8 верес. 2005 р. № 2866-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2005. № 52. Ст. 561.

3. Звіт про стан реалізації гендерної політики у Державній кримінально-виконавчій службі за 2023 рік / Міністерство юстиції України. URL: https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/2024/07/Zvit-2023-2024-rr.-genderna-diyalnist.pdf.

4. Національна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків до 2030 року : схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 5 квіт. 2023 р. № 253-р. *Офіційний вісник України.* 2023. № 37. Ст. 1958.

Тетяна Шарак,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
за спеціальністю 053 Психологія
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: *Тетяна Кухар,*
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Пенітенціарної академії України

ЦІННІСНА ПЕРЕБУДОВА ОСОБИСТОСТІ В ПЕРІОД ПІДЛІТКОВОЇ КРИЗИ

Межі підліткового віку не мають чіткої універсальної прив'язки до вікових стандартів. Як зазначав Сергей Рубінштейн, «загальні вікові особливості не означають ні стандарти віку, ні вікових меж» [3]. Вік сам по собі не визначає психічного розвитку особистості. Отже, вікові межі для підлітків переглядаються сучасними дослідниками: традиційно в країнах пострадянського простору підлітковий вік діапазонно визначається приблизно від 10-11 до 15-17 років.

У деяких доробках підлітковий і юнацький віки розглядаються як етапи єдиного перехідного періоду. Наприклад,

М. В. Савчин виділяє старший шкільний вік (15-17 років) і юнацький (17-21 рік) [4].

Очевидно, що встановлення чітких вікових меж для підліткового періоду має формальний характер. Утім важливішим є не стільки кількість років, скільки характерні зміни – поява нових психічних явищ, початок дорослої життєвої активності. У сучасному світі, що стикається з соціальною, економічною та психологічною нестабільністю, підлітки опиняються в особливо складному становищі. Саме підлітковий період – це перехід від дитинства до дорослості з усією притаманною йому суперечливістю: потребою самоствердитися, пошуком власного місця в суспільстві, самовдосконаленням [1]. Але ці прагнення часто стикаються з нерозумінням з боку дорослих, недостатньою увагою до ціннісної сфери молодої людини, що може породжувати внутрішній конфлікт і гальмувати особистісний розвиток.

Сучасні тенденції вказують на скорочення часової дистанції між дитинством і дорослістю через прискорення соціального темпу життя й інформаційне насичення. Крім того, молодь сьогодні демонструє нові ціннісні орієнтації: вони більш відкриті, самовпевнені, іноді навіть зневажливо певні до традиційних дорослих норм. Попри регіональні відмінності, у молодих людей з'являється новий психічний стан – потреба утвердити себе у світі, реалізуватися соціально.

Основні переломи підліткового віку зазвичай пов'язані з двома групами чинників: психофізіологічними (статеве дозрівання, гормональні зміни, емоційна нестабільність) та соціальними (завершення дитинства, входження у дорослий світ). Перша група викликає низку зовнішніх і внутрішніх змін: тілесні та емоційні коливання, спонтанні переживання, імпульсивні поведінкові реакції. Друга група – соціальний перехід, який супроводжується формуванням нових цінностей і життєвих завдань [3].

Розвиток підлітка сьогодні потребує не лише аналізу вікових категорій, а й дослідження реальних обставин: сімейної ситуації, освітнього середовища, культурного контексту. Серед історичних змін, що вплинули на становлення підліткової вікової категорії, можна зазначити: раніше (до XVII–XVIII ст.) підлітковий період не виділявся окремо – дитинство завершувалося зі статевим дозріванням, і молодь одразу вступала в доросле життя. Сьогодніш-

нє ж тривале дозрівання продовжило проміжок між дитинством і дорослістю. Зокрема, дослідник П'єр Ар'є вважає, що такі соціальні явища, як масове шкільне навчання, збільшення середнього віку трудової відповідальності та масова вища освіта, сприяли розширенню підліткового періоду [1].

Загалом сучасні соціально-історичні умови вікової стабільності визначають функціональну сутність підліткового віку: із зміною суспільства змінюється й підліток. Проте залишається відкритим питання: які психологічні характеристики вікового періоду залишаються стабільними, а які змінюються під впливом соціальних обставин? Як зазначив Жан-Жак Руссо, підлітковий вік – це «друге народження», період входження в життя з новим усвідомленням себе. Стормер Холл – батько психології перехідного віку – описав підлітковий період як «бурю і натиск» самосвідомості, підкресливши значення кризи як ключового феномена цього віку. У подальших теоріях (зокрема Л. Виготським та Ерік Еріксон) криза підлітковості розглядається не лише як негативне явище, а як джерело розвитку особистості та формування нових цінностей. За Еріксоном, саме перегляд засвоєних у дитинстві норм і цінностей стає основою самовизначення молодої людини.

У сучасній психології підлітковий вік часто означає критичний період психічного розвитку: раніше закріплені форми активності вичерпують себе, виникає «запустіння» старих внутрішніх структур та потреба пошуку нових форм діяльності. Якщо підліток знаходить новий напрям – старий втрачає свою значущість і відбувається стійке зростання. Особистість підлітка характеризується дисгармонією: з одного боку, згортання дитячої системи цінностей і одночасне зростання самостійності; з іншого – розширенням соціальної та діяльнісної сфери. Потреба знайти своє місце в суспільстві та власну життєву позицію породжує розвиток самосвідомості, відповідальності, критичного ставлення до себе та світу.

Сучасні умови формування підлітка також залежать від впливу культури, освіти, міського чи сільського середовища. Соціальні інститути (сім'я, школа) можуть як прискорювати, так і відтягувати цей процес. Пройдений підлітковий етап дає можливість увійти в дорослість, зберігши особистісний і творчий потенціал, уникнувши «розчинення» в соціумі. Якщо кризові вияви (психологічні, інтелектуальні, сексуальні) подолано, молода людина

формує позитивну систему цінностей – фундамент подальшого особистісного розвитку.

Таким чином, підлітковий вік є особливим періодом психічного розвитку, що супроводжується глибокими змінами в особистісній, соціальній і фізіологічній сферах. Його межі є відносними та залежними від соціокультурного контексту, історичних змін і особливостей індивідуального розвитку. Підлітковий період характеризується кризовістю, внутрішніми суперечностями, переоцінкою цінностей та активним формуванням самосвідомості. Саме в цей час відбувається формування нової системи цінностей, життєвих орієнтацій, перегляд набутих у дитинстві норм і переконань. Успішне подолання підліткової кризи сприяє становленню зрілої особистості, готової до самостійного життя, відповідальності та соціального функціонування. Натомість ігнорування психологічних особливостей підлітка з боку дорослих, нехтування потребами самореалізації, автономії, самоповаги може призвести до затримки особистісного розвитку, виникнення внутрішніх конфліктів, соціальної дезадаптації. Отже, розуміння психологічної сутності підліткового віку як критичного, але природного і необхідного етапу розвитку дозволяє не лише підтримати підлітка у складний для нього період, а й створити умови для повноцінного формування його особистості.

Список використаних джерел

1. Виштеюнас Г. В. Формування міжособистісних стосунків сучасних підлітків. *Практична психологія та соціальна робота*. Київ, 2009. Вип. № 4. С. 21–22.

2. Піроженко Т. О. Психологічна характеристика міжособистісних стосунків сучасних підлітків. Українська психологія: сучасний потенціал : матеріали Четвертих Костюківських читань : в 3-х томах. Київ : ДОК, 2006. Т.2. С. 332–338.

3. Поліщук В. М. Вікова та педагогічна психологія. Суми : Університетська книга, 2007. С. 124–129.

4. Савчин М. В. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2005. С. 234–239.

Лілія Шестак,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного та
конституційного права ННІ права, правоохоронної
діяльності та психології Пенітенціарної академії України;
Валентина Котляр,
студентка Пенітенціарної академії України

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ СТЯГНЕННЯ У ВИГЛЯДІ СУСПІЛЬНО КОРИСНИХ РОБІТ

У сучасних умовах розвитку правової системи України особливого значення набуває питання ефективного застосування адміністративних стягнень, які не лише будуть карати правопорушника, а й сприяти виправленню та поверненню його до нормального життя в суспільстві. Одним із таких заходів є суспільно корисні роботи. Цей вид стягнення поєднує в собі як каральний, так і виховний характер, адже передбачає, що правопорушник повинен не просто понести відповідальність за свої дії, а й зробити щось корисне для громади. Це може бути благоустрій територій, прибирання громадських місць, допомога комунальним службам тощо. Таким чином, людина має змогу відчути власну відповідальність і усвідомити, що її дії впливають на інших. Однак на практиці застосування суспільно корисних робіт залишається складним процесом. Виникають проблеми як у частині правового регулювання, так і в організації виконання таких рішень. Зокрема, багато органів місцевого самоврядування не мають можливості належним чином забезпечити місця для проведення робіт або не здійснюють належного контролю. Саме тому дослідження цієї теми є не лише теоретично важливим, а й практично необхідним, адже від ефективності виконання таких стягнень залежить рівень довіри громадян до державних інституцій та реальне функціонування системи адміністративної відповідальності в Україні.

Сутність суспільно корисних робіт визначено у статті 31-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП). Відповідно до закону – це роботи, які полягають у виконанні особою, яка вчинила адміністративне правопорушення, оплачуваних

робіт, вид яких та перелік об'єктів, на яких порушники повинні виконувати ці роботи, визначає відповідний орган місцевого самоврядування [1]. Метою суспільно корисних робіт є не покарання заради покарання, а стимулювання правопорушника до зміни поведінки, формування в нього розуміння соціальної відповідальності. Такі роботи мають певний виховний і профілактичний ефект, оскільки демонструють, що навіть після порушення закону людина може виправити ситуацію шляхом користі для суспільства.

Важливу роль у виконанні рішень про суспільно корисні роботи відіграють органи місцевого самоврядування, які визначають перелік об'єктів, види робіт, графік виконання та здійснюють контроль за відпрацьованими годинами. Проте на практиці не всі громади мають достатні ресурси для якісного виконання цієї функції, що ускладнює застосування названого стягнення.

Попри позитивну ідею, яка лежить в основі суспільно корисних робіт, їх практичне застосування в Україні супроводжується низкою проблем. Зокрема, норми КУпАП не містять достатньо конкретних положень щодо організації, контролю та обліку виконання суспільно корисних робіт. Не визначено, хто саме має здійснювати перевірку якості виконаних робіт та відпрацьованого часу, як потрібно оформлювати звітність, що робити, якщо буде випадок ухилення від виконання робіт.

Крім того, нині відсутній належний контроль за виконанням покарання. Органи місцевого самоврядування часто не мають спеціально уповноважених осіб для забезпечення моніторингу процесу відпрацювання. Як наслідок, трапляються випадки, коли правопорушник формально значиться таким, що виконує покарання, хоча фактично цього не відбувається.

Ще однією проблемою застосування такого стягнення є те, що воно накладається за вчинення практично одного правопорушення, передбаченого ст. 183-1 КУпАП «Несплата аліментів», хоча роботи на користь громади варто було б застосовувати й за вчинення інших правопорушень, зокрема тих, які передбачені главою 11 КУпАП «Адміністративні правопорушення в галузі житлових прав громадян, житлово-комунального господарства та благоустрою». Ба більше, нині строк виконання суспільно корисних робіт коливається від 20 до 360 годин. З одного боку, здається, що така їх тривалість є достатньою, аби досягти карального

ефекту. Але варто пам'ятати, що заробітна плата за виконання суспільно корисних робіт не виплачується, а йде на погашення заборгованості зі сплати аліментів. Тому доречно, щоб такі роботи тривали до повного погашення заборгованості зі сплати аліментів, адже в інакшому випадку нівелюється власне сутність такого покарання: якщо заборгованість не буде погашена, то це буде підставою для порушення нового адміністративного провадження за ст. 183-1 КУпАП, що лише збільшить навантаження на суди.

Доречно також відзначити, що ч. 3 ст. 31-1 КУпАП визначає перелік осіб, до яких це покарання не може бути застосовано. Це інваліди I та II групи, вагітні жінки, жінки старше 55 років та чоловіки старше 60 років [1]. Хоча не зрозуміло, чому обмеження за віком визначені саме в таких рамках. Адже пенсійний вік для чоловіків і жінок є більшим [2, с. 111]. Крім того, у ст. 183-1 КУпАП суспільно корисні роботи визначені як єдиний вид адміністративного покарання. Тому невирішеним залишається питання про те, як мають притягуватися до адміністративної відповідальності за несплату аліментів особи, щодо яких це покарання не може бути застосоване, адже вони теж можуть мати відповідну заборгованість.

Нині порушник не може обирати місця відбування покарання у вигляді суспільно корисних робіт. Проте, на наш погляд, суд, під час призначення цього покарання, а також з урахуванням необхідності забезпечення прав особи, на користь якої сплачуються аліменти, має враховувати рівень професійної підготовки порушника, стан його здоров'я та інші обставини, які дозволяють максимально ефективно використовувати його трудові ресурси. Варто також творити єдиний реєстр місць проведення суспільно корисних робіт, що полегшить розподіл правопорушників між об'єктами та забезпечить якісний контроль за їх виконанням.

Таким чином, суспільно корисні роботи – це важливий, гуманний і перспективний вид адміністративного стягнення, який поєднує в собі елементи покарання, виховання та соціальної користі. Він дозволяє людині не просто відбути покарання, а зробити конкретний внесок у розвиток громади [3, с. 146].

Проте сьогодні застосування названого стягнення поєднано з низкою проблем – від недосконалості законодавства до недостатнього контролю з боку органів місцевої влади. Без системного

підходу суспільно корисні роботи ризикують залишитися формальністю, що не дає бажаного ефекту.

Отже, щоб цей вид адміністративного стягнення став реально дієвим, необхідно розвивати інституційну спроможність місцевих органів, підвищити рівень координації між усіма суб'єктами виконання покарання, визначити перелік осіб, щодо яких не можуть бути застосовані суспільно корисні роботи, та вирішити питання про можливість застосування до них альтернативного стягнення. Тільки за таких умов суспільно корисні роботи зможуть повністю виконувати своє призначення — сприяти виправленню особи, зменшенню кількості повторних правопорушень і водночас приносити користь суспільству.

Список використаних джерел

1. Кодекс про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#top.

2. Шестак Л. В. Громадські роботи як вид адміністративного стягнення. *Право і суспільство*. 2018. № 2. С. 109–114.

3. Матвієнко П. С. Проблеми виконання адміністративних стягнень у сучасних умовах. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2022. № 4. С. 145–151.

Лілія Шестак,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного та
конституційного права ННІ права, правоохоронної
діяльності та психології Пенітенціарної академії України;
Катерина Міщенко,
курсантка 3 курсу Пенітенціарної академії України

НЕДОЛІКИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО АДМІНІСТРАТИВНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БАТЬКІВ АБО ОСІБ, ЩО ЇХ ЗАМІНЮЮТЬ, ЗА НЕВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ ЩОДО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ (ст. 184 КУпАП)

У період воєнного стану питання відповідальності батьків за виховання дітей набуває особливої уваги. Через вимушені переїзди, втрату роботи, психологічну напругу та роз'єднаність сімей багато дітей залишається без належного нагляду і виховання. Це призводить до зростання рівня правопорушень серед неповнолітніх, поширення девіантної поведінки та емоційних проблем у

дітей. Доволі часто факт допущення правопорушення особами, які не досягли віку адміністративної відповідальності, передбачає застосування стягнень до батьків або осіб, які їх замінюють, за невиконання обов'язків щодо виховання дітей (ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення, далі за текстом – КУпАП). Проте відповідальність за вказаною нормою, на наш погляд, має низку недоліків, наявність яких ускладнює і процес адміністративно-правової кваліфікації, і процедуру притягнення до адміністративної відповідальності.

По-перше, нині немає чіткого опису об'єктивної сторони названого правопорушення. Законодавець не визначає, у чому саме мають проявлятися ухилення від виконання обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання. Це ускладнює чітке визначення меж правопорушення. Зазвичай доказами невиконання обов'язків щодо виховання дітей є факт порушення останніми положень чинного адміністративно-деліктного законодавства, зокрема ігнорування проблем зі здоров'ям дитини, допущення фактів порушення навчального процесу, антисанітарні умови проживання дитини тощо [2]. Якщо ж батьки або особи, які їх замінюють, доведуть, що процес виховання з їхнього боку проводиться (наприклад, вони організовують для дітей навчання, участь у майстер-класах, екскурсіях, вебінарах, настільних та інших іграх тощо), то правових підстав для застосування положень ст. 184 КУпАП немає. Нині не вирішено й питання про те, як бути, якщо відповідні порушення були допущені батьками внаслідок скрутного матеріального становища, надзвичайних ситуацій (наприклад, пожежі в будинку або квартирі) або з інших причин, які не залежать від волі порушника. Вважаємо, що суд має враховувати такі обставини під час призначення покарання або у разі вирішення питання про звільнення від неї.

Крім того, ст. 188 КУПАП передбачено застосування покарання у вигляді попередження або штрафів. На наш погляд, застосування обмеженого кола покарань, які спрямовані лише на майнові інтереси винних, є недоцільним. Адже за таких умов зачіпаються й відповідні інтереси дітей, оскільки вони зазвичай перебувають на повному батьківському утриманні. Застосування покарання у вигляді штрафу не сприяє налагодженню контактів між батьками і дітьми й може провокувати вчиненню батьками

іншого адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173-2 КУпАП «Вчинення домашнього насильства» [1].

Варто відзначити ще одну проблему. Оскільки дитина має, як правило, двох батьків, то не зрозуміло, чи застосовується при кваліфікації діяння обтяжувальна обставина, передбачена п. 4 ст. 35 КУпАП «вчинення правопорушення групою осіб». Крім того, варто передбачити окрему відповідальність того з батьків, який фактично не здійснює виховного впливу на дитину або своєю поведінкою демонструє байдуже ставлення до поведінки дитини та її наслідків.

Доречно також вирішити питання про те, чи може бути притягнений до адміністративної відповідальності за ст. 184 КУпАП той з батьків, який був позбавлений батьківських прав. Адже відсутність прав не означає автоматичного звільнення від виконання обов'язків. На наш погляд, відповідальність у таких випадках все одно має бути.

Частиною 7 ст. 184 КУпАП передбачено застосування заходів адміністративної відповідальності за «умисне порушення встановленого законом обмеження щодо строку перебування дитини за межами України у разі самостійного вирішення питання про тимчасовий виїзд дитини за межі України тим з батьків, з яким рішенням суду визначено або висновком органу опіки та піклування підтверджено місце проживання цієї дитини» [1]. На наш погляд, ця норма повинна передбачати винятки, які є достатніми підставами для порушення відповідного строку. Це можуть бути воєнні дії в Україні, стихійні лиха чи інші надзвичайні ситуації, потреба в тривалому лікуванні за кордоном, хвороба того з батьків, який перебуває за кордоном разом з дитиною тощо.

Таким чином, нині питання застосування положень ст. 184 КУпАП під час вирішення питань про адміністративну відповідальність батьків за невиконання обов'язків щодо виховання дітей залишаються відкритими. Кодекс потребує доопрацювань у питаннях визначення прояву об'єктивної сторони протиправного діяння, передбаченого ст. 184 КУпАП, доведеності вини правопорушника, з'ясування обставин, які можуть звільняти від адміністративної відповідальності за вказане протиправне діяння.

Список використаних джерел

1. Кодекс про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text.

2. Малик О. В. Відповідальність за невиконання батьківських обов'язків. URL: https://www.malyk.com.ua/news/vidpovidalnist-zanevykonannja-batkivskyh-obovjazkiv.

Ілля Шитий,
слухач 1 курсу магістратури
Пенітенціарної академії України

ПРЕДМЕТ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ТА ЙОГО ОБУМОВЛЕНІСТЬ ЗМІНАМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Адміністративне право є важливою частиною життя кожного українця. Кожна сфера державного або суспільного життя врегульована нормами адміністративного права. Сучасне життя змінюється, і відповідно змінюються механізми його регулювання. Одним із таких механізмів є предмет адміністративного права.

Реалії сьогодення дозволяють суттєво змінити практичний підхід до визначення предмета адміністративного права, оскільки початок повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України та прагнення України до євроінтеграції підштовхують нашу державу до переосмислення пріоритетів у складових предмета адміністративного права.

Актуальність дослідження предмета адміністративного права пов'язана з його метою, якою є реалізація і захист прав громадян, створення належних умов для функціонування громадянського суспільства та виконання функцій держави. Зміна предмета адміністративного права безпосередньо пов'язана з оновленням принципів та основних засад адміністративного права.

Видатні науковці Галунько В. В., Лазарев А. А. та Глобенко І. О. у своїй праці зазначають, що предмет адміністративного права необхідно розглядати у широкому та вузькому розумінні. Зокрема, вони є прихильниками вузького підходу. У вузькому розумінні предмет адміністративного права — це суспільні відносини, які виникають між адміністративними органами та приватними особами. У широкому розумінні цей предмет доповню-

ється наданням адміністративних послуг, забезпеченням виконавчої влади та здійсненням розпорядчої діяльності [1].

У цьому дослідженні ми розглянемо предмет адміністративного права у широкому розумінні, оскільки така концепція більш детально розкриває його зміни.

Городецька І. А. у своїй праці зазначає, що саме зміни в українському суспільстві дозволяють розглядати предмет адміністративного права у ширшому значенні, оскільки їх основним орієнтиром є забезпечення прав і свобод громадян [2].

Предмет адміністративного права — це сукупність суспільних відносин, які виникають у сфері державного управління, тобто під час організації та реалізації функцій виконавчої влади, а також у процесі взаємодії громадян, підприємств та органів державної влади [3].

Іншими словами, адміністративне право регулює відносини між державою і людиною (або юридичною особою) у ситуаціях, коли держава виступає як владний суб'єкт, який має право ухвалювати обов'язкові рішення. Тобто предмет адміністративного права охоплює суспільні відносини, що виникають у сфері реалізації та захисту прав громадян у взаємодії з органами державної влади.

Зміни у предметі адміністративного права в сучасному українському суспільстві відображають глибоку трансформацію ролі держави, її відносин з громадянами та принципів публічного управління. Якщо раніше адміністративне право головним чином регулювало владно-розпорядчі відносини, то нині воно дедалі більше орієнтується на служіння держави людині та захист її прав. Раніше адміністративне право визначало, як держава керує, а сьогодні — як вона повинна діяти для людини [4].

Громадяни України сьогодні не є об'єктом управління, а стають повноцінними суб'єктами адміністративних відносин. Нині створюються норми, які регулюють адміністративні процедури, забезпечують гарантії справедливого розгляду звернень громадян та можливість оскарження рішень органів державної влади – як безпосередньо до вищого органу, так і до суду.

Наприклад, ухвалення 17.02.2022 р. Закону України «Про адміністративну процедуру» [5] стало ключовою реформою, що дозволила запровадити європейські стандарти адміністративно-

правового регулювання та встановити у відносинах між державою і людиною певну паралель «влада – людина».

Також необхідно підкреслити, що предмет адміністративного права значно розширився у сфері надання адміністративних послуг, оскільки нині адміністративне право регулює не лише повноваження органів влади, а й порядок видачі документів, отримання ліцензій, реєстрації бізнесу та надання інших електронних послуг.

Основною метою запровадження змін щодо цієї складової предмета адміністративного права є спрощення процедур видачі документів, зручність для громадян, зменшення корупційних ризиків і забезпечення прозорості владних рішень.

Нині в Україні функціонують Центри надання адміністративних послуг і запроваджено електронний портал «Дія», які дозволяють значно швидше та прозоріше отримати необхідні документи.

Однією з головних рушійних сил зміни предмета адміністративного права стала євроінтеграція, яка дозволяє українському законодавству наблизитися до стандартів Європейського Союзу. Зокрема, це запровадження основних принципів, що діють у європейському суспільстві, визначення чітких правил адміністративних процедур та забезпечення незалежного судочинства.

Упровадження стандартів Європейського Союзу сприяло формуванню нових інститутів в Україні, таких як омбудсмен, внутрішній аудит, Державна регуляторна служба та незалежні адміністративні суди [6].

У сучасному суспільстві до предмета адміністративного регулювання увійшли також нові види відносин, пов'язані з цифровізацією та електронним урядуванням, зокрема: електронні документи та підпис, автоматичне надання послуг, обробка персональних даних та електронна ідентифікація особи (BankID, MobileID). Упровадження нових процедур вимагає створення нових адміністративно-правових норм, які дозволяли б захистити інформацію про особу та гарантувати її права в цифровому середовищі.

Також змінився підхід до нагляду та відповідальності органів державної влади. Зокрема, розвивається система громадського контролю за діяльністю органів влади. Створюються нові громадські організації, які здійснюють нагляд за реалізацією управлінських функцій.

Важливим прикладом зміни предмета адміністративного права є децентралізація влади. У межах адміністративної реформи держава

передала значну частину управлінських повноважень органам місцевого самоврядування [6]. Нині предмет адміністративного права охоплює відносини між державними органами та громадянами, а також між державними органами й органами місцевого управління. Органи місцевого самоврядування отримали повноваження вирішувати питання місцевого бюджету, благоустрою та земельних ресурсів, які раніше належали винятково до компетенції державних органів.

Отже, нині предмет адміністративного права значно розширився та зазнав суттєвих змін, що потребує більш детального наукового дослідження. Практична цінність цих досліджень полягає в тому, що вони відображають перехід предмета адміністративного права від системи владних приписів до системи захисту прав громадян, цифровізації управління, європейських стандартів самоврядування та публічного сервісу. Основну роль відіграли процеси прозорості, підзвітності та децентралізації влади. Адміністративне право в сучасному суспільстві поступово перетворюється з інструменту державного управління на механізм забезпечення верховенства права та служіння суспільству.

Список використаних джерел

1. Галунько В. В., Лазарев А. А., Глобенко І. О. Предмет адміністративного права України: концепт вузького розуміння. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2024. № 6. С. 102.

2. Городецька І. А. Адміністративно-правове регулювання охорони, використання і відтворення тваринного світу в Україні : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.07. Національний університет біоресурсів і природокористування України, 2019. 497 с.

3. Пунда О. О. Предмет правового регулювання галузі адміністративного права на сучасному етапі еволюції правової системи України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 377–380.

4. Пашинський Й. В. Адміністративно-правове забезпечення оборони України: теорія і практика : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2020. 125 с.

5. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text.

6. Концептуальні засади розвитку вітчизняного адміністративного права та процесу: тенденції, перспективи, практика : колективна монографія / Є. Герасименко, П. Діхтієвський, Н. Задирака, Т. Коломоєць та ін.; за заг. ред. П. Діхтієвського, В. Пашинського. Рига : Baltija Publishing, 2022. 590 с.

Наталія Щербина,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри педагогіки та
професійної етики гуманітарного
факультету (очного та заочного навчання)
Пенітенціарної академії України

ДУХОВНІ ЦІННОСТІ ЯК ЧИННИК РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ

В умовах сучасних пенітенціарних реформ вагоме місце належить пошуку факторів, які сприяли б виправленню девіантної поведінки колишніх засуджених і поверненню їх до соціуму, виробленню нових ціннісних орієнтирів. На нашу думку, духовні цінності можуть стати таким чинником.

Розглядаючи процес ресоціалізації, слід акцентувати на підходах до тлумачення цього поняття. Так, К. Дубовик слушно зауважує, що ресоціалізацію можна розуміти, по-перше, як механізм цілеспрямованої переорієнтації особистості на засвоєння морально-ціннісних зразків поведінки й суспільної моралі, а по-друге, – як механізм узгодження інтересів суб'єктів цього процесу, що передбачає запобігання та розв'язання соціальних конфліктів [1, с. 37]. Для повноцінної ресоціалізації правопорушників необхідна відповідна державна політика управління, яка забезпечувала б ефективну координацію педагогічних і трудових колективів, сім'ї, оточення [1, с. 37].

У цьому контексті особливого значення набувають пошуки нових сенсів або й вже знайомих цінностей, які можуть стати підґрунтям для зміни життя і виправлення. На думку дослідників, ресоціалізація особистості пов'язана насамперед з її ціннісною переорієнтацією, формуванням механізму соціально-позитивного цілеутворення, відпрацюванням в особистості міцних стереотипів соціально-позитивної поведінки. Ресоціалізація, як і соціалізація, стосується ціннісного, поведінкового та афективного компонентів особистості. Але необхідність ресоціалізації виникає там, де соціалізація не була успішною і замість соціально й культурно прийнятних цінностей і форм поведінки індивідом були засвоєні асоціальні, що віддзеркалювалися на соціальному середовищі. Безумовно, це викликає негативну реакцію з боку соціуму і не дозволяє людині жити повноцінним життям. Отже, головне за-

вдання соціалізації – забезпечення здатності особистості до життєдіяльності в суспільстві – виявляється невиконаним.

Тому виникає потреба відновити цей втрачений баланс, і тут дослідники пропонують різні механізми ресоціалізації. Зокрема, йдеться про інтеріоризацію цінностей, яка, на думку Б. С. Круглова, передбачає вибір особистістю серед тих чи інших явищ лише ті, які мають для неї певне значення (цінність). Дослідник акцентує: вона передбачає здатність перетворювати засвоєні цінності в певну особистісну структуру, що може відбуватися лише за умови високого рівня особистісного розвитку.

Асташова Н. О. досліджує ресоціалізацію через призму виховання. Вона розглядає процес формування ціннісних орієнтацій як кілька послідовних етапів: пред'явлення цінності – усвідомлення її особистістю – прийняття – реалізація в діяльності та поведінці – закріплення ціннісної орієнтації та трансформація їх в якості особистості – актуалізація потенційних цінностей. Авторка запропонувала умови, дотримуючись яких, розвиток ціннісних орієнтацій буде продуктивним: системний підхід у пред'явленні та засвоєнні ціннісних орієнтацій; варіативний підхід щодо вибору цінностей; інформаційно-насичений підхід, що передбачає глибоке проникнення в суть конкретної орієнтації; емотивний підхід, постійне стимулювання розвитку емоційно-чуттєвої сфери, позитивного ставлення до цінностей та ін.

Боришевський М. Й., досліджуючи духовний простір особистості та його формування, зазначив, що її мірилом слугують «ціннісні орієнтації, котрі безпосередньо чи опосередковано пов'язані з моральністю. Саме мораль, внутрішні моральні інстанції особистості виступають еталоном, за допомогою якого можна визначити наявність та міру розвиненості духовності у людини». Тож, впливаючи на формування компонентів ціннісно-смислової сфери особистості підлітка, ми розвиваємо її духовність.

Пилипенко Л. І. умовою розвитку духовності особистості, її цінностей та ціннісних орієнтацій визначає гуманізацію міжособистісних взаємин у навчально-виховному процесі [2].

Тому цілком логічним видається підхід, за яким ми можемо розглядати процес ресоціалізації крізь призму духовних цінностей, бо саме вони відіграють роль внутрішніх орієнтирів, які детермінують вектор особистісного розвитку, формують аксіологі-

чні ставлення до сенсу власного життя, до навколишнього світу, визначають моральні норми та ідеали.

Таким чином, можемо виокремити певні функції духовних цінностей у контексті ресоціалізації:

– визначення моральних орієнтирів особистості;

– підтримка внутрішньої стабільності особистості;

– мотивація до змін, саморозвитку, покаяння, прощення і побудова позитивних взаємин;

– соціальна інтеграція, включення в нові соціальні групи, формування почуття спільності та відповідальності перед суспільством.

Отже, процес ресоціалізації є складним багатокомпонентним процесом, у якому духовні цінності відіграють ключову роль. Саме вони сприяють внутрішньому перетворенню особистості, її адаптації до нових умов та встановленню гармонійних стосунків із суспільством. Врахування духовних аспектів у реабілітаційних програмах дозволяє забезпечити більш глибоку і стійку адаптацію людей до змін, сприяє їхній духовній та моральній стабільності, а отже, і суспільному добробуту загалом.

Список використаних джерел

1. Дубовик К. Є. Особливості механізмів соціалізації і ресоціалізації неповнолітніх з точки зору підвищення їх ефективності. *Теорія та практика державного управління*. 2024. Вип. 1 (78). С. 36–52. URL: http://doi.org/10.26565/1727-6667-2024-1-03 (дата звернення: 31.10.2025).

2. Максим О. В. Формування ціннісних орієнтацій як механізм ресоціалізації девіантів. *Актуальні проблеми психології* : збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2017. Т. XI. Вип. 16. С. 95–110.

Лілія Юрченко,
курсантка 132 навчальної групи
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: *Сергій Івашко,*
кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри кримінально-виконавчого
та кримінального права Пенітенціарної академії України

ЗАСАДА ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ ТА ОБОВ'ЯЗКОВІСТЬ СУДОВИХ РІШЕНЬ

У наш час засада доступу до правосуддя та обов'язковості судових рішень виступає як один із головних елементів верховенст-

ва права, забезпечуючи реалізацію прав і свобод людини та громадянина. Ці засади мають не лише правове, а й суспільно-політичне значення, адже саме через них реалізується довіра громадян до судової влади, формується відчуття справедливості та стабільності в державі. У сучасних умовах, особливо в контексті реформування судової системи України, воєнного стану та зміни процесів у суспільстві, питання забезпечення доступу до правосуддя та обов'язкового виконання судових рішень набуває актуальності.

Доступ до правосуддя – це головна засада, що передбачає можливість кожної особи безперешкодно звернутися до суду для захисту своїх прав, свобод чи законних інтересів. Його правова природа полягає в тому, що правосуддя має бути відкритим, ефективним, неупередженим і реальним, а не лише показовим. Ця засада закріплена у статті 55 Конституції України, яка гарантує кожному право на судовий захист [1]. Крім того, стаття 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачає право на справедливий суд, підкреслюючи, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд своєї справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону [2]. Таким чином, доступ до правосуддя є не лише національною, а й міжнародною гарантією, що визначає рівень розвитку держави.

Засада доступу до правосуддя передбачає не тільки формальну можливість, але й реальну здатність особи реалізувати це право. Це означає, що держава має забезпечити ефективну судову систему, доступність судів, зрозумілі та справедливі процедури, а також відсутність надмірних фінансових перешкод. У практиці Європейського суду з прав людини неодноразово зазначалося, що надмірні судові збори, складність процедур або затягування судового розгляду можуть розглядатися як порушення права на доступ до правосуддя. Тому держава має обов'язок створювати такі умови, за яких кожна особа, незалежно від свого соціального статусу, матеріального становища чи політичних переконань, може захищати свої права в суді.

Важливим елементом доступу до правосуддя є право на кваліфіковану правову допомогу. Без неї реальне здійснення правосуддя стає практично неможливим, особливо для громадян, які потребують соціальної підтримки. Закон України «Про безоплат-

ну правничу допомогу» створив систему, яка дозволяє забезпечити певний рівень правової підтримки громадянам, що не мають змоги самостійно оплатити юридичні послуги [3]. Це великий крок до розвитку судового процесу, оскільки право на захист є невід'ємним елементом права на справедливий суд.

Проте, попри проголошені гарантії, в Україні досі існують проблеми, що обмежують реальний доступ до правосуддя. Серед них – надмірна тривалість розгляду справ, перевантаженість судів, брак суддів, низький рівень довіри громадян до судової системи, а також корупційні ризики. Ці проблеми не лише знижують ефективність правосуддя, а й ставлять під сумнів саму можливість реалізації конституційних прав. Адже якщо людина не може отримати справедливе рішення у розумний строк, або якщо це рішення залишається невиконаним, то фактичного правосуддя не існує.

Саме тому друга основна складова – обов'язковість судових рішень – має не менше значення. У статті 129-1 Конституції України чітко зазначено, що судове рішення є обов'язковим до виконання [1]. Це означає, що держава гарантує реальну реалізацію прав, визнаних судом, у життя. Виконання судових рішень є кінцевою стадією суду, адже лише тоді, коли рішення реально виконано, можна говорити про відновлення справедливості.

Сиза Н. П наголошує на зв'язку цієї засади із завданнями кримінального провадження. Без виконання судових рішень, яке гарантується цією засадою, неможливий ефективний захист інтересів особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, а також притягнення винних осіб до відповідальності. Особливе значення має визначення сутності обов'язковості після набрання рішенням законної сили. Як стверджує автор, рішення набуває ознак загальнообов'язковості, коли воно стає обов'язковим для всіх без винятку суб'єктів: суду, сторін, учасників провадження, фізичних та юридичних осіб, органів державної влади, місцевого самоврядування та їхніх службових осіб. А також коли рішення підлягає безумовному виконанню на всій території України.

Крім того, засада обов'язковості судових рішень є важливою для досягнення завдань кримінального провадження. Без виконання судових рішень неможливо забезпечити захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень і притягну-

ти до відповідальності відповідно до їхньої провини осіб, які їх вчинили. Таким чином, обов'язковість рішень суду виступає гарантом реалізації правосуддя та ефективності всієї системи [4].

Обов'язковість судових рішень також є важливим у міжнародному праві. Україна як держава-член Ради Європи взяла на себе зобов'язання виконувати рішення Європейського суду з прав людини. Відповідно до статті 46 Конвенції ці рішення є обов'язковими для держави. Їх невиконання чи ігнорування ставить під сумнів статус держави, яка реально дотримується міжнародного права і власних судових рішень. Виконання рішень міжнародних судів – це прояв поваги до міжнародного права та визнання верховенства правових стандартів у сфері прав людини.

Обов'язковість судових рішень є також гарантією стабільності правового порядку. Вона гарантує, що правові норми не залишаються теоретичними, а реально діють у суспільних відносинах. Саме тому ця засада тісно переплітається з принципом правової визначеності, який передбачає остаточність судового рішення та заборону його безпідставного перегляду. У цьому питанні судові рішення мають бути не лише виконуваними, але й передбачуваними, щоб кожен громадянин міг бути впевнений у стабільності правових наслідків своїх дій.

Доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень – це дві взаємопов'язані сторони одного процесу. Без реального доступу до суду неможливо говорити про справедливість, а без виконання судових рішень правосуддя втрачає сенс. Разом вони формують єдину систему гарантій, що забезпечує верховенство права. У цьому сенсі держава виступає не лише організатором судового процесу, а й гарантом його результативності.

Реформування судової системи України повинно базуватися саме на зміцненні цих засад. Необхідно вдосконалювати систему онлайн-доступу до судових документів, забезпечувати відкритість судових процесів та неухильне виконання рішень. Важливо, щоб громадяни бачили у суді не формальний орган, а реальний інструмент захисту своїх прав.

Таким чином, засади доступу до правосуддя та обов'язковості судових рішень – це не просто юридичні принципи, а основа довіри між державою і суспільством. Вони визначають рівень демократії країни, здатність гарантувати своїм громадянам гідне життя

в умовах правової стабільності. У сучасних реаліях, коли Україна бореться за свою незалежність і водночас утверджує європейські цінності, забезпечення ефективного правосуддя є не лише внутрішнім завданням, а й показником зрілості нації. Реальне виконання судових рішень та гарантований доступ до суду – це не просто правові принципи, а основа державності, без яких неможливо побудувати справедливе, вільне і правове суспільство.

Список використаних джерел

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 17.10.2025).

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 16.10.2025).

3. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* 2011. № 51. Ст. 577. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text (дата звернення: 17.10.2025).

4. Сиза Н. П. Обов'язковість судових рішень як загальна засада кримінального провадження. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2023. № 6. С. 254–260.

Лілія Юрченко,
курсантка 132 навчальної групи
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: ***Лілія Шестак***,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного та
конституційного права ННІ права,
правоохоронної діяльності та психології
Пенітенціарної академії України

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ СТЯГНЕНЬ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ

Забезпечення належного правового регулювання відповідальності неповнолітніх є однією з найважливіших складових сучасної правової політики держави. Система адміністративних стягнень щодо неповнолітніх повинна ґрунтуватися не стільки на каральній, скільки на виховній функції, адже головною метою є

не покарання, а формування правосвідомості та запобігання повторним правопорушенням. Водночас на практиці спостерігаються численні проблеми у сфері застосування адміністративних стягнень до неповнолітніх, що обумовлено як недосконалістю законодавства, так і особливостями адміністративного процесу в Україні.

Адміністративна відповідальність неповнолітніх є особливим видом юридичної відповідальності, що має певні специфічні риси. Вона застосовується до осіб віком від 16 до 18 років, які вчинили адміністративне правопорушення, передбачене Кодексом України про адміністративні правопорушення (КУпАП) [1]. У деяких випадках відповідальність можуть нести й батьки або особи, які їх замінюють, якщо порушення вчинено неповнолітнім віком від 14 до 16 років. Такий підхід відповідає загальним принципам права, оскільки передбачає врахування вікових і психологічних особливостей суб'єкта правопорушення. Проте саме у цій сфері проявляються найсильніші колізії між виховним і каральним підходами.

Однією з ключових проблем є недостатня чіткість законодавчого регулювання змісту та порядку застосування адміністративних стягнень до неповнолітніх. Хоча стаття 13 КУпАП передбачає певні особливості відповідальності осіб віком від 16 до 18 років, на практиці відсутні конкретні процедури, що забезпечували визначення виду та розміру стягнення. У результаті органи, уповноважені розглядати адміністративні справи, нерідко застосовують до неповнолітніх ті самі санкції, що й до дорослих осіб, обмежуючись лише мінімальними межами штрафів або попередженням. Такий підхід суперечить основним засадам ювенальної юстиції та принципам гуманізму, закріпленим у міжнародних документах, зокрема в Конвенції ООН про права дитини [1].

Важливою проблемою є і те, що більшість адміністративних стягнень мають майновий характер, зокрема штрафи, які становлять основну частку призначених покарань. Проте накладення штрафу на неповнолітнього не завжди є ефективним засобом впливу, оскільки він не має власних джерел доходу, а сплата стягнення фактично перекладається на батьків або опікунів. Це унеможливлює виховний ефект покарання і не сприяє усвідомленню неповнолітнім неправомірності своєї поведінки. Крім того, виникає питання справедливості: чи є морально виправданим пере-

кладати відповідальність за правопорушення дитини на її родину, якщо вчинок став наслідком зовнішніх соціальних або психологічних чинників.

Не менш суттєва проблема – відсутність спеціалізованих адміністративних органів або судів, які розглядали б справи про адміністративні правопорушення неповнолітніх. У більшості випадків такі справи розглядають загальні суди (судді), які не завжди мають належну підготовку для врахування вікових особливостей порушника. У результаті часто порушується принцип індивідуалізації покарання, а процедура розгляду набуває формального характеру. Такі недоліки суперечать міжнародним стандартам, згідно з якими у справах щодо неповнолітніх повинні діяти спеціальні ювенальні суди або комісії, орієнтовані на виховну та реабілітаційну функцію [2].

Особливої уваги потребує питання забезпечення прав неповнолітніх під час адміністративного провадження. На практиці трапляються випадки, коли неповнолітнього допитують або складають щодо нього протокол без присутності законного представника, адвоката чи психолога. Такі дії суперечать вимогам Конституції України та міжнародним нормам про захист прав дитини. Відсутність належної правової допомоги робить неповнолітнього вразливим у процесі, позбавляє його можливості ефективно захищати свої права та пояснювати обставини правопорушення. Таким чином, навіть через незначний проступок дитина може опинитися в ситуації, коли адміністративне провадження перетворюється на акт формального засудження, а не виховного впливу.

Ще одна проблема – відсутність єдиної системи профілактики адміністративних правопорушень серед неповнолітніх. Значна частина таких порушень є наслідком соціальної дезадаптації, неблагополучних сімейних умов, негативного впливу однолітків або браку уваги з боку школи та соціальних служб. Натомість держава зосереджує зусилля переважно на фіксації факту правопорушення та застосуванні стягнення, а не на запобіганні таким випадкам. У результаті неповнолітній, який одного разу потрапив до поля зору правоохоронних органів, часто повторно вчиняє правопорушення, оскільки не одержує належної психологічної та соціальної підтримки [3].

Варто звернути увагу й на проблему взаємодії між органами поліції, службами у справах дітей, освітніми установами та судами. Координація між цими структурами є недостатньою, що призводить до формального підходу в роботі з неповнолітніми правопорушниками. У багатьох випадках відсутня ефективна система обліку та контролю за виконанням адміністративних стягнень, а також механізм оцінки їх результативності. Це створює ситуацію, коли адміністративне покарання не досягає своєї мети – виправлення та виховання правопорушника.

Необхідно також зазначити, що законодавство України передбачає можливість звільнення неповнолітнього від адміністративної відповідальності з передачею його на поруки батькам, педагогічному колективу або громадській організації. Однак на практиці цей інститут застосовується вкрай рідко, адже потребує активної участі громадськості, яка нині не має достатнього рівня організованості. Крім того, самі органи влади часто надають перевагу формальному покаранню замість пошуку виховних альтернатив. Тим часом саме цей інститут міг би стати ефективним інструментом соціальної реабілітації неповнолітніх правопорушників, якщо був би належно розвинений.

Значну роль у розв'язанні зазначених проблем може відігравати вдосконалення системи правової освіти. Підвищення рівня правової культури серед неповнолітніх сприяло б формуванню відповідального ставлення до норм права і громадянських обов'язків. Однак у сучасних умовах правова освіта часто має формальний характер і не забезпечує достатнього рівня розуміння правових наслідків своїх дій. Тому важливим напрямом державної політики має стати створення комплексної програми правового виховання, що охоплюватиме інтерактивні методики, профілактичні тренінги та активну участь шкільних психологів [4].

Розв'язання проблем застосування адміністративних стягнень до неповнолітніх вимагає комплексного підходу, що стосується як удосконалення законодавства, так і реформування практичної діяльності відповідних органів. Необхідно розробити чіткі стандарти індивідуалізації стягнення, передбачити обов'язкову участь психолога у процесі розгляду справи, створити спеціальні ювенальні комісії, які замінять каральні механізми на виховні заходи. Крім того, важливо впровадити систему моніторингу наслідків

застосування адміністративних покарань щодо неповнолітніх та розробити критерії оцінки їх ефективності з позицій профілактики повторних правопорушень.

Таким чином, сучасна практика застосування адміністративних стягнень до неповнолітніх в Україні характеризується низкою системних проблем, що потребують невідкладного розв'язання. Переважання каральних елементів над виховними, відсутність спеціалізованих ювенальних інституцій, неефективність штрафних санкцій, недостатній рівень гарантій прав неповнолітніх – усе це свідчить про необхідність переосмислення ролі адміністративної відповідальності у формуванні правової свідомості молоді. Гуманізація адміністративного права, створення умов для соціальної реінтеграції неповнолітніх правопорушників і розвиток профілактичних механізмів повинні стати стратегічними орієнтирами державної політики. Адже лише за таких умов адміністративна відповідальність перестане бути інструментом формального покарання і перетвориться на засіб виховання свідомого громадянина, здатного усвідомлювати значення права як найвищої соціальної цінності.

Список використаних джерел

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради Української РСР.* 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text.

2. Бєлікова М. І., Крамінська Д. М., Животова В. О. Адміністративна відповідальність неповнолітніх: теоретико-правові основи та особливості *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 243–246.

3. Панасюк О. Теоретичний огляд адміністративного стягнення: поняття і мета. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. Червень 2020. С. 126–130. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/126 130_21.pdf.

4. Білоус-Осінь Т. І. Правова природа адміністративних стягнень. 2024. С. 32–34. URL: https://surl.li/dpbcxb.

Сергій Ющенко,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
за спеціальністю 053 Психологія
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: *Юлія Борець,*
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Пенітенціарної академії України

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТСЬКОМУ ВІЦІ

У процесі становлення особистості студентські роки – особливий простір, у якому розгортається формування комунікативної компетентності. Як відзначають вітчизняні й закордонні дослідники – зокрема А. Андрієнко, О. Аршавська, Т. Бутенко, О. Корніяка, Р. Мільруд, Л. Савенкова, О. Саннікова, Ю. Федоренко та інші – ця проблема сьогодні набуває все більшої актуальності [3]. Науковці звертають увагу на те, що недостатній рівень комунікативної компетентності молоді створює серйозні перешкоди в освітньому, професійному та соціальному становленні.

У нашому розумінні «комунікативна компетентність» – це багатогранне й поліфункціональне утворення, що охоплює знання, уміння, навички, набутий досвід, здібності. Вона постає як здатність особистості ефективно взаємодіяти в різноманітних соціальних контекстах, втілити свій творчий потенціал через спілкування, уміло оперуючи мовними й немовними засобами. Для студента це не лише володіння академічною мовою чи технологіями дискусії, а й уміння створити якісну взаємодію з оточенням: одногрупниками, викладачами, партнерами з проєкту.

Особлива увага в освітньому процесі має приділятися особистості співрозмовника, його мотивації, зацікавленості в діалозі, а також методам впливу й організації комунікативної взаємодії. Комунікативна компетентність здобувачів вищої освіти ґрунтується на системному навчанні: засвоєнні ключових дисциплін освітньої програми, безперервній самоосвіті та самовдосконаленні [1]. Формування відповідних компетенцій позитивно впливає на

професійний рівень майбутніх фахівців, їх творчу самореалізацію і, як наслідок, на успішність у різних сферах суспільного життя.

Сучасні трансформації освіти, глобалізація, розвиток комунікаційних технологій та мережевих середовищ потребують від молодої людини високої комунікативної гнучкості. Комунікація стає не лише засобом передачі інформації, а й соціальним майданчиком, де реалізуються міжлюдські взаємини – через майстер-класи, тренінги, групові дискусії, проєкти. Через відсутність конструктивного комунікативного середовища неможливим стає повноцінний взаємозв'язок особистості із соціумом, її інтеграція в освітній і професійний простір.

У зв'язку з цим освітній процес сучасних закладів вищої освіти дедалі більше орієнтується на особистісно-орієнтований підхід. Такий підхід передбачає партнерські, рівноправні стосунки між викладачем і студентом, залучення особистісного досвіду кожного учасника комунікації, підвищення рівня студентської активності й відповідальності за власне навчання.

Ефективній роботі з комунікативною компетентністю сприяють такі ключові принципи навчання:

– спрямованість на самовиховання, тобто здобувач вищої освіти повинен ідентифікувати ті елементи комунікативної компетентності, що потребують удосконалення;

– врахування контексту освітнього середовища – наявності вільного часу, навчально-методичної бази, альтернативних форм навчання мовленню та спілкуванню;

– комплексний підхід до виконання комунікативних завдань, коли студент самостійно обирає проблемні питання з комунікації, які він досліджує чи опановує;

– гуманізація й відкритість освітнього процесу – запровадження заходів соціокультурного характеру, поєднання традиційних та інноваційних методів навчання [2].

Дослідження комунікативності особистості має виходити за рамки простого оцінювання знань та навичок. Спілкування – це не лише сукупність умінь, а й прояв мотиваційно-потребнісної сфери особистості, її світоглядної орієнтації. Комунікативна компетентність містить такі багатофункціональні складові, як: активність у спілкуванні, емоційна реактивність, оперативність прийняття рішень (що пов'язано з темпераментом), комунікативна

впевненість, стійкість саморегуляції, комунікативна суб'єктність і об'єктність взаємодії.

Розглядаючи чинники, які впливають на формування комунікативної компетентності у студентів, можна виділити такі:

1. Чинник розвивального навчального середовища. Він охоплює освітні процеси, форми й методи викладання, що активізують мовленнєві знання, уміння та навички: застосування технік слухання, стратегії ведення дискусії, ситуаційне моделювання. Завдяки такій системі вдосконалюється здатність студента налагоджувати та підтримувати комунікацію, оперувати вербальними та невербальними засобами, адекватно оцінювати ситуацію співпраці. У навчанні важливим є формування мовної моделі, що максимально наближена до реальної комунікативної ситуації, зі специфічними тематичними завданнями, які стимулюють діалог і рефлексію.

2. Чинник партнерської взаємодії. Він передбачає встановлення рівноправного дискурсу між учасниками навчального процесу (викладач–студент, студент–студент). Партнерська взаємодія означає обмін досвідом, ідеями, почуттями в суб'єкт-суб'єктній формі, адекватний підбір цілей спільної діяльності й конструктивне досягнення результатів. Створення відповідного клімату в групі, організація діяльностей (ділові ігри, кейс-методи, мініпрезентації) сприяє підвищенню комунікативної компетентності та розвитку комунікативного потенціалу кожного студента.

3. Чинник професійної мотивації. Високий рівень мотивації до майбутньої професії стимулює розвиток комунікативних компетенцій, оскільки студент усвідомлює важливість комунікації у своїй професійній діяльності й долучається до неформальних та формальних комунікативних практик (конференції, волонтерські проєкти, участь у студентських ініціативах). Практичне залучення студентів у професійну комунікацію вже в процесі навчання допомагає конкретизувати цілі вдосконалення компетентності, виконувати ситуаційні завдання взаємодії й удосконалювати комунікативну поведінку [4].

Отже, для успішного становлення комунікативної компетентності студента необхідним є створення спеціалізованого середовища, що забезпечує мовну практику, партнерську взаємодію, професійну мотивацію та активну участь у комунікативних процесах. Застосування інтерактивних, проблемно-орієнтованих

форм навчання, спрямованих на розвиток комунікативної культури, дає змогу активно працювати над удосконаленням комунікативної компетентності як базового ресурсу соціальної і професійної адаптації особистості.

Список використаних джерел

1. Бондарчук О. І. Технологія формування психологічної компетентності суб'єктів освітнього процесу в умовах відкритої освіти. Відкрита освіта: інноваційні технології та інноваційний менеджмент : кол. монографія. Київ : Інститут обдарованої дитини, 2018. С. 197–210.

2. Карова А. В. Психологія спілкування : навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти факультету психології, політології та соціології НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2020. 79 с.

3. Корніяка О. М. Особливості розвитку комунікативної компетентності фахівців на різних етапах їх професійного становлення. *Психолінгвістика :* зб. наук. праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький : ПП «СКД», 2011. Вип. № 8. С. 33–45.

4. Лук'янчук Н. В. Комунікативна компетентність особистості : посібник. Київ : Інформаційні системи, 2012. 132 с.

Наукове видання

ПЕНІТЕНЦІАРНА СИСТЕМА УКРАЇНИ ТА ЇЇ РОЛЬ У РОЗБУДОВІ ПРАВОВОЇ І СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Матеріали
І Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції
(м. Чернігів, 17 листопада 2025 року)

Відповідальний за випуск	Кисельов Д. В.
Редактори літературні	Сила Л. М., Махотко О. П.
Комп'ютерна верстка і макетування	Сила Л. М.

Підписано до друку 26.12.2025 р. Формат 60×84/16.
Друк різографія. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 20,87.
Тираж 100 пр. Зам. № 152/25.

Редакційно-видавнича група Пенітенціарної академії України
14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 8016 від 23.11.2023 р.